

T.C
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**“ALMANYA’DA YAŞAYAN TÜRKİYELİLERİN GÜNDELİK HAYAT
PRATİKLERİ VE TAKTİKLER; ALMANYA AACHEN ÖRNEĞİ”**

DOKTORA TEZİ

F. GAYE GÖKALP YILMAZ

DANIŞMAN
PROF. DR. MUAMMER TUNA

EKİM, 2015
MUĞLA

T.C
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

“ALMANYA’DA YAŞAYAN TÜRKİYELİLERİN GÜNDELİK HAYAT
PRATİKLERİ VE TAKTİKLER; ALMANYA AACHEN ÖRNEĞİ”

F. GAYE GÖKALP YILMAZ

Sosyal Bilimler Enstitüsünce
“Doktora”

Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 12 Ekim 2015

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 28 Eylül 2015

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Muammer TUNA

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Songül SALLAN GÜL

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Şinasi ÖZTÜRK

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Hasan ŞEN

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Zafer DURDU

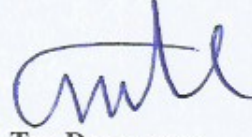
Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Mehmet MARANGOZ

EKİM, 2015
MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 20/08/2014 tarih ve 644/5 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 38.maddesine göre, Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora öğrencisi F. Gaye Gökalp Yılmaz'ın "Almanya'da Yaşayan Türkiyelilerin Gündelik Hayat Pratikleri ve Taktikler: Almanya Aachen Örneği" adlı tezini incelemiş ve aday 28/09/2015 tarihinde saat 13:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 60 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin kabul olduğuna oybirliği ile karar verildi.

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Muammer TUNA

Prof. Dr. Songül SALLAN GÜL
Üye

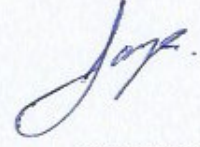
Yrd. Doç. Dr. Hasan ŞEN
Üye

Doç. Dr. Sinasi ÖZTÜRK
Üye

Yrd. Doç. Dr. Zafer DURDU
Üye

YEMİN

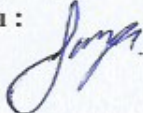
Doktora tezi olarak sunduğum “Almanya’da Yaşayan Türkiyelilerin Gündelik Hayat Pratikleri ve Taktikler: Almanya Aachen Örneği” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

12/10/2015

F. GAYE GÖKALP YILMAZ

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ VERİ GİRİŞ FORMU		
YAZARIN	MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR.	
Soyadı : GÖKALP YILMAZ Adı : FATMA GAYE Kayıt No:		
TEZİN ADI		
Türkçe : “Almanya’da Yaşayan Türkiyelilerin Gündelik Hayat Pratikleri ve Taktikler: Almanya Aachen Örneği” Y. Dil : “ Everyday Life Practices of Turks Living in Germany and Tactics: Germany- Aachen As A Case Study”		
TEZİN TÜRÜ:		
Yüksek Lisans	Doktora	Sanatta Yeterlilik
O	(X)	O
TEZİN KABUL EDİLDİĞİ		
Üniversite : MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ Fakülte : EDEBİYAT FAKÜLTESİ Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ Diğer Kuruluşlar: Tarih :		
TEZ YAYINLANMIŞSA		
Yayınlayan : Basım Yeri : Basım Tarihi : ISBN :		
TEZ YÖNETİCİSİNİN		
Soyadı, Adı : TUNA, MUAMMER Ünvanı : PROF. DR.		

TEZİN YAZILDIĞI DİL : TÜRKÇE TEZİN SAYFA SAYISI:
TEZİN KONUSU (KONULARI) : 1. Gündelik Hayat Sosyolojisi 2. Almanya'da Yaşayan Türkiyeliler 3. Gündelik Hayatta Taktikler ve Mikro-Direnış
TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER : 1. Gündelik Hayat Sosyolojisi 2. Taktikler 3. Mikro-direnış 4. Michel de Certeau 5. Almanya'da Yaşayan Türkiyeliler 6. Gündelik Hayat Pratikleri
İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER: Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstract ve thesaurus'u kullanınız. 1. Everyday Life Sociology 2. Tactics 3. Micro-Resistance 4. Michel de Certeau 5. People of Turkish Origin in Germany 6. Everyday Life Practices
1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum x 2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir 3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezin tamamının fotokopisi alınabilir Yazarın İmzası : Tarih : 12/10/ 2015

ÖZET

Almanya’da Yaşayan Türkiyelilerin Gündelik Hayat Pratikleri ve Taktikler: Almanya Aachen Örneği

F. Gaye GÖKALP YILMAZ

Doktora Tezi

Danışman: Prof. Dr. Muammer TUNA

Ekim, 2015

Bu çalışma Almanya’da yaşayan Türkiyelilerin gündelik hayat pratiklerinde Michel de Certeau’nun *mikro-direnış biçimleri* ve *taktikler* kavramlarını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, gündelik hayatta sıradan bireyin önemini vurgulayan bir yaklaşım çalışmada temel alınmıştır. Almanya’da yaşayan Türkiyelileri inceleyen bu çalışmada, klasik göç kuramlarından farklı olarak, sıradan bireyin gündelik hayat pratikleri içerisinde gerçekleştirdiği eylemlerde iktidara karşı direniş ön plana çıkarılmaktadır. Gündelik hayatın her alanında mevcut olan iktidarın stratejik düzenlemelerine karşı, sıradan bireyin yaratıcı zekâ, hileler ve manipülasyonlar yoluyla *taktikler* ortaya koyması ve iktidarı anlık biçimde çarpıtması çalışmanın temel hareket noktasını oluşturmaktadır. Alman toplumu içerisinde iktidarın kurucuları olmayan Türkiyelilerin, yaşam modellerini devam ettirebilmek için gündelik hayatlarında ortaya koydukları pratikler, *taktikler* olarak Alman toplumunun *stratejilerine* ve iktidarına karşı anlık kazanımları ortaya koymaktadır.

Almanya’da yaşayan Türkiyelilerin, *taktikler* olarak ele alınan dil manipülasyonları, tüketim ve yemek yeme pratikleri, farklı kullanım biçimleri gibi pratikleri alan çalışmada elde edilen veriler yoluyla analiz edilmiştir. Çalışmanın saha çalışmasının gerçekleştirildiği Aachen şehrinde derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilerden *çizgi dışı çoğulluklar*, *öteki olmak*, *kaçak avlanmak*, *sıradan bireyin yaratıcı taktikleri* ve *manipülasyonları*, *çoklu direniş*, *toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler* kategorilerinde analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Gündelik Hayat Sosyolojisi, Taktikler, Mikro-direnış, Michel de Certeau, Gündelik Hayat Pratikleri, Almanya’da Yaşayan Türkiyeliler*

ABSTRACT**Everyday Life Practices of Turks Living in Germany and Tactics: Germany
Aachen As A Case Study****F. Gaye GÖKALP YILMAZ****Ph. D. Dissertation****Supervisor: Prof. Dr. Muammer TUNA****October, 2015**

This study intends to analyze concepts of *tactics* and *micro-resistance* practices in everyday life practices of Turkish origin people living in Germany. Within that intention, an approach taking into account ordinary people as priority, constituted the main framework of the study. This study dealing with people of Turkish origin living in Germany, apart from classical migration theories, brings resistance, against power in everyday life, in ordinary individual to the forefront.

Ordinary people establishing manipulations based on creative intelligence, tricks and manipulations and eroding power mechanisms instantly are main premises of this study. People of Turkish origin who are not creators of power mechanisms in German society, create *tactics* to maintain their forms of living and these *tactics* can be considered as temporary acquisitions against hegemony of German society and their strategies.

Language manipulations, consumption and eating practices, different forms of usages considered as *tactics* of Turkish origin people living in Germany, have been analyzed by the data gathered from field study. Depth interviews have been carried out in Aachen and the data from these depth interviews have been analyzed under the categories of pluralities out of bonds, creative tactics and manipulations of ordinary people, multiple resistance and inequalities depending on gender.

Keywords: *Everyday Life Sociology, Tactics, Micro-Resistance, Michel de Certeau, Everyday Life Practices, People of Turkish Origin living in Germany*

ÖNSÖZ

Yıllar öncesinde anlayabilmenin, öğrenebilmenin ve fikir üretebilmenin bir yaşam modeli olarak karşımda belirmeye başladığı ilk zamanlarda, hiç bitmeyecek gibi gelen uzun bir yolun öğrenci olarak son adımları, sanırım bu satırlarla yazılıyor. Uzun ve zorlu bir yolculuk içerisinde, öncelikle öğrenmek üzerine kurulu yıllar içerisinde, birçok yeni düşünce biçimi, hayat tarzı ya da yaklaşım, akademik olarak “*Evet, işte öğrenmek istediğim bu*” cümlesinin zihnimde yankılanmasına neden oldu. Ne kadar çok şeyi öğrenmek istediğimi fark ettiğim o anlarda, aslında ne kadar çok şeyi bilmediğimi anlamış oluyordum. Gel-gitlerle dolu onlarca zamandan sonra, Almanya’da bir sabah uyandığimde, “*İşte bilmek ve öğrenmek istediğim yerde*” idim.

Çok büyük hikâyelerle işim yoktu, “*küçük anlardan büyük hikâyeler yaratılabilir mi acaba?*” dediğim oldu çoğu zaman... Gündelik olana hayatın içerisinden bakmak temel hareket noktamı oluşturdu. Onlarca cümle, kelime, yaşam, kuram derken aslında onlarca hayatla başladı bu çalışma. 2011 yılının soğuk bir kış sabahında başlayan Almanya deneyimi içerisine kendi hikâyemi de eklemiş oldum. Bu hikâye içerisinde sevgili hayat arkadaşımın birlikte karşıma çıkan nice insanlar sonradan dostlarımız, şimdi ise özlediklerimiz oldu... Aachen şehrini bize Türkiye’den binlerce kilometre uzaklıkta “ev” yapan güzel insanlar... Öncelikle Gülsüm Ağıl, benim değerli teyzem... Evini, yaşantısını, anılarını açtı bize ve bana... Beraber yaşadık hayatı... Ne kadar teşekkür etsem az geliyor şimdi... Emekleri ve oradaki varlığına minnettarım... Ardından Ümit Dağkaldıran... Almanya’ya adım attığımız ilk günden son güne kadar ve şimdi de hayatımızın her anında bize destek olan ve bizimle olan sevgili dostumuz, iyi ki varsın, desteklerin için teşekkür yeterli mi emin değilim. Aachen’da çalışmamın her aşamasına dost sohbetleriyle önemli destekleri olan Leyla- Fazıl Güçlü’ye en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Sevgili dostlarımız Funda-Erkan Aydoğdu’ya Duisburg- Muğla arasında mesafeleri yok eden sıcacık dostlukları ve çalışmamın başından sonuna eksik etmedikleri destekleri için yürekten teşekkür borçluyum. Ayrıca, Mainz’da

çalışmama gönülden destek veren Johannes Gutenberg Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Franz Hamburger'e, sevgili Salim-Havva Özdemir'e de teşekkürlerimi sunuyorum.

Aachen şehrinde hala ailemiz gibi bizi kucaklayan değerli dostlarımız ve büyüklerimiz Sevim Bektaş, Enver Bektaş, İsmail Dayı, Nermin ve Rafi Asa, Mehmet Arslan, Günal Günal, Önder ve Ömer Ağıl, Hülya ve Yüksel Başaran'a yürek dolusu teşekkürlerimi sunuyorum. Bu çalışma sizler olmasaydınız bu kadar güzel ve hayatın içinden olamazdı.

Almanya'dan getirdiğim onlarca anının yanında, bulgu olmayı bekleyen, kuramla buluşmayı bekleyen verilerle ne yapacağımı bilemezken, bana çalışmamın yeniden başlaması aşamasında her türlü desteği sağlayan değerli danışmanım Prof. Dr. Muammer Tuna... Yepyeni bir yaklaşımla ve bu kadar büyük bir özveriyle bana verdiğiniz destekler ve akademik katkılar için en büyük teşekkürlerimi size sunuyorum... Ardından, sıkışıp kaldığım en zor zamanda bana akademik olarak "parlak" bir yol açan, önerileriyle her an en büyük destekçim olan ve kendisiyle çalışabilme şansını yakalamaktan büyük mutluluk duyduğum Prof. Dr. Songül Sallan Gül... Sonsuz teşekkürler... İyi ki varsınız...

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde kendimi evimde hissettiğim anlarda aynı odayı paylaştığım, akademik hayata birlikte başladığım, devam ettiğim ve birlikte sonlandırmaktan büyük mutluluk duyduğum dostum, Çağlar Özbek... Akademinin zorluklarında, bir Sezen şarkısıyla kafamızı dağıttığımız uzun *offflar* çektiğimiz o özel anlar, bu zorlu sürecin en güzel anları benim için... Hep devam etmesi dileğiyle, en duygu dolu teşekkürler sana...

Sosyoloji disipliniyle tanıştığım ilk günlerden itibaren bana akademinin inceliklerini ve yeni bir alanın derin anlamlarını öğreten ve bir akademisyen olabilmek adına bana büyük emekler veren "ilk hocam" Prof. Dr. Nurgün Oktik'e çok çok özel bir teşekkür borçluyum.

Ayrıca, aynı bölümde her daim desteklerini ve dostluklarını hissettiğim ve akademik katkılarını da esirgemeyen Doç. Dr. Şinasi Öztürk, Yrd. Doç. Dr. Hasan Şen ve Yrd. Doç. Dr. Zafer Durdu'ya en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Ek olarak, akademik işlerin arasında dostça sohbetleriyle çalışma ortamıma keyif katan araştırma görevlisi arkadaşlarım Ebru Açık Turğuter, Sibel Ezgin Ağılı, Mirace Karaca'ya da teşekkür borçluyum. Tezin son dönemlerinde yaşanan stresli anlara ortak olup desteğini esirgemeyen, benzer yollardan geçtiğimiz çok sevgili dostlarım Yasemin Akış, Asil Yaman, Selda Korkmaz, Uğurcan Özöğüt ve Aysu Göçüenci'ye ve çok değerli hocalarım Yrd.Doç.Dr.Özlem Kırılı, Yrd. Doç. Dr. Elvan Teke Cenikli, Dr. Utku Cenikli ve Yrd. Doç. Dr. Pınar Yürür'e koşulsuz ve içten destekleri için yürek dolusu teşekkür borçluyum. Zor günler sayenizde gülümsemelerle doldu. İyi ki sizleri tanıdım.

Çocukluğumdan beri yanımda olan, en zor anlarımda bana sıcacık sevgilerini ve desteklerini sunan can dostlarım... Ceren'im, Ece'm ve Evrim'im... Sizler için kelimeler ya da teşekkürler yeterli değil. Can'sınız...İyi ki varsınız...Beraber büyüdük ve nice güzellikler hep sizlerle anlam kazandı...

Ve en özel ve derin teşekkürler... Öncelikle hayatımın yarısı, eşime, sevgilime... Hayatı birlikte inşa ederken, yanımda olduğun her an için... Yorulmama izin vermediğin, hep destek olduğun için... Aşk dolu binlerce teşekkürler sana... El ele nice uzun yollarda hep birlikte olabilmeyi diliyorum... İyi ki benimlesin...

Ailem... Yıllar boyunca üzerimden hiç eksik etmedikleri o güzel destekleri, verdikleri cesaret ve en önemlisi *en koşulsuz sevgileri* için; canım annem ve babama bu çalışmanın en özel teşekkürlerini sunuyorum... Her şey onlar sayesinde bu kadar güzel, özel ve anlamlı... Ağabeyim, sevgili yengem ve canlarım sevgili yeğenlerim... Zor anlarda her şeyden uzak sıcacık bir aile olmanın güzelliğini sizler sayesinde yaşadım. Bu çalışma minik yeğenim Doğa ile aynı yaşta... Ve Ada'm benim bu uzun ve zorlu sürecimde hep benimleydi. Bebekti, kocaman bir arkadaş oldu bana. Birlikte büyüdük... Sevgiyle...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	viii
İÇİNDEKİLER	xi
GİRİŞ	1
I.BÖLÜM	18
GÜNDELİK HAYATA İLİŞKİN KURAMSAL YAKLAŞIMLAR	18
1.1. Gündelik Hayat Çalışmalarının Ortaya Çıkışı.....	18
1.2. Gündelik Hayat Sosyolojisinde Klasik Kuramlar	22
1.3. Gündelik Hayat Sosyolojisinde Post- Yapısalcı Kuramlar	26
1.3.1. Fenomenolojik Yaklaşım.....	26
1.3.2. Etnometodolojik Yaklaşım	29
1.3.3. Sembolik Etkileşimci Yaklaşım	31
1.3.4. Erving Goffman ve Dramaturji	31
1.3.5. Anthony Giddens ve Yapılaşma Kuramı	32
1.3.6 Pierre Bourdieu ve <i>Habitus</i>	33
1.4. Gündelik Hayat Sosyolojisinde Temel Çalışmalar	37
1.4.1. Michel de Certeau ve Gündelik Hayat	45
1.4.2. Michel de Certeau; Gündelik Hayatta Mikro- Direnişler; Stratejiler ve Taktikler.....	47
1.4.2.1. Michel De Certeau Sosyolojisinde Okumak	58
1.4.2.2. Michel De Certeau Sosyolojisinde Kentte Yürümek.....	59

1.4.2.3. Michel De Certeau Sosyolojisinde Kültürel Alan	60
1.4.2.4. Michel De Certeau Sosyolojisinde Konuşmak	61
1.4.3. Gündelik Hayat ve İktidar İlişkisi: Certeau ve Foucault	63
1.4.4. Gündelik Hayat ve Habitus; Certeau ve Bourdieu	67
1.4.5. Gündelik Hayatta Direniş Kavramı	70
II. BÖLÜM	75
GÖÇ KAVŞAĞINDA ALMANYA'YA GELEN TÜRKİYELİ GÖÇMENLER.....	75
2.1 ALMANYA'YA İLİŞKİN GENEL BİLGİLER	82
2.1.1. 1919-1933: Weimar Cumhuriyeti	83
2.1.2. 1933-1945: Üçüncü İmparatorluk	86
2.1.3. 1945-1990: Bölünmüş Almanya; Federal Almanya ve Demokratik Alman Cumhuriyeti	88
2.1.4. Almanya'da Yönetim ve Eyalet Sistemi.....	92
2.2 ALMANYA'YA TÜRK GÖÇÜ VE ALMANYA'DA TÜRK NÜFUS.....	95
2.2.1. AİLE BİRLEŞİMLERİ VE YENİ SORUNLAR.....	98
2.2.2. Almanya'daki Türkiye Kökenli Göçmenlerde Eğitim Sorunu	99
2.3 ALMANYA'DA YAŞAYAN TÜRKİYE KÖKENLİLER ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR	103
III. BÖLÜM.....	123

ALMANYA’DA YAŞAYAN TÜRKİYE KÖKENLİLERİN GÜNDELİK YAŞAMI ARAŞTIRMASI.....	123
3.1. ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ.....	123
3.1.1. Gündelik Hayatta Sıradan Bireyin Mikro-Direnışleri.....	128
3.1.2. Araştırmanın Yöntemi.....	131
3.1.3. Araştırmanın Örneklemi.....	133
3.1.4. Araştırma Süreci ve Sınırlılıkları.....	140
3.1.5. Görüşme Soruları	143
3.1.6. Araştırma Alanına Dair	144
3.2. ARAŞTIRMANIN VERİLERİNİN ANALİZİ	147
3.2.1. Çizgi Dışı Çoğulluklar	149
3.2.1.1 Öteki Olmak	150
3.2.1.2. Ayrışma Biçimleri	155
3.2.1.2.A. İnanışlar	155
3.2.1.2.B. Eylem Biçimleri	157
3.2.1.3. Yemek Pratikleri	160
3.2.1.3 Farklı Tüketim Biçimleri.....	164
3.2.2. Sıradan Olanın Görünmeyen Manipülasyonları/Taktikler	164
3.2.2.1. Mücadele Alanları; Kurallara Uymamak	165
3.2.2.2 Gündelik Hayat Pratikleri ve Taktikler	166
3.2.2.2.A. Dil Manipülasyonları (Sözcelemler, Lapsuslar) (Dilin kullanımında yaratılan farklılıklar).....	166
3.2.2.2.B. Okumak	169
3.2.2.2.C. Almanca/Türkçe Düşünmek	171

3.2.2.2.D. Kaçak Avlanmak/ İşten Çalmak	172
3.2.3. Yaratıcı Zekâ (Metis) Uygulamaları	176
3.2.4. Direniş.....	178
3.2.4.1. Çalışarak Direnmek	178
3.2.4.2. Bir Direniş Alanı Olarak Ev İçi Yaşam	180
3.2.5 Çoklu Direniş	183
3.2.6. Toplumsal Cinsiyete Dayalı Eşitsizlikler	186
3.3. ARAŞTIRMA VERİLERİNİN ANALİZİNE DAİR GENEL DEĞERLENDİRME	229
3.3. ARAŞTIRMA VERİLERİNİN ANALİZİNE DAİR GENEL DEĞERLENDİRME	229
IV. BÖLÜM.....	240
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	240
KAYNAKÇA.....	247
EK 1: GÖRÜŞME SORULARI.....	259
EK 2: ALMANYA'DA YAŞAYAN TÜRKİYE KÖKENLİLERİN KULLANDIKLARI ÜRÜNLER, YAŞADIKLARI MEKÂNLAR VE DİKKAT ÇEKEN GÖRSELLER	262
KİŞİSEL BİLGİLER	283

GİRİŞ

Sıradan bireyin gündelik rutini içerisinde yer alan herhangi bir eylem pratiği, kendi içinde toplumsal anlamlar barındırmaktadır. Söz konusu toplumsallıklar kimi zaman kitlesel hareketlerle analiz edilmekte, kimi zaman da lider kişilikler üzerinden çözümlenmelere konu olabilmektedir. Bir yerden başka bir yere hareket ederek ve yer değiştirerek çeşitli göç dalgalarının öznesi olan bireyler, klasik göç kuramları çerçevesinde geniş toplumsal analiz birimlerini oluşturmuşlardır. Uluslar arası göç literatürüne odaklanan tüm bu çalışmalar¹ genellikle göç sırasında ve hemen sonrasında yaşanan sorun tespitlerine ve durumun betimlenmesine odaklanmaktadır.

Klasik göç çalışmalarından² farklı olarak bu çalışmanın özgün yanını, sosyolojik bir tema olan Uluslararası göç olgusuna, farklı bir yaklaşım ve kavramsal çerçeveye yaklaşılması ve göçe klasik ekonomik temelli³ ya da entegrasyona yoğunlaşan

¹ Göçlerin nedenlerini inceleyen kuramsal yaklaşımlar, göçün tanımında uzaklık, zaman ve kalıcılık olmak üzere üç kriter kullanıldığını belirten Kaygalak, göç literatüründe uzaklık kriterine göre göç türlerini *iç* ve *dış göç* (*uluslararası göç*), göç etme biçimi temel alınarak *bireysel*, *kitlesel* ve *zincirleme* ve göçün akım yönüne ilişkin sınıflandırmayı da *kırdan-kente*, *kentten-kente*, *kırdan-kıra* ve *kentten-kıra* olarak yer aldığı ortaya koymaktadır (Kaygalak, 2009: 13). Literatürde yer alan tanımlamalar çerçevesince, iç göç; ülke içindeki bir yerleşim biriminden yerleşmek üzere, yine ülke içindeki bir başka yerleşim yerine doğru gerçekleşen nüfus hareketiyken, ülke sınırları dışına yapılan nüfus hareketi dış göç olarak tanımlanmaktadır (Kaygalak, 2009: 12).

² Göç literatüründe yer alan kuramlar dikkate alındığında, klasik kuramlar arasında kabul edilebilecek olan Ravenstein'in göç kuramında, insanlar sınırlı sayıda fırsatların bulunduğu yerlerden, daha çok fırsatlar yakalayabilecekleri yerlere doğru yer değiştirdiklerini ve göç kararlarında ekonomik güdülerin etkisi, uzaklığın göçe olumsuz etkisi ve aşamalı göç gibi kavramları ilk kez literatüre kazandırmıştır (Kaygalak,2009: 14). Klasik kuramlarda ayrıca, insanların daha yoğun nüfuslu yerlerden daha düşük nüfus yoğunluğuna ya da daha yüksek gelir olanaklarına sahip çalışma alanlarına doğru hareketi göçün temel nedenleri olarak kabul eden Lee'nin, "*İtme- Çekme*" kuramları da temel yaklaşımları oluşturmaktadır. Lee ilk olarak göçlerin karakteristik temel ortak özelliklerini ortaya koymaya çalışmış ve bunun için de göçe ait itici ve çekici faktörleri saptamış, analizine temel oluşturacak dört temel faktör belirlemiştir. Bunlar, yaşanan yerle ilgili faktörler, gidilmesi düşünülen yerle ilgili faktörler, işe karışan engeller, bireysel faktörler olarak tanımlanmaktadır (Yalçın, 2004, 30). Lee'nin kendi kuramına ait olarak belirlediği bu faktörler, itme çekme kuramının temel işleyişini ve bileşenlerini oluşturmaktadır (Çağlayan, 2007:99)

³ Bu yaklaşımlara göre, göçün nedenleri, yaşanan yerin itici ve avantajlı olmayan koşullarının terk edilerek ve çekici ekonomik olanaklara sahip yerlerdeki avantajlardan yararlanabilmektir (Castles ve J. Miller, 2009: 22). İtici faktörler arasında demografik artışlar, düşük yaşam standartları, ekonomik fırsatların yetersizliği ve politik baskılar sayılabilirken, çekici faktörler ise işgücü talebi, ekonomik olanakların ve politik ve bireysel özgürlüklerin fazlalığı ön plana çıkmaktadır (Castles ve J.

çalışmalardan farklı bir biçimde, göç deneyimi yaşayan bireylerin ve ardından gelen kuşakların gündelik hayatta karşılaştıkları iktidar alanlarına karşı geliştirdikleri direniş pratikleri çerçevesinden bakılması oluşturmaktadır.

Bireylerin homo-economicus olarak ele alınması temelinde kurgulanan klasik göç çalışmalarının ardından, 1980'lerin başlangıcıyla birlikte göç ve göçmenlere sosyal ağlar ve göç edilen ülkelerin sosyal refah seviyesi gibi yeni kavramlar eklenmeye başlamıştır⁴. Bu çalışma 1980'ler sonrası yaygınlık kazanan uluslararası göç literatürüne bağımlı kalmaksızın, başka bir ülkede yaşayan ve yaşadıkları ülkelerde egemen toplumsal grupları ve toplulukları oluşturmayan bireyler üzerine

Miller, 2009: 22). Özellikle ekonomik nedenli dış göçler üzerine olan çalışmalar genellikle, tarihsellik dışı ve bireysel olarak nitelendirilebilir, bunun nedeni ise, bireylerin fayda-zarar hesabı yaparak, kendi rasyonel değerlendirmeleri sonucunda, göç etmeye ya da kalmaya karar verme süreçleridir. Borjas'a göre; bu süreç içerisinde ise ortaya "göç pazarı" çıkmaktadır ve bu pazar şu şekilde tanımlanmaktadır;

" Neo-klasik teörinin varsayımına göre, bireyler kendi faydalarını maksimize etme ve kendilerine en iyiyi sağlayacak yeri seçme arayışındadırlar... Bu arayış bireylerin finansal kaynakları, göç edilen ülkelerin göçmen yasaları ve uygulamaları ile sınırlanmaktadır. Göç pazarında ise, belirli veriler ve bilgiler paylaşılıp, değerlendirilir. Bir anlamda, rekabet içerisindeki göç alan ülkeler, bireylerin karşılaştırma yapıp karar verdiği "tekliflerde" bulunmaktadır. Bu bilgi paylaşımı sonucunda, birçok birey kendi doğduğu yerde kalmasının daha karlı olduğuna kanaat getirir ve kalır... Tam aksi ise, diğer bireylerin, başka ülkelerde daha iyi olacaklarına dair kararlarının oluşmasıdır" (Borjas, 1989'dan akt.Castles ve Miller, 2009: 22).

⁴ 1980 sonrası ortaya çıkan yeni emek göçü teorilerine göre, göç kararı artık yalnızca bireyler tarafından verilmeyip, aksine aile, hane halkı ve hatta cemaatler tarafından sadece daha fazla gelire sahip olmak için değil, ayrıca gelir çeşitliliğini, iş güvenliği imkânlarını, finansal yatırım olanaklarını ve uzun zaman içerisinde risk yönetimi olanaklarını sağlanmasını değerlendirerek verilmektedir. (Castles ve J. Miller, 2009: 24). Ayrıca, göç eden, yeni bir coğrafyada yaşam pratiği geliştirmeye başlayan topluluklar ise, göç nedenleri her ne olursa olsun, ya da hangi paradigma tarafından inceleme konusu yapılırsa yapılsın, yeni yaşam modelleri oluşturmaktadırlar. Göçün nedenlerinin ardından yaşanan sosyal, politik ve kültürel değişim ve dönüşümlerin incelenmesi de göç çalışmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Kaya'nın "Ulus-aşırı alan paradigması" olarak tanımladığı bu paradigma, göçmenlik durumunu değişmeyen bir statü olarak değerlendirmez ve göçmenlik halini tözelleştirmez. Bu yaklaşım, göçle birlikte ortaya çıkan toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel ilişkilerin söz konusu ülkelerin sınırları ötesinde/arasında ulus aşırı dinamik bir alanın yaratıldığını iddia eder (Kaya, 2009:24). Göçmenlerin göç sonrasında da üretimine dahil oldukları yeni dinamik yapıların varlığını vurgulayan bu paradigma, göçmenin edilgen değil, tam aksine göç sürecinde ve sonrasında karar alabilen, etken sosyal aktörler olarak değerlendirilmesinin gerekliliğini vurgular.

eğilmektedir. Dolayısıyla çalışmada göç kavramı üzerine, büyük anlatıların yerine, bireylerin sıradan gündelik hayatlarının sosyolojik önemi vurgulanmaktadır.

Sosyal bilimlerde, yaşanan toplum içerisinde bir şekilde farklı olmak konusunda bir kavram arayışının izi sürülmektedir. Bu kavram arayışının ortaya koyduğu yeni yaklaşımlar⁵ ve analiz biçimleri içerisinde, bu çalışma özelinde, bu kavram arayışını sonlandıran yaklaşım Michel de Certeau'nun "*Çizgi Dışı Çoğulluklar*" kavramı olmuştur. Michel de Certeau'ya göre; "*Çizgi dışılığın* günümüzdeki figürü artık küçük gruplar değildir, ama çizgi dışında kalan kitlelerdir; *çizgi dışılık*, kültür üretmeyenlerin kültürel bir etkinliğidir. Bu etkinlik imzalı değildir, okunamaz, simgeleri yoktur..." (Certeau, 2009:51). Bu kavram, yaygın olan uluslar arası göç kavramını vatandaşlık üzerinden devam eden bir politik tartışma olarak ele almak yerine, din, kimlik ve vatandaşlığı da kapsayan bir biçimde ancak kendi içerisinde farklı çizgi dışılıklar da içeren bir boyutu içerisinde barındırmaktadır. Certeau'nun yaklaşımı tek tip bir çizgi dışı olma kavramını ön plana çıkarmaktadır ve bu çizgi dışı olma durumunu egemen yapının ve tahakküm unsurlarının dışında kalanlar olarak sınırlandırmaktadır.

⁵ Göç ederek başka bir yerde yerleşik hale gelenler için artık geçici olmayan mekanlar, yaşamlar ve toplumsal yapılar, göçmen için daha önceden dahil olduğu gruplardan edinmiş olduğu belirli kültürel kalıpları, beğenileri ve davranış biçimlerini değiştirmektedir. Aile içi sosyalizasyon süreciyle birlikte aktarılan değerler, kalıplar ve davranış biçimleri, çevresel faktörlerle ve farklı toplumsal yapıların aktörleriyle karşılaşmalar ortaya çıktıkça değişip dönüşmektedir.

Göçün nedensellik ilişkileriyle değil, içinde barındırdığı sosyal aktörler bağlamında değerlendirilmesi de göç çalışmaları için gereklidir. Göç sonrası kurulan sosyal ilişkiler de göç çalışmaları içerisinde sıklıkla incelenmektedir. Çağlayan'a göre, göç edenlerin kurduğu sosyal ağlar temelinde gerçekleştirilen göç çalışmaları içerisinde yer alan, "İlişkiler ağı kuramının temelini; göçmenlerin göç ettikleri ülkede kurdukları, aynı zamanda göç alan ülke ile göç veren ülke arasında da kurdukları sosyal ağların varlığı ve bu ağların, süregiden karşılıklı göçler üzerine olan etkisi oluşturmaktadır" (Çağlayan, 2007: 105). Bu ağlar hemen her tür sosyal temele ve değişkene bağlı olarak kurulmuş, güçlü ve zayıf ağlar olabilir. Abadan-Unat bu ağları daha genel bir bakışla şöyle tanımlamaktadır: "Göçmen ilişkiler ağı, geldikleri ülke ile yeni yerleştikleri ülkelerde eski göçmenler, yeni göçmenler ve göçmen olmayan kişiler arasında ortak köken, soydaşlık ve dostluk bağlarından oluşan kişiler arası bağlantılardır" (Abadan-Unat, 2002: 18 akt. Çağlayan, 2007: 105).

Almanya’da yaşayan Türkiye kökenliler özelinde ise tek tip bir kategorileştirme yapmak mümkün değildir. Araştırma birimini oluşturan Türkiye kökenliler söz konusu olduğunda birden çok çizgi dışılıktan söz etmek gereklidir. Bu nedenle, bu çalışma kapsamında Alevilik, toplumsal cinsiyet ya da kuşak farklılıkları gibi alanlarda birden çok çizgi dışılık ve birden çok direniş alanının varlığı vurgulanmaktadır.

Post yapısalcı ve Marksist bir kuramcı olarak ele alınabilecek olan Michel de Certeau, yapının belirleyiciliğine ve tözcü yaklaşımlara karşı sıradan bireyi öncülleyen bir kuramsal yaklaşım ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, gündelik hayat içerisinde, direnen ve mücadele eden bireyin, iktidar ilişkileri ve tahakküme karşı geliştirdiği mücadelenin, Marksist bir yanı olduğunu vurgulamak da yanlış olmayacaktır. Özellikle eşitsizlik üzerine inşa edilen gündelik hayat içerisinde, kapitalist sistemin yarattığı tahakküme, işyerinde mikro bir direniş alanı ortaya koyarak direnen birey, Marksist terminolojide, sınıfsal bir savaşım içerisinde var oluş mücadelesini vermektedir, bu mücadeleye Certeau’nun verdiği isim ise “*işten çalmak*”tır. Çalışıyor olması gereken saatler içerisinde, çalışıyor gibi görünerek işini aksatan birey, Marx için işçidir, çünkü emeğini satmaktadır ve o saatte iş gücü ve emeği işverene ait olmalıdır. Oysa Certeau’nun kurnaz ve dolap çeviren bireyi, aynı saati kişisel işleri için kullanmakta ya da çalışmayarak işverene ait olan zamanından çalmaktadır. Bu haliyle bu duruma “*peruk*” adını veren Certeau, sıradan bireyini Marksist yaklaşıma dayalı olarak direnen, mücadele eden devrimci bir noktada konumlamakta ve eşitsizliğe karşı direnen bu sıradan insanı kendi kuramsal yaklaşımında, Marx gibi, yüceltmektedir.

İktidarın gündelik hayatın her yerinde mevcut olduğunu ve tahakkümün farklı türlerini tartışan Foucault gibi post yapısalcı teorisyenler, iktidarın sinsi söylemler ve otoriter rejimler aracılığıyla yayıldığını iddia ederken, Henri Lefebvre ve Michel de Certeau, gündelik hayatın törensel davranışlarının kontrol mekanizmaları ve direniş olanakları açısından eleştirel analizinin gerekliliğini ortaya koymaktadır ve bu yaklaşımlar bu çalışmanın kuramsal olarak odak noktalarını inşa etmektedirler.

Burada da görüldüğü gibi, Certeau'nun araştırma birimini iktidar mekanizması içerisinde yer almayan “*çizgi dışındakiler*” oluşturmaktadır. Bu yaklaşımından hareketle, gündelik hayat çalışmalarında yer alan “kimin gündelik hayatının inceleneceği” sorusunun cevabı bu çalışma için, *çizgi dışında*, iktidarın dışında kalan ve yaşadıkları toplum içerisinde egemen olan kültürün üreticisi olmayan *çoğullukların* bir örneği olarak Almanya'daki Türkiye kökenlilerin gündelik hayatının derinlemesine incelenmesi olarak belirlenmiştir.

Almanya'da yaşayan Türkiye kökenlilerin gündelik hayatını anlayabilmek ve anlamlandırabilmek için kullanılacak olan “*Çizgi Dışı Çoğulluklar*” kavramı, içinde yaşadıkları toplumda egemen toplumsal kodları oluşturmayan ve yaşadıkları alanlarda tahakküm unsuru da olabilen kültürün yaratıcısı olmayan, ancak kendi dillerini ve yaşam biçimlerini oluşturan kitleler olarak tanımlanabilmektedir. Bu kitleler, gittikçe artan “*çoğul*”luklar olarak tahakküm ilişkilerine karşı, boyun eğiyor görünüyor olsalar da kendi mikro-direnış pratiklerini gündelik hayatlarında inşa eden sıradan bireyler bütünüdürler.

Bu bağlamda ele alındığında Almanya'da yaşayan yaklaşık üç milyon⁶ Türkiye kökenli birey, aslında Alman toplumunu oluşturan kurucu unsurlar olmasalar da kendi içlerinde yarattıkları *çoğulluklarla* birlikte, kaçınılmaz olarak karşı karşıya oldukları tahakküm ilişkileri içerisinde farklı yaşam modelleri ve bu yaşam modelleri arasında mikro-direnış biçimleri ortaya koymalarıyla dikkat çekmektedir. Bu direniş biçimleri bağlamında, Türk malı ürünleri tüketen, evlerini Türk ürünleriyle dekore eden ancak kendi dillerini tahakküm altında bırakarak, inanışlar ekseninde solidarist ilişkiler kuran ve varlıklarını bu şekilde koruma altına almaya çalışan ve görünmeyen biçimde kendi yaşam modellerini yeniden üreten “*Çizgi Dışı Çoğulluklar*” ortaya çıkmaktadır. *Çoğulluklar* “*Öteki*” olarak inşa ettikleri hayat öykülerinde, sıradan ve

⁶ Almanya'da yaşayan Türkiye kökenlilerin sayısı 2.859.000'dir. Nüfusa ilişkin bu sayı, Alman Federal İstatistik Dairesi'nden elde edilen 2014 yılı Aralık ayına ait veridir. Her yıla ait veriler Aralık ayında yayınlandığı için 2015 verileri tezin basım tarihinde henüz Alman İstatistik Dairesi'nce hazırlanmadığı için kullanılamamıştır.

sürekli tekrar ederek gerçekleştirdikleri pratikler sayesinde, görünmeyen biçimde kendileri gibi kalabilmenin yolunu bulabilmek için dolap çevirip, kurnazlıklarla tahakküme karşı gelmektedir.

Gündelik hayat üzerine odaklanan çalışmalar, sıradan olanın derinliğini anlamak ya da rutin olanın bilgisine erişebilmek kaygısıyla başlayan uzun süreçlerden oluşmaktadır. Bu süreçler içerisinde kimin gündelik hayatının araştırmaya konu olacağı, hangi yöntemsel seçimlerin yapılacağı, neredeki gündelik hayatın inceleneceği, gündelik hayatın nasıl sorunsallaştırılacağı ve neyin bilgisine erişilmek istendiği önemli soruları oluşturmaktadır. Tüm bu sorular arasında aslında, gündelik olanın anlaşılabilmesi, yüzeyde yer alan bir nesneyi tanımlamak gibi değerlendirilmemelidir. Görülebilen, yorumlanabilen, yapılabilen birçok şey aslında gündelik hayatın rutinleri arasında anlamsal açıdan değer taşımamakta gibi düşünülmektedir. Oysaki gündelik hayatı anlamlandırma noktasında araştırmacıyı oldukça derin ve zorlu bir analiz ve düşünsel süreç beklemektedir.

Gündelik olanın ardında *görölmeye alışılan ve tekrarlanan* pratikler yer almaktadır. Dolayısıyla, her türlü pratik, gündelik hayat çalışmalarının konusu içerisinde yer alabilir. Bu noktadan hareketle, gündelik hayat çalışmalarının, sosyal bilimlerin kaderine de benzer şekilde, kimi zaman değersizleştirilmesi mümkün olabilmektedir. Toplumsal olarak verili olan tüm eylemlerin aslında öyle olması gerektiği ya da sorgulanmamasının gerekliliği gibi kısır bir döngü bu alandaki çalışmaları düşünsel olarak kısıtlamaktadır. Ev içerisinde gerçekleştirilen herhangi bir pratik ya da sokakta karşılaşılan bir pratik ilk anda dikkat çekmeyecek biçimde zihinde rutinleştirilmiş olabilir. Dolayısıyla, gündelik hayatın en bıçak sırtı noktalarından biri, pratikleri inceleme konusu yaparken izlenmesi gereken bilimsel yolun, araştırmanın en başında net bir biçimde belirlenmesi ve araştırmanın sınırlarının çizilmesidir.

Tüketim alışkanlıkları, yeme-içme alışkanlıkları, konuşma biçimleri ve kullanılan dil, sanat ve sanat ürünleri, sokakların düzenlenme biçimi, mimari, eğitim kurumları, hastaneler ve hatta iktidar aygıtları, ait oldukları toplumun gündelik

hayatının görüngüleridir. Dolayısıyla, evde tüketilen herhangi bir gıda ürünüde, gönderilen bir posta kartında ya da parlamentoda yapılan herhangi bir konuşmada o toplumun yaşam biçiminin izleri sürülebilir. Evde kullanılan gıda ürünü de parlamentodaki konuşma kadar politiktir. Her ikisi de aslında toplumsal öğeler barındırmaktadır. Toplumların uzun süreli ve tekrarlanabilen halde bazı şeyleri yapıp etme biçimleri, üretim biçimlerine ve üretim tekniklerine olduğu kadar yönetim biçimine de yansımaktadır. Dolayısıyla, gündelik hayatın her ögesi aslında toplumsaldır ve toplumsal olduğu kadar da politiktir.

Gündelik hayat çalışmalarının özü olan sıradan/rutin ve tekrarlanır olanın incelenmesi noktasında, toplumun her bir bireyi inceleme konusu olabilir ancak araştırmaya konu olan pratiklerin ortak pratikler olması gereklidir. Ortak pratiklerin gerekliliğinin yanında bu ortaklık durumu aslında *farklılıkların* da ortaya konulmasını ve görünürlüğüne mümkün kılmaktadır. Eylem pratiklerinin ortak bir zeminde kabul görmesi ve yaygınlığı da gündelik hayat konusundaki çalışmalarda mevcut bir ikilemin önemli noktasını oluşturmaktadır. Belirli pratiklerin gündelik hayat çalışmalarında analizler için, başlangıç noktasını oluşturması gerektiğini tartışan yaklaşımın karşısında duran yaklaşım, genel olarak yapının faile karşı öncüllüğünü savunmaktadır. Mikro analiz ve makro analiz yaklaşımları olarak da tanımlanabilecek bu yaklaşımlar genellikle failin karşısında yapıya, deneyim/duyguların yerine kurumlara ve söylemlere, direniş yerine iktidar kavramlarına öncelik verirler. Yapı ve eylem arasındaki bu ikilem bu çalışmanın kurgulanması sürecinde de karşılaşılan önemli bir yöntemsel yol ayrımı olarak ortaya çıkmıştır. Bu yol ayrımında, aktif bireylerin aktörler ya da failer olarak toplumsal yapıyı ve eylemleri belirlediğine dair ön kabul, bu çalışmanın temel hareket noktalarından birini oluşturmuştur.

Çalışma kapsamında araştırma konusu olarak belirlenen Almanya'daki Türkiye kökenlilerin gündelik hayat pratiklerinde mikro-direnişlerin ve "*taktikler*"in izleri sürülmektedir. Taktikleri oluşturan gündelik hayat pratikleri, en başında geçici olarak başlayan bir yerleşimin ardından, kalıcı hale dönüşen bir yerleşiklik ve

beraberinde gelen yeni bir yaşam modelinin bu yeni coğrafyada inşa edilmesi sonucunda oluşan özgün değerlerini barındırmaktadır. Bu çalışma bağlamında, göç deneyiminin ardından, geçici olarak yerleşilen ve iktidar mekanizmasından uzak olunan bir toplumda mikro-direnış biçimlerini yarattığı da iddia edilmektedir, dolayısıyla araştırmanın özneleri direnen aktif bireyler olarak kabul edilmektedir. Burada ele alınan direniş, egemen yapının oluşturduğu ve düzenin devamı için gerekli bir uzlaşıyla oluşturduğu bir ön kabul olarak ele alınan eylem pratiklerinin dışına çıkmaktır.

Gündelik hayat ve direniş kavramlarını birlikte ele alan iki sosyal bilimci öne çıkmaktadır. İlk olarak, 1970'lerin başlarında Fransa'da Michel de Certeau gündelik hayatta mikro-direnış unsurlarını ortaya koyarken, sıradan bireyi kolektif olmadan kendi başına bir direnişin ana faili olarak konumlandırmıştır. Ardından 1985 yılında James Scott "*Gündelik Hayatta Direniş*" kavramı üzerine yayınladığı çalışmasıyla⁷ Güneydoğu Asya'da köylülerin iktidara karşı geliştirdikleri şiddet içermeyen ve gündelik hayatın içerisine gizlenmiş gündelik hayat pratiklerini incelemiştir. Scott ve Certeau'nun öncüleri olduğu gündelik hayatta sıradan bireyin direniş pratikleri üzerine çalışmaları, Almanya'da yaşayan Türkiyelilerin, Alman toplumuna karşı geliştirdikleri direniş biçimlerinin ortaya konulmasında önemli katkılar sağlamaktadır. Buradan hareketle, direnme biçimlerinin her zaman kitlesel olmasının gerekli olmadığı ve fiziksel bir şiddet ya da görünür bir müdahale içermeyen eylemlerle de egemen yapıya karşı durulabileceği bu çalışmanın en önemli ön kabullerinden birini oluşturmaktadır.

Gündelik hayat çalışılırken altı çizilmesi gereken konulardan bir diğeri, kimin gündelik hayatının çalışılacağı konusudur. Araştırmacının yöntemsel tavır alışına ve araştırma konusuna bağlı olarak, herhangi bir toplumsal grubun incelenmesinin mümkün olmasının yanında, özellikle iktidarın dışında kalan ve madun olarak kabul

⁷ İlgili çalışma için bakınız, Scott, J., Kerkvliet, T. (1986), *Everyday Forms of Peasant Resistance in Southeast Asia*, Frank Cass & Co. Ltd., Oxford.

edilebilecek grupların (göçmenler, homoseksüeller, etnik azınlıklar gibi) gündelik hayatlarının incelenmesi de sosyolojik çalışmalar açısından hızla önem kazanmakta olan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımlardan biri olarak Michel de Certeau'nun “*çizgi dışındakiler*” olarak tanımladığı madun gruplara ilişkin bağlamsal yakınlığı, Almanya'daki Türkiye kökenlileri inceleme konusu edinen bu çalışmanın ana referanslarından birini oluşturmaktadır.

Gündelik hayata ilişkin kuram ve tartışmaları sadece “gündelik hayat” başlığı içeren çalışmalarda aramak yetersiz bir yaklaşımdır. Birçok sosyal bilimci ve kuramcı, kendi kuramlarını ortaya koyarken aslında gündelik hayat kavramına ve gündelik hayatın analizine değinmişlerdir.

Alfred Schutz ve Fenomenolojinin gündelik hayata dair çözümlenmeleri de ilgili literatür içerisinde öncü çalışmalar olarak kabul edilmektedir. Schutz, toplumsal dünyaya ilişkin bilginin verili bir bilgi türü olduğunu ve aktörlerin bu dünyayı belirli bir düzen içerisinde, anlaşılır ve sıradan olarak algılamasının nedeninin “sağduyu bilgisine” dayalı olduğunu ifade eder (Wallace ve Wolf, 2005:298). Schutz'a göre, aktörlerin sahip oldukları “*bilgi stokları*” sayesinde, bireylerin yaşadıkları dünyayı kategorileştirmeleri ve isimlendirmeleri mümkün olabilmektedir ve bu bilgiyi içeren kavramlar “*tipleştirmelerdir*”. Bu tipleştirmeler, gündelik hayatı kavrarken oluşturulan gündelik hayatı bildik, sıradan, tanıdık ve olağan görmemizi sağlayan “*bilgi stoku*”nu oluştururlar (Sharrock, Francis, 1990:170).

Schutz'a göre;

“Aktörün gündelik hayat içindeki sağduyusal perspektifi özünde pratik bir perspektiftir. Bireyin temel ilgi odağı kendi yakın çevresidir. Birey bu yakın çevreyle pratik olarak ilgilenir; diğerleri ona karşı belirli davranışlar sergiler, o da bu kişilere belirli davranışlar sergilemek zorundadır. Pratik hayatta, birey gündelik sorunları ortaya çıktığı haliyle ve ‘uygun zaman’da çözmek zorundadır. Onun bunu nasıl yapacağı bir ölçüde kendi ‘mevcut projeler’ine bağlıdır. Onun içinde yer aldığı koşulların hangi özelliklerinin yakından ilişkili olduğu söz konusu durumdaki çıkarları ve amaçları tarafından belirlenecektir” (Sharrock ve Francis, 1990: 170).

Bu yaklaşım çerçevesinde bireyin eylemlerini gerçekleştirmesinin ardında yatan bir rasyonel ve mantık bulunmaktadır. Bu mantık çerçevesinde birey eylemlerini belirler ve sergiler.

Fenomenolojinin öncüsü Husserl'in ortaya koyduğu, "filozofun deneyimleri deneyim olarak inceleyebilmek için, doğal tutumu askıya almalı yani, kendini herkesin normal olarak gördüğü şeylerin gerçekliği kabulünden uzak tutmalı ve böylece "*dünyayı paranteze almali*"dır" önermesine, gündelik hayatı inceleyen bir sosyal bilimci mutlaka dikkat etmelidir. Kendisi de bir toplumsal aktör olan sosyal bilim araştırmacısının sahip olduğu "*bilgi stokunun*" kendi çalışması için "*dünyayı paranteze alabilmesinin*" önüne geçebilmesi riski her zaman bulunmaktadır. Bu nedenle, bu tez çalışması kapsamında, verili olan toplumsal hayata ilişkin "*bilgi stoku*"nun yanına "*paranteze alınan dünya*"nın daha eleştirel bilgisinin eklenmesi amaç edinilmiştir. Dolayısıyla, bu çalışma bağlamında, Certeau'nun kuramının yanında, Schutz ve fenomenolojik yaklaşımın da önemli bir kuramsal açılım sağladığının altını çizmek gerekli ve önemlidir.

Çalışmalarında gündelik hayatı öne çıkaran Sigmund Freud ise gündelik hayatı bir yandan, bilinç dışını sansürleyen baskıcı bir alan olarak tanımlarken, diğer yandan da dolaylı olmayarak, her gecenin (rüyalar olarak) bilinç dışının kendi varlığını hissettirdiği yer olduğunu ortaya koymaktadır (Freud, 1975:21). Marx ise, yine Freud gibi, "gerçekliğin ardındaki gerçeklik" düşüncesiyle, idealizme karşı çıkan materyalist bir düşünce biçimiyle, "ilk bakışta görünen dünyanın materyal koşulların bir sonucu olduğunu" ve tarihin aslında sınıf savaşımının tarihi olduğunu vurgular (Marx, 1975:351). Marx ve Engels, gündelik hayattaki gerçekliğin bilgisinin ideolojide saklı olduğunun altını çizer. Her iki önemli kuramcı da, gündelik hayatın toplumsal olan temel dinamikleri barındırdığını ve hatta gizlediğini öne sürerler. Freud için gündelik hayatın gizlediği gerçeklikler kaybetme korkusu, yasak aşk ya da ölüm korkusu iken, Marx'a göre, kapitalizm, sınıf savaşımı arasında gizlenmiş materyal ve insan kaynağını yok eden felaket bir araçtır (Highmore, 2002:8).

Antropologlar ise gündelik hayatı incelerken kültür temelli bir yaklaşım geliştirmektedirler. Özellikle saha çalışmasında nitel verilerle desteklenen, davranışsal ve söylemsel tekrarları ve kültürün egemen formlarını analiz etmek, sosyal yapıların olduğu kadar gündelik hayatın bilgisini de ortaya koymaktadır. Antropolojik çalışmalar, tekrar edilen ve rutinleşen davranışların kaydedilmesi ya da gözlemlenmesi yoluyla, gündelik olanı ve gelenekselleşeni belirlemektedir. Bu haliyle, antropolojik çalışmaları rutin davranış tekrarlarını ortaya koyarken, rutinin dışında kalanlar da görünür hale gelmekte ve inceleme konusu yapılabilmektedir.

Bir diğer önemli sosyal bilimci Michel Foucault da, gündelik yaşam çalışmalarına önemli katkılar sağlamıştır. Foucault'un, iktidar üzerine ürettiği kuram, iktidarın hastaneler, okullar, hapishaneler yoluyla ve mikro-iktidar biçimleriyle aslında hayatın her alanına nüfuz ettiğini ortaya koyarken, gündelik hayatın çözümlenmesine de önemli katkılar sağlamaktadır. İktidarın yalnızca kurumsal alanlarda üretilmediği aynı zamanda mikro düzeylerdeki ilişkilerden başlayarak tekrarlanan tüm davranışların iktidarın görünümüleri olduğunu öne süren Foucault'un amacı, söylemleri, kurumları, mimari yapıları, düzenleyici kararları, yasaları, idari tedbirleri, bilimsel, felsefi ve ahlaki ifadeleri ve ifade edilmeyenleri barındıran heterojen bir mekanizmayı ortaya koyabilmektir. Foucault toplumsal hayatın her alanına sızmış iktidar ilişkilerini aşağıdaki ifadeyle tanımlamaktadır;

“İktidar ilişkileri, toplumsal ağlar bütününde kök salmıştır. Ancak bunu derken, topluma en küçük ayrıntısına kadar hakim olan asli ve temel bir iktidar ilkesi bulunduğu altını çizmek istiyor değiliz. Tersine, başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunma imkanından (ki bu her toplumsal ilişkiyle eş kapsamlıdır) yola çıkarak, çeşitli bireysel ayrılık, amaç, bize ve başkalarına verilmiş araç biçimleri, az çok kısmi ya da bütünsel kurumsallaşma biçimleri, az çok düşünülmüş örgütlenme biçimleri, farklı iktidar biçimleri tanımlarlar” (Foucault, 2011:79).

Gündelik hayatta birey üzerinde inşa edilen tahakküm ilişkilerinin mutlak bir biçimde devletle ilişkilendirilmemesi gerekliliğinin altını çizen Foucault, tüm iktidar ilişkilerinin devletten türememesine karşın yine de gün geçtikçe daha da devletleşmekte olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, kurulan iktidar ilişkilerinin, “*başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunmaya olanak tanıyan farklılaştırma sistemleri*” boyutuyla bu çalışma bağlamında önemli açılımlar sağlamaktadır. Bu

farklılaştırma sistemleri, başka bir ülkede yaşayan ve “öteki” olarak farklılaştırılan ve sıklıkla madun olarak tanımlanabilecek gruplar üzerinde,

“hukuksal ya da geleneksel statü ve ayrıcalık farklılıkları, zenginliklerin ve malların edinilmesinden meydana gelen ekonomik farklılıklar, üretim süreçlerinde bulunulan yerle ilgili farklılıklar, dilsel ve kültürel farklılıklar, ustalık ve uzmanlık farklılıkları vb. olarak tanımlanmaktadır” (Foucault, 2011:78).

Erving Goffman’ın gündelik hayatı, kişinin benliğinin farklı biçimlerde sunduğu ve sergilediği bir oyun alanı olarak ifade etmesi mikro-sosyolojik yaklaşımlardan biri olarak gündelik hayat çalışmalarında önemli kuramlardan birini oluşturmaktadır. Goffman’ın, bireyin ortaya koyduğu farklı davranış biçimleri ya da performanslarıyla, kabul gören ve olumlanan davranışlara karşı direniş geliştirdiğine dair tartışması da gündelik yaşam çalışmalarına direniş alanları olarak bakan Certeau’cu bakışa önemli katkılar sağlamaktadır.

Bu çalışma kapsamında “gündelik hayat” kavramı araştırmanın ana kavramı olarak çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Gündelik hayat yukarıda tartışılan yaklaşımlar ve kuramlar çerçevesinde geniş biçimde incelenerek, farklı yöntemsel yaklaşımların konuya getirdikleri yeni ve farklı açılımlarla birlikte ele alınmaktadır⁸ Dolayısıyla, bu çalışmanın birinci bölümünde gündelik hayat çalışmalarına dair geniş bir tartışma yer almaktadır. Gündelik hayat çalışmalarının sosyolojik açıdan önemi ve toplumsal hayata ilişkin sağladığı açılımların da tartışıldığı birinci bölüm, sıradan olan ve rutinleştirilenin ardına bakabilmenin bilgisine erişebilmenin yollarının tartışıldığı bir bölüm olarak düzenlenmiştir. Söz konusu bölümde, öncelikle gündelik hayat kavramsallaştırmasının nasıl gerçekleştirildiği, neyin gündelik hayat çalışmalarına dahil edilebileceği, gündelik hayatın farklı yöntemsel yaklaşımlarla nasıl ele alındığı, gündelik hayatın inceleme alanının neresi olduğu ve kimin

⁸ Gündelik hayat kuramlarında yer alan en önemli çalışmalardan birine örnek olarak, Henri Lefebvre gündelik hayatı incelerken, kolonyalizmin izlerinin sadece politik olarak sürülebilmesinden öte, gündelik hayatın içerisinde de post-kolonyal izlerin bulunabildiğini tartışmaktadır. En mikro düzeyde gerçekleşen eylemlerin bile aslında makro düzeyde etkiler yaratabildiğinin altını çizen Lefebvre, Marksist bir bakış açısıyla gündelik hayatın ve Batı merkeziliğinin, sömürünün, çevresel felaketlerin ve yoksulluğun hem Batıda hem de Batılı olmayanda var olduğunu gerçeğini, ekonomik ilişkilerin ardına gizlemekte olduğunu iddia etmektedir.

gündelik hayatının inceleme konusu olabileceği gibi sorulara ilişkin yaklaşımlar ve sosyal bilimcilerin konuya yaklaşımları literatürde yer alan temel kuramlar çerçevesinde tartışılmaktadır.

Ardından birinci bölümün diğer alt başlıkları özellikle gündelik yaşam çalışmalarına önemli katkılar sağlayan belirli kuramlardan hareketle derinleştirilmektedir. Sembolik etkileşimcilik ve Erving Goffman gündelik hayat ve dramaturji ekseninde incelenirken, Alfred Schutz ve Fenomenoloji, gündelik hayatın bilgisine varabilmenin farklı yolları ve toplumsal dünyayı anlamlandırma süreçleri içerisinde “*Bilgi Stokları*” ve “*Sağduyusal Bilgi*” gibi farklı bilgi türleri ve gündelik hayat arasındaki ilişki gündelik hayat sosyolojisine ve özellikle bu çalışmaya katkıları bağlamında ele alınmaktadır.

Anthony Giddens’in yapılaşma kuramı bireysel eylemlerin de yapıyı şekillendirdiği ve aynı şekilde eylemlerin de yapı üzerindeki dönüştürücü etkisini ortaya koyarken, bu çalışmaya katkı sağlayan yaklaşımlardan birini oluşturmaktadır. Giddens'a göre aktör, 'günlük hayatın sürüp gitmekte olan bir parçası olarak dünyada farklılık yapabilme yeteneğine sahip olan, farklı eylemler seçebilen ve belli ölçüde yapıdaki sosyal ilişkileri dönüştürebilme kapasitesine sahip olan varlık' anlamında bir kavramdır (Giddens, 2008:145). Bireye yapının karşısında aktif bir rol yükleyen ve edilgenlikten uzak bir görev atfeden bu yaklaşım, tez çalışmasının temel tartışmalarından olan, gündelik hayat pratikleri çerçevesinde direniş edimleri ortaya koydukları iddia edilen *çizgi dışı çoğullukların*, aktif dönüştürücü olabilme potansiyeline olanak vermektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, gündelik yaşam pratikleri içerisinde bireylerin aslında aktif özneler olarak, iktidar ilişkilerini çarpıttıklarının, iktidara karşı mikro-direniş pratikleri oluşturduklarının, bu mikro-direniş pratiklerini farklı biçimlerde yeniden ürettiklerinin ve yeni eylem şemaları oluşturduklarının ortaya konulmasıdır. Bu amaç doğrultusunda, özellikle egemen sınıfları oluşturan yerleşiklerin dışında kalan ve göç deneyimi yaşayan göçmenler ve diğer kuşaklar içerisinde yer alan bireylerin, sınıfların ya da toplulukların eylem şemaları dikkat çekici hale

gelmektedir. Certeau, bireylerin eylem şemalarına gündelik hayat içerisinde derinlemesine bir bakış geliştirilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu derinlemesine bakış ise beraberinde yeni bir iddiayı getirmektedir; sıradan insanın iktidarın ve erkin tahakküm alanında olmasına rağmen, aslında görüldüğü ya da algılandığı gibi iktidara boyun eğmemekte ve yeni ve çoklu denilebilecek direniş biçimleri geliştirmektedir. Bu iddia bu çalışma kapsamında, klasik göç çalışmalarına farklı bir bakış getirmeye çalışan bir yaklaşımın da temelini oluşturmaktadır. Bu temele göre, sıradan bireylerin yaratıcı hileler kullanarak, iktidar ile çatışmaya girmeden ve egemen sitem içerisinde var olmaya devam ederek o sisteme karşı geliştirdiği pratikler, göç deneyimi yaşayan bireyler için, yerleşik olan ve egemen yapıları inşa eden gruplarla ilişkilerinde belirleyici olmaktadır.

Gündelik hayatın görünen yüzünün ardında, aslında gizli biçimlerde yürütülen iktidara ve tahakküme karşı gelme biçimleri ve savaşları vardır. Bu argüman Certeau'nun gündelik hayata temel bakış açısını ortaya koymaktadır. Bireyler aktif öznelerdir ve hayatın her alanında aslında sıradan ve gündelik olan eylemleriyle sessiz bir biçimde direnmektedirler. Yapının bireye iktidar kanalıyla empoze ettiği değerler ve kurallar bütünü vardır ve Certeau bu düzenlemelerin hepsini “*Stratejiler*” olarak tanımlamaktadır. Aktif olarak kabul edilen birey ise kendi çıkarları doğrultusunda yapının kurallar ve düzenlemelerine karşı kendi davranış modellerini, “*eylem şemalarını*” oluşturur ve mikro- direniş unsurları olan bu *taktiklerle* yapıyı erozyona uğratmaya çalışır.

Birinci bölümün ikinci alt başlığı ise “Michel de Certeau ve Gündelik Hayat” olarak düzenlenmiştir. Bu bölümde, bu çalışmanın ana tartışmalarını oluşturan Certeau'nun “*Stratejiler*” ve “*Taktikler*” kavramsallaştırmaları derinlemesine incelenmiş ve bu kavramların Almanya'da yaşayan Türkiye kökenliler üzerinden nasıl tartışılacağı ortaya konulmuştur. Özellikle Almanya'daki Türkiye kökenliler üzerinden yeme-içme, konuşma, okuma alışkanlıkları bağlamında analiz edilecek olan gündelik hayat içerisinde *taktik* olarak değerlendirilip, direniş biçimi olarak

kavramsallaştırılabilecek olan pratiklere ilişkin kuramsal yaklaşımlar bu bölümde ele alınmıştır.

Bu çalışmanın kuramsal tartışmalarını içeren birinci bölümün son alt başlığında ise, özellikle iktidar tartışmaları ve iktidara karşı direniş biçimleri üzerine Foucault'un ilgili çalışmaların incelenmesi gerekli görülmüştür. Madun ya da dezavantajlı olanın iktidara direniş biçimleri olarak Certeau'nun *taktiklerinin* iktidar ve direniş alanına getirdiği yeni tartışmalar da Foucault'un denetim ve denetleme toplumu yaklaşımıyla birlikte ele alınması kuramsal tartışmaya yeni açılımlar sağlamaktadır. Özellikle herhangi bir şiddet içermeyen, kimi zaman görünmeyen eylemlerin direniş biçimleri olarak tartışılmasının, iktidar ve gündelik hayat çalışmaları bağlamında yeni bir yaklaşım ortaya koyması bu çalışma açısından dikkat çekici bir diğer unsur olarak ele alınmaktadır.

Bu çalışmanın ikinci bölümü ise araştırma evrenini oluşturan Almanya'da yaşayan Türkiye kökenliler üzerine literatürde yer alan çalışmaların ve tartışmaların irdelenmesini içermektedir. Ayrıca, Almanya ve Avrupa'da yaşayan Türkiye kökenliler üzerine çalışan kurumlar ve merkezler ve bu konuda gerçekleştirilen kurumsal projeler incelendikten sonra, Almanya'nın tarihsel süreç içerisinde bugününü belirleyen siyasi ve toplumsal olaylar kronolojik bir biçimde ele alınmıştır. Almanya'nın betimleyici tarihsel bilgilerinin sunumunun ardından, Almanya'da yaşayan Türkiye kökenliler üzerine gerçekleştirilen önemli çalışmalardan bazıları kısaca ele alınmakta ve bu çalışmalar konunun bu zamana kadar ele alınış biçiminin örnekleri olarak sunulmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümde ise, birinci bölümde yer alan gündelik hayat kuramları arasında bu çalışma açısından katkı sağlayan ve belirleyici olan yaklaşımlardan hareketle araştırmanın temel kavramları ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda üçüncü bölümde, Certeau'nun sıradan bireylerin gündelik hayattaki eylem şemalarının, *taktikler* olarak değerlendirilebilecek olan eylemlerinin belirlenmesi ve bu eylemlerin Alman toplumsal hayatına ve iktidarına direniş olarak değerlendirilmesinin imkânı analiz edilmektedir. Analizleri gerçekleştirirken

araştırmanın veri toplama tekniği olan derinlemesine mülakatlarla elde edilen veriler, araştırmanın temel kuramsal yaklaşımına paralel olarak belirlenen kategoriler ekseninde incelenmektedir. Bu kategoriler, “Çizgi Dışı Çoğulluklar”, “Öteki Olmak”, “Ayrışma Biçimleri”, “Sıradan Olanın Görünmeyen Manipülasyonları/ Taktikler”, “Yaratıcı Zekâ (Metis) Uygulamaları”, “Çoklu Direniş”, “Toplumsal Cinsiyete Dayalı Eşitsizlikler” ve “Direniş” olarak belirlenmiştir. Ayrıca elde edilen veriler, genellenebilir düzeyde kategorileştirilmeye çalışılmış ve araştırmanın ana kavramsallaştırması olan gündelik hayat pratiklerinde mikro-direniş ve *taktikler* bağlamında yorumlanmıştır. Burada vurgulanması gereken nokta, Çizgi Dışı Çoğulluklar, Çoklu Direniş, Toplumsal Cinsiyete Dayalı Eşitsizlikler kategorilerinin bu araştırma çerçevesinde Certeau’cu kuramdan hareketle geliştirilen kategoriler olmasıdır.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde ise elde edilen bulgular ve kuramın yeniden birlikte ele alınacağı genel bir değerlendirme yapılmıştır. Araştırma konusunu oluşturan Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin gündelik hayat pratiklerinin *taktikler* olarak mikro-dirençler üreten eylem şemaları olarak incelenebileceği alanların hangileri olduğunun ortaya konulmasına dair veriler sonuç kısmında geniş biçimde yeniden ortaya konulmaktadır. Sıradan bireyin gündelik pratiklerinden olan, yemek yeme pratikleri, konuşma pratikleri ya da tüketim pratiklerinin bu çalışma bağlamında “Çizgi Dışı Çoğullukları” oluşturdukları kabul edilen Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin, mikro-direniş mekanizmalarını üretme biçimleri tartışılmıştır. Elde edilen araştırma bulgularının, Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin ve başka ülkelerde yaşayan ve “Çizgi Dışında kalan çoğulluklar için”, “gündelik hayat” ve “mikro-direnç” kavramlarının dahil olduğu yeni bir bakış açısı yaratarak katkı sağlanması beklenmektedir. İlgili literatürde, bu çalışmanın temel kavramları arasında yer alan sıradan bireyin gündelik hayatı ve direniş kavramlarını bir arada ele alan ve Almanya’daki Türkiye kökenliler üzerine gerçekleştirilen bir çalışma bulunmaması bu çalışmanın mevcut göç çalışmalarına, gündelik hayatta sıradan bireyin direniş pratiklerini de eklemesi açısından önemlidir. Bu nedenle bu çalışmanın, farklı bir ülkede yaşayan ve kendilerini farklılıkları

üzerinden tanımlayıp, hayatın her alanında deneyimledikleri tahakküm ilişkileri üzerinden direniş unsurları geliştirerek yeniden üreten “Çizgi Dışı Çoğullukları” ele alan boyutuyla, gündelik hayat sosyolojisi çalışmalarına katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

I.BÖLÜM

GÜNDELİK HAYATA İLİŞKİN KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

“Bu deneme sıradan insana adanmıştır.

Herkesin ortak kahramanına. Her yere serpilmiş, her yere yayılmış kişiye. Yürüyen adama.

Bu adsız kahraman çok uzaklardan gelmektedir. Toplumların mırılıtsıdır.

Tüm zamanlarda metinleri önceleyendir. Metinlerin gelişini beklememiştir bile. Metinlerle eğlenmiştir, alay etmiştir.

Ne bir söküğü ne bir yaması olan bir kumaş misali, sık ve sağlam dokunmuş bir kalabalık sahnededir artık; esnek ve kalıcı bir kalabalık. Kimseye ait olmayan hesapların ve akıl yürütmelerin hareketli diliyle, yüzleri ve adları silinip gitmiş kahramanların ordusudur söz konusu olan.”

(Michel de Certeau, 2009: 66-67)

1.1. Gündelik Hayat Çalışmalarının Ortaya Çıkışı

Gündelik hayat, yaşantının her anının toplamı, ancak bir o kadar da açıkça gözlemlenemeyen derin anlamlar bütünüdür. Sıradan olan bireyin, sıradan yaşantısını anlayabilme çabasıdır. Sosyal bilimler büyük kuramların konu edindiği, büyük toplumsal dönüşümlere atfedilen bilimsel önem ve ilgi, herhangi bir günün herhangi bir anının resmini çekebilme ve anlamını ortaya koyabilme çabasına uzun bir süre kayıtsız kalmıştır. Bu kayıtsızlığın nedeni özellikle XIX. ve XX. yüzyılda gelişmeye başlayan sosyal bilimlerin ve özellikle sosyolojinin Fransız İhtilali ya da Endüstri Devrimi gibi çığır açacak önemde olaylardan beslenerek gelişmesi olarak

değerlendirilebilir. Bu gelişmenin ardından XX. yüzyılın geçirdiği ağır savaşlar, sonrasında Soğuk Savaş yılları ve takip eden küreselleşme olgusuyla beraber toplumsal hayat sürekli devinen bir halde yeni çalışma konuları doğurmuştur. 1970'lerden itibaren göç, küreselleşme, kadın çalışmaları, etnik hareketler, eşitsizlikler, çevre ve insan hakları hareketleri ve cinsiyetçilik üzerine sosyal hareketlerle birlikte artan bilimsel ilgiyle beraber, birey ve toplum çalışmalarındaki ilginin odağı da makro kuramların büyük anlatılarından bireyin sıradan hayatına kaymaya başlamıştır. Cinsel yönelimler ve eşcinsel hareket üzerine çalışmalarla bireyin özel hayatının aslında politik yanının da olduğu vurgulanmaya başlanmış ve bilimsel araştırmalar da artan bir ivme ve önem kazanmaya başlamıştır.

Küreselleşmenin bir sonucu olarak bilginin de sermaye ve insan gibi akışkan ve hareketli hale gelmesi, sadece siyaseten önemli iktidar sahiplerinin değil, dünyanın herhangi bir yerindeki sıradan bir insanın da görünürlüğüne sağlamış ve sıradan hayatları da fark edilir ve merak edilebilir hale getirmiştir. Magazin zaferi olarak değerlendirilebilecek bu popüler kültür yaklaşımları, aynı zamanda, sıradan ve gündelik olanın, post-modernizm ve Pop Art adı altında Andy Warhol'un çorba ve bezelye konserve kutularında ön plana çıkardığı gibi, farklı imgeler ve anlamlar barındırabileceğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla, artık sanat ve bilim büyük anlatıların ya da toplumun belirli kesimlerinin tahakkümü altında olmak zorunluluğundan sıyrılmaya başlamıştır. Bu durum, yanından geçip gidilen anların ardındaki anlamların ya da ilişkilerin fark edilebilmesine olanak sağlayacak bilimsel ilgiyi doğurmuştur.

Gündelik hayat sosyolojisinin gelişmesine olanak sağlayan akademik ilgi, aslında klasik makro sosyolojik kuramlara dair eleştiriyle örtüşmektedir. Klasik ve makro yaklaşımlarda bireyin pasif ve kısıtlı bir aktör olarak ele alınması ve makro sosyolojinin tekli nedensellik ilkesine dayanan sosyolojik çözümlerinin gündelik hayatın tüm karmaşık yapısını ortaya koyabilmedeki yetersizliği gibi eleştiriler gündelik hayat sosyolojisine ilham veren akademik adımları oluşturmuştur (Adler vd.,1987: 218). Gündelik hayatın tanımını, bireysel yeniden üretimi ve toplumsal

yeniden üretimi sağlayan faktörlerin toplamı olarak tanımlayan Heller'e göre, bireysel yeniden üretim olmadan toplumsal yeniden üretim de mümkün değildir (Heller, 1984:3). İçine doğduğu ve bir şekilde hep aynı biçimde olduğu kabul edilen dünyayı birey aslında yine kendi şekillendirmektedir. Öte yandan, içinde yaşadığı dünya da bireyi şekillendirmektedir. Bu haliyle bakıldığında hazır bir biçimde bulunan dünyaya doğan ve yaşadığı yerin gerekliliklerini yerine getiren pasif bir birey tanımı inşa ediliyor görünse de, birey yaşantısı boyunca, sosyal hayatın yeniden üretimi ve sadece yaşayabilmenin ötesinde, yaşamı genişletecek sosyal boyutlarını da geliştirmekte ve dönüştürmektedir.

Gündelik hayatın tanımını yapan Lefebvre;

“Gelişim, evrim, büyüme ve yaşlanma, biyolojik ve toplumsal savunma ve dönüşüm şeklindeki genel süreçlerin, dolaysız, gözlemden kaçan ve ancak sonuçları içinde algılanan süreçlerin zorunlu olarak yol açtığı temel faaliyetler kümesi...”

şeklindeki ifadesiyle her praksisin arka yüzünün gündelik hayata yansıdığını, ancak bu tanımın da kendi içinde gündelik hayatı hareketsiz ve zaman dışı kılma tehdidi barındırdığının altını çizmektedir (Lefebvre, 2012:50).

Toplumsal hayatı anlamak için etkileşimlerin doğal ve yalın halinin incelenmesinin gerekliliğinin altını çizen gündelik hayat sosyolojisi, sosyal yapı ve sosyal düzenin sosyal etkileşimlerle olan karşılıklı ilişkilerinden kaynaklı olarak düşünömsel (*reflexive*) olarak üretildiğini iddia etmektedir. Sosyal yapı, örgütlenmeler ya da düzen birbirleriyle etkileşim içerisinde olan insanlardan bağımsız var olamazlar ve insanların yarattığı ritüeller ve kurumlar, insanların davranış biçimlerini beklentiler ve mikro sosyal normlar çerçevesinde şekillendirirler (Adler vd.,1987: 219).

Bu kuramsal tartışmalar ekseninde şekillenen gündelik hayat sosyolojisi var olabilmek için uygun akademik zemini, 1950'lerden başlayan ve 1960'larda şekillenmeye devam eden yeni yöntemsel akımlarda bulmuştur. Sembolik etkileşimcilik, Fenomenoloji ve Etnometodolojik yaklaşımlar çerçevesinde bireye/aktöre yönelen ilgi California Üniversitesi'nden başlayarak diğer

üniversitelere ve sosyal bilimcilere doğru genişleyen bir çalışma alanı yaratmaya başlamıştır. Herber Blumer'in Chicago Üniversitesi'nden California Üniversitesi'ne geçişi ve Blumer'in, Mead'in davranışçılığının yenilenmiş hali olan sembolik etkileşimci yaklaşımını bu üniversitede de yaygınlaştırması ve Erving Goffman'ın da kendisine katılmasıyla sosyolojide yeni bir çalışma alanı ve ekol gelişmeye başlamıştır (Adler vd.,1987: 220).

Yıllar boyunca kimi zaman farklı başlıklar altında kimi zaman da gündelik hayat sosyolojisi olarak gelişen çalışmalar, bireyin toplumla olan ilişkiselliğini tanımlamak açısından sosyolojiye önemli katkılar sağlamıştır. Makro kuramlara gündelik hayat sosyolojisinin, bireyin etkileşimlerini, davranışlarını ve anlam dünyasını eklemlenmesiyle, “toplum, davranışın ortaya çıkmasına neden olan tarihsel, sosyal, kültürel yönelimleri yaratırken, aynı zamanda kendi yeniden üretimini de sağlamaktadır” önermesine, davranış ve toplumsal düzen arasındaki ilişki de dahil olmuştur (Adler vd.,1987:228).

Bu çalışma da benzer biçimde en sıradan görünen bireysel pratikler ve toplumsal hayat içerisindeki tahakküm biçimleri arasındaki ilişkiyi çözümlenme çabası üzerine kurgulanmıştır. Çalışmada, gündelik hayat sosyolojisinin toplumsal hayatı anlamlandırmak için sağladığı farklı perspektifi yakalayarak, yeni ve mikro bir çözümlenme yaratmak ve sosyal bir formasyon olan Almanya'da yaşayan Türkiye kökenlilerin gündelik hayatına ilişkin çözümlenme yapılması amaçlanmaktadır. Çalışmayı benzerlerinden ayıran nokta, Almanya'da yaşayan Türkiye kökenliler üzerine gerçekleştirilen çalışmaların sıklıkla makro göç kuramları ya da uyum ve bütünleşme kuramlarıyla irdelenirken, bu çalışmada, sosyolojinin çoğunlukla göz ardı edilen, ancak 1920'lerde başlayan ve 1950- 1960'lardan sonra en üst noktasına ulaşan bir akademik ilgi alanı olmaya başlayan, sıradan insanın gündelik hayatıyla makro ve genellenebilir verilere ulaşabilme amacıdır. Ayrıca, çalışmanın en özgün yanı, uluslararası göç ve kimliklere ilişkin 1960'larda başlamış yapısalcı ve gündelik hayatı dışlayan literatürde, farklılıkları yeni tanımlama biçimleri ve tahakkümle mücadelenin yeni boyutlarına ilişkin yeni bir analiz biçimine duyulan ihtiyacı

karşılama çabasıdır. Bu yeni analiz biçimi sıradan bireyi, farklılıkların ifade biçimlerini ve farklılıkların görüngüleri olarak sıradan bireyin gündelik hayattaki pratiklerini ön plana çıkararak bir bakış açısını gerekli kılmaktadır. Bu noktalardan hareketle, bu çalışmanın araştırma birimini oluşturan Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin en sıradan ve birçok çalışmada önemsiz kabul edilen gündelik eylem pratikleri ve bunların ardında yatan ve gündelik hayatın tahakküm ilişkileri içerisinde yer alan sıradan bireyin mikro-direnış biçimlerine ilişkin davranışsal mantık incelenmektedir. Bu davranışsal mantığı toplumsal hayat içerisinde yeni ve farklı kavramlarla açıklayabilmek için, gündelik hayat sosyolojisine katkı sağlayan kuramlar incelenerek, araştırma sorunsalına uygun bir kuramsal altyapı oluşturulması amaçlanmıştır.

1.2. Gündelik Hayat Sosyolojisinde Klasik Kuramlar

C. Wright Mills’in “*Toplumbilimsel Düşün*”⁹ olarak tanımladığı “özel meselelerin”, kamusal konularla ilişkilendirebilme gerekliliği, aslında gündelik hayat çalışmalarının özüne ışık tutmaktadır (Mills, 2000:25). Gündelik hayat çalışmalarının en önemli üç özelliği sıradan, tekrarlanan ve düzenli bir biçimde gerçekleştirilen davranışların araştırma konusu olmasıdır. Herhangi bir ailede gerçekleştirilen akşam yemeklerinin sıradan gibi görünen ama içinde bulunan kültüre dair ipuçları barındıran ritüelleri, ya da sıradan bir alışveriş yapma biçimini sosyolojik olarak incelemeye değer kılan, Mills’in iddia ettiği toplum bilimsel düşündür.

Gündelik ve özel hayat içerisinde gerçekleşen eylemlerin kamusal ve toplumsalla ilişkisini ortaya koyabilmek, mikro düzeyden makro düzeye doğru bilgi üretebilme çabasını içermektedir. Önemli olan nokta, bu düzenli eylemlerin ardında

⁹ C. Wright Mills’e göre *Toplumbilimsel Düşün*’e sahip olanlar tarihsel dönemlere ve bu dönemin olgularına, bunların değişik ve çok sayıdaki insanın iç yaşam ve dışsal kariyerleri açısından taşıdığı anlamlar yönünden bakabilme yeteneği kazanmışlardır. Toplumbilimsel düşün yeteneğine sahip olanlar, insanların yaşadıkları gündelik hayatın keşmekeşi içinde kendi toplumsal konumları (pozisyon) hakkında nasıl yanlış ve yanıltıcı bilinçsizlik içerisinde bulduklarını göz önünde tutmak gerektiğini bilirler. Daha geniş bilgi için Bkz. Mills, Wright, C. (2000).*Toplumbilimsel Düşün*. İstanbul: DER Yayınları

yatan sosyal organizasyonu ortaya koyabilmektir. Gündelik hayat sosyolojisi olarak tanımlanabilecek, sosyolojinin bu alt çalışma alanını incelerken, altı çizilmesi gereken nokta ve en önemli gereklilik, tanıdık ve sıradan görünenin yabancılaştırılmaya çalışılması ve daha önceden normal, doğal, ya da kaçınılmaz olarak görülen her türlü varsayımın terk edilmesidir (Scott, 2009:5). Ayrıca, dünyaya geldiği andan itibaren içine doğulan toplumsal formasyonun, “doğal” olarak verilmediği ve insan ürünü olan toplumsal yapı içerisinde aslında tüm eylemlerin ardında bir sosyal düzenle meydana geldiğini kavrayabilmek, gündelik hayat sosyolojisi için temel bir hareket noktasıdır.

Değer yüklü olmayan bir biçimde eylemlerin ardındaki sosyal organizasyonu tanımlayabilmek ve gündelik hayatı inceleyebilmek için kuramlar birçok farklı yaklaşım sunmaktadır. Toplumsal hayatı anlamaya ilişkin analizler ve çözümler, toplumsal yapı ve birey üzerinden farklı bakış açılarını ortaya koymaktadır. Toplumsal yapının belirleyiciliğini öne çıkaran çalışmalarda edilgen biçimlerde ele alınan bireylerin aksine, birey temelli toplumsal çözümlerde, bireyler aktif özneler ve failler olarak ele alınmaktadır. Aktif özneler olarak ele alınan bireyler, toplumsal yapı içerisinde edilgenlikten uzak ve değiştirme gücüne sahip özneler olarak kabul edilmektedir. Bu bakış açısından hareketle, gündelik hayatı anlamaya ilişkin çalışmalarda da bireyin etkin konumlanışını ön plana çıkartan analizler bulunmaktadır.

Sıradan olanın bilgisine erişebilmek için ortaya koyulan farklı yaklaşımlar, genellikle temel sosyolojik kuramların geliştirdiği ana yaklaşımlar çerçevesinde gündelik hayata ilişkin çözümler ve analiz biçimleri sunmaktadır. Bu çerçevede Scott’un ortaya koyduğu biçimiyle, gündelik hayat çalışmalarına ilişkin kuramları sınıflandırırken, Sosyal Düzen temelinde yaklaşımlar; Psikanaliz, Sosyal psikoloji, Yapısal işlevselcilik ve Antropoloji, Ritüeller ve Rutin eylemler temelinde geliştirilen yaklaşımlar, Yorumlamacı Sosyoloji, Fenomenoloji, Etnometodoloji, Sembolik Etkileşimcilik, Dramaturji ve Yapılandırma Kuramı ve son olarak da

Meydan Okuma kuramları olarak Kültürel Çalışmalar ve Post- Yapısalcılık olarak ele almak mümkündür.

Psikanalizin kurucusu Freud¹⁰ (1975), kişilik içerisinde çatışma halinde olan üç parçalı modeli ortaya koyarken, gündelik hayatın da bu üç farklı mekanizmaların arasındaki çekişme ve savaş durumu olarak tanımlar. Bireyin doyumak zorunda olduğu hazzın (*id*) yanında kendisini oto kontrol altına almasına olanak sağlayan gerçeklikler ve ahlaki denetçiler de (*ego* ve *süper ego*) bulunmaktadır (Freud,1975: 22). Dolayısıyla Freud'a göre, bilinçaltının kontrolsüz arzularını tatmin etmekle toplumsal olarak kabul edilen ve onaylananı gerçekleştirmek arasındaki gerilim bireylerin gündelik hayattaki kimi davranışlarını belirlemektedir. Bastırılan bilinçaltı arzuları, gündelik hayatta kaygı bozuklukları, depresyon ya da saplantıların ortaya çıkmasını mümkün kılmaktadır. Psikanalitik yaklaşımla Freud, gündelik hayatta, *id*, *ego* ve *süper ego* arasındaki arzuların ve hazzın tatmin edilmesi savaşına dayandırdığı gerilim üzerine çözümlenmeler getirirken, bireysel eylemlerin bilinçaltıyla olan yakın ilişkisini ortaya koymaktadır. Freud'un, toplumsal bir bakış açısından uzak da olsa bireysel çözümlenmelerle gündelik hayatın çözümlenmesine ilişkin klinik çalışmaları, gündelik hayatın sosyolojisini olduğu gibi Psikopatolojisini de ortaya koyabilmek açısından önemli bir zemin oluşturmuş ve gündelik hayat çalışmalarına önemli katkı sağlamıştır.

Sosyal Psikolojik yaklaşım ise, sosyal bir bağlamda zihnin nasıl şekillendiğini belirlemeye çalışmaktadır. Bu yaklaşımda, bireylerin etrafındaki diğer bireylerden aldıkları uyarılara karşı geliştirdikleri tepkiler ve bunlara verilen tepkilerin diğer bireyler tarafından algılanmaları arasındaki karşılıklı ilişki durum ve ürettikleri bilgi ön plandadır. Michael Argyle (1994), diğer bireylerle ilişki kurmayı gerekli kılan sekiz temel güdü olduğunu ortaya koymaktadır. Bunlardan en temel olanı,

¹⁰ Freud'un ilgili çalışması için bkz. "Gündelik Hayatın Psikopatolojisi" (1975), Payel Yayınları, İstanbul.

yemek, içmek gibi fiziksel ihtiyaçlardır. Ardından, sosyal kabul, arkadaşlık, yardım, yakınlık ve koruma gibi sosyal güdülerin yanında başkaları üzerinde egemenlik kurmak, cinsellik ve fiziksel yakınlık ve öfke gibi güdüler de mevcuttur. Son olarak da, öz saygı, ego gibi başkaları tarafından beğenilmek ve kabul edilmekle ilişkili güdüler bulunmaktadır (Scott, 2009:13). Bu yaklaşım, bireylerin gündelik hayattaki davranışlarını bu temel güdülerin karşılanması üzerine kurduğunu tartışırken, bireysel ilişkilerdeki karşılıklı etkileşimi ön plana çıkartmaktadır. Dolayısıyla, sosyal psikolojik açıdan gündelik hayat incelenirken, sosyal yapı yerine bireyler arası etkileşimin belirleyiciliğine dayanan çözümler sunulmaktadır. Bu etkileşim sürecinde, ifadeler, jestler ve mimikler etkileşim sürecindeki en az iki katılımcı tarafından da paylaşılır, değerlendirilir ve anlamlandırılır. En son aşamada ise alınan uyaran ya da mesaja göre davranış biçimleri belirlenir. Sosyal psikolojik yaklaşım, toplumsal değerler, güdüler ve gündelik eylemlerin belirlenmesi noktasında, karşılıklı etkileşimi ön plana çıkararak bir vurguyla gündelik hayat çalışmalarına katkı sağlamıştır.

Yapısal İşlevselcilik, gündelik hayat çalışmalarında egemen olan yapının ya da bireyin eylemlerinin belirleyiciliğine dair gerilimde, salt bir biçimde yapının davranışları belirlediğini iddia eden bir yönetsel duruşu sergilemektedir. Bu yaklaşım içerisinde, belirli bir düzenin var olduğu ön kabulünden hareketle, bu düzeni oluşturan kuralların altı çizilmektedir. Bu kuralların toplumsal açıdan işlevi düzenin devamını sağlamaktır ve her bireyin gerekli ve kabul gören eylemleri gerçekleştirmesi, ortak değerlere bağlılığı ortaya koymaktadır ve gerekli kabul edilmektedir. Bu kurama göre, bireylerin eylemleri, paylaşılan belirli kurallar çerçevesinde, düzenin devamını sağlamaya yönelik ve gönüllülük esasında gerçekleşmektedir.

Yapısal işlevselcilik, Talcott Parsons ve Emile Durkheim gibi önemli temsilcileriyle sosyolojide oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Gündelik hayat çalışmaları bağlamında ele alınacak olduğunda, yapısal işlevselcilik, bireyi aktif değil, yapı ve kurallar tarafından belirlenen davranışlar geliştiren pasif bir biçimde

ele aldığından, özellikle birey temelli mikro yaklaşımlar tarafından eleştirilmektedir. Dolayısıyla, gündelik hayata bireyin aktif özneler olduğu ön kabulüyle yaklaşan çalışmalar, yapısal işlevselciliğin büyük anlatılarını terk etmektedir.

Bireyin özgür irade sahibi olduğu ve davranışlarının öngörülemez olduğu görüşünü savunan yorumsamacı sosyoloji, bireylerin eylemlerinin ardındaki anlamları yorumlanmasına önem atfetmektedir. Max Weber *verstehen* kavramıyla, anlayıcı yaklaşımın önünü açmış ve herhangi bir bireyin yerel ve göreceli gerçekliğinin, ancak sosyal bilimcinin kendini onun yerine konumlandırmasıyla kavranabileceğinin altını çizmiştir (Heller,1984:16). Bunu yapabilmenin yolunun, araştırmacının kendi kişisel değerleri ve ön kabullerini bir yana bırakıp, “normal” ve “olağan” gibi anlamlandırmalardan uzak durarak, her bir sosyal formasyonun eşit biçimde yabancılaştırılarak ele alınmasıdır. Dolayısıyla, özellikle belirli bir fiziki coğrafyada yaşayan herhangi bir toplumu incelerken, araştırmacının incelediği toplumların gündelik hayatına, tamamen değer yargılarından ve kendi öznelliğinden sıyrılarak dahil olması gerekliliği gündelik hayat çalışmaları için önemli bir kapı açmaktadır. Yorumsamacı yaklaşım öncelikle bir başlangıç duruşunu, yani değer yargılarından sıyrılabilmeyi işaret etmesinden dolayı, bu çalışmaya katkı sağlamaktadır.

1.3. Gündelik Hayat Sosyolojisinde Post- Yapısalcı Kuramlar

1.3.1. Fenomenolojik Yaklaşım

Bu çalışma kapsamında yorumsamacı bir yaklaşımdan beslenen bir biçimde, yine destekleyici olduğu düşünülerek incelenen bir diğer önemli yaklaşım da Alfred Schutz'un öncülüğünü yaptığı Fenomenolojik yaklaşımdır. Schutz'a göre, sosyolojinin temelleri, “sistem bakış açısından teorikleştirilerek değil, aksine eylem düzeyinde gündelik hayat dünyasında aktör tarafından yaşandığı haliyle konumlandırılabilir” (Schutz, 1945:55). Durkheim ya da Parsons gibi sistem kuramcıları toplumun bir bütün olarak düzen içerisinde devamlılığını tartışırken, aslında bireyin aktif olarak anlam ve eylem üretebilme ihtimalini inceleme dışında

bırakmaktadır ve Schutz gibi fenomenologlar için, toplumsal dünya yoruma dayalı bir gerçekliktir (Adler vd.,1987:221). Bu nedenle Weberyan yaklaşımı ve fenomenolojiyi birbirinden çok keskin hatlarla ayırmamak önemli ve gerekli bulunabilir. Bu nedenle, bu çalışmada, bireysel eylemlerin ardındaki mantığı anlama ve anlamlandırma çabası içerisinde, yorumsamacı ve fenomenolojik yaklaşımların birlikte ele alındığı bir bilimsel duruş da önemli biçimde dikkate alınmaktadır.

Fenomenolojik yaklaşıma göre, gündelik hayatın bilgisi pratik bilgidir. Varlığı verili (*taken for granted*) kabul edilen ve sorgulanmayan eylemler vardır. Oysa bilim insanı verili veya alışılmış eylemlere karşı gelişen normalleşme ve fark edilmeme durumuna düşmemelidir. Bilim insanı bilgiye erişebilmek için şüpheci ve sorgulayıcı olmalıdır.

“Schutz, gündelik hayatın ve bilimsel teorik girişimlerin “gerçeklikleri” arasındaki farklılıkların sosyoloji için özel problemler yarattığına inanır. Bu farklılıkların büyük ölçüde göz ardı edilebileceği doğa bilimlerinden farklı olarak, sosyoloji, “sosyoloğun dünyası”nı gündelik dünya ile ilişkilendirmenin yollarını bulmak zorundadır, zira araştırılan konu insan etkileşimidir. Schutz’a göre, sosyoloji “ikinci dereceden inşalar” kullanmak zorundayken, sokaktaki bireyler gündelik hayatlarında “birinci dereceden inşalarla” çalışırlar. ...Sosyolog bu yüzden bu iki kavramsal düzey arasındaki açık bağlantıları kurmalıdır. Sadece bu yolla sosyoloji gündelik hayatla bağlantılarını koparmadan, toplumsal hayatın bilimsel formel bilgisine ulaşabilir (Cuff vd.,1990:169).

Schutz’un gündelik hayat olarak tanımladığı kavram, tüm eylem ve etkileşimlerimizin gerçekleştiği bir zemindir ve bu zeminde, verili olan (*taken for granted*) bilgi ile bilgi stokları çerçevesinde birey gündelik hayatını devam ettirir. Bu noktaya kadar birey kendisine verili olan bilginin farkında değildir. Herhangi bir farkındalık olmadığından ötürü, herhangi bir şüphe de söz konusu değildir. Toplumsal hayat orada bir yerde mevcut haldedir ancak, bireyde *sağduyu bilgisi* olarak tanımlanan bilgi düzeyi ortaya çıkmadan, toplumsal hayata ilişkin bir eleştiri geliştirmek mümkün değildir. Sağduyu bilgisi, aktörlerin, toplumsal dünyaya ilişkin, sıradan, gündelik dünyaları içinde yaşamaları ve onun bir parçası olmaları nedeniyle sahip oldukları bilgilerini anlatır ve aktörün kendi etrafındaki şeylerin düzenli anlaşılır şeyler oldukları duygusu onun bu sağduyu bilgisinden kaynaklanır (Cuff vd.,1990:168).

Schutz için bilgi stoku durumunun tanımı, bireylerin ortak bir bilgi stokundan aldıkları kabulleri, yani, onların dünyayı, arabalar, kitaplar, evler, benzerleri, gibi şeylerin tiplerinden oluşur olarak düşünmelerini sağlayacak uygun davranışla ilgili kavrama reçetelerini içerir. Schutz'un bilgi stoku fikri, Mead'in genelleştirilmiş olan "diğeri"ne benzer. Schutz böylece bireylerin dünyayı, onlara toplumsal grupları tarafından verilen tiplendirmeleri (ya da ideal tipleri) kullanarak inşa etmekte olduklarını söyler (Wallace ve Wolf, 2004:299).

Fenomenolojiye göre, yapılan çözümlenmelerde bireye aktarılan bilgi ve bireyin geçmiş deneyimleriyle işlediği bilgiye dayanarak birey eylemlerini belirler. Kimi zaman belirli bir amaç için belirli eylemlerin gerekli olduğu bilgisi geçmişten getirilir, kimi zaman da geleceğe dair herhangi bir beklentinin gerçekleştirilmesi için uygun eylemlerin planlanmasında bu verili bilgi temel oluşturur. Fenomenolojik yaklaşımın bu çalışma çerçevesindeki katkısı da buradan kaynaklanmaktadır, benzer durumlarla benzer eylemler üretmek, yakınlık ve tekrarlanabilirlik özellikleriyle fenomenoloji, gündelik hayatın temel özellikleriyle de örtüşebilmektedir. Gündelik hayatta da tekrarlanabilirlik, süreklilik ve tanıdık olma en önemli betimleyicilerdir. Ayrıca, fenomenolojinin bir diğer önemli vurgusu olan ve fenomenolojinin kurucusu kabul edilen Husserl'in belirttiği gibi, deneyimleri anlamlandırabilmek için birey ya da araştırmacı *doğal tutumu* askıya almalı, yani birey herkesin normal olarak gördüğü şeylerin gerçekliği kabulünden uzak durmalı ve böylece dünyayı paranteze almalıdır (Wallace ve Wolf, 2004:300).

Husserl ve Schutz tarafından iddia edilen bu gereklilik, gündelik hayat çalışmaları için büyük önem taşımaktadır. Bireyler olarak içinde yaşanılan dünyaya ilişkin bilgilerimizin normalleştirilmiş, sıradanlaştırılmış ve bu nedenle görünemiyor olduğu noktası gündelik hayat çalışmaları için başlangıç noktası olarak ele alınabilir. Araştırmacı ya da sıradan birey, kendisine verili olduğunu bile sorgulamadığı bilginin ardında bir düzen olduğunu farkına varmadan gündelik hayatına devam etmektedir. Bu farkında olmama durumunun kırılma noktası ise ancak, alışlagelen tekrarların kesintiye uğraması ya da bir şekilde değiştirilmesiyle ortaya çıkmaktadır.

Kesintiye uğrama durumu ise herhangi bir sistemin yapısal olarak arıza vermesi ya da bireyin içinde yaşadığı toplumsal kuralların verili ve orada hali hazırda düzen içinde duran haline bir karşı duruş geliştirmesiyle gözlemlenebilir hale gelmektedir. Kimi zaman sapma olarak kuramsallaştırılan bu davranış değişiklikleri, toplumsal düzenin mevcut ama görünmeyen yasalarına karşı duruşu da beraberinde getirmektedir. Direniş biçimleri olarak tartışılabilir bu alışlagelenin dışındaki eylemleriyle bireyler, aslında verili olan dünyanın ve gündelik hayatın dışına çıkmanın yolunu bulmaktadırlar.

Verili olanın yıkılarak yerine alternatif eylem biçimleri geliştirmek de bu çalışmanın ana kuramını oluşturan Michel de Certeau'nun gündelik hayattaki direniş edimlerini tanımlamaktadır. Sıradan olan hatta çoğu zaman varlığı dahi fark edilmeyen egemen yapının kabul gören davranış biçimlerinin dışına çıkmak, bu anlamıyla yeni bir hareket alanı ve *taktikler* yaratmak, aynı zamanda kendini farklı biçimlerle ifade etmenin yeni yolları ya da gündelik hayattan beslenen yeni mikro toplumsal gerçeklikler yaratmaktadır.

1.3.2. Etnometodolojik Yaklaşım

Etnometodolojinin öncüsü olarak Harold Garfinkel kabul edilmektedir ve 1950-1960 arasında gerçekleştirdiği çalışmalarla, etnometodolojik yaklaşımın sosyolojinin önemli ana akımlarından biri haline gelmesine önemli katkıları vardır. Talcott Parsons, toplumsal düzene ilişkin büyük bir proje ortaya koymuştur. Parsons'ın temel kaygısı toplumsal düzenin nasıl sağlandığı sorusuna yanıt bulabilmek ve bir sistem olarak toplum anlayışının ana hatlarını ortaya koyabilmektir. Parsons'a göre, toplumun düzen ve gerekliliklerine uyma eğilimi/normatif değer bağlılıkları ahlaken doğru olarak algılanan gereklilikler üzerine kurulmaktadır, etnometodoloji ve Garfinkel ise bu anlayışa toplumsal düzenin lokal üretimi fikrini eklemektedir (Cuff vd.,1990:167).

Bireyler için sosyal hayat bir çeşit uzlaşmalar bütünüdür ve bireyler net bir bilince sahip olmasalar da, uygulamaya devam ettikleri sosyal davranışlar vardır.

Sosyal düzenin bir şekilde verili (*taken for granted*) olduğunun farkında olmayan bireyler olarak herkes, benzer şekillerde olumlu sonuçları olduğunun bilincinde oldukları davranışların devamından yana davranırlar. Etnometodolojinin vurgu yaptığı konulardan en önemli olanı, gündelik hayatta gerçekleştirilen pratik becerilerdir. Hayatın bir akışı vardır ve o akış içerisinde, normal olduğu kabul edilen varsayımlar gündelik hayatta davranışların şemasını belirler. Bu düzenin ya da uzlaşımın farkına varılabilmesi ise ancak bir kurala riayet edilmediğinde mümkün hale gelebilmektedir.

“Garfinkel’e göre, bir karşılaşmada kişiler birbirlerini üyeler olarak alır, yani kendilerini ve diğerlerini kolektif olarak üyeliklere yerleştirir ve bazı bilgi parçalarını-sağduyusal olarak, diğerlerinin de paylaştıkları, bildikleri şeyler olarak görürler. Bu evrensel üyelik etkinliği nesnel, olgusal bir gerçeklik olarak dünya deneyimimiz olarak merkezi önemdedir. Zira, bir karşılaşmada, kendimizi ve başkalarını bazı bakımlardan “aynı” olarak almamız ve böylece toplumsal dünyayı “herkesin görebileceği” “gerçek” bir dünya olarak kurabilmemiz mümkündür” (Cuff vd.,1990:171).

Garfinkel’in işaret eden/gösterenle ilişkili (*indexical*) olarak betimlediği ve benzeri/(vb)durumu olarak (*et cetera clause*) tanımladığı kurala göre, bireyler gündelik hayattaki karşılaşmalarında, durumlara dair örtük bir biçimde paylaşılan bir bilgi türüne sahiptir ve herkes karşısındakinin de konu ve kavramlarla ilgili kendisiyle aynı kavrayışa sahip olduğunu varsayar. Dolayısıyla bireyler, yerel terimler, kısaltmalar kullanarak, o an içinde hali hazırda mevcut olmayan insanlar ve nesnelere hakkında, ortak ve paylaşılan bir bilgi birikimine dayanarak konuşurlar ve dinleyiciler konuşma metnindeki eksiklikleri kendi bilgi birikimine dayanarak tamamlarlar. Bu durumda gündelik hayattaki konuşmaların birçoğunun aslında eksik tanımlar, terimler ve kavramlarla aktarıldığını düşünmek mümkündür. Gösteren ve dinleyici arasında ortak bir paylaşım alanı olarak örtük biçimde muhafaza edilen bu bilgi birikimi, içinde belirli bir toplumsal formasyonun yine örtük sosyal normlarının kodlarını barındırmaktadır. Bir anlamda gündelik hayattaki cümleler, aslında açıkça konuşulmayan işaret ettiği değerler ve normların görünebilen kısmıdır.

1.3.3. Sembolik Etkileşimci Yaklaşım

Sembolik etkileşimcilik Kişisel Ben (*I*), Sosyal Ben (*Me*) ve Benlik (*Self*) ayrımından hareketle Herbert Blummer, Herbert Mead, William James ve Horton Cooley tarafından kuramsallaştırılan ve bireyi ön plana koyan bir yaklaşımdır. Bu kuramda, eylemin ve düşüncenin faili olan Ben ile dış dünya ve diğer bireyler tarafından algılanan Sosyal Ben arasındaki ayrışmadan hareketle, dış dünyanın farklı ve öznel algılanışları olduğunun altı çizilmektedir. Blummer, bu kurama ilişkin üç temel prensibin altını çizer; 1) Bireyler anlamlar üzerine davranışlarını geliştirir. 2) Bu anlamlar başkalarıyla karşılıklı etkileşimden doğarlar. 3) Bu anlamlar etkileşime dahil olanlar tarafından yorumlanmalıdır (Scott, 2009:24). Tamamen bireysel ve öznel algıya dayanan etkileşimlerin belirli bir düzenin devamını sağlamaya yönelik bir yanı olsa da, öznelliklerin belirleyiciliği nedeniyle, sosyal hayat, karmaşık, dağınık ve öngörülemezdir, ancak dikotomik bir biçimde bu karmaşık ve öngörülemeyen döngünün bir de düzeni vardır ve Scott'a göre bu kaosun içindeki düzendir (Scott, 2009:25).

1.3.4. Erving Goffman ve Dramaturji

Sembolik etkileşimciliğin önemli bir diğer temsilcisi Erving Goffman ve *dramaturji* kuramıdır. Bu kuram, toplumun bir tiyatro sahnesi gibi değerlendirilip, bireylerin de aktörler olarak farklı roller sergiledikleri savına dayanmaktadır (Goffman, 2012:15). Karşılaşılan her durumda, etkileşimde olunan kişinin, bireye dair düşüncesini ve algısını etkileme amacı güden birçok rol oynanır ve bunun sonucunda birden farklı benlik sunumu gerçekleşir. Goffman'ın *sahne önü* ve *sahne arkası* olarak ayırdığı etkileşimler içerisinde, bireyin kendi benliğine dair en gerçek sunumunu sahne arkasında kendisi olarak gerçekleştirdiği iddia edilmektedir ve bireyin etkileşime açık ve hazır olması da etkileşim içerisinde ortaya konan benliğin farklılaşmasına neden olmaktadır. Goffman'ın bir tersaneyle ilgili gözlemi bu durumu örneklemetedir;

“Şefin gemide veya atölyede olduğu ya da şirket merkezinden bir yöneticinin geldiği duyulur duyulmaz yaşanan ani dönüşümü seyretmek eğlenceliydi. Bölüm ve grup

liderleri kendi gruplarına koşarak, işçileri görünür bir faaliyet içine sokarlardı. Yaygın öğüt, “*Aman otururken yakalanma*” idi ve fazla işe gerek olmayan yerde ya hummalı bir şekilde bir boru eğilip bükülür ya da zaten sıkıca yerine oturmuş bir vida gereksiz sıkıştırımlara tabi tutulurdu. Patronun ziyaretine kaçınılmaz şekilde eşlik eden biçimsel bir hürmet gösterisiydi ve kuralları her iki tarafça da beş yıldızın teftişindekiler kadar iyi bilinirdi” (Goffman, 2012:110).

Burada belirtilen patronun işyerini ziyareti sırasında *ön sahnede* sergilenen oyun ve davranışlardaki farklılaşma, gündelik hayatta sıradan bireyin, tahakküm içerisinde olduğu anlarda ortaya koyduğu yaratıcı pratikleri örneklemektedir.

Dramaturjinin temel vurgusu olan farklı aktörlerle karşılaşma anlarında farklı benliklerin bir oyun gibi sahnelenmesi, göreceli ve öznel bir toplumsal hayat kavramıyla karşı karşıya olunduğunu ortaya koymaktadır. Öngörülebilir olmayan insan davranışlarının altında yatan rasyonelin her bir durum için yeni roller içerisinde tasarlandığına dair ön kabul, davranışlara dair genelleme yapabilme olanağını ortadan kaldırmakta ve her bir etkileşim sürecinin kendi öznel koşulları, aktörleri ve dinamikleri içerisinde ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle mikro bir yaklaşımı öngören dramaturjinin, gündelik hayat çalışmalarına katkısının son derece önemli olduğunun altı çizilmelidir.

1.3.5. Anthony Giddens ve Yapılaşma Kuramı

Gündelik rutinelere dair çözümler sunan kuramlar arasında Anthony Giddens ve Yapılaşma Kuramı, toplumsal hayatı analiz eden yaklaşımlar arasındaki yapı-birey gerilimi ve yöntemsel farklılıkları bir araya getiren bir açılım sağlamaktadır. Giddens, Garfinkel’in etnometodolojik yaklaşımına yakın dursa da, etnometodoloji ve sembolik etkileşimciliği toplumsal yapıyı görmezden geldiği için eleştirmektedir ve yapıyı, kuramına büyük sosyal kontrol mekanizmaları yerine günlük kurallar ve rutinlerin organizasyonu olarak eklemektedir (Giddens, 2008:150). Giddens’a göre, bireyin sorgulanamaz, objektif ve gerçek olarak ön kabulde bulunduğu yapı, bireysel davranışları düzenlemektedir. Diğer yandan da, birey gündelik hayattaki etkileşimleriyle yapıyı yeniden üretmektedir ve karşılıklı bir döngü içerisinde toplumsal hayat üretilmeye devam etmektedir. Giddens bu karşılıklı etkileşimin, gündelik hayatla ilişkisini şu şekilde açıklamaktadır;

“Beşeri aktörlerin kendi eylemleri yoluyla, sonradan bu eylemleri sınırlandıran, toplumsal uygulamaları (ve kurumları) yeniden yaratmakta olduklarıdır. Onlar aynı zamanda değişikliğe uğratabilir ve değiştirebilir de. Böylece insan toplumsal hayatı en normal günlük etkinlikler sırasında hem şekillenir, hem de yeniden şekillenir” (Wallace ve Wolf; 2004:213).

Burada değinildiği gibi, toplumsal hayat, gündelik hayatta yeniden üretilirken aktif olarak kabul edilen özneler, belirli bir düzen içerisinde tanıdık ve bildik olanın devam ettirilmesi ve Garfinkel’in pratik bilinç ve Schutz’un da, bilgi stoku olarak tanımladığı verili bilginin, rutin olarak sürdürülmesi yoluyla da toplumsal hayatı üretmenin birer unsuru olmaktadır.

1.3.6 Pierre Bourdieu ve *Habitus*

Pierre Bourdieu toplumsal hayatın yeniden üretimi üzerine oluşturduğu yaklaşımında, çift yönlü bir yeniden üretimin varlığını öne sürerek, yapı-fail arasındaki gerilime dayanan yöntemsel farklılaşmaya yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu yeni boyut, bir yanda sınıflar arası yapısal ilişkiler sağlanması ve diğer taraftan da her bir toplumsal sınıftaki belirli ailelerin kendi avantaj ve dezavantajlarının nesilden nesile aktarımı yoluyla gerçekleşir. Bu aktarımın gerçekleşmesine aracı olan ilkeyi *habitus* olarak tanımlayan Bourdieu’ya göre, *habitus*; bu nedensiz kültürel standardın öncelikle ailede, daha sonra da eğitim sisteminin içinde işlevselleştirilerek pekiştirilmesidir (Collins ve Makowsky, 2014: 236). Bourdieu, dinlenen müziğin türü, müzeye gitme alışkanlıkları, resim ve sanatsal beğeniler gibi birçok kültürel davranışı, sınıfsal bir yaklaşım ile aile içerisinde aktarılan bir beğeniler bütünü olarak kavramsallaştırmaktadır.

Bireylerin ailede başlayan aktarım süreci sonrasında eğitim yolu ile pekiştirdiği belirli beğeniler, davranışlar ve dünya görüşleri, belirli toplumsal sınıflara girme izni taşıyan bir kültürel kaynak yaratır ve bireylerin bu aktarım süreci sonucunda edindikleri toplumsal davranışlar aynı zamanda toplumsal yapının da yeniden üretimini sağlamaktadır. Bu karşılıklılık sonucunda, bireyin de aktif özneler olarak toplumsal yapıyı belirlediğine dair Bourdieu’cu yaklaşım, bu çalışmada temel olan bireyden hareketle toplumsal olanın inşası yaklaşımına katkı sağlamaktadır,

ancak Bourdieu'nun bireylerin toplumsal davranış ve beğenilerinin izlerini sınıfsal bir temelle ailelerde buluyor olması, bu çalışmanın yapısal yaklaşıma karşı duruşuyla örtüşmemektedir.

Öte yandan, Bourdieu'nun toplumsal hayatın incelenmesine dair bir diğer katkısı da, modern toplum içerisinde farklılıklar hakkında sağladığı derinlemesine analizlerdir. Bu katkıyı Collins ve Makowsky şu şekilde özetlemektedir;

“Bourdieu'nun ekibi Fransa'daki eğitim sisteminde modern yaşamın kültürel yapısını çalıştığı gibi; kültürün diğer yönleri, zengin-fakir karşılaştırması, müzeye gitme alışkanlığı, amatör fotoğrafçılık, ev dekorasyonu, moda tasarımı düzleminde rekabetçi alan ve aydınların hizipçi yapısı gibi alanlar üzerinde de çalışmıştır. Bourdieu'nun çalışma ekibinden, bir modern toplum içerisinde bulunan farklılıklar hakkında daha önceki herhangi bir toplumbilimciden edindiğimizden çok daha fazla şey öğrenmekteyiz” (Collins ve Makowsky, 2014: 236).

Bourdieu söz konusu çalışmalarında, bu çalışmaya da ilham verici bir biçimde, gündelik hayatın içerisinde gizlenen ve daha önceden inceleme konusu olmamış olan müzeye gitme alışkanlığı ya da amatör fotoğrafçılık gibi sıradan pratikleri incelerken, farklılıkların toplumsal nedenlerini ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu çalışma kapsamında belirleyici olan farklılıklar, Certeau'nun çizgi dışılık kavramıyla incelenirken, Bourdieu'nun sınıfsal ayrışmalara vurgusu ön plandadır.

1.3.7. Gündelik Hayat Sosyolojisi ve Kültürel Çalışmalar

Bu çalışmada ele alınan ve farklı yöntemsel duruşu olan gündelik hayat kuramları içerisinde yer alan ve kültürel çalışmalar olarak adlandırılabilir çalışmalarda, egemen grubun ideolojilerinin (çıkarları, değerleri ve fikirleri) gündelik hayatın metinleri aracılığıyla dönüştürüldüğü kabul edilmektedir ve genel anlamıyla bu metinlerin medyada yer alan görsel parçalar, mekanlar, sahneler ya da kuyruklar¹¹ ya da otobüs durakları¹² gibi etkileşim alanları olmaları mümkündür (Scott,

¹¹ Schwartz'ın kuyruğa girme pratiklerini inceleyen çalışması için Bkz. Schwartz, B. (2005) , *Queuing and Waiting. Studies in Social Organization of Access and Delay*. Chicago: University of Chicago Press.

¹² Moran'ın gündelik hayatla ilgili çalışması için Bkz. Moran, J. (2005). *Reading the Everyday*. London: Routledge

2009:29). Bu çalışmalarda esas olanın metinlerin, kültürel unsurların açıkça görülebilen düz anlamları (*denotative meaning*) ve metinlerin altında yatan yan anlamlarının (*connotative meaning*) yapı sökümlü ile incelenmesi gerektiğini iddia eden gösterge bilimci Barthes¹³ gündelik hayatın kodlarının ve kültürel unsurlarının izini sürmüştür.

Gündelik hayat kuramcılarında olan Michel de Certeau'nun da sıklıkla vurguladığı görüşe göre ise, gündelik hayat pratiklerinin daha geniş bir toplumsal sistemin kodlarını barındırdığı ve hatta toplumsal yapıların gündelik hayattan hareketle inşa edildiği öne sürülmektedir. Certeau'nun öne sürdüğü, gündelik hayat pratikleri, doğrudan bireysellikle ya da özneye ilintili değil, “davranma ya da eylem şemaları” ve “davranışsal mantık”la ilintilidir (Certeau,1994:474-476). Bu argümandan hareketle, bu çalışmanın temel kavramlarından olan gündelik hayat, bireysel eylemlerin rasyonelinin, toplumsal organizasyonlarda bulunabileceğini ön plana çıkartmaktadır. Certeau'nun “davranışsal mantık” olarak tanımladığı, bireysel edimlerin rasyonel zeminleri, daha geniş sosyolojik ve toplumsal analizleri gerekli kılmaktadır.

Toplumsal hayatı anlamaya ve çözümlenmeye ilişkin yukarıda tartışılan kuramların her biri, toplumsal yapıya, eyleme ya da bireye dair farklı yaklaşımlar ortaya koymuşlardır. Tüm bu yaklaşımlar içerisinde toplumsal hayatın önemli unsurlarından biri olan gündelik hayata dair çözümlenmeler barındırmaktadır. Gündelik hayata ilişkin çalışmalara önemli katkı sağlayan ve bu çalışmanın temel kuramsal yaklaşımının altyapısını oluşturan Michel de Certeau'nun kuramı gündelik hayat çalışmalarına direniş kavramını da eklemesi açısından önem taşımaktadır. Direnişin yalnızca şiddetle ya da kitlesel hareketlerle tanımlanamayacağını vurgulayan Certeau, yeni direniş biçimleri olarak gündelik hayat içerisindeki sıradan ve tekrarlanan eylemleri ön plana çıkartmaktadır. Certeau'nun bu çalışmanın da ana

¹³ Gösterge bilimin öncüsü Roland Barthes'in düz anlam ve ya anlamla (*denotative ve connotative meaning*) ilgili çalışmaları için Bkz. Barthes, R. (1972) *Mythologies*, London: Paladin.

argümanını oluşturan yaklaşımına göre, gündelik hayatı inşa eden egemen yapının kuralları ve (Certeau'nun kavramsallaştırmasına göre *stratejilerine*) düzenlemelerine karşı, bu egemen yapı içerisinde yer almayanların geliştirdikleri sıradan, şiddet içermeyen ve çoğu zaman da görülmeyen gündelik eylemler, aslında birer *taktiktir* ve iktidarı yıpratmaya ve kendilerine uygun yeni üretim, tüketim ve yaşam biçimleri yaratmaya çalışmaktadır.

Taktiklerin iktidarın kurallarına karşı geliştirdiği direniş, gündelik hayatın her anındaki eylemlerde ortaya çıkabilmektedir. Certeau, bireylerin idare etmek olarak da tanımladıkları eylem şemalarıyla aslında, yapıyor ve riayet ediyor gibi görünen düzenlemelere ve gündelik hayatın toplumsal kalıplarına karşı çıktıklarını iddia etmektedir. Bu karşı çıkışlar bir anlamda sistemi ve tahakküm yapılarını çarpıtmak ve alternatif eylem biçimleri yaratma amacıdadır. Bu mikro-direniş temelli alternatif pratikler, duvarlara grafiti yapmaktan, şehrin belirli yürüyüş yollarına alternatif geliştirmek ya da sabah sekiz, akşam beş mesaisine göre çalışan bir kimsenin çalışma saatleri içerisinde çalışıyor gibi görünerek aslında başka işlerle meşgul olması ve işini aksatması¹⁴ (*la perruque*) şeklinde görünür hale gelebilir. Dolayısıyla, bu çalışmanın ana çerçevesini oluşturan Almanya'da yaşayan Türkiye kökenlilerin, gündelik hayatlarındaki eylem ve uygulama biçimlerine ilişkin daha derin bir bakış geliştirebilmek için, gündelik eylemlerin egemen yapıyı çarpıtmak ve iktidarı erozyona uğratmak boyutları da dikkate alınmalıdır.

¹⁴ *La perruque* kavramı Certeau'da, bir kimsenin iş saatleri içerisinde gerçekleştirdiği işin dışında olan ve iş yapıyormuş gibi görünmesini sağlayan eylemlerdir.

1.4. Gündelik Hayat Sosyolojisinde Temel Çalışmalar

Sıradan bir biçimde ve gündelik olarak gerçekleştirilen ve sosyal bilimlerde sıklıkla “önemsiz” olarak kabul edilip, toplumsal hayata ilişkin bilgisi ve önemi göz ardı edilen gündelik hayat çalışmaları, öncelikle gündelik olanın “neden” aynı zamanda toplumsal olduğuna dair ilişkiyle şekillenmektedir. Georg Simmel’in ifade ettiği gibi; “Yaşamın en sıradan dışsallıkları bile, daha geniş bir sosyal ve kültürel düzenin ifadesidir” (Simmel; 1950:413’ten akt. Inglis; 2005: 2). Farklı insanların farklı gündelik hayat biçimleri vardır ve bu gündelik hayatlar bireylerin sosyal statüleriyle ilişkilidir. Belirli kişiler için yaşam biçimlerinin nasıl yapılandırıldığını kavrayabilmek, öncelikle bireylerin dahil oldukları toplumların nasıl yapılandırıldığını ve organize edildiğini bilmekle mümkündür. Sosyoloji, toplumun ve sosyal ilişkilerin bilimidir ve bu nedenle gündelik hayatın derinliğini anlamlandırabilmek için farklı gündelik hayat biçimlerinin gerçekleştiği sosyal bağlamları sosyolojik bir biçimde kavrayabilmek gereklidir (Inglis, 2005: 3).

Gündelik hayatın sosyolojik açıdan önemini vurgulayan Giddens ise, “Gündelik hayattaki toplumsal etkileşimin incelenmesi büyük toplum düzenleri ile kurumların anlaşılması için yararlıdır. Büyük ölçekli toplum düzenlerinin hepsi, aslında günlük olarak içine girilen toplumsal etkileşim kalıplarına bağımlıdır” şeklinde gündelik hayatın önemini belirtmektedir (Giddens, 2008:169). Ayrıca Giddens, gündelik hayatta mevcut sıradan ve bireysel olan yaşam biçimlerinin, bireyin etrafındaki dünyaya dair gereksinim duyduğu psikolojik güven hissini öngörülebilirlik ve anlamlandırılabilirlikle belirli bir düzen oluşturduğunu ve bu yaşam modellerinin, “yaşam dünyaları” haline geldiğini belirtmektedir. Ancak, Inglis’e göre, sadece tek bir bireyin yaşam dünyasına ilişkin bilgi sahibi olmak sosyolojik düşünme ile örtüşmemektedir ve yaşam dünyaları belirli bir grup tarafından paylaşılan beklentiler, fikirler, yönelimlerdir. Bu gruplar, milletler, sınıflar ve etnik gruplar olarak tanımlanabilir ve her gruba has yaşam dünyaları, o grubun kültürü tarafından şekillenmektedir (Inglis, 2005: 8).

Benzer biçimde gündelik hayata “yaşam tarzları” kavramsallaştırmasıyla yaklaşan Chaney de, “Yaşam biçimleri kültürel yapılara bağlı olmakla birlikte, her biri bir biçim, bir tavır ve bir gruba ait bazı eşyaları, yerleri ve zamanları kullanım şeklidir. Yaşam biçimleri, özel bağlamlarda anlam kazanan uygulama ve davranış dizileridir” şeklinde gündelik hayatı tanımlamaktadır (Chaney, 1999:15).

Gündelik hayat üzerine çalışmalar incelenecek olduğunda, bu çalışma alanında önemli yeri olan diğer öncü çalışmalar arasında Fernand Braudel ve Henri Lefebvre sayılabilir. Bu isimlerden Fernand Braudel¹⁵ gündelik hayata ilişkin çalışmalarında, zaman, mekân ve maddi uygarlıklar arasında, tarihin öznesinin ne olduğuna ilişkin bir bağlantı kurmaya çalışırken, gündelik hayatın araç ve gereçlerini de iklim ve coğrafi zamanla ilişkili olarak ortaya koymuştur. Moda, mobilya ve yiyeceklerin tarihsel süreçte geçirdiği değişimlerinin, gündelik hayatta yarattığı değişimler, Braudel’in tarihin öznesini arama çabası içerisinde önemli dayanak noktaları olmuştur (Braudel, 2004: 27).

“Maddi hayat insanlara ve nesnelere, nesnelere ve insanlara dairdir. Nesnelere incelemek-besimler, konutlar, elbiseler, lüks aletler, para araçları, köy ve kent çevreleri- sonuç olarak insanın kullandığı her şeyi incelemek, onun gündelik hayatının ölçüsünü anlamının tek yolu değildir. Dünyanın zenginliklerini aralarında paylaşanların sayısının da anlamı vardır. Ve bugünün dünyasının ilk bakışta, 1800 öncesi insanlıklarından farklılaştıran dış işaret, insan sayısındaki yeni ve olağanüstü artıştır” (Braudel, 2004: 28).

Braudel’in gündelik hayat çalışmalarına katkısı, bir araştırma paradigması sunmaması gerçeği akılda tutularak, tarihsel zamanı sorgulaması ve “Bellek ve Akdeniz” çalışmasının önsözünde yer aldığı şekliyle, tarihsel zamanı üç farklı kategoriye; coğrafi zaman, sosyal zaman ve vaka-zamana dayandırması ve gündelik hayatı, sosyal zaman içerisinde değerlendirmesidir (Highmore,2002:61). Bu kategorileştirmenin önemi ise, gündelik hayat içerisinde sıradan görünen birçok materyal ürünün aslında, toplumsal gerçeklikle ve sosyal hayatla bağlantısının kurulmasıdır.

¹⁵ Fernand Braudel’in gündelik hayata ilişkin çalışmaları için Bkz. Braudel, F. (2004). *Maddi Uygarlık*, İstanbul: İmge Yayınevi, ayrıca, Bellek ve Akdeniz adlı çalışması için; Braudel, F. (2007). *Bellek ve Akdeniz; Tarihöncesi ve Antikçağ*, İstanbul: Metis Yayınları

Henri Lefebvre de gündelik hayat sosyolojisine önemli katkıları olan bir diğer önemli sosyal bilimcidir. Lefebvre'nin çalışmaları¹⁶ arasında en önemlilerinden sayılan ve özellikle gündelik hayat çalışmaları arasında temel eserlerden kabul edilen çalışmasında¹⁷ kapitalizmin, XX. Yüzyılın devrimi, savaşları ve ekonomik krizlerine rağmen hala varlığını sürdürebilmesinin Marksist analizini gündelik hayatla ilişkili olarak incelemektedir. Lefebvre bu eserin giriş bölümünde Gündelik Hayatın tanımını şu şekilde yapmaktadır;

“Gündelik Hayat bu anlamda, öncelikle insanın dış doğaya ve kendi doğasına sahiplenme bölgesi olarak; yaşamın tahakküm altında olmayan kesimi ile tahakküm altındaki kesimi arasındaki ayrım ve kesişim bölgesi olarak; malların az çok arzuya dönüşmüş ihtiyaçlarla karşılaştığı bölgedir” (Lefebvre,2010:54).

Lefebvre'nin bu eserleri ele alış amacı, bütüncül bir biçimde, bir proje olarak değerlendirilebilir ve bu proje tarihsel materyalizme dayalı bakış açısı için önemli katkı sağlamaktadır. Aronowitz (2007), “Lefebvre’yi ve çalışmasını incelediği makalesinde¹⁸, gündelik hayatı bir alt sistem olarak niteleyen sosyolog ve felsefecilerin aksine Lefebvre’nin, gündelik hayatı sosyal var oluşun temel katmanı olarak tanımladığını ortaya koyar ve şu alıntıyı kullanır;

“...gündelik hayat daha geniş bir sistemin bir alt sistemi olarak nitelenemez. Tam tersine, gündelik hayat, üretim biçiminin kendini bir sistem olarak oluşturma çabasında olduğu ana zemindir. Bu nedenle, kapalı bir bütünlüğün kendini düzenlemesiyle ilgilenmiyoruz. Gündelik hayatın programlanmasında güçlü araçları vardır; gündelik hayat şans ögesini içerir, ancak gündelik hayatın büyük ve temel olan yapıyı sallayabilecek temel gücü vardır. Gündelik hayatta olan değişimler, her ne olursa olsun, değişimin temel ölçütü olarak kalmaya devam edecektir” (Aronowitz, 2007: 135).

Yukarıdaki ifadede yer aldığı gibi, gündelik hayat “üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesi” için gerekli temel durumdur. Lefebvre’ye göre; gündelik hayatın

¹⁶ Henri Lefebvre'nin gündelik hayata ilişkin en önemli çalışması için Bkz. Lefebvre, H.(2008). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, İstanbul: Metis Yayınları

¹⁷ 1947 yılında ilk cildini yayımladığı, üç ciltlik *Critique of Everyday Life* ve *Everyday Life in Modern World* çalışması 1998’de Türkçe ’ye “*Modern Dünyada Gündelik Hayat*” olarak çevrilmiştir.

¹⁸ Aronowitz’in Lefebvre ile ilgili görüşleri, *The Ignored Philosopher and Social Theorist: The Work of Henri Lefebvre*” adlı makalede yer almaktadır.

devlet ve ekonomik ilişkiler tarafından kolonileştirilmesi, kapitalizmin XX. yüzyılda var olabiliyor olmasının temel nedenidir (Aronowitz, 2007: 135). Lefebvre'nin XX. yüzyılın sosyalizmin çağı olamamasına ve Marx'ın öngördüğü gibi kapitalizmin krize yenilerek yok olmamasına ilişkin çıkarımı, 1917 Rus Devrimi'yle ilişkili olarak ele alınmaktadır. Devletin rejiminin değişmesi, ya da özel mülkiyeti temel üretim sektörlerinde ortadan kaldırılması, kapitalizmin egemenliğinin köklerini ortadan kaldıramamıştır; çünkü Lefebvre'ye göre, devlet ve ekonomi gündelik hayatın çıktılarınıdır (Lefebvre, 2012:50). Ayrıca, gündelik hayat, sosyal hayatın yaşanan deneyimlerini, yani Marksist terminolojinin önemli olgularından birisi olan *yabancılaşmayı* içinde barındırmaktadır. Üretim biçimleri gündelik hayatı başarılı bir şekilde programlamayı başardığı zaman, bu üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesine zemin hazırlanır. Lefebvre, klasik Marksist altyapı-üstyapı ilişkisini reddettiği için, sosyalizmin ve komünizmin “imkânsızlığını” yine gündelik hayat ve kapitalizmin üretim ilişkilerinin bu alanda yeniden üretilmesiyle ilintili olarak tartışmaktadır (Aronowitz, 2007: 138).

Lefebvre gündelik hayatın bilgisine varabilmenin, bilimsel bilgi üretilmesine olanak sağladığına da vurgu yapmaktadır. Bu vurgu, gündelik hayatta yer alan ve sıradan olarak kabul edilen bilginin aslında, sosyolojik bir bakışla, görünenin arkasına ışık tutabileceğini ifade etmektedir. Lefebvre bu bilgi edinme sürecini şu şekilde özetlemektedir;

“ Gündelik hayatın incelenmesi, uzmanlaşmış bilimlere bir karşılaşma zemini, hatta ondan da öte bir şey sunar. Bizim toplumumuzda, bizim çağımızda, akılcı ile akıldışı arasındaki çatışmaların mekânını gösterir. Böylece, geniş anlamda üretimin somut sorunlarının dile getirildiği mekânı belirtir. Bu eleştirel çözümleme, zorlamaların, kısmi belirlenimciliklerin incelenmesi biçimini alır. Bu çözümleme, aklın anlamı ve amacı her zaman belirlenimciliklerin ve zorlamaların akılcı olarak görüldüğü bu tersine dünyayı altüst etmeyi hedefler ” (Lefebvre, 1998: 30).

Lefebvre'ye yakın bir biçimde, Brown, gündelik hayatta, yabancılaşmanın izlerinin, iktidarın tahakküm biçimlerinin ve yeniden üretiminin bulunabileceğini öne sürmektedir;

“... Modern dönemde gündelik hayat, yabancılaşma olgusunu anlamak için eski toplumsal sistemlerden farklı olarak, siyasal hayat alanı ile örtüşen gündelik hayatın içinde yaşanan ve haklılaştırılan iktidar ilişkilerini anlamak için üzerinde önemle durulması gereken bir inceleme alanı olmuştur.” (Brown,1989:9).

Gündelik hayatı Batı modernitesiyle ilişkili olarak ele alan Inglis, Batı'nın egemen değerleri ekseninde şekillenen gündelik hayat biçimlerine değinmektedir (Inglis, 2005:27). Egemen düşünce biçimi olarak Weberyen bir bakışla, rasyonaliteyi ön plana çıkaran Batı modernitesinin, gündelik hayatta bürokrasiyle, müzikle, alışveriş yapmakla, spor yapmakla, araba kullanmakla, yürüyüş yapmakla, elbise seçimiyle, ev dekorasyonu, tatil yapma biçimleriyle, hatta bir kişiye “Seni Seviyorum” deme biçimiyle olan ilişkisi, toplumsal hayatın kültürel çatısını belirlemektedir (Inglis, 2005: 27).

Gündelik hayatın incelenmesinin önemini vurgulayan Edensor'a göre ise, sosyal bilim insanlarının gündelik hayatı önemsiz ve statik ve benzer davranışların tekrarından ibaret bir olgu olarak değerlendiren bakış açılarının aksine, gündelik hayatta kimliklerin ve bireylerin aidiyetlerinin inşa edildiği düşünüldüğünde, bu kavramın incelenmesinin gerekli hale geldiğinin altını çizmektedir (Edensor, 2002:28). Kimlik ve aidiyetlerin yanı sıra, kültürün de gündelik hayatın en önemli bileşenlerinden biri olduğunu öne süren Raymond Williams, “Kültür sıradan olandır” ifadesiyle, yaşamın tüm biçimlerinin ve toplumsal yaşamda dolaşıma giren tüm metinlerin (edebi metinler, filmler, reklamlar, televizyon yayınları) formlarının belirli bir kültüre dair ipuçlarını ortaya koyduğunu belirtmektedir (Williams,1984:5).

Kültürü oluşturan gündelik hayattaki sıradan anlamlandırmaların ve bireysel edimlerin, bütüncül olarak belirli bir kültürün özneli olarak önem taşıdığını belirten bir yaklaşımı Williams şu şekilde dile getirmektedir;

“Kültür sıradan olandır. Bu ilk gerçektir. Her insan topluluğunun kendi biçimi, amaçları ve anlamları vardır. Her insan topluluğu bu anlamları, kurumlarda, sanatta ve öğrenmede ifade eder. Bir toplumun oluşumu, ortak anlamların ve yönlerin bulunmasıdır ve toplumun genişlemesi de deneyimlerin, etkileşimlerin baskısı altında aktif tartışmalar ve değişimlerdir. ... Büyüyen toplum oradadır ve her bireyin zihninde yaratılır ve yeniden yaratılır” (Williams, 1989: 4)

Jürgen Habermas kamusal, toplumsal eylem, iletişimsel eylem ve yaşam dünyasına ilişkin kavramsallaştırmalarıyla kapitalizmin toplum içerisindeki belirleyici ve dönüştürücü etkisini tartışmaktadır. Habermas'ın bu tartışma kapsamında nesnel, öznel ve sosyal dünya olarak tanımladığı üç farklı dünya içerisinde yaşam-dünyası, bireylerin nesnel, öznel ve sosyal dünyada bulunan bir şey hakkında tartıştıkları ve bir uzlaşmaya ulaştıkları süreçlerin ufkunu oluşturmaktadır (Habermas, 1997: 159).

İletişimsel eylemin gerçekleştiği yaşam alanında Habermas'a göre uzlaşımın zemini yaratılmaktadır. Ayrıca, "Her anlaşma süreci kültürel olarak kökleşmiş bir önamlama zemininde gerçekleşir" (Habermas 2001: 128).

"Yaşama evreninin durum tanımlamaları, katılımcıların her defasında yararlandıkları ve konu edindikleri "bilgi stoğu" tarafından sınırlanır. Böylelikle yaşama evreninin bu örüntüsel bileşenleri katılımcıların elinin altındadır. Çünkü her durum tanımı bir düzen kurar ve bu düzen tarafların yorumlanmış yaşama evrenlerinin önamlaması ve paylaşımı için yeter ilkedir. Bu ortaklaşa yorumlama edimi içinde tarafların hiç birinin yorumlama tekeli yoktur. Zira tüm taraflar için onun dış dünyası ve benim dış dünyam birlikte "bizim yaşama evrenimiz"i oluşturur" (Yıldırım, 2006:256).

Bu evren içinde bireyler kendi düzenlerinin anlamlarını inşa ederken, gündelik hayat içinde birçok pratiğin açıklaması da bulunmaktadır. Bireyin kendi pratiklerinin rasyoneli aslında ortaklaşa inşa edilen anlama dünyalarıdır ve gündelik hayatın sıradanlığının gizemi, bireyim yaşam alanında yatmaktadır.

Gündelik hayat literatüründe yer alan ve yukarıda kısaca teorik temellerine değinilen sosyal bilim insanların çalışmalarını kısaca özetleyen Scott, gündelik hayat çalışmalarında;

- Yapısal işlevselcilik, topluma bireysel davranışlar üzerinde sosyal baskı uygulayan bir "varlık" olarak odaklanmaktadır ve bunun uzlaşma, mutabakat ve tartışılabilir bir biçimde pasifizmi getirdiğini savunur.
- Sembolik etkileşimcilik, sosyal "ben"nin nasıl aktörler arasındaki hareketler ve sembolik jestlerin karşılıklı değişimi ile nasıl inşa edildiğini ve bu insanların bir "takım" olarak çalışarak nasıl "durum"ların sabit ve pürüzsüz biçimde devamını sağladığını tartışır. Bu yaklaşımın önemli bir parçası Goffman'ın dramaturji yaklaşımıdır.

- Fenomenoloji, insanların “yaşam dünyaları”, deneyim bilgisi ve simgeleştirmeler aracılığıyla kendi sosyal gerçekliklerini nasıl inşa ettiklerini ele alır. Schutz, bu alanın önde gelen düşünürlerindendir.
- Etnometodoloji ve Garfinkel, bireylerin doğal olarak kabul edilen varsayımlarına meydan okuyarak, tüm bu tekniklerin güvenilmezliğini işaret etmektedir.
- Yapılaşırma kuramı ve Giddens, yapı ve fail arasındaki karşılıklı etkileşimin sosyal dünyayı yeniden ürettiğini öngörmektedir.
- Kültürel çalışmalar, mekânı, alanı ya da törensel pratikleri içeren kültürel metinlerin yeniden yorumlanması ve şifrelerinin çözülmesi gerekliliğini ortaya koyar. Bu mesajlar sıklıkla eleştirel bir biçimde, politik söylemler ya da ideolojiler olarak okunabilmektedir.
- Foucault gibi Post yapısalcı teorisyenler, iktidarın sinsi söylemler ve otoriter rejimler aracılığıyla yayıldığını iddia etmektedir.
- Lefebvre ve Certeau, gündelik hayatın törensel davranışlar, kontrol mekanizmaları ve direniş olanakları açısından eleştirel analizinin gerekliliğini tartışmaktadırlar (Scott; 2009: 31-32).

Türkiye’de gündelik hayatı inceleme konusu yaparak “Osmanlı Modernizasyonu, Cemaat ve Toplum” ilişkilerine değinen Şerif Mardin, gündelik hayatın toplumsal hayatın incelenmesindeki önemli rolünün altını çizmektedir. Mardin’e göre;

“Gündelik hayatımızı düzenleme tarzımız öyle rastgele bir işlem değildir. Hayatımızı şekillendiren kültürel çerçeveler kümesi içerisinde yeriz, içeriz, severiz, öldürürüz ve düşünürüz. Söz konusu çerçeveler biz doğduğumuz zaman da vardılar, olgunlaşmamız da, kendimizi bunlara uyarlamaktan ibarettir” (Mardin, 2000:22).

Mardin, Tanzimat Dönemi’nden başlayarak Osmanlı modernleşmesini ve özellikle Said Nursi’yi incelediği eserinde¹⁹, gündelik hayat ve Michel de Certeau’ya değinerek, modernleşen Türkiye’de dinin gündelik hayattaki belirleyici konumunu tartışmaktadır. Osmanlı’nın Tanzimat bürokratlarıyla ve laikleştirici reformlarıyla, hem İslam hukuku (Fıkıh) bilginlerine (ulemaya) hem de halka yabancılaşarak, geçmişteki ortak lehçe ve ortak davranış kurallarının bağlarından uzaklaştığını iddia

¹⁹ Şerif Mardin’in ilgili çalışması için Bkz. Mardin, Ş. (2000). *Bediüzzaman Said Nursi Olayı, Modern Türkiye’de Din ve Toplumsal Değişme*, İletişim Yayınları: İstanbul.

eden Mardin, Anadolu'da laik reformlarla atılan adımların halkı yönetimden uzaklaştırdığını vurgulamaktadır. Ayrıca, Mardin, Said Nursi gibi din adamlarının da halkın gündelik hayattaki en önemli belirleyicisi olan dinin önemini ön planda tutarak halka ulaştığı ve Anadolu'da önemli bir toplumsal destek kazandığını öne sürmektedir. Dolayısıyla Şerif Mardin'e göre, toplumsal hayatın ve dönüşümlerin anlaşılabilmesi için özellikle Anadolu insanının Osmanlı zamanından başlayarak gündelik hayatını şekillendiren unsurların irdelenmesi ve analizlerin bu çerçeveler ekseninde geliştirilmesi önemlidir. Bu bakımdan, Mardin'in, büyük toplumsal dönüşümlerin izlerini gündelik hayattaki dönüşümlerde aramakta olduğu iddia edilebilir.

Bu çalışmada, Almanya'da egemen Alman kültürüne karşı, kendi kullanım biçimlerini ve bu kullanım biçimleri üzerinden egemen yapıya direniş biçimlerini geliştiren Almanya'daki Türkiye kökenlilerin gündelik hayatı incelenmektedir. Certeau'nun *çizgi dışı* olarak tanımladığı egemen grup dışında kalan gruplardan biri olarak Almanya'daki Türkiye kökenlilerin aynı toplumsal uzam içerisinde, yeniden anlamlandırdıkları yeni gündelik hayat pratikleri ortaya çıkmaktadır. Dil, edebiyat, sanat, yeme-içme, televizyon seyretme, imgeleri anlamlandırma gibi birçok alanda, farklı grupların farklı zihinsel şemalarının yarattığı rasyonel seçimler sonucu, tekil değerlendirme ve anlamlandırma dünyaları ortaya çıkmaktadır. Bireyler, içerisinde yaşadıkları toplumsal yapıya ve kendi konumlanışlarına dair eşitsizlik ilişkilerini ya da aidiyet duygularını, bireysel deneyimleri ve etnik kökenleriyle ilişkili olarak yeniden inşa etmektedir.

Bu çalışmanın iddiası, Almanya'daki Türkiye kökenlilerin Alman toplumuna karşı, kendi kültürlerini devam ettirme yönünde gündelik hayatlarında gizli bir direniş alanı yarattıklarıdır. Dolayısıyla, gündelik hayatın olduğu alanlarda ve pratiklerde, Almanya'daki Türkiye kökenlilerin içinde yaşadıkları farklı yaşam modeli olan Alman yaşam modeline karşı geliştirdikleri taktiklerin ve direniş biçimlerinin varlığı incelenmektedir. Bu noktada Michel de Certeau'nun *stratejiler* ve *taktikler* kavramlarıyla incelediği ve gündelik hayattaki eylemlerin temel

rasyonelini oluşturduğunu iddia ettiği sıradan eylemler, Almanya'daki Türkiye kökenlilerin Alman toplumu ile etkileşim düzeylerini ve sosyal hayatlarını incelerken önem kazanmaktadır. Suç, sapma davranışlar, etnik ya da dini kimlikler, kimlik politikaları, cemaat yapıları ve entegrasyon sorunları gibi konular üzerine yoğunlaşan çalışmalar büyük ve sorunsallaşmış kavramları inceleme konusu yapmaktadır. Oysa sıradan yaşantının fark edilmeyen unsurları da toplumsal hayata ilişkin derin anlamlar barındırmaktadır.

1.4.1. Michel de Certeau ve Gündelik Hayat

Fransız sosyal bilimci Michel de Certeau, gündelik hayat sosyolojisi üzerine çalışmalarına 1974 yılında Fransız Kültür bakanlığı tarafından kendisine verilen, Fransız halkının geleceğe ilişkin beklentileri üzerine bir rapor hazırlanması göreviyle başlamıştır. Çalışmalarını yürütmek için Luce Giard ve Pierre Mayol'dan oluşan bir grup oluşturan Certeau, çalışmaların sonucu olarak değerlendirilebilecek olan ilk eseri olan *Gündelik Hayatın Keşfi I, Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*²⁰ kitabını 1980 yılında yayınlamıştır. Certeau tarafından yayınlanan ilk cildin ardından çalışmanın uygulama kısmına ilişkin ikinci cilt *Gündelik Hayatın Keşfi II, Konut, Mutfak İşleri* adıyla, Certeau'nun vefatının ardından, 1980 yılında diğer çalışma arkadaşları Giard ve Mayol tarafından yayınlanmıştır.

Certeau'nun çalışması içerdiği uygulama alanlarının yanında özellikle gündelik hayata ilişkin çözümlenmeleri noktasında, birçok farklı alanla (konut, mutfak, kent, okuma, alışveriş gibi) kurduğu ilişkiyel bağlantılar açısından gündelik hayat sosyolojisine önemli katkılar sağlamış ve yeni bir bakış açısı getirmiştir.

²⁰ Michel de Certeau'nun gündelik hayatı inceleyen iki ciltlik çalışması *Gündelik Hayatın Keşfi I; Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları* ve ikinci cildi; *Gündelik Hayatın Keşfi II; Konut, Mutfak İşleri* başlıklarını taşımaktadır. İlk cilt kuramsal bir tartışma içerirken, ikinci cilt Certeau'nun gündelik hayat üzerine Fransa'da 1968-1972 yılları arasında yürüttüğü çalışmanın uygulama kısmına ilişkin bilgileri içermektedir. Daha geniş bilgi için Bkz. Certeau, M. (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi I; Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*, Ankara: Dost Yayınları, İkinci Cilt için; Certeau, M. Giard, L., Mayol, P. (2009), *Gündelik Hayatın Keşfi II; Konut, Mutfak İşleri*, Ankara: Dost Yayınları

Gündelik hayattan başlayarak toplumsal yapının çözümlenmesine giden yolda, Certeau'nun yöntemi sadece edimlerden çok fazlasını açıklayabilmeyi amaçlamaktadır. Gündelik hayatta bireysel eylemlerin tesadüfen ortaya konan eylemler olmadığını ve bu eylemlerin bir mantığı olduğunu iddia etmek, arkasından eylemlerin mantığını nelerin şekillendirdiğini ortaya koymayı gerekli kılmaktadır. Bu gereklilik de gündelik yaşam çalışmaları içerisinde iktidar ve tahakküm ve “öteki”nin var oluş, ayakta kalma ve yeniden üretim biçimlerinin incelenmesini ön plana çıkarmaktadır. Bireyin gündelik hayatının her alanına iktidarın sızmış olduğu ön kabulüyle, sıradan olan bireyin eylemlerinin iktidar ilişkilerinden uzak olarak açıklanabilmesi sıkıntılı görünmektedir. Birey eylemlerini ortaya koyarken, kendi var oluş koşulları çerçevesinde en iyiyi sağlayabilecek olan eylemleri seçerek, tercihler silsilesi oluşturmaktadır. Bu noktada seçimlerin altında yatan nedenlerin aslında rasyonel kararlar çerçevesinde şekillendiği vurgulanabilir. Bu vurgu noktası da, toplumsal çalışmalarda en önemli metodolojik seçimlerden biri olan yapı-eylem gerilimi arasında, bu çalışma bağlamında, eylemi ve eylemi icra eden bireyi edilgen değil etkin aktör olarak ön plana çıkartmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, gündelik hayat pratikleri içerisinde bireylerin aslında aktif özneler olarak, iktidar ilişkilerini farklı biçimde yeniden ürettikleri ve yeni eylem şemaları oluşturduklarının ortaya konulmasıdır. Bu bağlamda, özellikle egemen sınıfların dışında kalan bireylerin, sınıfların ya da toplulukların eylem şemaları, dikkat çekici hale gelmektedir. İktidar tarafından üretilen kültürel kodlar, pratikler, metinler ve aslında tüm kültür ürünleri, bireyleri belirlenen sınırlar dâhilinde eylemler geliştirmeye, düşünmeye, üretmeye, tüketmeye ve var olmaya yönlendirmektedir. Bu var oluş içerisinde ise, farklı olanın, kendine empoze edilen değerler, kültürel ürünler, pratikler ve yaşam modeline karşı yeni direniş noktaları oluşabilmektedir.

Sosyal bilimler literatüründe yer alan iktidar analizlerinden farklı olarak, iktidara karşı geliştirilen direniş eylemleri aslında, görünmez olarak ve farklı uygulamalar ekseninde gerçekleşmektedir. Göçmenler, işçiler, eşcinseller, farklı etnik gruplar gibi iktidar mekanizmasının dışında kalan ve madun gruplar olarak

tanımlanabilecek grupların gündelik hayat pratikleri incelendiğinde Certeau, sıradan insanın iktidarın ve erkin tahakkümü altında olmasına rağmen, aslında görüldüğü ya da algılandığı gibi iktidara boyun eğmediğini iddia eder. Görünenin ardında aslında gizli biçimlerde yürütülen iktidara karşı gelme biçimleri ve savaşları vardır. Certeau, sıradan insana fazla imtiyaz tanımakla eleştirilir ancak, daha doğru biçimde ifade etmek gerekirse, Certeau, “öteki”ne (Yahudi, kadın, zenci ya da gay olabilir) daha fazla eğilmektedir (Buchanan, 2000:91). Bu gruplardan herhangi biri hali hazırda araştırma nesnesi olmasa da, tanımlamaya çalıştığı kültürün operasyonel mantığının, uygulayıcılarıdır. Dolayısıyla, Certeau’nun “*iktidarsızın iktidarı, pasifin etkinliği, üretici olmayanların üretimi, terk etmeden kaçmak*” gibi kavramları, Certeau’nun sosyal bilimlere en önemli katkılarından olan “*Stratejiler*” ve “*Taktikler*” kavramsallaştırmalarının temelini oluşturmaktadır. Bu temel, bu çalışmanın ana sorunsalı olan gündelik hayat pratikleri içerisindeki *taktikler* ve direniş edimlerinin tanımlanmasında en önemli hareket noktasını oluşturmaktadır.

Özellikle Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin üzerinden yürütülen bu çalışmada, Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin egemen olmadıkları toplumsal değerler, eylemler ya da kültürel yapılar içerisinde “öteki” olarak ürettikleri eylemler ve bunların hangilerinin ve nasıl direniş unsurları olarak kavramsallaştırılabileceği temel araştırma konularını oluşturmaktadır. Bu çerçevede, Certeau’nun özellikle “*iktidarsızın iktidarı*” kavramsallaştırmasına paralel olarak Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin, gündelik hayat pratiklerinin içinde yaşadıkları toplumsal yapı içerisinde iktidara karşı geliştirilen *taktikler* olarak, kendi alternatif yaşam modellerini oluşturmadaki etkisi ele alınmaktadır.

1.4.2. Michel de Certeau; Gündelik Hayatta Mikro- Direnişler; Stratejiler ve Taktikler

Michel de Certeau, gündelik hayatı kuramsallaştırmayı amaçladığı çalışmalarında öncelikle davranış biçimlerine ve sıradan bireyin gündelik hayattaki

pratiklerine odaklanmaktadır. Bu pratikleri açıklamaya başlamadan önce, çalışmasının temel unsurunu yani, sıradan insanın gündelik hayatında yapıp ettiklerinin ve davranışlarının önemini vurgulamaktadır. Michel de Certeau, özellikle gündelik hayatın çözümlenmesi ve iç dinamiklerinin keşfi sürecinde “sıradan insanı” araştırmasının öznesi yapmaktadır. “*Sıradan insan*”dan hareketle toplumsal olanı betimlemeyi amaç edinen Certeau, bu amaç içerisinde, bireyi araştırma nesnesi yaparken, toplumsal alanı terk etmemekte ama bireysel alandan yola çıkmaktadır. Certeau, amacının, eylemlerin faileri olan kişileri tekil olarak ele almak değil, bireylerin eylem ya da operasyonlarının biçim, tür ya da eylem şemalarının çoklu alanlar olarak dikkate alındığında önemli toplumsal verileri sunmak olduğunu belirtmektedir (Certeau, 2009: 44). Tekil biçimde uygulanan eylemlerin her birinin uygulanma mantığını kavramak, daha geniş bir toplumsal resmin mikro parçaları olduğunu ortaya koyabilmeye olanak sağlamaktadır.

Certeau'nun gündelik hayat çalışmalarının kuramsal boyutunu tartışırken ortaya koyduğu gündelik hayatın temel öncülleri şunlardır;

- Gündelik hayat pratikleri, “şeyleri gerçekleştirme”, “belirli biçimde davranma” ve “davranma biçimleri”dir.
- Bu pratikler, doğrudan bireysellikle ya da özneye ilintili değil, “davranma ya da eylem şemaları” ve “davranışsal mantık”la ilintilidir.
- Certeau'ya göre, gündelik pratiklerin amacı, “davranışsal bütünlüğün, (kültürü oluşturan budur), sistemini açık hale getirmek ve statüleri toplumda egemen olan aktörlerin eylem biçimlerinin özelliklerini aydınlatmak, ya da “tüketici” terimini saklamaktır.
- “Toplumun temsiliyeti” ve “Davranış biçimleri”ni anlamak için, gündelik pratiklere “bireysel ya da grup kullanım” biçimlerinin analizinin dahil edilmesi önemli ve gereklidir.
- Gündelik hayatın formel yapılarını ifade edebilmek için Certeau iki farklı araştırmayı işaret etmektedir;

- 1- Birinci araştırma biçimi olan “pratiklerin doğasının betimlenmesi”, “analiz stratejisinin değeri” ile seçilen “gerçekleştirme biçimleri” ve oldukça farklı değişkenlerin varlığına ilişkin görüşle ilişkilidir.
- a) Mekânın ailevi pratiklerle yeniden düzenlenmesine uygun olarak oluşan faaliyetlerin karışık formlarının izini sürmek,
- b) İlişkiler ağı oluşturan yemek pişirme sanatının, belirleyici taktikleri, “gerçekleştirmenin şiirsel biçimlerinin” ve pazarın yapısının yeniden kullanımının incelenmesi,
- 2- İkinci araştırma biçimi olan” ve “bilinçdışı düşünce mantığına” olanak veren, “bilimsel literatür” üç temel ilgiyi içermektedir;
- a) Sosyolog, antropolog ve tarihçi; uygulamaların teorisi, ritüellerin ve yer değiştirmelerin karışımı ve mekânların, uygulayıcıların ve ağların idaresi,
- b) Etnometodolojik ve sosyo-dil bilimsel araştırmalar; gündelik hayatta yer alan ve beklenti, uzlaşma ve gündelik dile has iyileştirmelerle ilgili gündelik karşılaşmaların usullerinin incelenmesi,
- c) Analitik felsefe; eylem alanları, zaman, şekillendirme, eylemlere ilişkin uyarı ve onaylar (Certeau, 1994: 474- 476).

Certeau'nun gündelik hayat kuramının bu çalışmanın temel kuramı olarak ele alınmasının nedeni, “*gündelik hayatın yaşandığı mekânın ailevi pratiklerle yeniden düzenlenmesine uygun olarak oluşan faaliyetlerin karışık formlarının izini sürmek*”, olarak belirttiği ev içi pratiklere atfettiği bilimsel önemdir. Bu çalışmada paralel biçimde, özellikle ev içindeki yemek alışkanlıkları, konuşma biçimleri, tüketim alışkanlıkları, alışveriş tercihleri gibi davranış pratikleri ele alınmaktadır. Ayrıca, Certeau'nun, egemen kültüre, bir şekilde direnen, ya da alternatif yaşam stratejileri geliştiren, “çizgi dışı” olarak tanımladığı gruplar ve kitleler açısından ele alındığında da, Almanya'daki Türkiye kökenliler üzerine olan bu çalışmaya önemli katkı

sağladığı düşünülmektedir. Egemen kültürün üreticisi olmayan gruplar üzerine Certeau;

“Çizgi dışılığın günümüzdeki figürü artık küçük gruplar değil ama çizgi dışında kalan kitlelerdir; çizgi dışılık kültür üretmeyenlerin kültürel etkinliğidir. Bu etkinlikler üretici bir ekonominin birer birer pazara sürdüğü gösteri-ürünlerini satın alanların gerçekleştirebileceği tek etkinliktir. Ama tüm bunlar, bu etkinliğin türdeş olduğu anlamına gelmez. Zorunlu bir dilin ürünlerinin yeniden kullanımının biçimi, toplumsal durumlara ve güç ilişkilerine bağlıdır. Televizyon karşısındaki göçmen bir işçinin, eleştiri ya da yaratıcılık uzamı, orta sınıf bir Fransız’ın uzamından farklıdır. Aynı alanda etkinlik gösteren iki taraftan, bilgilenme araçları, finansal kaynaklar ve güvenceler bakımından zayıf olan taraf, daha kurnaz olmak, daha fazla “rüya” görmek ya da daha fazla eğlenmek durumundadır. Eşit olmayan güçler arasındaki ilişkiler açısından değerlendirdiğimizde, benzer düzenekler aynı sonuçları vermezler”

şeklinde bir argüman ortaya koymaktadır (Certeau; 2009: 52).

Michel de Certeau, sıradan ve gündelik olan eylemlerin ardında yatan davranışsal mantığı anlamaya çalışırken, erk/iktidar sahiplerinin gündelik hayatı da şekillendiren ve yöneten yanları olduğunu iddia etmektedir. Buna karşılık olarak iktidar sahibi olmayanların da kendilerine göre geliştirdikleri ve iktidarın öngördüğünden farklılıklar barındıran davranış biçimleri bulunmaktadır. Certeau bu iki kavramı betimlemeye çalışırken Antik Yunanca’da kurnazlık anlamına gelen *Metis* kavramını kullanmaktadır. “*Hamleleri Anlatmak: Detienne*” başlıklı bölümde Certeau, Marcel Detienne ve Jean Pierre Vernant’ın *Metis*²¹ kavramı üzerine birlikte yazdıkları kitabı esas alarak;

“... Metis, bir uygulama içerisine gizlenmiş durumda bulunan ve “önsezi, keskin zekâ, öngörü, kıvrak zekâ, aldatmaca, iş bilirlilik, dikkat, uygun fırsatı bulma becerisi, çeşitli maharetler, uzun bir sürede edinilen tecrübeler” gibi yeteneklerin birbirini tamamladığı bir çeşit zekâdır... İçine dahil olduğu güç ilişkilerinde, metis mutlak bir silahtır, bir ekonomi ilkesidir. En az güçle, en fazla etkiyi yaratmak... Bunun içinde belli bir bilgiye sahip olmak gereklidir ve o bilgi bellektir.” (Certeau, 2009:172).

Tüm bu kurnazlık, manevra, düzenbazlık ve dolap çevirme yeteneklerini içeren *metis*, Certeau’nun araştırma konusu olan sıradan insanının, kendi lehine biçimde iktidar mekanizmasına karşı geliştirdiği pratiklerin ardında bulunan bir

²¹ Detienne, M., Vernant, J.P. (1974), *Les Ruses de l’intelligence. La Metis de Grecs*, Paris, Flammarion.

beceridir. Bu beceri belirli düzeyde sıradan insanın sahip olması gereken bir durumdur, çünkü gündelik hayatın her anında insanın kendi lehine çevirmesi gereken fırsatlar ve bu fırsatları değerlendirmeyi bilecek bir düşünsel bilgi ve beceriye ihtiyaç vardır. İşte bu beceri Certeau'nun ilerleyen bölümlerde tartıştığı, “*taktikler*”in ortaya çıkmasına olanak sağlamaktadır.

Michel de Certeau'nun gündelik hayatı açıklamaya çalışırken kullandığı en önemli kavramsallaştırmalardan olan “*Stratejiler*” ve “*Taktikler*” aslında iktidarla sıradan insanın gündelik çatışma ve direniş alanlarının betimlenmesidir. Certeau'nun kavramsallaştırdığı *stratejileri* Kentel şu şekilde açıklamaktadır,

“Bir toplumda ya da çok daha küçük birimlerde (fabrika, örgüt, vb), meşruiyeti önceden varsayılan bir “iktidar yeri”nin (devlet, devlet yönetimi, yöneticiler, fabrikaya sahip olanlar) mülkiyetinden güç alan eylemlerdir. Bu mülkiyet postülası sayesinde bu eylemler, o topraklarda (ya da fabrikada) var olan farklı güçleri ve yerleri birbirine eklemeye kapasitesine sahip kuramsal ilişkiler (totalleştirici sistemler ve söylemler) geliştirir. Yani stratejiler güç ilişkileriyle ortaya çıkar ve zamana bağlı olan, geçici olan ilişkileri sabitler, tanımlar” (Kentel, 2011:4).

Stratejiler özellikle iktidarın devamını sağlayabilecek yeni söylemler geliştirip, iktidara tabi olanları kontrol edebilme olanakları sunmaktadır. Bu anlamda panoptik bir pratik sayesinde, farklı yerlere “görerek” hakim olma, “yabancı” güçleri nesneye çevirerek gözleme, kontrol etme ve görüş alanı içine dahil etme imkânı sağlar. Bu haliyle, *stratejinin* başarısı, kendini “bağımsız” ve “nötr” olarak konumlayabilmesini sağlayacak bilginin iktidarını kurmasına bağlıdır. (Kentel, 2011: 4). Bu noktada *taktikler* ise *stratejilerden* keskin bir biçimde ayrılır. *Stratejilerin* sistematik, mekâna bağımlı ve bilgi birikimine ihtiyaç duyan yapısına karşıt olarak, *taktikler* zamana bağlı olarak, sürekli değişen, hareket halinde olan eylemler, manevralar ve akıl oyunlarıdır.

Gündelik hayatta sıradan insanın, aslında yaşamının her alanında iktidarla çepçevre kuşatılmış olduğu düşünülecek olursa, her yerde stratejilere karşı, zayıf olanların var olduğunun altı çizilmesi gereklidir. İktidarı üretenlerin dışında kalanlardan, yani sıradan olandan, empoze edilen stratejilerle iktidarın devamlılığına katkı sağlamaları beklenmektedir. Herhangi bir işyerinde işyeri sahibinin kazancını

arttırması ya da bir hükümetin iktidarının devamını sağlaması için mutlaka sıradan insanın *stratejilere* katılımı gerekmektedir. İktidar ne kadar empoze edici olursa olsun, iktidarın boyunduruğu altında olanlar olmadıkça iktidar erozyona uğrar ve yok olur. Dolayısıyla zayıf olanın katılımı gereklidir. Bu noktada da, zayıf, iktidarsız ya da sıradan olan insan için direniş ortaya çıkmaktadır. Burada tanımlanan direniş, edilgen bireyin aktif özneye doğru aldığı yolun ilk adımlarını oluşturmaktadır. Belirli bir iktidar alanında ki bu alan aslında gündelik ve toplumsal hayatın her alanıdır, toplumsal formasyonun beklediklerinin dışına çıkmak ve kendi isteklerine göre kaçış alanları yaratmak bile bir direniş alanı yaratmaktadır.

“Bir mekânda oturmak, dolaşmak, konuşmak, okumak, alışveriş yapmak ya da yemek yapmak, tüm bu etkinlikler kurnazlıklar ve taktiklerden doğan sürprizlerin genel özelliklerini ortaya koyarlar: Güçlü tarafından kurulan düzende “zayıfın” çevirdiği dolaplar, ötekinin alanında gerçekleştirilen hamle sanatı, avcılarının püf noktaları, manevraya dayalı, çok yüzlü hareketlilikler, coşku uyandıran, mücadeleciler ve savaşçı buluntular” (Certeau,2009: 117).

Certeau'nun yukarıda yer alan ifadesine göre, gündelik hayatın merkezine koyduğu sıradan kimse aynı zamanda zayıf olan kimsedir. Zayıf olan iktidarı elinde tutmayandır. Egemen kültürü üretenlerden değildir. İktidarın yarattığı egemen kültüre karşı kendi gündelik davranış biçimleriyle, üzeri örtük bir biçimde direnmektedir. Bu direniş aslında başı ve sonu olmayan bir savaştır. İktidarın egemen kodlarına karşı, her bir bireyin geliştirdiği onlarca, yüzlerce ve hatta binlerce farklı uygulama biçimi bulunmaktadır. Her bir birey aslında aynı kültürü, kültürel ürünü ya da materyal ürünü farklı biçimde kullanmaktadır. Certeau'ya göre bu farklı kullanımlar, farklı tüketim biçimlerini meydana getirmektedir. Her bir bireyin farklı şekillerde kullandığı her şey yeni bir tüketim ve yeniden bir direniş alanı olmaktadır. Herhangi bir sözcüğün farklı bir biçimde kullanımı, ya da televizyondaki bir programın seyredilmesi bile farklı tüketim biçimlerini oluşturmaktadır.

Her bir tüketici, ya da sıradan insan, aslında tamamen özgür ve bağımsız bir biçimde egemenlik alanına direnişte bulunmaktadır. Bir filmi izlerken algılanana, iktidar tarafından üretilmiş ve iktidar kanalıyla yayılıyor olsa da, tüketim esnasında iktidarın müdahalesi olamaz. Sıradan insan istediği biçimde algıladığı ürünü, metni ya da söylemi, istediği biçimde tüketebilmektedir. Kullanırken farklılaştırmak, farklı

tüketim modelleriyle beraber, bireylerin farklı tavır alışlarını ortaya koymaktadırlar. Bir göçmenin ya da bir iktidar sahibinin aynı görsel ya da sözsöz metni farklı şekilde algılamaları ve farklı biçimde kullanmaları muhtemeldir. Bu nedenle, iktidar ve güç temelinde, toplumsal hayatta en sıradan görünen eylemler ve uygulamalar bile aslında “*farklılıklarla kuşatılmış taktik ve direniş alanlarıdır*”.

Certeau’ya göre, okumak, konuşmak, dolaşmak, pazara gitmek ya da yemek yapmak gibi birçok uygulama, tutum ve alışkanlık, gündelik hayat içerisindeki *taktiklerdir* ve zayıf olan, kendisine yabancı olan, kendinden olmayan güçlerden çıkar sağlamak için hep çabalayandır (Certeau,2009: 55). Certeau’ya göre hile yapmak zayıfın sanatıdır. Gündelik hayat birçok fırsatı ve kurnazlık biçimlerini barındırmaktadır ve gündelik hayat, “düzenbazlık yapmak, dolap çevirmek yani işini kendince yürütmek için herkese binlerce yol yordam sunar” (Certeau, 2009: 44).

Taktikler, gündelik hayat içinde, sıradan olan insanın bir yandan kendini yeniden yaratma biçimidir. İktidar tarafından tekilleştirilen, tüketmeye, tabi olmaya yönlendirilen birey, *farklılığını*, kendi yaşam modelini ve var oluşunu bu kaçış alanlarında ortaya koyar. Bir otobüste yolculuk ederken, bağdaş kurarak seyahat eden bir göçmen kökenli birey, kendi yaşam modelini ortaya koymanın en belirgin örneklerinden birini sergilemektedir. İktidarın alanında, kuralları kabul eder görünüp, yeni kullanımlar ve kullanım biçimleri yaratmak, farklı olanın kendini ortaya koyabilmesi ve *stratejilere* direnmesidir.

“Daha basitçe ifade edersek, stratejilerin tersine taktiklerin adı yoktur. Stratejiler basitleştirir ve ad koyar; taktikler ise bütün karmaşıklığıyla, ancak bütün birikimiyle ve yılların, yüzyılların hafızasıyla gündelik hayatın kendisidir; yürümek, yemek, içmek, konuşmak gibi pratikler ya da performanslardır. Strateji, örneğin, bir dilin kuralları, grameridir; doğruyu-yanlışı tanımlayan, kendini kabul ettirmeye çalışan bir siyasettir. Taktikler ise hiçbir zaman tam olarak içselleştirilemeyecek olan bu gramerin içinde dolaşmak, teşbihler kullanmak, hatalar yapmak; yaratıcı veya muhafazakâr davranmak; konuşurken tamamlanmamış cümleler kurmaktır... Sonuç olarak, taktikler bir bakıma kurnazlıktır; güçlülere karşı “zayıfın sanatı”dır; stratejileri bozar ve çarpıtır” (Kentel, 2011:7).

Kentel’in de belirttiği gibi, iktidarın devamlılığı amacıyla ya da iktidarın kendi egemen kültür ürünleri tarafından üretilen her türlü gündelik aktivitede aslında

bir direniş ve mücadele vardır. Bu mücadelenin ana noktası da, iktidar tarafından üretilen her şeyin aslında sıradan insan tarafından farklı biçimlerde tüketilmesidir. Certeau'ya göre, *Strateji* tarafından sunulan üretim, *taktikler* içinde tüketilir. Ancak bu tüketim sadece bir tüketim değildir. Sunulan mal, hizmet, fikir, bilgi, silah hiçbir zaman tam olarak üreticilerin, pazarlamacıların, bilim insanlarının, kumandanların, kurumların öngördüğü gibi tüketilmez. Tüketen birey, farklılaşmış tüketimiyle üretimi çarpıtır: onun tüketimi yeni ve “başka bir üretim”dir (Certeau,2009: 110).

Stratejiler, tüm zamanlara hakim gibi gözükrken, ancak belli zaman diliminde var olan egemen yapıya tekabül ederler ve gündelik hayatın devamlılığı içinde tüm zamanları ele geçirirler (Certeau, 2009: 113). Zamana ve mekâna bağlı olan *stratejilerin* sınırları vardır. Belirli iktidar alanlarını kapsayan *stratejiler*, egemen yapının geliştirdiği disiplin mekanizmaları gibi egemenliğin devamını sağlayan düzenlemeler bütünüdür. Dolayısıyla hangi egemen yapı içerisindeyse ona dair düzenlemeler üretmesi, *stratejilerin* sınırlarının çizilebileceğini ortaya koymaktadır. *Stratejiler*, kendilerini açıkça uygulamalarda gösterir. Belirli yazılı olmayan, kültürel ve sosyal ürünlerde varlığını sürdüren ve kavranabilen *stratejiler*, kalıcı uygulamalar ve düzenlemeler bütününe oluşturmaktadırlar, esnek değildirler ve iktidar uzamının inşasına ve devamlılığına bağımlı eylemlerdir.

Taktikler ise, stratejilerden tamamen farklı gelişen eylemler bütünüdür. *Taktikler*, mekânsal ya da kurumsal olarak belirli sınırlar içerisinde uygulanmazlar. Görünür bir bütünlük oluşturacak sınırları yoktur. *Taktikler*, stratejilerin içine sızarlar. Kaçak avlanır biçimde geliştirdikleri teknikleri vardır. *Taktik*, stratejiye karşıdır ama onu ele geçirmek ya da yenmek gibi bir amacı yoktur. Zamanın akıllıca kullanımına dayanan *taktikler*, çabuk biçimde bir araya gelebilme ve dağılma yetisine sahip olan eylemlerdir. İktidara ya da *stratejilere* karşı geliştirilen mevkisiz direnişler *taktikleri* oluşturur. Şartlar gerektiğinde, kesin müdahale etmenin uygun ve elverişli durumlar yarattığı uygulamalar ve eylemler olarak *taktikler*, gündelik hayatın birçok alanında anlık eylemlerin ardındaki direnişi ya da iktidarın stratejilerini çarpıtmayı betimlerler.

Certeau farklı eylem biçimlerini ve *taktiklerin* gerçekleştiği alanları incelerken özellikle üzerinde durduğu belirli alanlar bulunmaktadır. Bunlar, yürümek, okumak, konuşmak ya da tüketimdir. Bu alanlar içerisinde gerçekleşen farklı eylem biçimleri yani *taktiklerin* belirli özellikleri vardır. Bu özellikler, öncelikle bu eylemlerin gerçekleştiği alanların önceden düzenlenmiş olduğudur, bu düzenlemeler, bir fabrikanın ekonomik öncelikleri olabiliyorken, şehir özelinde belirlenen yollarda yürümek, düzenlenen caddeler, mahalleler iken, okuma esnasında paragrafların ya da bölümlerin düzenlenmesidir (Sheringham, 2006:222). Uygulayıcı olarak tanımlanan aktörler, belirlenen kullanım biçimlerinin dışında uygulamalar ya da eylem biçimleri geliştirirler. Bu farklı uygulama ya da eylem biçimleri belirlenemez sayıda çokluk ifade eder, deşışkendir ve birbirinden bağımsızdır. Her bir bireyin kendi kullanım biçimlerine göre geliştirdiği farklılıkların olduğu dikkate alınırsa, sonsuz sayıda kullanım biçimi olduğu kavranabilir. Örneğin, Certeau'ya göre yürümek, uzamsal çevrenin okunması, konuşmak, aynı yürümek gibi mekânları birbirine bağlayan öykülemeler gerektirir (Sheringham, 2006:224). Certeau'nun belirttiği gibi bu uygulama ve eylem biçimleri arasındaki mecazlar, her bir kullanıcının yani aktörün yarattığı farklılığın zenginliği ve *çoğulculuğudur*.

Certeau'nun da örnekleğiği gibi, özellikle sistemi yaratan egemen topluluk içerisinde olmayan, işçiler, göçmenler, madunlar, ötekileştirilen azınlıklar gibi iktidara boyun eğmeye zorlananlar için her türlü gündelik hayat aktivitesi, farklı kullanım biçimleriyle, farklı tüketim modellerini ve yeni taktiklerin, direnişin ortaya çıkışını vurgulamaktadır. Certeau özellikle azınlıklar ve göçmenlerin egemen düzeni dönüşüme uğratma biçimleriyle ilgili olarak aşağıdaki örneği kullanmaktadır;

“Örneğin İspanyol sömürgecilerin, yerli kabileler üzerinde kazandıkları görece başarı, aslında, bu kabilelerin bu başarıyı kullanım biçimleriyle dönüşüme uğratmıştır. Boyun eğmiş, hatta yazgılarına razı olmuş olsalar da bu yerliler, kendilerine güçle ya da ikna edilme yoluyla dayatılan kuralları, uygulamaları ya da tasavvurları, fatihlerininkinden çok daha farklı gayelerle kabul etmiş ve uygulamışlardır. Bunlarla başka bir şey yapmışlardır. Bunları içeriden dönüştürmüşlerdir- ama bunu, bunları yadsıyarak ya da bunları değiştirip dönüştürerek değil, elinden kaçıp kurtulamadıkları sömürgeciliğe yabancı kurallar, gelenekler ya da inanışlar adına bunları kullanmanın bin bir türlü yolunu bularak yapmışlardır. Egemen düzeni dönüşüme uğratmışlardır: Bu düzeni farklı bir düzlemde işletmişlerdir” (Certeau,2009: 117)

Michel de Certeau'ya göre, sıradan insan iktidarın baskı aygıtlarına ya da stratejilerine karşı, birçok farklı doğrudan olmayan mücadele biçimi geliştirmektedir. Bu mücadele direkt bir fiziki karşılaşmayı ya da çatışmayı barındırmasa da, egemen ve hiyerarşik baskı içeren kodları, içeriden akıllıca hamlelerle değiştirmek ve dönüştürmek amacını gütmektedir. Bu durumda da, sıradan birey kendisine empoze edilen ve beklenen eylem kalıplarını erozyona uğratarak, hedeflerini saptırmaktadır. Saptırılan hedeflerin yerine ise, bireylerin kendi tekillikleri üzerine kurulmuş, kendi üslup ve tarzlarını içeren eylem şemaları oluşmaktadır. Çarpıtılan hedefler ve yerine koyulan yeni eylem biçimleri Certeau'ya göre “yaratıcılık” içermektedir. Bu yaratıcılık bir anlamda bir “üretim”dir. Sıradan insanın gündelik hayat içerisindeki üretimi, her eylemde kendini ortaya koyabilir. Örneğin, Certeau'ya göre, okuma sessiz bir üretim biçimidir. Ancak bu üretim biçimi görünmezdir ve kendini kültürel ürünlerle göstermesi mümkün değildir, kendisini ancak kendisine dayatılanları kullanma sanatıyla ifade edebilir (Certeau, 2009:106). Okuyucunun yazarın yerine geçmesi ve metnin bir şekilde, bir “an” için içinde yaşanılabilen bir hal almasıyla başlayan bu sessiz üretim süreci, başka bir insana (yazara) ait olan bir şeyin bir süreliğine ödünç alınan bir mekâna dönüşmesiyle tamamlanır. Bu süreç içerisinde herhangi bir dışsallaştırma ya da bir çıktı olarak stoklanabilecek bir ürün yoktur. Okuyucu kendine ait bir kültürel üretim olan yeni anlamları üretir.

Sistemin içerisinde kendi olarak kalabilmenin mücadelesini veren ve iktidar stratejilerine direnen sıradan birey, çoğunlukla “öteki” olarak farklılığını koruyabilmenin mücadelesini vermektedir. Bu durumda da, taktikler, kendilerine özgü ölçütler uyarınca, geniş üretim bütünlerinden parçalar seçerler ve bunlarla özgün hikâyeler oluştururlar (Certeau, 2009:111). Geldof, Certeau'nun çalışmasını kavramsal bir çerçevede, “gündelik hayatı sıradan ve “öteki” olarak işaret etmektedir” şeklinde tanımlamaktadır (Geldof, 1997:32). Örneğin göçmenlerin gündelik hayatta ortaya koydukları “kullanım biçimleri” farklılıkları, Certeau'ya göre, “öteki”nin gündelik hayattaki uygulamalarının, yeni bir üretim modeli sunduğunu ortaya koymaktadır. Bu yeni üretim biçimleri, manevralar yapmanın ve

sisteme tabi görünüyör olmanın altında yatan gizli direniş ve iktidarı çarpıtma biçimleridir.

Benzer şekilde, tüketim de sıradan insanın, farklı kullanım biçimleriyle yarattığı bir üretim olarak değerlendirilebilir. Certeau'ya göre, toplumdaki egemen statüleri üstü kapalı olarak “tüketici” tanımıyla gizlenen tüketici ve sıradan insanın pasif/uysal olduklarını düşünmemek gereklidir. Sıradan birey, gündelik hayatta kendini başkalarının mülkiyet alanındaki kaçak avlanmayla, yani *taktiklerle* yeniden keşfeder. Tüketim kökeninde pasifliği barındırmaz, aksine yeni ve dönüştürücü bir üretim aracılığıyla yeni sonuçlar doğurur. Tüketim kendini, kendi ürünlerinde göstermez, çünkü bireyin bu ürünleri toparlayabileceği bir uzam yoktur ama kendisine dayatılan ürünleri kullanma biçimlerini bir “sanat” olarak geliştirebilme olanağı vardır. Bu açıdan bakıldığında da, tüketimin aslında son derece dinamik ve aktif bir süreç olduğunu vurgulamak önemlidir. Her bir tüketicinin kendi mikro tüketim modellerinin, aslında farklı kullanım alanları yaratmak anlamındaki yaratıcılığının birer üretim süreci olduğunu vurgulamak, sıradan bireyin aktif konumunun kabulü anlamında da bir gerekliliktir.

Certeau'nun gündelik hayatı çözümleme biçimi içerisinde en önemli pratiklerden biri yemek yapmak ve mutfak pratikleridir. Certeau bu alanı tanımlarken;

“mutfak ve yemek kültürünün önemi, “toplumsal durumlardan ve “üst kültür” ya da kitle kültürü endüstrisi ile ilişkilerinden bağımsız olarak, insanların çoğunun gündelik hayatında merkezi bir rol üstlenmesidir. Dahası, beslenme davranışları, geleneğin ve yeniliğin aynı derecede önemli olduğu, şimdinin ve geçmişin, zamanın gereğini yerine getirmek, bir ana zevk katmak, duruma elverişli olmak için birbirine karıştığı bir boyut teşkil eder. Yemek yapma etkinlikleri, yüksek ritüelleşme dereceleriyle ve güçlü duygusal yatırımlar olarak, her yaşta pek çok kadın için bir mutluluk, zevk ve keşif alanıdır” şeklinde bir görüş belirtmektedir (Certeau, 2009: 184).

Certeau'nun mutfak ve yemek pratiklerine dair önemi vurgularken ortaya koyduğu “mutfak alanının dışıl bir alan” olarak tanımlaması dikkat çekici bir noktadır. Certeau, Fransa'da genelde hala kadınların yemek yapma işini üstleniyor olmasını, “sosyal ve kültürel bir durumdan ve zihniyetler tarihinden kaynaklanmaktadır” şeklinde açıklamaktadır (Certeau, 2009: 184). Bu açıklama

toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin gündelik hayattaki görünür boyutunun, Certeau'nun araştırmasında da mevcut olduğunu ortaya koymaktadır.

Certeau'ya göre yemek işleri;

“Yemek işleri günlük hayatın en basit, en gerekli ve en küçümsenen işleri arasında yer alır. Fransa'da, geleneksel olarak, bu işlerin sorumluluğu neredeyse tümüyle kadınlara verilir ve bu görevler çelişik duyguların nesnesidir: Fransız mutfağı komşu ulusların mutfağına göre daha değerli görülür, çocukların büyümesi için beslenmenin önemine ve hijyenine medya sık sık değinir, ilk başta gelen satın alıcı ve erzak sorumlusu olarak ev kadınının sorumluluğu ve rolü öne çıkarılır. Ama aynı zamanda bu iş, zekâ ve hayal gücü gerektirmeyen, monoton ve kendini tekrarlayan bir iş olarak değerlendirilir: okul programlarında beslenme eğitime yer verilmeyerek bilgi alanının dışında tutulur” (Certeau, 2009:189-190)

Certeau'nun Fransız toplumunun gündelik hayat pratiklerini inceleyerek kurguladığı araştırmasında, yemek işlerinin toplumsal ve bilimsel olarak değersiz kabul edilmesinin eleştirisi yapılmaktadır. Ayrıca, yemek işleri zeka gerektirmeyen bir alan olarak tanımlanmaktadır.

1.4.2.1. Michel De Certeau Sosyolojisinde Okumak

Okumak pasif bir etkinliğe indirgenmiş görünse de, aslında okumak dayatılan bir sistemde (bir kentin ya da bir süpermarketin kurmuş olduğu düzene benzer metin sisteminde) uzak bir yolculuğa çıkmaktır (Certeau, 2009: 280). Okumak, okura özgü bir üretilimdir. Ancak okur okuduğu kitabın yazarının ya da herhangi bir yazarın yerine geçmemektedir. Okur metinlerden bunların kast ettiklerinden farklı şeyler çıkarır. Metinleri kaynaklarından koparır. Okur metinlerden parçalar seçer ve bunları birbirleriyle birleştirir ve farkında olmadan metinlerin sayısız anlam ifade edebilme kapasitelerini ortaya koydukları bir uzamda yaratıldığını gösterir (Certeau, 2009:281). Dolayısıyla, okumak yaratıcı bir eylemdir. Okuma uygulamasının gerçekliğini gizleyen ya da bunu tanınmaz hale getiren toplumsal sınıflardır. Öğretmen ya da üretici tarafından oluşturulan metni okurlarından yalıtın da okulun, basının ya da televizyonun sosyo-politik düzenleridir.

Toplumsal hiyerarşi okuru, seçkin ya da yarı-seçkin bir sınıf tarafından paylaştırılan bilgiye uydurmaya çalışırken, okur operasyonları toplumsal hiyerarşiye karşı kurnazca oyunlar oynayarak bir kültür Ortodoksluğunun çatlakları içine kendi yaratıcılıklarını sızdırırlar. Okumanın yeri yoktur, bir televizyon izleyicisi çocukluğundan bir anıyı güncel bir televizyon röportajında okur (Certeau, 2009: 290).

Certeau, kültür farklılıkları, karşıt kültür grupları üzerinden incelememiştir, çünkü Certeau'ya göre bu yapılmıştır ve bu üretim biçimleri daha derin kompleks yapıların göstergeleridir. Deleuze gibi, Certeau da, farklılığın üretimi üzerine eğilmemektedir. Certeau'nun odaklandığı nokta, farklı üretim biçimleridir. Kültürel çalışmalarda birçok yakın takipçisinin gözden kaçırdığı nokta budur. Birçok sosyal bilimci jean giymek gibi önemsiz değişimlere Certeau fikirlerini uygulamak çabasındadırlar (Buchanan, 2000: 89).

1.4.2.2. Michel De Certeau Sosyolojisinde Kentte Yürümek

Gündelik hayat içerisinde, iktidarın çarpıtıldığı, taktiklerin uygulandığı alanlardan bir diğeri, Certeau'ya göre kent uzamıdır. Certeau, şehri bir kavram olarak yönetme çabasında olan iktidarın *panoptik*²² ve soyutlanmış bilgisinin, yüzeydeki aktivitelerin kavrayışını imkansız hale getirdiğini söylemektedir (Certeau vd., 2009: 175). Certeau'ya göre, şehrin sıradan kullanıcıları aşağıda yaşayanlardır. Buradaki “aşağı” ölçütü ise görünürlükten başlayan bir eşiktir. Bu eşğin altında yaşayan ve görünür olmayan sıradan kullanıcılar, yayalar kısacası herkes, yeni alanlar, kullanım ve eylem biçimleri üretmektedirler. Yayalar, yürüyüşleri, hareketlerinin ağları ve kesişimleriyle, ne yazar ne de seyirci oldukları yeni hikayeler yaratmaktadırlar (Certeau vd., 2009:179).

²² Panoptikon, 1785 yılında Jeremy Bentham tarafından geliştirilen ve bütünü(pan) gözetlemeye(opticon) dayalı bir hapisane tasarımıdır. Detaylı ilgi için Bkz. Bentham, Jeremy. Panopticon (Preface). In Bozovic, M. (1995), (ed.), The Panopticon Writings, London: Verso, 29-95.

Uzamsal uygulamalar alanında Certeau'nun, gündelik hayat alanına kazandırdığı yeni bir yaklaşım ortaya konulmaktadır. Certeau, New York şehrine geniş ve kuşbakışı görünümünde, caddelerin ızgaralar ve insanların karıncalar gibi görünümünün tamamen röntgencilığe yakın ve sahipsiz bir görünüm ortaya koyduğunu iddia etmektedir. Ayrıca, Certeau görsel alandaki egemenliğin düzenleme ve kontrolü yarattığını, şehrin düz zemininde yürüyen sıradan insanlar açısından görünüşünde ise genel bir görüş açısının olmamasının getirdiği donukluk, körlük ve görünmezlikle birlikte gündelik hayatın yüzeye çıkmayan bir yabancılığı olduğunu belirtmektedir (Sheringham,2006: 223). Bu haliyle gündelik olan şehir ve yürüyüşün anonimliği, bir sanat eseri gibi yazardan, okuyucudan ve taraftardan yoksun biçimde, sınırsız kullanım alanı ve özgürlük yaratır. Dolayısıyla, Certeau'ya göre, yürüyüşün ve yürüyen bireylerin her birinin yarattığı kullanımlardan kaynaklanan yeni "üretimler" söz konusudur. Bu yeniden üretim ve özgürlük alanları ise aynı zamanda, iktidarın yarattığı, kuşbakışı denetlenebilen şehir üzerindeki planlama ve denetimin yerinden edilmesi ve erozyona uğratılmasıdır.

1.4.2.3. Michel De Certeau Sosyolojisinde Kültürel Alan

Certeau, kendi araştırma modelini açıklarken, üç temel saptama üzerinden hareket etmektedir. İlkinde Certeau, bugüne kadar birbirinden ayrı tutulan iki soruyu bir araya getirmeye çalışır. Bir yanda, kültürel temsiller (T-Shirtler, filmler, alışveriş merkezleri, kitaplar gibi) diğer yanda da, davranış biçimlerini (bir kimsenin bu kültürel temsillerle neler yaptığı) birleştirmeye çalışmıştır. Aslında Certeau'nun yaptığı, metinsel analizle davranışsal analizi birleştirmek değil, onların bir sentezini yapmaya çalışmaktır (Buchanan, 2000: 92).

“örneğin; televizyon tarafından yayımlanan imgelerin ve temsillerin ve televizyon izlenerek geçirilen zamanın analizi yapılırken, kültürel tüketicilerin bu zaman dilimi içerisinde bu imgeler ve temsillerle neler yaptığına dair bir çalışmayla tamamlanmalıdır (Certeau, 1984: xii).

Aynı yöntemi Certeau, mekân için de kullanır ve ona göre, gündelik hayatı ve eylem şemalarını kavrayabilmek için, marketten alınan ürünler, gazeteler ya da dergi

hikâyeleri bile dikkate alınmalıdır. Bu ürünlerle tüketicinin “neler yaptığı” incelenmelidir. Tüketicilerin bu ürünlerle gerçekleştirdikleri yeni “kullanım biçimleri” aslında, yepyeni “üretim biçimleridir”. Bu tüketim biçimleri üzerinde de iktidarın hiçbir etkisi yoktur.

Certeau'nun gündelik hayatın kültürel bir alan olduğu iddiasını Brown da benzer biçimde desteklemektedir;

“Gündelik hayat, toplumun temel değerlerinin farklı toplumsal konumlardaki insanlarca paylaşıldığı, öğrenildiği ve haklılaştırıldığı kültürel bir alandır. Alışverişe çıkma, mevsimlik ayakkabı seçimi, bir memurun konumuna uygun elbise satın alması gibi siyasetle ilgisiz görünen hayata ilişkin davranışları içerir” (Brown,1989:7).

Bireysel olarak seçilen eylemlerle, iktidara karşı *taktiklerin* “üretimi” mümkün olmaktadır. Certeau “yapmak” fiilini, en temel özelliği görünmez olmak olan bir “oluşum” olarak tanımlar. Bu gizli bir üretimdir, çünkü bu üretimin gerçekleştiği alanlar zaten daha önceden belirlenmiş ve büyük üretim sistemleri (televizyon, kentsel planlama gibi) tarafından işgal edilmiş alanlardır ve sistem kendi alanında sistem dışı olanı, çıktıklarıyla uzaklaştırır (Buchanan, 2000:94).

“Öteki” üretiminin kendini sergileyebileceği alan yoktur (Certeau, 1984:xii). Bu üretimin aranabileceği bir alan da yoktur. Zorluklar burada da bitmez. “Öteki”nin üretimi bu ürünlerde görünmez, aksine egemen ekonomik sistem tarafından dayatılan ürünlerin, farklı kullanım biçimlerinde kendini gösterir (Certeau, 1984:xiii). Genel anlamıyla, bu üretim biçimi kendi dışında bir şey üretmez ama bu üretim biçimine sembolik, gerçek dışı ya da hayal ürünü demek mümkün değildir, çünkü görünür olmayan bu üretimin etkileri ve varlığı toplumsal düzlemde kavranabilmektedir.

1.4.2.4. Michel De Certeau Sosyolojisinde Konuşmak

Certeau gündelik hayatta dilin kullanımı ve önemi üzerine olan görüşlerini Wittgenstein'in dilin günlük kullanımına dair yaklaşımı üzerine inşa etmektedir. Bu anlayışa göre, felsefe ya da bilim ayrıcalığı günlük ve olağan olanda kaybolur, gider.

Wittgenstein, günlük kullanımı dolayısıyla temel olanı yok ederek bilimin yapay bir dil üretmesini ve bu dile hakim olmasını mümkün kılan dezenfeksiyonu reddeder (Certeau,2009:78).

Wittgenstein'in Dil Geleneği;

- 1) Günlük yaşamımızda, uyguladığımız ifade tarzlarının felsefe söylemlerinde denklere yoktur ve bu söylemlere çevrilemezler; çünkü bu ifade tarzları bu söylemlerde ifade edilenlerden çok daha fazlasını kapsarlar.
- 2) Tarih boyunca edinilen deneyimlerce toparlanan ve günlük konuşmalarda biriken bir "ayrım" ve "birleşim" deposudurlar.
- 3) Dil uygulamaları olarak bu tarzlar, kuşku duyulmayacak bir yüksek seviyeye sahip oluşumların göstereceği mantıksal bir karmaşıklığa sahiptirler (Certeau, 2009: 81).

Wittgenstein'in anladığı anlamda günlük ve olağan olana bu "önemli" geri dönüşten beklenen, hiyerarşik erklerin ve otoriteye sahip anlamdan yoksunlukların her türden parlak retorikleri yıkmasıdır (Certeau,2009: 81).

Gündelik hayatta mikro-direnç hareketleri kapsamında ele alınabilecek olan bir diğer kavram lapsus yani dil sürçmesidir. Bu kavram, psikolojide bilinçaltının neden olduğu reflekssel şaşkınlıklar için kullanılmaktadır. Freud'a göre; lapsus'un iki türü vardır; Lapsus Linguae ve Lapsus Calami.²³İlki dil ile ilgili sürçmeler, ikincisi de yazı yazarken yaşanan sürçmeler olarak tanımlanmaktadır. Bu iki tür sürçmenin de nedeni Freudyen yaklaşıma göre, bilinçaltında gizlidir ve o an söylemek istemediğimiz, aklımızdan geçirdiğimiz ya da konuyla alakası olmayan ama anılarımızda konu aracılığıyla yer edinmiş fikir, nesne veya isim bu olaya neden olabilir (Certeau, 2009:265). Lapsus, Freud'a göre, konuşurken ya da yazarken düşünülenin değil, bilinçaltının düşündüğünü söylemesi ya da yazmasından kaynaklanan bir durumdur. Gelen misafire "hoş geldin" demek yerine "boş mu geldin" demek gibi sürçmeler örnek olarak verilebilir. Bu ve benzer dile dayalı

²³ Dil Sürçmelerine ilişkin detaylı bilgi için bkz. Sigmund Freud, (1975) *Gündelik Hayatın Psikopatolojisi*, Payel Yayınları, İstanbul.

çarpıtmalar, Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin gündelik hayatta kullandıkları ve sıklıkla eksiklikleri ve yanlışlıklarıyla eleştirilen dil uygulamalarının kuramsal boyutuna açıklama getirmesi açısından önem taşımaktadır.

Certeau, birçok farklı gündelik pratiğin toplumsal hayatın çözümlenmesinde taşıdığı gizli önemin altını çizerken, okuma, yemek-yeme, alışveriş, yürüyüş ve konuşma gibi pratiklerin ardında yer alan davranışsal mantığı tanımlamaya çalışmaktadır. Bu tanımlamayı yaparken, çok disiplinli bir biçimde gündelik hayatı inceleyen Certeau, dinsel tarih, etnografya, psikanaliz, kolonileşme tarihi ve popüler kültür tarihi üzerine çalışmalarıyla gündelik hayatın “*bilinmezliğini*” anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır. Certeau, “*Gündelik Hayatın Keşfi*” çalışmasında, sosyal pratikte ya da gündelik hayat pratiklerinde belirli davranış biçimlerinin varlığını vurgulamaktadır (Certeau, 1984: 29-31). Ayrıca Certeau, Foucault’nun “*Disciplines and Punish*” çalışmasında yer alan *sosyal pratikleri* ve Bourdieu’nun *habitus* kavramlarını kendi gündelik hayat pratiklerinin yaratım sürecinin öncülleri olarak inceler ve yeniden gözden geçirir (Certeau, 1984: xi- xii).

1.4.3. Gündelik Hayat ve İktidar İlişkisi: Certeau ve Foucault

Certeau, *stratejiler ve taktiklerle* gündelik hayatta sıradan insanın direnişini incelemenin gerekliliğinin altını çizerken, geliştirdiği kavramsal alanlar Foucault ve Bourdieu’nun çalışma alanlarıyla ilişkilendirilebilmektedir. Her iki sosyal bilimcinin de gündelik hayata, iktidara ve eylem biçimlerine ilişkin çözümlenmeleri ve hem kuram hem de kavram açısından katkıları, Certeau’nun çalışmasında da önemli noktaları oluşturmaktadır.

Certeau’nun ifadeleriyle Foucault’un iktidarın oluşum dinamiği ve bunun insan özgürlüğü üzerine etkisi nasıldır sorusunu “İktidar ilişkilerinden bağımsız ve özerk bir yaşam biçimi nasıl inşa edilebilir” şeklinde geliştirerek yanıt aramaya çalışmaktadır. “...İşte Foucault bir dizi klinik betim sayesinde (bunlar da mükemmel biçimde ‘panoptikler’) kendi açısından, ‘erkin mikro fiziğini’ oluşturan ‘genel kuralları’, ‘işleyiş koşullarını’, ‘teknikleri’, ‘işlemleri’, birbirinden ayrı

‘operasyonları’, ‘mekanizmaları’, ‘ilkeleri’, ‘öğeleri’, adlandırmaya ve sınıflandırmaya çalışmıştır (Certeau, 2009:129).

Foucault, *Disciplines and Punish* adlı çalışmasında, eski egemen rejimlerin baskıcı ve zalimce cezalandırma ve disiplin tekniklerinin yerine, modern toplumda, “daha az cezalandırmak değil, daha iyi cezalandırmak” ilkesiyle, daha fazla psikolojik denetimin egemenliği altında bir denetim sistemine geçildiğini belirtmektedir (Gutting, 2010:119). Bu denetim sistemi temel olarak yalnızca cezalandırma ve hukuk sistemiyle kısıtlı kalmadan, toplumun hastaneler, hapisaneler, okullar, fabrikalar gibi diğer denetim alanlarında da model olarak uygulanmaktadır. Dolayısıyla, Foucault’a göre, bizler “cezaevi adasında yaşamaktayız” (Gutting, 2010:120). Jeremy Bentham’ın Panoptik gözetleme kulesinin etrafında yerleşen hapisane mimarisi önerisi, Foucault’un denetleme ve gözetleme yoluyla itaatkâr başlı bedenlerin yaratılması fikrini beraberinde getirmektedir.

Söz konusu denetim ve kontrol mekanizmaları “*iktidarın mikro fiziği*” olarak tanımlanabilecek bir biçimde Foucault tarafından şu şekilde vurgulanmaktadır; “iktidar, iktidara tabi olanlardan, istediklerini tam da iktidarın istediği gibi yapacak bedenler yaratmak istemektedir ve itaatkâr bedenlere ihtiyaç duymaktadır” (Foucault, 2006:209). Yaratılan bağımlı bedenler, sadece istenilenleri yapmakla değil, aynı zamanda, istenilen hız ve etkinliğe uygun olarak tanımlanan tekniklere göre iş görmeleri için nasıl konumlanabileceğini tanımlamaktadır. Böylece, disiplin bağımlı ve “idmanlı”, “itaatkâr” bedenler imal etmektedir (Foucault, 2006:211). İtaatkâr ve boyun eğen bedenlerin yaratılması için, Foucault’un üç ayrı teknik önerisi vardır;

1) *Sıradüzensel gözleme*; insanların neler yaptığını sadece onları gözlemleyerek denetleyebiliriz fikrine dayanır ve modern öncesi iktidarlar bunu gözetleme kuleleriyle bizzat gözetleyerek gerçekleştirmiştir. Oysa modern toplumda, “*içindekileri görünür kılan*” yapılar ve mimari tarzları, bireylerin gözetlenip, denetlendikleri fikrini her an yaşamalarını sağlayarak kontrol etmektedir (Gutting, 2010:123). 2) *Düğüleştirici yargı*; bireylerin eylemlerinin doğruluğu ya da

yanlışığın açısından değil, eylemlerinin onları başka bireylerle karşılaştırıldıkları bir ölçüt üzerinde nereye yerleştirildiğine göre yargılamaktadır. Kurumsal olarak, eğitim programları, tıp uygulamaları ya da ürünler için ulusal standartlar geliştirilirken, resmi olmayan düzeyde de ideal beden ölçüleri, başarı ölçütleri ve cinsel etkinlik sıklıkları gibi listelerin bireyler üzerinde denetimi söz konusu olmaktadır (Gutting, 2010:125). Bu listeler bireyler için toplumsal denetim mekanizmasının sınırları çerçevesinde normal ve kabul edilebilir düzeyde olanı betimler. Bu sınırların dışında kalan etkinlikler toplumsal denetimin etkisinde baskılanır.

Foucault'un üçüncü ve son tekniği ise, *yoklamadır*. Foucault'a göre bu teknik, "bireyler üzerinde birbirlerinden ayırt edilebilmelerini ve yargılanabilmelerini sağlayacak saydamlığı yaratan düzgüleştiren bir bakıştır" ve hem yoklamaya tabi olanlar (hastalar, öğrenciler, iş başvurusunda bulunanlar) hakkındaki gerçekleri ortaya çıkarır, hem de, oluşturduğu, düzgüler yoluyla, onların davranışlarını denetler (Gutting, 2010:126).

Tüm bu denetim mekanizmaları ve burada değinilmeyen daha fazlaları aslında, Foucault'un tartıştığı iktidarın birçok mikro merkeze yayılmış olma durumudur. İktidarın her an karşılaşılan ve gündelik hayatın içerisinde kopartılamayacak bir olgu olarak kabul edilmesi, iktidar ve iktidara sahip olmayanlar arasındaki etkileşim ve gerilim noktalarının en mikro ilişkilerde bile aranabilmesini beraberinde getirir. Her bireyin tekil olarak modern iktidarın tahakküm biçimlerine tabi olması, her bireyin kendi iktidar mücadelesini de doğurmaktadır. Dolayısıyla, Foucault'un modern denetim mekanizmalarının egemenliğiyle birlikte, iktidarın pürüzsüz bir biçimde eski cezalandırıcı, şiddete dayalı egemenlik rejimlerinin yerine nasıl geçtiğini ortaya koyması, bu çalışmada tartışılan gündelik hayatta direniş eylemlerinin izinin sürülmesi açısından önemli bir yol açmaktadır. Foucault'un ana hatlarını tanımladığı iktidarın mikro fiziği, bireylerin denetim mekanizmalarını hangi yollarla çarpıttığını ve sadece başından savmak için iktidarla uyumlu görüldüğünü dikkate almadan, iktidarın üretici güçlerini öne çıkarır. Bu düşünce Certeau'nun Foucault'a karşı eleştirisidir.

Certeau'nun ikinci saptamasına göre, Foucault, iktidarın uyguladığı gücün aygıtlarını analiz etmek yerine, bu kurumların iktidarını baltalayan ve el altından iktidarını yeniden organize eden mekanizmaları incelemektedir. Bu yolla Foucault, bedenlerimizin kurallara uyma biçimlerinden, iktidarın sosyal hayatımızın her alanının nasıl kapladığına dair daha zengin bir kavrayışı mümkün hale getirmektedir. Foucault, iktidarın hüküm süren baskılayıcı kavramlarına karşıt olarak üretici bir kavramsallaştırma önermektedir. Ancak, iktidarın işleyişine dair yeni ve ilginç sorular sormak yerine Foucault, bireylerin üretimlerini disipline etmesi beklenen üretici aygıtları (disiplini üreten) ön plana çıkarmaktadır (Certeau,1984: xiv). Bu üretimler disiplin ile baskılanırlar, ya da daha doğrusu, yeniden yönlendirilirler. Eğitimin en temel işlevi zaten budur. Disipline etmek, psikanalizin öncüllediği gibi kökünden koparıp, yok etmek anlamına gelmemektedir (Buchanan, 2000:102).

“Disiplinin kendini gündelik hayatın her alanına kurnazca yaydığı gerçeği, gündelik olanın, disiplinin ima ettiği gibi, katı rejimlere indirgenemeyeceği, gerçeğiyle dengelememelidir. Yani, analizi aynı çizgilerin yeni alanlarına genişletmek yerine, Certeau, Foucault'un analizinin ters önermesini keşfetmeye çağırır. Bu keşif, Foucault'un kabul ettiği direniş kalıplarını aramak değil, kaytarma ve kaçışın gizli ve zekice olan hareketlerini keşfetmektir. Certeau'nun değerlendirmesine göre, Foucault'un sisteminde eksik olan ve sonradan kendisinin çare aradığı eksiklik, otoritenin gerçek öneminin, iktidarın gerçek ters önermesinin, açıklanmasıdır” (Buchanan, 2000: 92).

Certeau'nun Foucault'a dair eleştirisine karşı geliştirdiği çözüm, iktidar ve otoritenin ayrılmasıdır. Her ne kadar bu terimler birbirinin işlevleri olarak, iktidarın otoritenin yükselişine katkı sağladığı, ya da tam tersi şekilde ele alınsalar da, bu iki kavramın birbirinin aynı anlama geldiği ve tek bir şey olduğu anlamına gelmez. Tam tersi, de Certeau bu iki kavramın birbirinin tamamlayıcısı, biri olduğunda diğerinin de olması gerektiği gibi, olduğunu iddia etmektedir. “Eski güçler”, Certeau'nun disiplin öncesi dediği rejimler, sosyal kontroldeki teknik eksikliklerini, otoritelerinin zeki manipülasyonlarıyla telafi etmeye çalışmaktadır.

Panoptikonun gelişinden önce, iktidar; borç, yakın ilişkiler ve sadakat sistemlerinin yaratılmasıyla korunmuştur.

“Ancak, bu sistemin belirsiz ve maceracı ve sahtekârların fesatlıklarına meyilli yapısı yüzünden, “eski güçler”, sürekli bir biçimde, doğruluğun ve bağlılığın, mekân ve kontrolün rasyonelleştirilmesi üzerinden dayanılmaz dalgalanmalarından kendilerini kurtarmaya çalışmışlar; “Bu emeğin sonucunda, bizim gelişmiş toplumlarımızda, “iktidarlar” tüm sosyal ağların kontrolü için emirlerinde gizli ve sıkıca örülen yöntemler bulundurlar: bunlar, polisin idari ve panoptik yöntemleri, okullar, sağlık hizmetleri, güvenlik vb. uygulamalardır. Ama bunlar yavaşça geçerliliklerini yitirmektedir. Artık daha fazla iktidar, daha az otoriteleri vardır (Certeau,1984:179).

Certeau’ya göre, kitleselleşme kişiselliği yok etmektedir. Kişiselliğin bu silinişi de iktidar ilişkilerinin kurumsallaştırdığı toplumsal görev ve sorumlulukların yürütüldüğü “kimlik” biçimlerine sahip olmamızı sağlamaktadır. Ancak taktikler ile yürütülen yaşam biçimi bu “kişiselliği” geri getirmektedir. Kendimize özgü bir minör yaşam desenini ortaya koymaktadır (Kızılay, 2011:7).

1.4.4. Gündelik Hayat ve Habitus; Certeau ve Bourdieu

Certeau’nun kuramını oluştururken Bourdieu’nün kavramları ile de yakın etkileşim içerisinde olduğu vurgulanması gereken önemli bir noktadır. Certeau’nun gündelik hayat pratiklerine ilişkin kuramına Bourdieu’nün en fazla yaklaştığı nokta *habitus* fikridir. Bourdieu tarafından hem yapısal/makro çözümleme, hem de aktör/mikro çözümlemeye dayalı farklılaşma arasında birleştirici ve yeni bir toplumsal analiz ortaya koyabilme amaçlı yaklaşımının sonucu olarak pratiğe atfettiği önem yansımaları *habitus* kavramında bulur. Bu kavramı Bourdieu, “dayanıklı sistemler, aktarılabılır eğilimler, kurucu yapılar olarak, yani pratiğin üretimi ve yapılanmasına ilişkin ilkeler olarak, işlemeye önceden hazırlanan yapılaşmış yapılar” olarak görür. (Smith,2005: 187). *Habitus*, toplumsal yapının bireysel pratiklerle ilişkilendirilen boyutudur ve bu yüzden toplumsal hayata bireyden hareketle çözümleme getirmeyi amaçlayan çalışmalar için önemli bir katkı sağlamaktadır. Bu kavram kimi zaman farklı boyutları da içerisinde barındırması nedeniyle, kavranması güç hale gelebilse de, *habitus*’u tanımlamak için Smith’in sunduğu açıklama destekleyicidir, *habitus*;

- “Belirli tarzlarda davranmaya yönelik ampirik eğilimler olarak, (yaşam tarzı)

- Dürtüler, tercihler, beğeniler ve hisler olarak,
- Somutlaşmış davranış olarak,
- Aktörlerin sahip olduğu bir çeşit dünya görüşü ya da kozmoloji olarak,
- Beceriler ve pratik toplumsal yetenek olarak,
- Yaşam fırsatlarına ve kariyer yollarına ilişkin büyük amaçlar ve beklentiler” olarak tanımlanabilir (Smith,2005: 188).

Bu çalışmada yer alan gündelik hayat pratikleri de bir anlamda, bireylerin aktarılan eğilimleri veya davranış pratikleri, *habitusları* olarak ele alınabilir, ancak bu çalışmanın temel hareket noktasını “*taktikler ve gündelik hayat pratikleri içerisindeki direniş alanları*” oluşturduğu için tamamen Bourdieu’cü bir *habitus* analizi ya da tanımlaması ön plana çıkmamaktadır. Yine de gündelik pratikleri araştırmasının önemli bir parçası olarak kabul eden Bourdieu’nun habitus kavramı, gündelik hayatı temel alan bu çalışma için önemli düşünsel katkı sağlamaktadır. Ayrıca, Certeau da, *Gündelik Hayatın Keşfi I*, çalışmasında Bourdieu’ya büyük bir önem atfetmekte ve çalışmasının bir bölümünde onun gündelik hayat pratiklerine ilişkin sosyolojik analize dair katkılarını ortaya koymaktadır.

Certeau’nun çalışmasında yer alan “*Bilgin Cesaret: Bourdieu*” başlıklı bölümde, Bourdieu’cü anlamda toplumsal pratikler (uygulamalar) ve stratejiler ele alınmaktadır. Bourdieu’ya göre, özneler, kendileri çok da farkında olmadan gerçekleştirdikleri uygulamalarla (pratiklerle), geçmişin bir yinelemesini ya da önceden sezilen bir dünyayı ortaya koyar ve “*özneler tam olarak ne yaptıklarını bilmedikleri için, yaptıklarının, sandıklarından daha büyük bir anlamı vardır; Bilgin Cehalet yani kendisinin farkında olmayan maharet*” (Certeau, 2009:142). Bu maharet, Certeau’nun kendi kuramında tartıştığı Metis yani kurnazlık, düzen ve dolap çevirmeye ilişkin beceriye benzese de, en yalın haliyle, öznelerin pratiklerinde (uygulamalarında) yer alan ama amaçlanmamış niyetlerle ve taşıdıkları ama

taşıdıklarının farkında olmadıkları daha derin toplumsal anlamların ifadesi olarak tartışılmaktadır.

“Bourdieu’ya göre, toplumun ve bütünün parçası olarak nitelendirdiğimiz önce evdir. Ev, bilindiği gibi, her tür eğretilenim göndermesidir. Ama burada söz konusu olan, bilinen tanıdık bir ev değil, herhangi bir evdir. Ev, kendi iç uzamını eklemleyen uygulamalar aracılığıyla kamu uzamının stratejilerini alt üst etmekte ve sessizlik içinde söz dağarcığı ve deyimler ile dili düzenlemektedir” (Certeau, 2009:137).

Bu alıntıda yer aldığı üzere, Bourdieu-Foucault ve Certeau, gündelik hayatta üretilen toplumsal eylemler, bunların önemi ve bu eylemlerin değiştirme ya da stratejilere karşı direniş eylemleri olduğu ön kabullerini belirli bir fikrinsel paylaşım içerisinde ortaya koymaktadır.

“Kabiliye evi, Bourdieu’nun eylemlere ilişkin yaklaşımı. Ev, kendi iç uzamını eklemleyen uygulamalar aracılığıyla kamu uzamının stratejilerini alt üst etmekte ve sessizlik içinde dili yeniden düzenlemektedir. Ev içerisinde kamu düzeninin ters dönmesi ve söylemin oluşumu görülmektedir. Konut; kendi tekilliği içerisinde karşıt ve belirleyici bir mekândır” (Certeau, 2009:136).

Bourdieu, *habitus*’u ortaya çıkaran süreci, uygulamalar-durumlar ve yapılar olarak üç modelde ortaya koymaktadır ve durumlar ve uygulamaların gözlemlenmiş, yapıların ise saptanmış/oluşturulmuş modeller olduğunu belirtmektedir. Bourdieu, kendi çalışması içerisinde, uygulamaları yapılaraya uyduran bir şeyler bulmak durumundadır, bu bir şeyler, aynı zamanda uygulamaların yapılaraya oranla meydana getirdikleri kaymaları da açıklayabilmelidirler (Certeau, 2009:143). Bunun için de özellikle hane içerisinde edinim sürecinin altını çizen Bourdieu, yapıların içselleştirilmesi yoluyla edinilenin yani *habitusun* dışsallaştırılmasından edinilen bir “doğuş” anının önemini vurgular. Foucault gibi Bourdieu da bu uygulamaların ne ürettikleriyle değil, bunları neyin ürettiğiyle ilgilenir;

“Pasif ve karanlık bir aktör, kurnaz pek çok stratejinin yerine geçmektedir. Bu hareketsiz mermere, aktörlerine olduğu gibi, bir toplum içinde saptanan görüngüler atfedilir olmuştur. Bu kavram aslında esas kişidir, çünkü kuramın döngüsel bir biçimde devam etmesine olanak vermektedir: Bu tarihten sonra kuram yapılarından habitusa geçer (bu terim her zaman italik yazılır; habitus’tan da stratejilere geçer, bunlar da “konjonktürlere ayak uydururlar, konjonktürler de yapılaraya gönderilirler, çünkü konjonktürler yapıların sonuçları ve özel durumlarıdır” (Certeau, 2009:144)

Bourdieu'nün tüm bu kuramsallaştırma ve açıklama çabasının altında yatan aslında çok nettir; uygulamaları, bunların mantıklarını, belirli bir üretim kuralı altında sınıflandırmaktır (Certeau, 2009:145). Dolayısıyla, Certeau ile benzer amaçlar gütmektedirler. Bu benzerlik kimi zaman uygulamaların mantığı, kimi zaman stratejiler, kimi zaman da ev içinde farklı uygulamaların yeniden üretiminin, hatta bunun için evin esas mekân olması noktasında ortaya çıkmaktadır. Özellikle ev içinde egemen pratiklere karşı, farklı uygulamaların yeniden üretimi bağlamında, Bourdieu ve Certeau'nun bu yakınlığı, bu çalışma için de önemli bağlamlardan birini ortaya koymaktadır.

1.4.5. Gündelik Hayatta Direniş Kavramı

“Akıllı köylü, büyük efendinin karşısında yerlere kadar eğilir; ama sessizce osurur”

Etiyopya Atasözü (James C. Scott, 1990:9)

Bu çalışmada ele alınan gündelik hayat kavramı ve sosyolojik incelenmesinin ardından, çalışmaya özgünlük katan bir diğer kavram da *“Gündelik Hayatta Direniş”* kavramının çalışmaya dahil edilmesidir. Direniş kavramının askeri, politik ya da toplumsal birçok farklı ele alınış biçimi olmasına rağmen, bu çalışmada ele alınışı, Certeau'cu bir noktaya dayanmaktadır. Bu nokta da, bu yaklaşımı, *“Gündelik Hayatta Direniş”* kavramının kuramsal olarak ele alınış biçimlerinden ayırtmaktadır.

Gündelik hayatta direnişin kamusal ve görünür olmamasından dolayı tanımlanmasına dair kimi kısıtlamalar ve belirsizlikler bulunmaktadır. Bir diğer yandan da bu pratiklerin sosyal hayatın içerisine yerleşmiş ve sıradan olması, direniş olarak ele alınabilecek pratiklerin tanımlanmasını daha da güçleştirmektedir. *Gündelik Hayatta Direniş* kavramını ilk olarak bu haliyle kullanan James P. Scott (1985), bilinen kolektif, organize ve çatışmacı pratiklerin yerine sessiz, dağınık, kılık

değiştiren ve çoğunlukla görünmeyen pratikleri ortaya koymaktadır. Bu pratikler madun grupların ayak direme, kaçma, mizah yaparak eleştirme, pasiflik, tembellik, yanlış anlama, iftira, hırsızlık, dedikodu ve iş yavaşlatma gibi pratikler “Gündelik Direnişin” örnekleri olabilmektedir (Vinthagen ve Johnson, 2013: 4). Scott’un yaklaşımında, özellikle “madun olanın gündelik hayatının politik bir mesele olduğunu” ortaya koymasıyla, direnişin yalnızca kolektif ve büyük kamusal olayların meselesi olmaktan çok sıradan insanın her an yarattığı bir olgu olduğunu vurgulamaktadır.

Scott, iki ana formda direnişin kategorizasyonunu yapar ve bunları kamusal ve şekil değiştiren direniş tipleri olarak ayrıştırır. Materyal, statüye dayalı ve ideolojik olarak üç temel tahakküm tipine karşı gelişen direniş tiplerini şu şekilde kategorize edilmektedir;

Kamusal olarak açıkça ortaya konan direniş tipleri

- Materyal bir tahakküme karşı; açık isyanlar, imza kampanyaları, işgaller,
- Statüye dayalı tahakküme karşı geliştirilen pratikler statüye saygısızlık ya da değer tasdiki,
- İdeolojik tahakküme karşı ideolojiler geliştirmek.

Şekil değiştirmiş biçimdeki direniş tipleri;

- Gündelik hayat pratikleri formunda; kaçak avlanmak, gecekondulaşmak, askerden kaçmak, kaytarmak, işten çalmak ya da ayak diremek,
- Materyal tahakküme karşı, kılık değiştiren direnişçilerin direkt pratikleri,
- Statüye dayalı tahakküme karşı, saklanan öfkenin dışa vurumu ya da şekil değiştiren itibar söylemleri,
- İdeolojik tahakküme karşı, muhalif alt-kültürler (Vinthagen ve Johnson, 2013: 5).

Gündelik hayat pratikleri içerisinde direniş, sıradan bireyi, belirli bir tahakküme karşı aktif bir biçimde konumlandırmaktadır. Sıradan birey ya da, sıklıkla, madun bir gruba ait birey, kendi üzerinde kurulan ve farklı biçimleri olan tahakküme, yine farklı yollar geliştirerek direnmektedir. Bu haliyle, gündelik hayatın içerisinde Foucaultcu bir ön kabul ortaya konularak, tahakkümün gündelik hayatın her alanında ve farklı biçimlerdeki varlığı ön plana çıkmaktadır. Scott ise, Foucaultcu bu ön kabulden hareketle, direnişin gündelik hayattaki farklı boyutlarını ortaya koymaktadır.

Gündelik hayatta açıkça söylenmeyen ve fiili kazanımları amaçlayan direniş biçimleri görece küçük ölçeklidir. Scott'un yaklaşımında gündelik hayatta direnişin, "bir noktada işbirliği gerektirdiği ve belirli düzeyde az ya da hiçbir resmi koordinasyon gerektirmemesi ya da bir direniş örüntüsüne evrilerek "saygıdeğer bir direniş popüler kültürüne" dayanmakta olduğu" ifadeleri, Scott'un gündelik hayattaki direniş yaklaşımının daha örgütsel ya da kolektif bir vurguyu ön plana çıkardığını düşündürmektedir.

Güney Doğu Asya ülkelerinde özellikle çiftçi ve köylüler üzerine yaptığı araştırmalarında Scott, özgün kolektif eylemler ortaya koyabilmenin farklı biçimlerini gözlemlemiştir ancak gündelik hayatta direniş biçimlerinin, yalnızca köylü ya da çiftçilere özgü pratikler olmadığını ve her madun birey için mümkün olabileceğinin altını çizmektedir (Scott, 1990: 52). Ayrıca, direnişçinin kimliğini gizleyen ve hatta pratiğin bile çoğunlukla gizli kaldığı pratikler çerçevesinde ve halk kültürü içerisinde ikili anlamı olan ve direkt bir tehdit olarak anlaşılamayacak dalavereci figürler, metaforlar ya da örtmeceler yer almaktadır (Scott, 1989: 54).

"İş yavaşlatma, mizah ile eleştirme, dedikodu, arkadan sövme vb. gibi eylemlerin çoğunun aslında ezilenlerin baskı karşısında tepkisi olarak görmek gerekir. Scott'a göre hâkim ve tabi gruplar, iki tarafın da bildiği bir senaryoya uyarak mücadele içerisine girerler. Gündelik olanda gizlenen bu senaryolar, karşı tarafın kararlılığını sınyan ve kendi mücadele alanının sınırlarını genişletmeye çalışan bir niteliğe sahiptir. Hâkim gruplar iktidarını normalleştirip doğallaştırmaya çalıştıkça, tabi gruplar bu iktidarı aşındırmanın yolları üzerine çalışır" (Özçetin ve Sarpkaya, 2013: 25).

Scott'un gündelik hayatta direniş kavramsallaştırması içerisinde kamusal olan kolektif hareketler de yer almaktadır ve bu haliyle kavram kitlesel bir özelliğe de vurgu yapmaktadır. Bu nedenle, bireyin politik özne olarak değiştirici ve kimi zaman da devrimci gücüne olan vurgusu ve “Gündelik Hayatta Direniş” kavramını literatüre yerleştirmesi bakımından önemli bir yer işgal etmesine rağmen, bu çalışma kapsamında Scott'un “*Gündelik Hayatta Direniş*” kavramsallaştırması yerine Michel de Certeau tarafından benzer ama kimi açılardan farklı biçimde ele alınan “sıradan bireyin direnişi” kuramsal olarak temel alınmaktadır. Bu seçimin nedeni, Certeau'nun da benzer biçimde, madun olanın, egemen olanın strateji ve tahakküm mekanizmalarına karşı geliştirdiği pratikleri ele alması, bu pratiklere “*taktik*” adını vermesi ve en önemlisi, *taktikleri* analiz ederken, bireyden hareket eden bir yaklaşım ortaya koyarak, iktidar ve tahakküme karşı kolektivizmin yerine “*sıradan insani*” yerleştirme çabasıdır. Scott'un kavramsallaştırmasından farklı olarak kolektif herhangi bir vurgu taşımayan Certeau'cu yaklaşımda, sınıfsal göndermelerle ilişkilendirilebilen yapısal unsurlar dışarıda bırakılmakta ve “Gündelik Hayatın Sosyolojisi” içerisinde bireye odaklanılmaktadır. Bireyin odak noktası olarak ele alınması ise sınıf temelli çözümlemelere karşı, yeni gündelik iktidar ve çatışma alanlarının sosyal bilimlerde incelemelere dahil edilmesi açısından önemli ve dikkat çekicidir.

II. BÖLÜM

GÖÇ KAVŞAĞINDA ALMANYA'YA GELEN TÜRKİYELİ GÖÇMENLER

Uluslararası göç literatüründe Avrupa ve özelinde de Almanya'ya göçen Türkiyelilerin öyküsü 1960'lara kadar uzanmaktadır. Türkiye kökenli “*misafir işçiler*”, Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılanma süresince gerçekleştirdikleri katkılarının ardından, Almanya'da kalıcı hale gelen yerleşimleriyle birlikte, önce bölünmüş, ardından da 1990 yılında sonra birleşen Almanya için önemli bir gündem olmaya devam etmektedirler. Alman toplumu, toplumsal hayatı, siyaseti ve gündelik hayatın her alanında, görünür olan Türk varlığı birçok araştırmaya konu olmaya devam etmektedir.

Vatandaşlık ve sosyal haklar boyutuyla konunun ele alınışının yanı sıra, ekonomik açıdan da Türkiye kökenli girişimcilerin ciddi biçimde artan ticari girişimleri, konunun ekonomik boyutunun da gündemde tutulmasına neden olmaktadır. Ayrıca, Alman toplumu içerisinde yaşayan ve benzer göç süreçleri yaşamış yabancı kökenli başka toplulukların da varlığının altını çizmek önemlidir. Özellikle Polonya kökenliler Alman toplumsal ve siyasal tarihinde önemli yer işgal eden bir diğer topluluğu oluşturmaktadır. Dolayısıyla, Almanya'da yaşayan Türkiye kökenliler ve yabancılar üzerine gerçekleştirilen çalışmalarda “Alman toplumunda Yahudiler, Türkler ve diğer yabancılar” başlığı ön plana çıkmaktadır.²⁴

Almanya'daki Türkiye kökenli nüfusu dikkat çekici bir inceleme konusu yapan nedenlerden biri de yaklaşık üç milyona yakın Türkiye kökenlinin yaşadığı Almanya ve Türkiye arasında kolonyal ya da tarihsel bir bağ olmamasıdır

²⁴ “Yahudiler, Türkler ve Diğer Yabancılar” başlıklı örnek bir çalışma için bkz. Jerome S. Legge Jr. (2003) *Turks and Other Strangers, The Roots of Prejudice in Modern Germany*, The University of Wisconsin Press, U.S.A

(Østergaard-Nielsen, 2003:33). Buna rağmen Alman toplumsal hayatında Türkiye kökenliler, yemek sektöründe döner/kebab dükkânlarıyla, sokaktaki Türk ürünleri satan ve Türkçe ismi olan marketlerle, Türkçe isimli diskolarla ya da gazete bayinde üst raflarda yer alan Türkçe gazetelerle, gündelik hayatın her alanında görünür olmakta ve kendi yaşam dünyalarını yaratmaktadır. Bu yaşam dünyaları ve modelleri paralel dünyalar olarak da ele alınmaktadır. Bu paralel dünyalar aracılığıyla, Türkiye'deki yaşam modelinin, gündelik hayat pratikleri üzerinden, benzer biçimde Almanya'nın fiziki mekânları üzerinde inşa edildiği tartışılmaktadır.²⁵ Bu çalışmada temel alınan gündelik hayat sosyolojisi ve sıradan bireyin gündelik hayat pratikleri içerisine gizlenen mikro- direniş biçimleri, Almanya'da yaşaya Türkiye kökenlilerin gündelik hayatta görünür halde olan “paralel dünya” ya da yaşam modellerini yeniden inşa etme süreçlerine farklı bir açıdan ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Avrupa'da yaşayan ve özellikle Almanya'daki Türkiye kökenli nüfus birçok araştırma projesinin, araştırma merkezinin ve kurumun inceleme konusu olmaktadır. Bu amaçla Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığına bağlı Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, 2010 yılında 5978 sayılı kanunla kurulmuştur. Birimin amacı ilgili kanunda²⁶,

a)Yurtdışında yaşayan vatandaşlarımızla ilgili çalışmalar yapmak ve sorunlarına çözüm üretmek,

b) Soydaş ve akraba topluluklar ile sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla bu topluluklara yönelik faaliyetler yürütmek,

²⁵ Almanya'da yaşayan Türkiye kökenlilerin Türk malı ürünler, marketler, kebabçılar, diskolar, televizyon kanalları vb. birçok alanda yarattıkları Türkiye'ye benzeyen yaşam modeline “paralel dünya” adını veren örnek bir çalışma için bkz. Eva Østergaard-Nielsen (2003), *Transnational Politics, Turks and Kurds in Germany*, Routledge Press, London.

²⁶ 5978 sayılı Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Daire Başkanlığı'nın kuruluş mevzuatına erişmek için bkz. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5978.pdf> (Erişim tarihi: 30.05.2014)

c) Avrupa Birliği çerçevesinde yürütülen projeler ile Yükseköğretim Kurulu ve üniversiteler hariç olmak üzere kamu kurum ve kuruluşlarınca ülkemizde eğitim görmesi uygun görülenlerle, uluslararası anlaşmalar çerçevesinde ülkemize gelen öğrencilerin, ülkemizdeki eğitim süreçlerinin başarılı bir şekilde sonuçlandırılması için her türlü esası belirleyerek, ilgili kurumlar arasındaki koordinasyonu sağlamak, üzere, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığının kuruluş, teşkilat, görev ve yetkilerine ilişkin usûl ve esasları düzenlemektir” şeklinde tanımlanmaktadır.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Daire Başkanlığı, kuruluş mevzuatında yer aldığı gibi, yalnızca Almanya değil dünyanın her yerinde yaşayan Türkiye kökenlilerle ilgili olarak öncelikle hukuki konularda, ardından toplumsal sorunlarda çözüm üretmek amacıyla oluşturulmuştur. Bu kurumun faaliyetleri özellikle devlet bürokrasisini içerdiği için, akademik araştırmalardan çok resmi düzeyde gerçekleştirilen ziyaretler ya da üst düzeyde gerçekleştirilen toplantı, çalıştay ve konferanslardan oluşmaktadır²⁷

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Daire Başkanlığı'nın ardından 2012 yılında, Hacettepe Üniversitesi'nde Göç ve Siyaset araştırmaları Merkezi (HUGO) kurulmuştur. HUGO'nun kuruluş amaçları şu şekilde tanımlanmaktadır²⁸:

²⁷ Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Daire Başkanlığı tarafından gerçekleştirilen 2013-2014 yılı faaliyetleri içerisinde, “Yurtdışı Genç Liderler Programı”, “ Yurtdışında Yaşayan Vatandaşlara Yönelik Sosyal Politikalar Çalıştayı”, “Solingen Faciasının 20. Yılı Anma Etkinliği”, “Yabancı Vatandaşlar Danışma Kurulu Toplantısı (YVDK)” (Ankara), “Yurtdışı Genç Liderler Buluşması” (İstanbul), “YVDK Almanya Buluşması”, “Hollanda'nın Tiel Kentinde Proje Eğitim Semineri”, “Finans ve Bankacılık Çalışanları Londra Toplantısı”, Avustralya Melbourne'de Ortak Akıl Platformu Çalıştayı”, Fransa'da “Yurtdışı Vatandaşlar Ortak Akıl Çalıştayı”, “Belçika'ya İşgücü Göçünün 50. Yılı Belgeseli”, “Gençlik Köprüleri 2014 Mali Programı” gibi etkinlikler yer almaktadır. (<http://www.ytb.gov.tr/tr/faaliyetler/937-yurtdisi-vatandaslar/?start=0>) (Erişim Tarihi: 01.07.2014)

²⁸ Hacettepe Üniversitesi'nde Göç ve Siyaset araştırmaları Merkezi (HUGO)'nun amaçları ve faaliyet alanlarıyla ilgili bilgiye erişmek için bkz. <http://www.hugo.hacettepe.edu.tr/merkez.shtml> (Erişim tarihi: 30.05.2014)

- Türkiye her yönüyle toplumsal hareketliliğin çok yoğun yaşandığı önemli bir göç ülkesidir. Türkiye'de iç göç, zorunlu göç, dış göç, tersine göç, dışarıdan (ülke dışından) gelen göç olmak üzere bütün göç türlerinin yaşandığı bilinmektedir. Örneğin İstanbul'un son 10 yılda 5 milyon nüfus artışı sağlaması, yani yılda 500 bin artışın temel kaynağı doğumlar değil, göçlerdir. Türkiye'de halen 2 milyon civarında farklı ülkelerden gelen göçmen yaşamaktadır. Türkiye'den gelişmiş sanayi ülkelerine giden ve artık o toplumlarda yerleşik hale gelen 6 milyondan fazla insan bulunmaktadır. Zorunlu göç, beyin göçü, tersine göç, cinsiyete dayalı göç, illegal göç vb hemen her göç alanında Türkiye muhatap bir ülkedir.
- Türkiye'de Koç Üniversitesi, Bilgi Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi dışında etkin göç merkezi bulunmamaktadır. Üniversitemiz bünyesinde bu konuda önemli bir geleneği ve yeri olan Nüfus Etütleri Enstitüsü son derece saygın bir yere sahiptir. HÜGO bu enstitümüz ile işbirliği içinde asıl olarak uluslararası göç üzerinde çalışmalar yapmayı planlamaktadır. Enstitümüzün yaptığı çalışmalardan daha da önemli farklılık ise göç ve siyaset arasındaki ilişkilerin kurulması alanında olacaktır.
- Türk göçmenlerin gelişmiş sanayi ülkelerine göçü yarım asırlık bir geçmişe ve tecrübeye sahip olmuştur. İçinde bulunduğumuz yıllarda yurtdışında bulunan Türkler konusunda önemli etkinlikler yapılmaktadır. HUGO aracılığı ile bu çalışmalarda öncü rolün üstlenilmesi düşünülmektedir.
- Yurtdışında yaşayan Türk göçmenlerin artık büyük bölümü kalıcı hale gelmiştir. Halen AB üyesi ülkelerde yaşayan göçmen sayısı 5 milyonu bulmuştur. Bunların yarısından fazlası AB vatandaşlığına da sahiptir. Daha önce göçmen olarak Avrupa'da yaşamış, sonrasında Türkiye'ye geri dönmüş insan sayısı da 5 milyondan fazla olarak tahmin edilmektedir. Bu alanda sürekli ve düzenli çalışmalar konusunda önemli bir eksiklik söz konusudur. HUGO bu eksikliği karşılama konusunda katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

- AB ülkelerinde yaşayan göçmen Türkler, Türkiye-AB ilişkilerinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Yine göçmenlerimizin yoğun olarak yaşadığı ülkelerde Türk göçmenler seçim malzemesi haline gelmektedir. Bu konularda önemli bilgi eksikliği, vatandaşlar ve vatandaşlıktan çıkmak zorunda kalmış soydaşlarımızın haklarının ciddi biçimde ihlal edilmesine ve ayrımcılık politikalarının hedefi haline gelmelerine neden olmaktadır. HUGO bu bilgi açığını kapamak ve uluslararası alanda araştırmalar, raporlamalar yaparak kamuoyuna etkide bulunmayı hedeflemektedir.
- İki bloklu sistemin sona erdiği 1990'dan bu yana, özellikle de 11 Eylül 2001'de yaşanan terör eylemleri sonrasında başta Türk göçmenler olmak üzere farklı din ve kültürden olan göçmenlere yönelik çok ciddi ayrımcılık politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Konu sosyal alandan çıkarak bütünüyle güvenlik ve siyasi alanına kaydırılmış, bu da insanlarımızın sıkıntılarını artırmıştır. Bu konuda özel çalışmalar yapılma ihtiyacı bulunmaktadır.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Daire Başkanlığı ve Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset araştırmaları Merkezi (HUGO)'nun kuruluş amaçları ve faaliyet alanları dikkate alındığında, en çok vurgulanan noktalardan biri, Avrupa Birliği süresince gerçekleştirilen çalışmalarda, Türkiye Cumhuriyeti devletinin, Avrupa'da yaşayan Türkiye kökenlilere, Avrupa Birliği'ne girişte işlevsel bir rol yüklemesidir. Diğer bir söyleyişle, Türkiye'nin Avrupa'da lobi faaliyetlerini sürdürmesi beklenen bir topluluk olarak ele alındığı iddia edilmesi mümkün olan Türkiye kökenliler için, HUGO'nun, *Avrupa Kamuoyu Araştırmaları, Euro-Turks Barometre 2013* çalışması Gerekçe ve Kapsam bölümünde yer alan ifade bu iddiayı destekler niteliktedir;

“Avrupa'da yaşayan Türkiye kökenliler, her geçen gün Türk dış politikasının önemli bir unsuru haline gelmektedir. Son yıllarda sıklıkla “diasporalaşma” sürecinden söz edilmektedir. Türkiye'nin özellikle AB politikalarında, AB ülkelerinde yaşayan Türkiye

kökenlilerin son derece ciddi bir önemi olduğu açıktır. Bu durum söz konusu ülke yönetimlerini de etkilemektedir.”²⁹

Yukarıda yer alan ifadenin de desteklediği üzere, Türkiye kökenlilerin Avrupa’daki varlığı özellikle “*Türk Diasporasının*” oluşması için gerekli görülmektedir. Bu bakış açısının dayandığı devletçi düşünce biçimi, göç sürecinin 50. Yılı’nın ardından hala “*Göçmen Türkler*” ifadesinin, Türkiye Cumhuriyeti devleti tarafından yürütülen Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Daire Başkanlığı ve Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi çalışmalarında egemen söylem olmasında dikkat çekmektedir. Türkiye Cumhuriyeti devleti hala, Avrupa’da yaşayan Türkiye kökenliler üzerinde egemen bir yapı olarak varlığını ve tahakkümünü sürdürmektedir. Özellikle, göçmen olarak kabul edilen Avrupa’da yaşayan Türkiye kökenliler, hala “Anavatan” olarak tanımlanan Türkiye’ye karşı sorumluluk sahibi ve fayda sağlayan bireyler olmaları yönünde vurgular içeren alt metinler bağlamında ele alınmakta ve değerlendirilmektedir.

Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi’nin *Avrupa Kamuoyu Araştırmaları, Euro-Turks Barometre 2013* çalışmasında yer alan bir diğer ifadeye göre, “Avrupa’daki Türkiye kökenliler artık Avrupa’nın ayrılmaz birer parçası haline gelmişlerdir. Bunun ilk göstergesi yerleşiklik süresidir. Halen Avrupa’da yaşayan Türkiye kökenlilerin % 91’i ya orada doğmuş ya da 11 yıldan uzun süredir orada yaşamaktadırlar”. Dolayısıyla söz konusu Türkiye kökenli bireylerin önemli bir kısmının, Türkiye ile bağları tamamen duygusal ve ebeveynlerden kaynaklı nostaljik bağlar olarak kabul edilebilir. Birçoğu Türkiye’de doğmamış ve uzun süreli olarak da yaşamamış bu bireylerin, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne girişi konusunda ya da Türk dış politikasında önemli bir rol üstlenmelerini beklemek, toplumsal gerçekliklerden çok tamamen devlet politikalarına dayalı bir yaklaşımı sergilemektedir.

²⁹ Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (HUGO)’nun, *Avrupa Kamuoyu Araştırmaları, Euro-Turks Barometre 2013*, detaylı bilgi ve rapora ulaşmak için bkz. http://www.hugo.hacettepe.edu.tr/ETB_rapor.pdf (Erişim tarihi: 30.05.2014)

Almanya'nın Duisburg eyaletinin, Duisburg- Essen Üniversitesi ortaklığında çalışmalarını yürüten Duisburg-Essen Türkiye Üzerine Çalışmalar Merkezi, (Center for Studies on Turkey- Duisburg- Essen), Türkiye ve Türkiye kökenliler üzerine akademik çalışmalarıyla ön planda yer almaktadır. Türkiye ve Avrupa'da yaşayan Türkiye kökenliler üzerine yoğun çalışmalar sürdüren araştırma merkezinde, birçok özgün akademik proje yürütülmektedir. Merkezin yürüttüğü projeler arasında, "Türk Kökenlilerin Nüfusa İlişkin Hazırlıklar" , "Almanya'da Camilerin Türk Nüfusa Sunduklarının Analizi", "Kuzey Ren Westfalya Eyaletinde, Türkiye Kökenli İşçiler Araştırması", "Göçmen Kökenlilerde Bio- Çeşitlilik ve Katılım", "Köln'de Demografik Değişim ve Entegrasyon", "Dortmund Şehrinde Etnik Ekonomi", "Türkiye Kökenli Kadın ve Erkeklerin Gönüllük Esasına Dayalı Çalışmaları", "Sivil Toplum Aktörleri ve Problem Çözümü" ve "Kuzey Ren Westfalya Eyaletinde Türkiye Kökenli Göçmenler Araştırması" gibi konu başlıkları sayılabilir. Bu projeler, Türkiye tarafından yürütülen projelerden farklı olarak tamamen mevcut bir sorunu çözmeye odaklı ve durum tespitine yönelik özellikler taşımaktadır. Ayrıca, temel olarak vurgulanan yaklaşım Alman Devleti'nin "Uyum Politikaları " ekseninde şekillenmektedir.

Akademik açıdan yapılan çalışmaların yanında, Duisburg-Essen Türkiye Üzerine Çalışmalar Merkezi, Türkiye siyaseti ve aktüel gelişmelerle ilgili faaliyetler de sürdürmektedir. Merkez, Almanca ve İngilizce yayın yapan web sitesi aracılığıyla, Türkiye ve Almanya'da yaşayan Türkiye kökenliler üzerine birçok haber yayınlamakta ve Almanya'da yaşayan Türkiye kökenlilerin başarı öykülerini ön plana çıkarmaktadır. Web sitesinde 2014 yılının ilk 6 ayında yer alan haber başlıkları "Türkiye'de İfade ve Basın Özgürlüğü", "Alman Cumhurbaşkanı'nın Türkiye Ziyareti", "Türkiye Kökenli Yazar Zafer Şenocak'ın "Neukölln Yetenekleri" Projesiyle Helga- Edzard Ödülü'ne Layık Görülmesi", "Yurtdışında Yaşayan Türkiye Kökenlilerin Oy Kullanma Hakları", "Kuzey Ren Westfalya Eyaleti Ekonomi Bakanının Türkiye Kökenlilere ait Fabrikayı Ziyareti" "Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Dairesinin Yeni Başkanı Dr. Kudret Bülbül'ün Duisburg-Essen Türkiye Üzerine Çalışmalar Merkezi'ni Ziyareti", "Yerel Seçimler Öncesi Kuzey

Ren Westfalya Eyaleti Parlamentosu Değerlendirme Raporu”, “Demografik Değişim ve Entegrasyon”, “İstanbul Büyükşehir Belediye Başkan Adayı Mustafa Sarıgül’ün Duisburg-Essen Türkiye Üzerine Çalışmalar Merkezi temsilcilerini İstanbul’da Kabulü” şeklinde özetlenebilir.

Duisburg-Essen Türkiye Üzerine Çalışmalar Merkezi, Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi ve Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Daire Başkanlığı gibi kurumsal düzeyde yürütülen çalışmalar ve projeler, bu çalışmanın, Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlileri gündelik hayatta mikro-direnşler geliştiren bireyler olarak ele almayı amaçlayan özgün yanını yeniden görünür hale getirmektedir. Söz konusu merkezlerin ve kurumların çalışmalarında, Avrupa’da yaşayan Türkiye kökenli nüfusa ilişkin, “...*başı başına bir değer olarak ele almak ve onların haklarının korunması ve geliştirilmesi, yaşadıkları ülkelerde saygın, uyumlu, katılımcı kişiler olarak yaşamaları, ayrımcılığa uğramaması*” şeklinde tanımlanan proje amaçlarına uygun olarak, tek tipleştirici ve uyum sağlayarak en makbul düzeye gelebilmiş bireyler” olarak ele alınması vurguları ön plana çıkmaktadır. Bu çalışma ise, hala “göçmen”ler olarak tanımlanan Türkiye kökenliler için önceliğin “uyum” sağlamak gibi yapısal olgulardan çok yaşam modellerinin nasıl olduğunun anlaşılmasının gerekli olduğunun altını çizmektedir.

2.1 ALMANYA’YA İLİŞKİN GENEL BİLGİLER

1961 yılında karşılıklı antlaşmalarla işçi alımlarına başlayan Almanya’nın tarihinin bilinmesi, hangi konjonktür içerisinde söz konusu işçi alımlarının gerçekleştiğinin kavranması, sonrasında yeniden inşa edilmeye başlayan Almanya’nın ikiye ayrılarak ideolojik, hukuki, toplumsal ve resmi sınırlarla bölünmesinin bugüne kadar süre gelen etkileri ve yansımalarının incelenmesi, Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin yaşantısının bugününü kavrayabilmek için gerekli ve önemlidir. Bu nedenle, Almanya’nın tarihsel olarak geçirdiği değişim ve dönüşümler bu bölümde derinlemesine biçimde analiz edilecektir.

Almanya, tarih boyunca birçok farklı yönetim biçimiyle yönetilmiş Avrupa'nın en önemli ülkelerinden biridir. 1871 yılında Bismarck tarafından Alman İmparatorluğu'nun birliği sağlanmış ve Prusya'nın önderliğinde şehir devletleri bir araya getirilmiştir. Tarihi Cermenlerin Roma İmparatorluğu'nu kurmasıyla başlayan ülkede, değişen sınırlar içerisinde sırasıyla, Alman Federasyonu (1815-1866), Alman İmparatorluğu (1871-1918), Weimar Cumhuriyeti(1919-1933) ve Üçüncü İmparatorluk (1933-1945) kurulmuştur. II. Dünya Savaşı'nın mağlubu olarak 1945 yılında ikiye bölünen ülke, Doğu ve Batı Almanya olarak 1990 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. 1990 yılında iki ülke birleşerek bugünkü Almanya'nın sınırlarını oluşturmuştur.

XIX. yüzyılda sömürge savaşlarına dahil olan Alman İmparatorluğu, İngiltere ve Fransa ile sürekli çekişme içerisinde olmuştur. İngiltere ve Fransa'nın, Rusya ile ittifak yapması sonucunda, Almanya da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile ittifaka girmiş ve bu ittifak I. Dünya Savaşı'nı kaybeden ittifak olmuştur. Kaybedilen savaş sonrası 1919 yılında imzalanan Versailles Antlaşması, Alman toplumu ve yönetim kademesindeki herkes için bir aşağılanma olarak kabul edilmiştir. Savaş tazminatlarının ekonomik yükü, Polonya'ya kaybedilen topraklar ve Almanya'nın askeri gücünün kısıtlanması toplumun her kesiminde ciddi huzursuzluk yaratmıştır.

2.1.1. 1919-1933: Weimar Cumhuriyeti

Dünya Savaşı'nın mağlubu olarak, Almanya'da askeri yenilginin baskısıyla hükümet yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. 1918 yılında bütün Almanya'da devrimci ayaklanmalar yaşanmış ve mevcut yerel yönetimlerin yerini asker, denizci ve işçi konseyleri almıştır ve 9 Kasım'da Prens Max von Baden, görünüşte yasallık ve süreklilik taşıyan bir eylemle iktidarı, Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD) lideri Friedrich Ebert'e devretmiştir (Fulbrook, 2011:154-155). 1919 yılında ortadan kaldırılan Alman monarşik düzeninin yerine bir Parlamento kurulmuştur ve yeni anayasa çalışmalarının yapıldığı kentin adı Weimar olduğundan bu döneme "Weimar

Cumhuriyet” adı verilmiştir. Ancak, yeni Cumhuriyet ve SPD hükümeti, anayasal değişimden önce sosyoekonomik reform yapılmasını ve ordunun revizyonunu destekleyen muhaliflerin de eleştirisi ve baskılarıyla karşılaşmıştır. Bu süre zarfında, özellikle sağ görüşe mensup partiler Kutsal Roma İmparatorluğu’na atıfla yeniden Büyük İmparatorluk olma özlemini beslemiştir.

Öte yandan, 1918 yılında iktidardaki SPD’ye karşı olan ve sol kanadın önemli bir temsilcisi haline gelecek olan “Spartakist” grubu (Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht tarafından) yeni Alman Komünist Partisi’ni kurmuştur. 1919 yılında da, adı sonradan Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi’ne dönüşecek olan Alman İşçi Partisi kurulmuştur. Weimar Cumhuriyeti’nin kuruluşu ve anayasasının kabulüne yakın zamanlarda imzalanan Versailles Barış Antlaşması oldukça ağır koşullar içermektedir ve bu koşulların ağırlığı Weimar Cumhuriyeti için devam edecek olan sürekli bir huzursuzluk ve eleştirinin kaynağı olacaktır. Söz konusu koşullar; Almanya için özellikle önemli toprak kayıpları anlamına gelmiştir. Versailles Antlaşması’nın Almanya için sorun teşkil eden hükümleri; Alsace-Lorraine gibi önemli bir kömür havzasının Fransa’ya geri verilmesi, Batı Prusya, Yukarı Silezya ve Poznan’ın yeni kurulan Polonya’ya verilmesi, Danzig’in Milletler Cemiyeti gözetiminde özgür bir şehir olması, kurulan “Leh Koridoru” ile Doğu Prusya’nın Almanya’dan ayrılması ve Almanya’nın sömürgelerinden yoksun bırakılması, Almanya- Avusturya birleşmesinin yasaklanması, ordunun 100.000 kişiyle sınırlanması, Ren Nehri’nin sol kıyısının müttefikler gözetiminde askerden arındırılması ve savaş suçu maddesiyle savaşın sorumluluğunun Almanya’ya yüklenmesi gibi olarak ortaya konulmuştur (Fulbrook, 2011:159).

İlan edilen Cumhuriyet ve yeni anayasa, Almanya için sorunların çözümü olmayı başaramamıştır ve 1919-1923 yılları arasında sağ kanatta Cumhuriyete yönelik bir dizi darbe girişimi, soldaysa artan ekonomik sorunlar karşısında devam eden grevler ve devrimci hareketler yaşanmıştır (Fulbrook, 2011:161). 1923 yılında Hitler’in lideri olduğu Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (NSADP), yönetime karşı başarısızlıkla sonuçlanacak darbe planıyla ilk kez Alman toplumu tarafından

tanınmaya başlamıştır ve bu girişim milliyetçi sağ kanadın Alman politik tarihine damga vuracak yerinin ilk temellerini oluşturmuştur. 1925 yılında ölen Cumhurbaşkanı Friedrich Ebert'in yerine milliyetçi bir askeri kahraman kabul edilen Mareşal Hindenburg'un Cumhurbaşkanı seçilmesi sağ kanata ağırlık verecek bir yönetimin başlangıcını oluşturmuştur (Fulbrook, 2011:168). Hitler başarısız darbe girişiminden sonra 1925 yılında hapisten çıkmış ve partisinin düşüncelerini daha geniş halk kitlelerine yaymaya çalışmıştır. Bu çerçevede Hitler'in Nasyonal Sosyalist Partisi, küçük orta sınıf, Almanya'nın kuzey ve doğu bölgelerinde yaşayan taşralı ve küçük kasabalı seçmenler, eğitilmiş ve üst orta sınıf ve kısıtlı bir ölçüde çok daha kötü örgütlenmiş işçi sınıfı arasında destek bulmayı başarmıştır (Fulbrook, 2011:170).

1928 seçimlerinde başlayan yükselişi 1930 yılında yapılan seçimleri, SPD'nin ardından ikinci tamamlamasıyla ivme kazanan Nasyonal Sosyalist Parti, asıl büyük seçim zaferini 1932 yılında Alman Parlamentosunda elde ettiği büyük çoğunlukla ilan etmiştir. 1933 yılında Cumhurbaşkanı Hindenburg tarafından Şansölye olarak atanan Hitler, kitle partisi olduğunu iddia ettiği Nasyonal Sosyalist Partisiyle, her şeyi kucaklayan, anti-modern, anti-kapitalist, anti-komünist, ırkçı bir çizgi belirlemiştir. Hitler, özlem duyulan büyük Alman İmparatorluğu'na geri dönüşü sağlayacak lider görüntüsü ile XX. Yüzyılın en önemli ve yaygın etki doğuracak dönüşümlerinden birini başlatmıştır.

Aslında söz konusu İmparatorluk bir Cumhuriyet olmasına karşın "*Deutsches Reich*" olarak, yani Alman İmparatorluğu olarak anılmaktadır. Hitler, iktidarının ilk yıllarında yüksek işsizlik oranlarını, başlattığı silahlanma hamleleriyle ortadan kaldırmaya çalışırken, Büyük Buhran zamanlarında ağır ekonomik krizin yeniden baş göstermesine engel olmayı da başarmıştır. Bu nedenle de Hitler iktidarının ilk yıllarında işçilerin büyük çoğunluğunun desteğini almıştır. Avusturya'nın işgali, halk kitlelerini arkasından sürükleyebilecek "önder" karizması ve "Büyük Alman İmparatorluğu" mitini sürekli kullanan Hitler'in halk arasında popülerliği, 1933 yılına kadar devam etmiştir. Bu tarihte "*Reichstag*" olarak bilinen Alman

Parlamentosu ateşe verilmiş ve bireylerin temel insan hakları ellerinden alınmaya başlanmıştır. Bunun yanı sıra, Hitler meclis tarafından tam yetkiyle donatılmış ve ülkeyi yavaş yavaş tek parti iktidarına doğru sürüklemeye başlamıştır. Bu durum da “Weimar Cumhuriyeti” denilen dönemin sonuna gelindiğini ve Hitler’in “Üçüncü İmparatorluk” adıyla anılan 12 yıllık despotizminin başladığını ortaya koymaktadır.

2.1.2. 1933-1945: Üçüncü İmparatorluk

İktidarının ilk yıllarında yapısal değişikliklerle konumunu sağlamlaştırma çabası içerisinde olan Hitler, 7 Nisan 1933 tarihli “profesyonel kamu hizmetlerinin yenilenmesi Yasası”yla kamu hizmetlerini hem Nazizm’in siyasi muhaliflerinden hem de Yahudilerden arındırmıştır ve ayrıca Naziler 1933 yılı Mart ayında yerel yönetimleri de ele geçirmeye başlamıştır. 30 Ocak 1934’te Hitler’in şansölye olarak atanmasından bir yıl sonra Hitler en önemli rejim değişikliğini yaparak, Cumhurbaşkanı Hindenburg’un ölümünün ardından, Cumhurbaşkanlığı ve Şansölye makamlarını kendi şahsında *Führer* olarak birleştirerek artık ona kişisel bağlılık yemini eden ordunun yönetimini de ele almıştır (Fulbrook,2011:176). Hitler’in iktidarını şekillendiren iki temel konu, ırk politikası ve dış politikadaki yayılcı hamlelerdir. Bu nedenle 1933 yılından 1938 yılına kadar, Hitler’in aryan Alman ırkı yaratma amacıyla Yahudiler, Çingenerler ve eşcinseller üzerinde uyguladığı baskı ve yok etme politikalarının yanında, sol eğilimler ve komünist hareketlerin de sert biçimde bastırılmasıyla birlikte, Nazi iktidarına artan otoriterlik damga vurmuştur. Ayrıca, Versailles Antlaşması’na karşıt biçimde, askeri sanayinin geliştirilmesi, askerlik hizmetinin yeniden hayata geçirilmesi, tank, patlayıcı, gemi ve uçak üretimine başlanması Alman silahlanmasının işaretlerini oluşturmuştur (Fulbrook, 2011:182).

1936 yılında Alman askerleri silahsız bölge olarak tanımlanan Ren-Ruhr bölgesini işgal ederek askeri yayılcı politikalarından ilkinin ortaya koymuştur. Avusturya’nın işgali ve Yahudi soykırımı 1938 yılında başlamıştır ve bu işgali birçok başka işgal izlemiştir. 1939 yılında Çekoslovakya ve Prag, Slovakya, Polonya, Litvanya işgale uğramıştır. Özellikle 1 Eylül’de Polonya’nın işgali, 3 Eylül 1939

tarikhinde İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilanının ve II. Dünya Savaşı'nın başlangıcının nedeni olmuştur. 1940 yılında kuzeye ve batıya yönelen Hitler, Norveç, Belçika ve Fransa'ya da saldırmıştır. 1941 yılında Yugoslavya ve Yunanistan'a da saldıran Almanya, İngiltere'ye de savaş açmıştır. Bu tarihten sonra, Yahudi soykırımını başta olmak üzere otoriter ve saldırgan politikalar izleyen Hitler Almanya'sı, 1941 yılında daha önceden barış antlaşması imzaladığı Rusya'ya da saldırmak savaşın tüm Avrupa'ya ve hatta, Amerika ve Pearl Harbour baskınıyla Japonya'nın da katılmasıyla, tüm dünyaya yayılmasına neden olmuştur.

Rus cephesinin açılması Almanya için II. Dünya Savaşı'ndaki ilerlemenin sonu olmuştur. Kuzey Afrika da dahil olmak üzere üç cephede savaşan Almaya için savaşı kazanmak, özellikle Rus cephesinde kiş koşulları aęırlařtıķa iyice güç haline gelmiş ve bu ağır koşullar Almanya'nın kayıplarını arttırmıştır. Rusya'nın başarılı Stalingrad savunması sonucu, Almanya kaybederek geri çekilmeye başlamıştır. Rus ordusu Berlin'e ilerlerken, Hitler de kaybettiğinin farkında olduğu savaşın sonunda, "Alman halkı kazanacak kadar güçlü değilse, hayatta kalmayı da hak etmemektedir" düşüncesine dayanarak 2 Mayıs 1945'te Berlin'in Ruslar'a teslim olmasından iki gün önce intihar ederek II. Dünya Savaşı'nın ülkesi ve kendisi için sonunun geldiğini ilan etmiştir.

Askeri mağlubiyete ilişkin kronolojik seyrin yanında, II. Dünya Savaşı'nın özellikle Yahudiler açısından soykırıma dayalı bambaşka bir seyri de bulunmaktadır. Hitler'in "Aryan" Alman ırkı yaratma hayali içerisinde, yok edilmesini savunduğu Yahudiler (ayrıca Çingeneler) için baskı ve şiddet dolu uygulamaları, özellikle daha büyük Yahudi nüfusuna sahip Polonya gibi toprakların Almanya sınırlarına dahil edilmesiyle, daha görünür hale gelmiştir. 1942 yılında Polonya'da oluşturulan Yahudi imha kamplarında milyonlarca Yahudi yok edilirken, Almanya sınırları içerisinde de adı yıllar boyunca hep bu kötü şöhretle anılacak olan Auschwitz toplama kampı kurulmuştur. Özellikle yakarak yok etme tekniğinin daha çabuk ve kolay olduğunu düşünülerek kurulan Auschwitz'deki krematoryumlarda sistematik ve organize bir biçimde altı milyon Yahudi'nin yanı sıra, Çingene nüfusunun

tamamının neredeyse yok edilmesi, aralarında komünistler, sosyal demokratlar, muhafazakârlar, Protestanlar, Katolikler, Yahova Şahitleri ve diğerlerinin bulunduğu farklı kültürler ve farklı uluslardan gelip farklı siyasal görüşler taşıyan milyonlarca insanın ve Nazizm'in siyasal muhaliflerinin “yaşamayı hak etmiyor” sayılarak öldürülmesi, Hitler'in on iki yıllık iktidarının baskıcı boyunu ortaya koymaktadır (Fulbrook, 2011:194).

2.1.3. 1945-1990: Bölünmüş Almanya; Federal Almanya ve Demokratik Alman Cumhuriyeti

2 Mayıs 1945'te Rus ordularının Berlin'i teslim almasından sonra 7-8 Mayıs 1945'te Almanya teslim olduğunu ilan etmiştir. Berlin Almanya'nın kesin mağlubiyeti sonrası dört işgal bölgesine ayrılmış, İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri kendi işgal alanlarını oluşturmuştur. Farklı işgal bölgeleri 1949 yılında birleştirilerek Federal Almanya Cumhuriyeti oluşturulmuştur. Batı Almanya olarak da adlandırılan bu yönetim biriminde liberal parlamenter cumhuriyet ilan edilmiştir. Diğer yandan Rusya tarafından işgal edilen Doğu Almanya'da ise 1949 yılında Demokratik Almanya Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu iki devlet liberal pazar ekonomisi ve Sovyet sosyalizminin Soğuk Savaş yıllarına da damgasını vuracak çatışmasının en önemli merkezlerinden biri olmuştur.

Batı Almanya'da Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Fransa'nın işbirliği içerisinde 1950'lerden itibaren ekonomik bir kalkınma dönemini hedeflenmiş ve 1960'larda “ekonomi mucizesi” olarak tanımlanan büyük bir sanayi ve kalkınma hamlesi yaşanmıştır. Batı Almanya'nın ilk Şansölyesi Konrad Adenauer 1949-1963 yılları arasında iktidarda kaldığı on dört yıl boyunca Batı Almanya'da önemli gelişmelere ve değişimlere imza atmıştır. Adenauer özellikle batı demokrasisiyle birlikte hareket etmeyi ilkesel olarak benimsemiştir. Bu nedenle, Federal Almanya Cumhuriyeti 1949 yılında Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne, 1951'de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'na ve Avrupa Konseyi'ne girmiş ve 1957 yılında imzalanan Roma Antlaşmasıyla da Avrupa Ekonomik Topluluğu'na kurucu üye olarak dahil olmuştur ve yenilip yıkılmış bir ulusun yıkıntılarında, şaşkırtıcı büyüme

ve üretkenlik oranlarına tanıklık eden, bu çerçevede refah dolu bir gelecek hedefine odaklanarak geçmişi bastıran maddeci bir toplum ortaya çıkmıştır (Fulbrook, 2011:204).

Marshall Yardımları Batı Alman ekonomisindeki ilk canlanmayı başlatırken, 1950'lerin başında mültecilerin ve yurda dönen savaş esirlerinin etkisiyle görece yüksek olan işsizlik, on yılın sonunda tam tersi bir işgücü yetersizliğine dönüşmüştür (Fulbrook, 2011:218). Öncelikle İspanya ve Yunanistan ve ardından Türkiye ile yapılan işçi alımı protokolleri bu dönemlerdeki sanayi ve kalkınma hamlelerine gerekli işgücünü oluşturmayı amaçlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrası nüfusunun önemli bir bölümünü ve erkek işgücünü kaybeden Almanya'da, Batı Almanya için çözüm yolu işgücü desteği ile hızlı bir ekonomik mucizeyi gerçekleştirmek olarak görülmüştür. Özellikle 1961 yılında inşa edilen Berlin Duvarı, Doğu Almanya'dan ucuz ve hareketli bir emek akışını engellemiştir ve bu durum işgücü açığının artmasına neden olmuştur. Fulbrook, özellikle Akdeniz ülkelerinden ve özellikle de Türkiye'den göçmen işçi alınarak Batı Alman ekonomisine eklemlenmesine ilişkin olarak;

“ Yabancı işçiler Batı Almanya için cazipti, çünkü eğitim masrafları yoktu, vergileri batı Almanya'nın genişleyen refah sistemine katkıda bulunuyordu, büyük ölçüde vasıfsız ve sendikalaşmamışlardı, bu yüzden de Almanların yapmak istemediği “pis” işleri yapabilirlerdi, ayrıca işçi haklarına çok az saygı gösteren geçici sözleşmelerle işe alınıyorlardı”

ifadesiyle, 1960'larda ekonomik büyüme ve misafir işçi alımı sürecindeki temel dinamikleri tanımlamaktadır (Fulbrook, 2011:222).

Bu konjonktür, Almanya ile Türk hükümeti arasında İkili Protokollerin gerçekleşmesini ve Almanya'da Türk nüfusun var oluşunu ortaya koyacak olan Uluslar arası göç sürecini başlatmıştır. Yabancı işçi alımının başlamasıyla birlikte Alman toplumu önceleri misafir işçi olarak üzerlerinde çok fazla durmadıkları insanları, uzun yıllar sonra yerleşik düzene geçtiklerinde fark edecek ve uyum, vatandaşlık ve çok kültürlülük gibi kavramları tartışmaya başlayacaklardır.

Liberal ekonomik bir model benimseyen Federal Almanya'da piyasa ekonomisi, 1966-1967 yıllarında yaşanan ekonomik durgunluk nedeniyle Neo-Keynesci bir modele dönüşmüştür ve 1973-1979 petrol krizlerinden ciddi biçimde etkilenmiş ve 1980'lerde de ekonomik performansı önceki on yıllara göre oldukça düşük seviyede seyretmiştir (Fulbrook, 2011:218). 1970'lerin sonuna kadar devam eden planlı ekonomi modeli, 1979 petrol kriziyle birlikte yerini krizin etkilerini ve artan işsizliği azaltmaya yönelik politikalara bırakmıştır. Batı Almanya'da 1982 yılında iktidara gelen Helmut Kohl, Thatcher ve Reagan'ın 1980'lerle birlikte hız kazanan neo-liberal ekonomi politikalarına benzer düzeyde radikal değişimler içermeyen biçimde, Batı Almanya'da da neo-liberalizme geçiş sürecini başlatmıştır. Helmut Kohl'ün iktidarı döneminde devletin harcamalarının azaltılması ve Doğu Almanya ile olan ilişkilerin iyileştirilmesi gibi öncelikli konular gündemde olmuştur ve bu önceliklerin sonucunda da 3 Ekim 1990 yılında iki Almanya'nın birleşmesi gerçekleşmiştir.

Tek toplumun iki farklı rejim altında iki halk olarak ayrıştırılması nedeniyle Doğu Almanya'da, Batı Almanya'dan oldukça farklı bir yaşam ve yönetim modeli oluşmuştur. Doğu Almanya, Sovyet sosyalizminin temelleri üzerinde savaş sonrası toparlanma ve kalkınma hamlelerini planlamıştır. Marksist- Leninist çizgide bir parti egemenliğinin olduğu Doğu Almanya'da, nasyonal sosyalizm yerine sosyalizmin anti-faşist temeller üzerinde inşasına çalışılmıştır. Büyük toprak sahiplerine ve sanayicilere kamulaştırma politikaları uygulanarak, Rus modelinde ekonomik büyüme planlanmıştır. Bu modele göre, Doğu Alman sanayisinin örgütlenmesi bir dizi aşamadan geçmiştir, bu aşamalara göre, üretim araçlarının özel mülkiyeti hızlı bir şekilde baskılanmış, böylece üretimin büyük kısmı "halka" yani devlete ya da devlete katılımı içeren herhangi bir ortaklığa ait hale getirilmiştir ve merkezi planlama temel ilke olarak benimsenmiştir. Özellikle Erich Honecker'in şansölyeliği dönemi Doğu Almanya için oldukça önemli bir dönem olmuştur.

Ekonomik planlamanın hız kazanmasıyla birlikte 1980'lerde Doğu Almanya, Doğu Blok'unda en yüksek kişi başına üretimi elde etmiştir ve Dünya Bankası

hesaplarına göre, dünyadaki en önemli on ikinci ticaret ülkesi olmuştur, ancak Doğu Almanya'nın komünist bloğa dahil olmadan önce de sanayileşmiş bir ülke olduğu, araç ve makine üretimi, kimyasal, optik ve elektronik alanlarında önemli bir üretim merkezi olduğunun altı çizilmelidir (Fulbrook, 2011: 224). Doğu Almanya'nın sanayileşme hızının yanı sıra, Batı Almanya'ya göre neredeyse sabit olan nüfus artış hızı da ayrıca, Doğu Almanya için kişi başına gelirin görece yüksek olmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca, Doğu Almanya da sosyalist yönetim anlayışına paralel olarak "sınıfsız" bir toplum modeli ortaya konulmuş ve uygulanmaya çalışılmıştır. Tek parti egemenliği ile yönetilen ve partinin devlet ile özdeşleştiği Doğu Almanya'da parti elitleri ve üst düzey yöneticilerinin "sınıfsız" görünen toplumsal yapılanma içerisinde bir takım ayrıcalıklara sahip olduğu ve bu durumun eşitlik ilkesine uygun olmayan bir yapılanma ortaya çıkardığına dair eleştiriler dönemin önemli tartışma alanlarından birini oluşturmuştur.

Eleştirilerin bir diğer önemli unsuru da, özellikle Doğu Almanya ve Batı Almanya arasındaki yaşam biçiminin keskin hatlarla ayrılması ve bu ayrışmanın her iki ülke vatandaşları açısından, özellikle gündelik hayat içerisinde de dikkat çekici düzeyde görünür olmasıdır. Tüketim ürünleri arasındaki farklılaşmadan başlayarak, sokaklardaki görüntü üzerine bile klişe haline gelen kıyaslamalar sonucunda, Doğu Almanya "kasvetli ve gri bir tek tipleştirme" merkeziken, Batı Almanya "lüks" olarak da tanımlanabilecek, her şeyin "fazlası ve çeşitlisinin" bulunduğu, refahın bireysel özgürlüklerle daha fazla bütünleştiği başka bir dünyanın cazibe merkezi haline gelmiştir (Fulbrook, 2011:227).

Soğuk Savaş süresince ve devam eden yıllar boyunca, iki farklı üretim ve yönetim biçiminin merkezleri olarak, Batı Almanya ve Doğu Almanya arasındaki rejim farkı gittikçe belirginleşmiştir. Özellikle Doğu Alman vatandaşları için özgürlüğün bir kapısı olarak Batı Almanya'ya geçişlerin ve iki farklı dünya arasındaki kıyaslamaların artması ve bunun sosyalist rejime sadakat açısından sorunlu olduğunu düşünen Doğu Alman hükümeti, Doğu Almanya'dan Batı Almanya'ya geçişleri öncelikle kısıtlamıştır. Ardından Doğu Almanya'nın içine kapanması ve

Sosyalist Doğu Bloğu ülkeleriyle ittifak yapması sonucunda 1961 yılında Berlin Duvarı inşa edilmiştir. Bu duvar, tek bir ülke içerisinde mevcut iki farklı rejimin, ekonomik sistemin, yaşam modelinin ve egemen ülkelerin varlığını net olarak çizen bir sınır olmuştur.

1980'lerin sonuna doğru Soğuk Savaş'ın Rusya aleyhine dönmesi ve Sovyetler Birliği'nin Amerika karşısında geri plana düşen askeri ve savunma sanayi hamleleri ve teknolojileriyle birlikte, yeni bir dönemin kapıları açılmaya başlamıştır. Gorbaçov'un savaş sonrası yerleşim yerlerinde, ekonomik yeniden yapılandırma ve demokratikleştirme politikaları neticesinde Sovyetler Birliği'nin Macaristan ve Polonya gibi uydu devletler üzerindeki baskılarını azalmaya başlamış ve komünist partilerin iktidardaki tek parti egemenliklerine son verilmiştir. Esnekleşmeye başlayan Macaristan-Doğu Almanya sınırını geçmeye başlayan Doğu Almanlar için en büyük hayal, yeniden birleşerek, Batı'nın görece "cezbedici" olan refahından faydalanmaya başlamak olmuştur. Artan demokratikleşme talepleri, sokaklarda da gösteriler ve protestolarla olarak daha fazla görünür hale gelmiştir. Hem Sovyetler Birliği'nde, hem de Doğu Almanya'da hız kazanan demokratikleşme taleplerinin yanında, Batı Almanya'da da Helmut Kohl yönetiminin birleşme için gerekli görüşmeleri başlatması sonucunda 3 Ekim 1990 tarihinde, Demokratik Almanya Cumhuriyeti, Federal Almanya Cumhuriyeti'ne katılmıştır. Birleşik Almanya'nın ilk Şansölyesi olarak iktidara gelen Helmut Kohl, bir duvar tarafından kapitalizm ve sosyalizm olarak iki farklı dünyaya ayrılan iki toplumun yeniden tek bir toplum olabilmesi için gerekli yapısal düzenlemelerin öncüsü olmuştur.

2.1.4. Almanya'da Yönetim ve Eyalet Sistemi

1990 yılında, birleşen Almanya on altı eyaletten oluşan bir Federal Devlet haline gelmiştir. Almanya 1990 yılında birleşinceye kadar on, daha sonra Saar Bölgesi'nin 1 Ocak 1957'de tekrar ülkeye katılmasından sonra, batılı devletlerin (Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Fransa) işgal bölgelerinde kurulmuş olan on bir eyaletten oluşuyordu. Sovyet işgal bölgesinde de savaş sonrasında daha sonraki Demokratik Alman Cumhuriyeti (DDR) topraklarında beş eyalet kuruldu.

Ama bunlar 1952 yılında toplam 14 il haline getirildi. 18 Mart 1999'da yapılan ilk özgür seçimden sonra beş federe eyaletin yeniden kurulması kararlaştırılmıştır. Bu eyaletler genellikle 1952'den önceki şekillerini almıştır. 3 Ekim 1990'da Doğu Alman Cumhuriyeti, dolayısıyla da Brandenburg, Mecklenburg-Vorpommern (Önpomeranya), Saksonya, Saksonya Anhalt ve Thüringen Eyaletleri Almanya Federal Cumhuriyeti'ne katılmış ve Doğu Berlin de Batı Berlin ile birleşmiştir³⁰.

Almanya Cumhuriyeti federatif bir devlettir. Gerek merkezin, gerekse 16 eyaletin kendilerine ait erkleri vardır. Dış politika, Avrupa politikası, savunma, adalet, çalışma, sosyal güvenlik, vergi ve sağlık konuları federatif düzeyi ilgilendirir. İç güvenlik, orta ve yükseköğretim ile yönetim yapısı ve yerel yönetimler eyaletlerin yetki alanındadır. Merkezi devlet yapısının yetkisi esas olarak yasal düzenlemeler alanındadır. Eyalet temsilcileri de federal yasaların çıkarılması sürecine (Federal Konsey'deki oylarıyla) dahil olurlar. Eyalet yönetimleri sadece ilgili eyaletin çıkardığı yasaları değil, federal yasaları da uygulamakla yükümlüdür. Bu görev bölüşümünün nedenleri geçmişte yatmaktadır. Alman ulus devleti 1871 yılında çok sayıda bağımsız devletin kurduğu bir birlikle oluşmuştur ve böylece merkezi bir devlet yapısının oluşmasına ihtiyaç duyulmamıştır. Bugün var olan 16 eyalet içinde özel konumda üç de kent devleti bulunmaktadır. Bu devletler, Berlin, Bremen/Bremerhaven ve Hamburg'tur. Bu üç kentin büyükşehir sınırları aynı zamanda eyalet sınırlarıdır, buna karşılık diğer eyaletler çok sayıda kenti ve köy ve kasabaların yer aldığı geniş kırsal kesimleri kapsamaktadır³¹.

³⁰Alman Yönetim Yapısı'na dair veriler http://www.istanbul.diplo.de/Vertretung/istanbul/tr/01/WillkommeninDeutschland/Bundeslaender/Die_Bundeslaender.html adresinden alıntılanmıştır.

³¹ Alman Eyalet Sistemine ilişkin veriler <http://www.tatsachen-ueber-deutschland.de/tr/siyasi-sistem/main-content-04/federal-anayasa-mahkemesi.html> adresinden alıntılanmıştır.

Tablo1.1 Federal Almanya’da Eyaletler ve Başkentleri

Eyalet	Başkent
Berlin	Berlin
Baden-Württemberg	Stuttgart
Bavyera	Münih
Brandenburg	Potsdam
Bremen	Bremen
Hamburg	Hamburg
Hessen	Wiesbaden
Mecklenburg-Vorpommern	Schwerin
Aşağı Saksonya	Hannover
Kuzey Ren-Vestfalya	Düsseldorf
Rheinland-Pfalz	Mainz
Saarland	Saarbrücken
Saksonya	Dresden
Schleswig-Holstein	Kiel
Thüringen	Erfur

İki farklı rejimin yönetiminde yaşamlarını sürdüren bireyler için iki Almanya'nın birleşmesi ekonomik, politik ve hukuki anlamda yaşanan değişimlerden çok daha fazla anlam içermiştir. Batı Almanya için, Doğu Almanya'dan gelen yoğun iş gücü akışı, artan işsizlik ve Doğu Almanya'nın modernize edilmesine yönelik yatırımlar, Doğu Almanya için de komünist sistemin unsurlarına karşı Batılı ücret ve fiyatlar, rekabet anlayışı, devlet destekli çocuk bakım birimlerinin ortadan kaldırılması gibi birçok değişim, her iki toplumun birleşirken yaşanan temel sorunları oluşturmuştur. Birleşmeden sonraki on yıl boyunca, bu ekonomik, kültürel ve toplumsal değişmelerin Alman politikası üzerinde büyük etkileri olmuştur. 1990'ların başındaki ilk önemli tehlike, sağ kesimdeki radikal milliyetçiliğin yeniden ortaya çıkışı ve Doğu Almanya'da Hoyeswerda ve Rostock ile Batı Almanya'daki Solingen ve Mölln'de yabancılara karşı gerçekleştirilen saldırılar Almanya'nın birleşmesine dair en önemli sorunlarından birini ortaya koymuştur (Fulbrook, 2011: 239). Bu saldırılar sonrası, Alman toplumu daha önce yaşadığı ırkçı deneyimden hareketle bu saldırılara büyük tepkiler ortaya koymuştur.

İrkçı bir milliyetçi dalganın oluşmasına engel olunması için Alman hükümetleri, yabancılar ve vatandaşlık konularını gündeme alarak ve Alman yurttaşlık yasalarını da esneterek, “konuk işçiler” ve onların aileleri için yurttaşlık yasaları oluşturmuşlardır. Yurttaşlık ve vatandaşlık yasasında 2000 yılında yeni düzenlemeler yapan Alman hükümeti, kan bağı (“*ius sanguinis*”) yerine, doğuştan (“*ius solis*”) Alman olma ilkesini benimsemiş ve böylece artık yabancı ülke vatandaşı olarak Almanya’da oturma hakkına sahip olan anne ve babadan doğan çocuklar doğuştan Alman vatandaşlığı hakkı kazanmaya başlamıştır (Özbek, 2012: 21).

2.2 ALMANYA’YA TÜRK GÖÇÜ VE ALMANYA’DA TÜRK NÜFUS

Almanya başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesinin ve Türkiye’nin ekonomik ve sosyal hayatını derinden etkileyen Avrupa’ya Türk işçi göçü 30 Eylül 1961 tarihinde, Almanya ve Türkiye devletleri arasında imzalanan ikili İşgücü Alımı Antlaşması ile başlamıştır. Bu tarihe kadar özellikle Almanya’ya Türk göçü bireysel düzeyde gerçekleşirken, bu tarihten itibaren bir dalga halini alan göç süreci, önemli bir sosyal olgu olarak tarihte yerini almıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa ülkeleri ve başta Almanya’nın yaşadığı fiziksel ve ekonomik hasar, söz konusu ülkelerin yeniden inşa ve sanayileşme sürecinde yabancı işçileri önemli bir yerde konumlandırmıştır. Almanya’nın İkinci Dünya Savaşı sonrası ikiye bölünmesi sonucunda, Batı Almanya “ekonomik mucize” yaratabilmek için işgücü ihtiyacını öncelikle Doğu Almanya’dan kaçan Alman vatandaşları ile gidermeye çalışmış ancak, sayılar yetersiz kalmıştır. Ardından, Batı Almanya Avrupa’nın yeni endüstrileşen ülkelerine uzanıp, taze ve tüketilmemiş işgücü kaynakları aramaya başlamıştır ve “İlk önce Ortak Pazar ülkesi olan İtalya’nın güneyinden, daha sonraları sırası ile İspanya, Yunanistan ve Türkiye gibi Akdeniz ülkelerinden vasıfsız ve vasıflı işçi çekmeye başlamıştır” (Unat, 2006:56).

Bu tarihten itibaren Türk işçiler, Federal Almanya İşçi Bulma Bürosu’nun İstanbul’da kurulan ofisi ve Türkiye İş ve İşçi Bulma Kurumu’nun karşılıklı

protokolleri aracılığıyla, Federal Almanya'ya konuk işçi olarak göç etmeye başlamışlardır. İlerleyen yıllarda benzer şekilde 1964'te Avusturya, Belçika ve Hollanda, 1965'te Fransa ve 1967'de İsveç'le karşılıklı işgücü alımı protokolleri imzalanmış ve bu ülkelere de Türk işçi göçü hız kazanmıştır.

Almanya'ya göç eden işçilerin istihdam edildikleri sektörler, öncelikle inşaat sektörü olmak üzere, demir- çelik ve metal sanayi, maden ocağı ve taş ocakları, tuğla ve kiremit fabrikaları, plastik madde, lastik ve asbest işleme, otomotiv ve tekstil sanayi olarak belirtilebilir (Perşembe, 2005: 66). Bu sektörlerde çalışmak üzere Almanya'ya gönderilen işçi sayısı Türkiye'de artan işsizlik nedeniyle önemli bir ivme kazanarak, 1963 yılında 27.500 kişiye ulaşmıştır ve bu rakam 1960'da 2.700 işçi olarak tespit edilmiştir (Unat, 2005: 59).

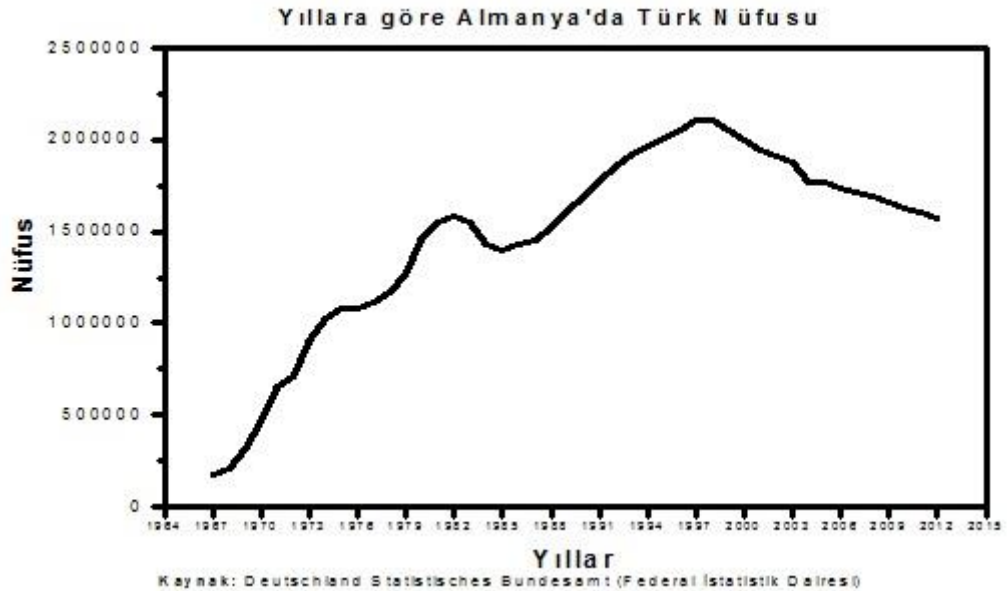
Yapılan antlaşmalar gereği yurtdışına giden işçinin gittiği ülkede bir yıl çalışması ve ardından geri dönmesi ilkesel olarak benimsenmiştir. Bu kural gereği, dönüşümlü bir biçimde işçilerden bir yıl çalıştıktan sonra dönmeleri öngörülen Türkiye'de özellikle sanayi sektöründe, Almanya'da edindikleri bilgi ve deneyimlerini aktarmaları ve ülke kalkınmasına da katkı sağlamaları beklenmiştir.

Türk işçileri, geçici olarak yerleştikleri Avrupa şehirlerinde, çalıştıkları işyerleri tarafından sağlanan ve "*Heim*" adı verilen kolektif yurt ve yatakhanelerde kalmışlardır. Bu nedenle ailelerin de bu "*geçici*" çalışma süresince işçilerle birlikte bulunmasına izin verilmemiştir. Bu geçicilik durumu her ne kadar her iki ülke tarafından da sıklıkla benimseniyor ve iş antlaşmalarında belirtiliyor olsa da, neredeyse hiç uygulanamayan bir hüküm olarak kalmıştır. Ancak, vurgulanması gereken önemli nokta, Almanya ya da Avrupa'da yerleşmenin verilen bir karar olmadığıdır. Yıllar geçtikçe çeşitli nedenlerle ertelenen Türkiye'ye dönüş, zaman içerisinde yerleşilmenin başlanması sonucunu doğurmuş ve Türk dış göçünde "geri dönüş", küçük bir kesim dışında, hep bir hayal olarak kalan bir durum olmuştur.

Almanya'ya göç eden işçiler, kendi kalma isteklerinin yanında özellikle işverenlerinin de işi öğrenir öğrenmez hemen ayrılmalarını istememesi ve de

Türkiye'den nakillerin sağlanmasının yüksek maliyeti nedeniyle, geçici işçi konumlarını 1970'lere kadar Alman hükümeti tarafından da sorgulanmadan sürdürmüşlerdir. 1973 yılında ortaya çıkan Petrol Krizi ve Avrupa'yı derinden etkileyen ekonomik durgunluk, Avrupa'da işsizliğin artmasına neden olmuştur.

Artan işsizlik nedeniyle, Alman hükümeti işgücü alımını durdurma kararı almış ve gelen işçilerin ülkelerine dönmelerinin sağlanması konusunda yeni politikalar geliştirmeye başlamışlardır. Bunun sonucunda da 1973 yılı itibariyle Federal Almanya ile ikili antlaşmalar yoluyla toplu işgücü alımı tamamen durdurulmuştur. Bu tarihten itibaren Federal Almanya'da Türk nüfus aile birleşmeleri sonucu ciddi biçimde artmaya başlamıştır. Bu sayı 1968-1969 yıllarında 171.016 ve 1970-1971 yıllarında 373.000 kişi iken 1973-1974 yıllarında 605.000 kişi olarak kayıt altına alınmıştır (Unat, 2005: 64).

Tablo2.2. Almanya’da Göçmen Geçmişine Sahip Türk Nüfus (2013)

Almanya’da Göçmen Geçmişine Sahip Türk Nüfus (2013)		
	Almanya	Kuzey Ren Westfalya
Göçmen Geçmişine Sahip Olan Nüfus	2 956 000	998 000
Türk Vatandaşları	1 721 000	573 000
Alman Vatandaşları	1 236 000	425 000

Kaynak: Alman Federal İstatistik Dairesi, 2013

Tablo2.3. Alman Vatandaşlığına Geçen Türk Kökenli Nüfus

Yıllar	Alman Vatandaşlığına Geçen Türk Kökenli Nüfus
2000	82861
2001	76573
2002	64631
2003	56244
2004	44465
2005	32661
2006	33388
2007	28861
2008	24449
2009	24647
2010	26192
2011	28103
2012	33246
Genel Toplam	491.510

Kaynak: Alman Federal İstatistik Dairesi, 2013

2.2.1. AİLE BİRLEŞİMLERİ VE YENİ SORUNLAR

1973 yılı ile birlikte özellikle Federal Almanya’da mevcut Türkiye kökenli nüfus hem sayısal hem de yapısal olarak önemli değişiklikler göstermeye başlamıştır. Aile birleşimleriyle birlikte, önceleri kolektif yatakhanelerde yaşayan işçiler, ailelerinin de gelişile beraber evlere taşınmaya başlamıştır. Kimi zaman birkaç ailenin birlikte kiraladıkları dairelerde, kimi zaman da son derece küçük evlerde yaşamaya başlayan Türkiye kökenliler için artık Almanya’daki ikametleri kalıcı hale gelmeye

başlamıştır. Bu tarihe kadar Almanya’da yer alan Türkiyeli nüfusun neredeyse tamamı işçi ve büyük çoğunluğu erkeklerden oluşmaktayken, bu tarihten sonra, kadınlar ve çocuklar da buradaki yaşantıya dahil olarak sosyal ve yapısal olarak önemli değişimleri başlatmışlardır.

Aileleriyle yaşamaya başlayan Türkler için çocuk yardımı, çocukların eğitimi, sağlık ve sosyal güvence gibi farklı alanlarda sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. En önemlisi ailelerin bir araya gelmesiyle, Almanya’daki Türkiye kökenliler, artık ilk göç ettikleri zamanlarda kendileri için kullanılan “*Gastarbeiter*”/misafir işçiler olarak değil, sosyal hakları için mücadele eden *göçmenler* (kimi zaman da yabancılar) olarak görülmeye ve onlara dair Alman toplumu ve hükümetlerinde mevcut algıyı değiştirmeye başladılar. Alman toplumu içerisinde, Türklere dair geliştirilen farklı terminolojiler, yaşanılan döneme dair algıyı da ortaya koymaktadır.

“Göçmen araştırmalarında ve gündelik dilde, farklı kökenlerden gelen insanların tanımlanmasında kullanılan terminolojinin çözümlenmesi bile, toplumsal bilinçteki dönüşüm ve aynı zamanda da uyum- kabullenme süreçleri konusunda ipuçları vermektedir. İlk dönemin koşulları içerisinde uygun kavram misafir işçi (*Gastarbeiter*) olmuştur, daha sonra yabancı işgücü (*ausländische Arbeitskräfte*) kavramı gelmiştir. Bu iki kavram yerini aile birleşmesi süreciyle birlikte ve yeni Yabancılar Yasası’nın çıkarılmasıyla ‘yabancı’ (*Ausländer*) kavramına bırakmıştır” (Şen, 1999:16).

2.2.2. Almanya’daki Türkiye Kökenli Göçmenlerde Eğitim Sorunu

Almanya’daki Türkiye kökenli nüfus 1980’lere doğru aileleriyle birlikte sadece Türkiye’den gelen çocuklar ile değil, aynı zamanda Almanya’da doğan çocuklarla da sayıca artmaya devam etmiştir. Unat bu artışı, “1974- 1980 yılları arasında Federal Almanya’da yaşayan küçük çocukların sayısında % 129,8 bir artış görüldü, bu artış sadece 1978-1979 yılları arasında % 15,7’yi bulmuştu” şeklinde aktarmaktadır (Pennix ve van Lenzen’den akt. Unat, 2005:67). Hızlı nüfus artışı ile birlikte eğitim çağına gelen Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin çocukları için eğitim ve dil de sorun haline gelmeye başlamıştır. Almanya’da eyaletlere göre farklılık gösteren

eğitim modelleri, farklı yaklaşımlarla yabancı işçi çocuklarını eğitim sistemlerine dahil etmeyi amaçlamaktaydı. Bu modellerden Bavyera Modeli;

“Bavyera Eyaleti Kültür Bakanlığı, göçmen çocukların ihtiyaçlarına odaklanarak, Alman ve yabancı öğrencilerin bütünleştirilmesi ile ilgili eğitsel önlemlere öncelik verilmeksizin, iki dilli ve iki kültürlü eğitim vermek istemektedir (Bavyera Eyaleti Kültür Bakanlığı Basın Açıklaması, 1973’ten akt. Kula, 2012, 199). Buna karşılık Berlin Modeli’ne göre yabancı çocuklar,

- Alman çocuklarla karışık olarak aynı sınıflarda (düzenli sınıflar)
- Sadece yabancılardan oluşan sınıflarda (düzenli yabancı sınıfları)
- Hazırlık sınıflarında veya düzeylere göre ayrılmış derslerde eğitim görecektir (Kula, 2012, 201).

Bu iki modelde de göçmen çocukları için yabancı bir ülkede dil sorunuyla başlayan eğitim hayatı, önemli sorunların başlangıcını oluşturmaktaydı. Bu sorunları Unat şu şekilde açıklamaktadır;

“Bavyera Modeli, yabancı işçi çocuklarını Almanca öğretim yapan sınıflara almayıp, ağırlıklı olarak Türkçe öğretim yapan sınıflara ayırdı. Bu model gençlerin mezuniyetlerinden sonra Almanya’da var olan diğer öğrenim olanaklarından yararlanmalarını önlüyordu. Bunun tam karşıtı olan Berlin modelinde ise yabancı işçi çocukların sınıflarında Alma kökenli çocuklar azınlıkta da olsa, yalnız Almanca eğitim yapılıyordu. Bu model de çocukların anne ve babalarından ve aile ortamından uzaklaştırıp yabancılaştırma sonucunu vermişti. Nordrhein-Westfalen eyaletinde uygulanmaya çalışılan karma sistemde ise ana dilin nasıl öğretilceği meselesi son yıllara kadar askıda bırakılmış bir sorundu” (Unat, 2005:69).

Eğitim modellerinin farklılığı, göçmen çocuklarının dil bilmemesi ya da aile içerisinde ebeveynlerin dil bilmemesi, sistem içerisinde göçmen çocuklarının görece ayrıştırılması ve Alman eğitim sistemindeki aşamalarda ilerleme kaydedememesi, Almanya’daki Türkiye kökenlilerin okullaşma oranlarının Alman yaşlıları ya da diğer göçmen çocuklarla karşılaştırıldığında daha düşük olması sonucunu doğurmuştur.

Tablo 2.4. 1970-1980 Yılları Arasında Okul Türü ve Milliyet Esasına Göre Almanya’daki Türk Öğrencilerin Dağılımı (% olarak)

1970-1980 Yılları Arasında Okul Türü ve Milliyet Esasına Göre Almanya'daki Türk Öğrencilerin Dağılımı (% olarak)				
Okul Türü	Okul Yılı	Türkler	Diğer Yabancılar	Almanlar
8 Yıllık İlk Okul	(1970 Yılı)	93,5	85,1	70,9
	(1980 Yılı)	89,0	75,1	51,9
Özel Okul	(1970 Yılı)	2,3	2,5	3,7
Öğrenme Özürlüler	(1980 Yılı)	4,1	4,7	4,1
Lise	(1970 Yılı)	1,7	3,5	9,7
	(1980 Yılı)	2,4	6,2	16,0
Gymnasium	(1970 Yılı)	2,4	8,9	15,8
	(1980 Yılı)	1,9	10,3	25,1

Kaynak: H.G. Kleff, Vom Bauern zum Industriearbeiter, Tablo 30, s.220'den akt. Unat, 2005: 69).

Yukarıdaki tabloda Almanya'da Türkiye kökenli göçmen çocuklarının sekiz yıllık ilköğretim düzeyinde görece yüksek olarak kabul edilebilecek okullaşma oranı, ilerleyen düzeylerdeki Lise ve Üniversiteye girme hakkını veren Gymnasium'da diğer göçmen çocukları ve Alman yaşlılarıyla karşılaştırıldığında oldukça düşüktür. Bir lise ya da üniversiteye devam edememiş olan özellikle ikinci kuşak Türkiye kökenli göçmenlerin okullaşamama oranları, ilerleyen yaşlarında profesyonel meslek sahibi olma oranlarındaki düşük rakamlar olarak yeniden ortaya çıkmaktadır.

Alman hükümetinin 1998 yılında, Almanya'nın bir "göç ülkesi" olduğunu açıklamasıyla, yabancılar politikasının yerini "uyum politikası" almıştır ve Özbek'in aktardığı, uyum konusunda özellikle Türk kökenli göçmenlere dair istatistikler mevcuttur;

- %30'unun okul diploması yok (BAMF, 2008)
- Her beş kişiden birinin Almanca dilbilgisi yetersiz,
- %29'u işsiz (BAMF, 2010)
- Ailelerin % 34,9'u yoksulluk sınırında yaşıyor (TAMV, 2006) (Özbek, 2012: 22).

Eğitim alanında yukarıda tartışılan verilerin olmasına rağmen, Almanya T¼rkiye k¼kenlilerin, uzun yıllar boyunca s¼regelen ge¼ici misafir işçilik konumundan, yerleşik bir yurttaşlığa evrilen yaşam ¼yk¼lerinde, T¼rkiye k¼kenlilerin gayrimenkul sayılarının ve T¼rkiye k¼kenli girişimcilerin sayılarının artması, T¼rkiye k¼kenlilerin Almanya’da yerleşik hayata ge¼miř olduklarının g¼stergeleri kabul edilmektedir. ¼zellikle 2. ve 3. Kuşak T¼rkiye k¼kenlilerin g¼ç deneyimini yaşayan 1. kuşağa g¼re sosyo-ekonomik anlamda daha iyi seviyelere geldiklerini ortaya koyan veriler ve istatistiklere g¼re;

- Alman T¼rklerin %14’¼ üniversiteye giriş hakkını sağlayan lise diplomasına (Abitur) sahip,
- Alman T¼rk girişimciler tarafından kurulan 80.000 işletme/şirket 400.000 kişiye istihdam sağlıyor,
- Alman üniversitelerinde 24.000 T¼rk vatandaşı kayıtlı (DAAD, 2008)
- Alman- T¼rk ailelerin %7’si yüksek gelir grubuna dahil,
- Her ¼ç Alman-T¼rk aileden biri kendine ait bir konutta oturuyor (şen, vd.,2007)
- 2008 yılında T¼rkiye k¼kenli Alman vatandaşlarının sayısı 700.000 idi,
- 17 milyar avroluk bir alım g¼c¼ne sahip olan Alman-T¼rkler, t¼keticiler olarak ¼nemli bir hedef kitlesi haline gelmişlerdir (Sommer, 2011),
- Federal Meclis’te 2009 yılından beri 5 T¼rk k¼kenli milletvekili yer almaktadır (¼zbek, 2012:23).

Bu istatistikler ve veriler, Almanya’da yaşayan T¼rkiye k¼kenlilerin gerek akademik alanda gerekse g¼ndelik hayatta inşa edilen s¼ylemler aracılığıyla, iki k¼lt¼r arasında kalan ve bir anlamda “mağdur” olarak yetişen bir topluluk olarak kabul edilmesinin yanlışlığını ortaya koymaktadır. ¼zellikle ¼ç¼nc¼ kuşak olan T¼rkiye k¼kenlilerin sosyal ve ekonomik anlamda ciddi ilerlemeler kaydederek başarı hik¼yelerine konu olabildikleri bilinmekte ve g¼zlemlenebilmektedir. Bu g¼r¼ř¼ ekonomik anlamda destekleyen ve Almanya’daki T¼rkiye k¼kenlilerin girişimci, ¼retici ve t¼keticiler olarak Alman toplumu ve ekonomisinde ¼nemli bir yer

tuttuklarını ortaya koyan Federal İstatistik Dairesi verileri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo2.5. Almanya’da Türk Kökenli Nüfusa Dair İstihdam Durumu (2014)

Almanya’da Türk Kökenli Nüfusa Dair İstihdam Durumu (2014)	
Toplam Türk Kökenli Nüfus	2.859.000
Çalışmayan	1.673.000
Çalışan	1.253.000
İşsiz	139.000
İstihdam Edilen	1.077.000
Serbest Meslek/İşyeri Sahibi	92.000
Aile Üyeleriyle Çalışan	6.000
Memurlar	6.000
İşçi	420.000
İç İşçi	581.000
Ticari Üretimde Çalışanlar	401.000
Ticaret, Konaklama, Ulaşım Sektöründe Çalışanlar	364.000
Diğer Hizmet Alanlarında Çalışanlar	336.000

Kaynak: Alman Federal İstatistik Dairesi- 2014

2.3 ALMANYA’DA YAŞAYAN TÜRKİYE KÖKENLİLER ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Avrupa’da yaşayan Türkiye kökenliler üzerine yapılan çalışmalarda ön plana çıkan yaklaşımlar, genellikle tarihsel süreç içerisinde konjonktürel olarak şekillenmektedir. Bu konudaki çalışmalar 1960’lardan başlayarak yıllar içerisinde belirli özellikleri olan dönemlere ayrılmaktadır. Konu üzerinde öncü çalışmaları olan

Ayhan Kaya, Almanya'daki Türkiye kökenlilerin ulus-ötesi alanlarda inşa ettikleri yeni varoluş alanlarından bahsettiği çalışmasında³² öncelikle Avrupa'daki Türkiye kökenliler üzerine çalışmaların üç aşamalı olarak incelenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Kaya'ya göre, bu çalışmaların birinci aşamasında, 1960'larda yapılan çalışmaların büyük bir bölümü, göçün ekonomik boyutlarını, Türkiye'ye aktarılan döviz rezervlerini, göçmenlerin geri dönüş planlarını ve karşılaştıkları kültür şokunu incelemiştir ve bu çalışmalar arasında Nermin Abadan Unat'ın *Batı Almanya'daki Türk İşçileri ve Sorunları* (1964) sayılabilir (Kaya, 2011:1)

İkinci grubu oluşturan çalışmalarda, *Türk Göçmenler*, diasporik özneler ve ulus-ötesi kapitalizmin edilgen kurbanları olarak değerlendirilir ve genellikle etnisite ve kültür ekseninde yapılan bu çalışmalarda Türkiye kökenli işçilerin kendi ülkelerinden getirdikleri kültürel bagajı hiç değiştirmeden kullandıkları savı ortaya koyulmaktadır (Kaya, 2011:2). 1980 sonrası ivme kazanan üçüncü kuşak çalışmalarda ise, kültür, yurttaşlık ve kültürel üretim kavramları devreye girmektedir ve kültür kavramının Senkretik, yani kültürel kimliğin dinamik bir süreç içinde sürekli değişim sonucunda oluştuğu iddiasıyla, ele alındığı görülmektedir (Kaya, 2011:3).

Senkretik kültür kavramına dayanan üçüncü nesil araştırmalarında yapı-birey ilişkisinde karşılıklılık bulunması önemlidir. Kaya'ya göre, gerek yapı, gerekse sosyal aktör kültürel kimliğin, katılım stratejilerinin ve gündelik yaşamın evde, okulda belirlenmesi süreçlerinde karşılıklı etkileşim halindedir (Kaya, 2011:5). Dolayısıyla dikkate alınması gereken, Almanya'daki Türkiye kökenlilerin yaşam modellerinin, kültürel incelemelerinde sadece üst yapısal bir analizle ele alınmaması

³² Kaya, A. (2007). "German-Turkish Transnational Space: A Separate Space of Their Own", *German Studies Review*, Vol. 30, No. 3 (November 2007): 483-502

ve karşılıklı etkileşim süreçleri sonucunda yeniden ve yeniden üretilen hareketli formlar olduğuna dair farkındalığın arttırılmasıdır. Bu çalışmada yer alan Avrupa'daki Türkiye kökenliler üzerine çalışmalara dair kuramsal tartışma Gündüz Vassaf'ın “*Daha Sesimizi Duyurmadık*” kitabının Önsöz bölümünde de yer almaktadır.

Daha Sesimizi Duyurmadık

Almanya'da yaşayan Türkiye kökenliler ve Türk işçi göçü üzerine çalışmalar, sıklıkla “göç-kültür” kavramları ekseninde işlenmektedir. Bu eksenindeki temel yaklaşımları 1960'lardan başlayarak üçlü bir sınıflandırma ile inceleyen Gündüz Vassaf³³ Almanya'da yaşayan Türkiye kökenliler üzerine öncü çalışmasında, Almanya ve Hollanda'da geçirdiği yıllar boyunca yaptığı gözlemlerden ve görüşmelerden yararlanmışır. Temel sorunsalı, Almanya'da yaşayan göçmen Türk çocuklarının sorunlarına, özellikle psikolojik sorunlar ekseninde, katkı sağlamak olan Vassaf, evden ayrılan çocuklar, eğitim süresince yaşanan psikolojik çöküntüler, anlaşılmanın getirdiği ruhsal sıkıntılar, polis merkezinde ve hapisanede görüştüğü çocuk suçluları suça iten nedenler ve suçun göçle ilişkisi, okulda, sokakta ve gündelik hayatta yabancı düşmanlığı gibi temel başlıklar altında göçmen çocuklarının yaşam deneyimlerine yer vermektedir.

Kaya'nın, Vassaf'ın çalışmasının “Giriş” bölümünde Vassaf'ın çalışmasına ilişkin olarak, şu tespitlerde bulunmaktadır;

“Vassaf son yıllarda ivme kazanan küresel kapitalizm olgusundan yola çıkarak, Batı Avrupa'daki göç araştırmaları konusunda yeni paradigmanın arayışı içine girmekte; azınlık temasına psikolojik bir açılım getirmeye çalışmakta; küreselleşme söyleminin henüz yaygınlaşmadığı 1980'li yıllarda dile getirdiği saptamalarıyla günümüzde kullanılan “senkretik kültür” kavramının haberciliğini yapmakta, göç konusunda çalışanlara bu yönde yeni bazı araştırma yöntemleri ve araçları önermekte ve özellikle son yıllarda ırkçı bir takım uygulamaları sözde “bilimsel” verilerle destekleyebileceği düşünülen psikolojik testlerin ne

³³ Vassaf, G. (2002), *Daha Sesimizi Duyurmadık; Almanya'da Türk İşçi Çocukları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

denli ideolojik bir yöntem olduğu konusunda çok yerinde saptamalarda bulunmaktadır” (Kaya, 2002:18).

Vassaf ayrıca, yöntemsel açıdan yapı-aktör ikiliği karşısında, gerek yapının, gerekse sosyal aktörün, kültürel kimliğin, siyasal katılım stratejilerinin ve gündelik yaşam stratejisinin (evde, okulda, sokakta) belirlenmesi süreçlerinde karşılıklı etkileşim içerisinde olduğunu iddia etmektedir (Vassaf,2002: 13). Ayrıca çalışmada, Türkiye kökenlilerin, farklı kıyafetler, yemekler, folklor dansları, insan ilişkileriyle temelde yaşam ve ölüm anlayışlarının farklılığı vurgulanmaktadır.

Vassaf çalışmasında Avrupa’da yaşayan Türkiye kökenlilerin, Avrupa’ya fiziksel olarak ve kesin biçimde yerleşmiş görünseler de, kafaca hala Türkiye’de yaşadıklarını ve bunun de önemli bir göstergesinin ölülerin hala Türkiye’de gömülüyor olması olduğunu iddia etmektedir (Vassaf, 2011: 31). Bunun bir diğer ifadesi de Almanya’da yaşayan bir Türkiye kökenli kişinin ifadesini alıntılıyarak ortaya koymaktadır; “*Eskiden gurbette olduğumuzu söyledik, şimdi Türkiye burada*” (Vassaf, 2002:39). Dolayısıyla kahvehaneleri, Türk diskoları, pop konserleri, tiyatro ve lokantaları, camileri, Kur’an kursları, ehliyet kursları ve bankalarıyla Avrupa’daki Türkiye kökenlilerin kendilerine oluşturdukları bir paralel evrenden ve Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin bu evren içerisinde, kendi Türkiyeleri içinde yaşadıklarından bahsetmek mümkündür.

Senkretik Kültür ve Ulus Ötesi Göçmen Kavramına Dayalı Çalışmalar (Ayhan Kaya)

Almanya’da yaşayan Türkiye kökenliler tarafından üretilen yeni kültürel öğeler, formlar, kültür ürünleri ve gündelik yaşam pratikleri Emmanuel Levinas, Deleuze ve Guattari’nin ortaya koydukları “Kültürel Alaşım” (*cultural bricolage*) kavramıyla incelenebilir (Kaya, 2011:12). Levinas’ın “*İkili bir yapı içerisinde ele almadan üçüncü tarafını aramak, birey ile öteki arasında üçüncüyü aramak*” olarak dile getirdiği ya da, Deleuze ve Guattari’nin “*Rhizome*” (kök-gövde) olarak tartıştığı kavrama göre, *rhizomun* ya da kök-gövdenin başlangıcı ya da sonu yoktur, her zaman ortadadır şeylerin arasındadır, ara-oluştur, inter mezzo’dur (Kaya, 2011:12).

Almanya’da yaşayan Türkiye kökenliler üzerine yapılan özellikle uyum temelli birçok çalışmada gözden kaçan nokta budur. Bir göçmenin uyum sağlama düzeyi belirlenirken, mutlaka başka bir yapıya ne kadar benzeyebildiğini tartışmanın eksik olduğu düşünülmektedir. Bunun nedeni, Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin “Alman olabilmeyi başarmanın” dışında farklı kültürel alışımlar yaratmayı başarabilmesi ve aynı zamanda da “Ne kadar Türk kalabildiğinin” sorgulanmaksızın, nasıl yeni bir rhizom ya da kök yaratarak, “Hem Alman, Hem Türkiyeli” olmayı deneyimlemiş olmasıdır.

Göç eden, yeni bir coğrafyada yaşam pratiği geliştirmeye başlayan topluluklar, göç nedenleri her ne olursa olsun, ya da hangi paradigma tarafından inceleme konusu yapılırsa yapılsın, yeni yaşam modelleri oluşturmaktadırlar. Göçün nedenlerinin ardından yaşanan sosyal, politik ve kültürel değişim ve dönüşümlerin incelenmesi de göç çalışmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Kaya’nın “Ulus-aşırı alan paradigması” olarak tanımladığı bu paradigma, göçmenlik durumunu değişmeyen bir statü olarak değerlendirmez ve göçmenlik halini tözselleştirmez. Bu yaklaşım, göçle birlikte ortaya çıkan toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel ilişkilerin söz konusu ülkelerin sınırları ötesinde/arasında ulus aşırı dinamik bir alanın yaratıldığını iddia eder (Kaya, 2009:24). Göçmenlerin göç sonrasında da üretimine dahil oldukları yeni dinamik yapıların varlığını vurgulayan bu paradigma, göçmenin edilgen değil, tam aksine göç sürecinde ve sonrasında karar alabilen, etken sosyal aktörler olarak değerlendirilmesinin gerekliliğini vurgular. Burada vurgulanan değişen göçmenler kavramıdır. Kaya’ya göre yeni göç ve göçmenlik çalışmaları;

“...bu tür çalışmalar artık göçmenleri, içinde buldukları kentsel ve kamusal alanın dışında bırakılan edilgen varlıklar olarak değil, bu alanları değiştiren ve şekillendiren aktif özneler olarak değerlendirir. Bu nedenle “transmigrant” kavramı üretilmiştir. Üretilen bu yeni kavram, küresel çağın göç deneyiminin, bir yerden kopup başka bir yere asimile olmak anlamına gelmediğini, geride bırakılan anavatanın hasretinin insanları yakıp kavurmadığını, anavatanın düşsel bir cennet olarak tasarlanmadığını, tüm bunların aksine göçmen aşırı bireylerin anavatan ile diaspora arasında bir yerde kendilerine, iki yerden de beslenmek kaydıyla başka bir alan yarattıklarını, anavatanlarını sürekli bir şekilde reel (ucuz uçak seferleri,vb. yollar) ve sembolik (internet, televizyon, radyo, video filmleri, sinema endüstrisi, müzik endüstrisi vb.) olarak ziyaret ettiklerini ve anavatanları ile yeni vatanları karşısında değişen aidiyet biçimleri geliştirdiklerini bize hatırlatır” (Kaya, 2009: 29)

Burada vurgulandığı gibi, göç öncesi ve sonrasında, göçmenin konumu durağan bir konum değildir. Göç eden birey zaman içerisinde gündelik hayatından başlayarak yeni pratikler geliştirmekte ve içerisinde bulunduğu egemen yapıya karşı mücadele içerisinde girmektedir. Bu mücadele süreci bireyin kendine ait yaşam modelinin kimi zaman devamını sağlayacak alternatif üretim ve tüketim biçimleri üzerine inşa edilmektedir. Kimi zaman da egemen yapıya boyun eğiyor görünen ama ardında kendi olabilmeyi farklı yollarını arayan failer olarak görünür hale gelen yaşam formlarının üretim süreci olarak ortaya çıkmaktadır.

Kaya, Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin, özellikle hip-hop müzikleri ve grafiti gibi sokak resim sanatıyla ve sokak danslarıyla, yaşadıkları toplumdan dışlanma ya da gettolara hapsedilmiş olma durumunu kırma amacını güttüklerini iddia etmektedir (Kaya, 2009: 31). Ulus-aşırı göç deneyimi yaşayan Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin, ikinci ve hatta üçüncü kuşak çocukları ve torunları, ana akım küresel kültür ürünleri olan sokak dansları, şarkıları ve resim sanatını kullanarak, egemen kültüre dahil biçimde davranmayı amaçlamaktadırlar. Özellikle Berlin Kreuzberg gibi bilinen ve kalabalık Türk gettolarından yükselen hip-hop müzisyenler, grafiti sanatçıları ve dans grupları üyeleri mensubu oldukları Türk toplumu ile Alman toplumu arasında akışkanlık ve geçişler sağladıklarını düşünmektedirler. Bu geçişlilik, hem toplumlararası bir anlam taşımakta, hem de kavramsal olarak “izole”, “sabit”, “değişmez” gibi tanımlanan bütüncül kültür kuramlarının yıkılarak yerine “akışkan” ve “melez” yaşam modellerinin ve gündelik hayat pratiklerinin yerleşmesi anlamını ortaya koymaktadır.

Almanya’da yaşayan Türkiye kökenliler ve özellikle Berlin’de yaşayan Türkiye kökenlilerin sosyal dışlanma ve sosyal hareketlilik stratejileri üzerine çalışan bir diğer sosyal bilimci Ayşe Çağlar, araştırmasında³⁴ hem Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin sosyal hareketlilik bağlamında dışlanmasını incelemekte hem

³⁴ Çağlar, Ayşe (1995). German Turks in Berlin: Social Exclusion and strategies for social mobility, *Journal of Ethnic Migration Studies*, 21:3, 309-323.

de Türkiye'nin Almanya'da yaşayan Türkiye kökenliler için taşıdığı önem ve anayurtla ilişkilerini tartışmaktadır. Bu bağlamda, Almanya'daki Türkiye kökenliler üzerine çalışan Ayhan Kaya ve Ferhat Kentel gibi, Çağlar da Avrupa ve Almanya'da tek tip bir Türkiye kökenli topluluktan söz etmenin mümkün olmadığını ifade etmektedir (Çağlar, 1995:310). Çağlar'a göre, Almanya'da yaşayan Türkiye kökenliler, aslında toplumun her kesiminde yer almaktadır ancak, Almanya'da yaşayan Türkiye kökenlilerin en büyük eksikliği Türk toplumu dışında yaşayanlarla bağlarının zayıf olmasıdır. İkinci ve hatta üçüncü kuşak Türkiye kökenlilerde de benzer şekilde, işyerinde ve okulda edinilen arkadaşlar dışında, Almanlarla az iletişim kurulması Çağlar'ın belirttiği önemli bir sosyalleşme eksikliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, Almanya'da yaşayan Türkiye kökenlilerin sosyal tanınma ve Bourdieu'cu anlamda sosyal sermaye açısından da kısıtlı sermayeleri olduğu Çağlar tarafından ortaya konulmaktadır (Çağlar, 1995:311).

Almanya'da yaşayan Türkiye kökenlilerin sosyal sermaye açısından Alman toplumu içerisinde eksik bulunmasının yanı sıra, aynı zamanda Türkiye'deki orta sınıflar tarafından da bir takım yaftalamalarla kabullenilmedikleri Çağlar'ın araştırmasının bulgularından biri olarak ortaya konulmaktadır. Özellikle “*sonradan görme, eğitimsiz, cahil ya da medeniyetsiz*” sıfatlarıyla Türk toplumu içerisinde de bir ötekileştirmeye maruz kalan Almanya'da yaşayan Türkiye kökenliler için sosyal hareketlilik ve sosyal kabullenilme oldukça sıkıntılı alanları oluşturmaktadır. Bu nedenle Almanya'da yaşayan Türkiye kökenliler özellikle “*Almanyalı*” ya da “*Almancı*” yaftalamalarından ciddi rahatsızlık duyduklarını ve benzeri ifadelerin kendilerinde kabul edilmeme ve dışlanma algıları yarattığını ifade etmişlerdir (Çağlar, 1995:316).

İronik bir biçimde, araştırmanın önemli saptamalarından biri olarak, Almanya'da yaşayan Türkiye kökenlilerin yine de yıllık izin zamanlarında tatillerini Türkiye'de geçirerek, Türkiye'de orta ve üst sınıfa ait mekânlarda tatil yaparak, üst gelir grubuna hitap eden yerlerden yazlık satın alarak, ya da bu zümreye yönelik ürünler satan yerlerden/mağazalardan alışveriş yaparak, Almanya'da sahip

olamadıkları sosyal hareketlilik ve sosyal kabullenilmeyi sağlamaya çalıştıkları ifade edilmektedir (Çağlar,1995:319). Dolayısıyla, Almanya’da yaşayan Türkiye kökenliler için Türkiye, Alman toplumunda yakalayamadıkları sosyal kabul ve sosyal hareketlilik için bir manevra alanı olabilmektedir.

Almanya’daki Türkler

Göç çalışmalarında yaşanan kuramsal değişimleri ortaya koyan ve yine Almanya’da yaşayan Türkiye kökenliler üzerinde çalışmaları bulunan Birsen Şahin³⁵ de benzer saptamalarda bulunmaktadır. Şahin de, göçmenler konusunda yapılan ilk çalışmalarda daha çok asimilasyon teorisinin kullanıldığını ve bu teorinin göçü daha çok itici-çekici nedenler üzerine dayandırıldığını, ancak göç çalışmalarındaki merkez paradigmanın son 20 yılda değişime uğradığını belirtmektedir. Şahin’e göre; göçmenlerin yeni toplumun bütün değer ve kurallarını kabul ederek geldiği ülkenin kültüründen uzaklaşması yaklaşımının yerine zamanla, hem yeni toplumun hem de geldiği ülkenin kültürünü birlikte devam ettirebileceği entegrasyon yaklaşımı daha çok kabul görmeye başlamıştır (Şahin, 2010: 56).

Göçmenlerin göç sonrasında yaşadıkları etkileşimlerin ve göçün etkilerini siyasi-politik ve hukuki anlamda tartışan göç çalışmalarına ek olarak, mevcut göç literatürüne “ulus-ötesi” bir bakış kazandırmayı amaçlayan yeni bir “*Ulus ötesicilik Paradigması*” da göç sonrası etkilere odaklanan bir diğer önemli paradigmadır. Özellikle küreselleşme tartışmalarının ivme kazanmaya başladığı 1980’lerin sonuna tarihlenebilecek bu yeni paradigmanın öncüleri Portes, Glick Schiller, Basch ve Blanc-Szanton’a göre, göçmenlerin gündelik yaşamları sadece bir ülkenin sınırları içindeki ilişkilerle yaşamadıklarının altını çizmek önemlidir (Şahin, 2010: 67).

³⁵ Şahin, B. (2010), *Almanya’daki Türkler*, Phoenix Yayınları, Ankara.

Bitmeyen Göç

Uluslararası göç çalışmaları ve özel olarak Almanya’da yaşayan Türkiye kökenliler üzerine ilgili literatürde büyük önem taşıyan çalışmasıyla Nermin Abadan Unat³⁶, 1963 yılında Federal Almanya’da 29 kentte Türk işçileriyle gerçekleştirdiği alan çalışmasıyla elde ettiği verileri ortaya koyarken, öncelikli olarak uluslararası göç olgusuna kuramsal açıdan da katkı sağlamayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda, uluslararası göç kuramları bölümüyle başlayan eserinde, klasik göç kuramlarının yanında, yeni ekonomik kuramları, neo-klasik ekonomi kuramı, dünya sistemleri kuramı, göç sistemleri kuramı gibi eserin ilk yazıldığı tarih olan 1960’ların sonlarında akademik dünyada yeni gündeme gelen kuramları ortaya koymaya çalışmıştır. Unat’ın belirttiği gibi, zaman içerisinde göç ve göçmenlere dair kuramlar ve yaklaşımlar değişmiştir;

“O dönemde (Avrupa’ya işçi göçünün başladığı 1960’lar) kabul edilen varsayımlara göre, göç yoluyla ekonominin uluslararası bir karaktere bürünmesi insanların yaşam koşullarında duyulur bir düzelmeye sağlayacaktır. Bu nedenle gönderen ülkeler, “artan işgücü ihracatına” bir çeşit mal mübadelesi gözüyle bakmışlardır. O dönemin insana bakışında “Homo Economicus” imgesi egemendir” (Unat, 2006:9).

Unat, Almanya’ya Türk işçi göçü başta olmak üzere, uluslararası göç çalışmalarına, zaman içerisinde değişen konjonktürel yapıyı da dikkate alarak, yeniden bakılmasının gerekliliğinin altını çizer. Çalışmada, küreselleşmeyle birlikte artan sermaye hareketleri ve insan hareketliliğinin sonuçlarının klasik göç kuramlarıyla artık açıklanamayacağı ifade eden Unat, küreselleşmeyle, özellikle 1989’da Berlin Duvarı’nın yıkılması ve Doğu Bloku ülkelerinin dağılmasıyla, diasporik/yeni ve bölünmüş kimliklerin ortaya çıkmaya başladığını vurgulamaktadır. XXI. Yüzyılda, Ulus-devletin işlevleri ve ulus-üstü kurumlar tartışılmaya devam ederken ve ulusötesicilik (*transnationalism*) kavramı uluslararası göç çalışmalarında önem kazanırken, çok kültürlülük kavramı ve politikaları da

³⁶ Abadan Unat, N. (2006), *Bitmeyen Göç, Konuk İşçilikten Ulus- Ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

yeniden yorumlanmalıdır. Unat, yabancı düşmanlığı (xenofobia) ve ırkçılıkla ilişkilendirdiği bu politikalara ilişkin olarak;

“Etnik grupların dışlanması ve marjinal konuma itilmeleri bize açıkça gösteriyor ki, kültürel farklılık göçmen kabul eden bir kısım ülkeler için bir dışlama gerekçesi iken azınlıklar için de direniş mekanizması olabilmektedir. Yaygınlaşan ve küreselleşen kültür ise ananevi kültürel değerleri yapay bir şekilde yaşatmamaktadır. Bu tür değerler ancak bazı koşullar altında milliyetçi ve ırkçı saldırganlıkları ve dinci taassubu haklı göstermek için kullanılabilir. Bu tür hareketleri önleyebilmenin bir yolu çok sayıda senkretik sentezler oluşturulması olabilir” ifadesini kullanmaktadır (Unat,2006:13).

Unat’ın burada belirttiği azınlıkların dışlanması ya da yabancı düşmanlığıyla tetiklenen direniş mekanizmaları bu çalışmanın temel argümanı olan sıradan insanın gündelik hayattaki direniş pratikleri ve egemen yapıyla mücadele taktiklerine dair görüşü desteklemektedir. Ayrıca, Kaya’nın da belirttiği gibi, uluslararası göç çalışmalarında 1980’lere kadar egemen olan ve kültürü kesin sınırlarla tanımlayarak değişmez kabul eden bütünselci kültür yaklaşımını terk edilerek yerine kültürel kimliğin yerine dinamik bir süreç içerisinde sürekli değişim sonucunda oluştuğunu öne süren senkretik kültür nosyonuna dayalı çalışmaların gerekliliği de Unat tarafından vurgulanmaktadır.

Geldiler ve Kaldılar

Almanya’da yaşayan Türkiye kökenliler üzerine anlatıları ve yaşam öykülerini derleyen Michael Richter, çalışmasında³⁷ Almanya’da 50. Yıllarını dolduran birinci kuşak göçmen Türkiye kökenlilerin konuk işçilikten yerleşikliğe ve vatandaşlığa uzanan öykülerini kendi ifadeleriyle ortaya koymuştur. Richter, “sözlü tarih” ve “belgesel yazın” türlerinin kesişme alanında yer alan ve Türk göçmenlerinin bakış açısından yaşanmış tarihi olabildiğince ve bunun yanı sıra çok duygusal şekilde anlatan bir kitap oluşturmuştur (Richter, 2005:21). Bu anlatıların özgün yanı, Unat’ın belirttiği gibi “*homo economicus*” yaklaşımının terk edilerek, göçü deneyimleyen

³⁷ Richter, M. (2005), *Geldiler ve Kaldılar, Almanya Türkleri’nin Yaşam Öyküleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

kişilerin bizzat kendi cümleleri üzerinden Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin yerleşme sürecinin, sorunlarının, etkileşimlerinin ve Türkiye’yle olan bağlarının incelenmesi amacını güden bir çalışma olmasındır.

Çalışma, Almanya’ya göç eden birinci kuşak Türkiye kökenlilerin tamamen kırsal kökenli, eğitim düzeyi düşük ve Alman toplumuyla hiçbir şekilde bütünleşme içerisine girmediklerine dair ön kabulü yıkmayı amaçlamaktadır. Richter’in ifadesiyle, çalışmanın önemli başarısı, ilk nesil Türkiye kökenlilerin büyük bir kısmının Alman toplumuna ayak uydurmaya çalışmasının sergilenmesidir (Richter, 2005:9). On bir görüşmeyle gerçekleştirilen sözlü mülakatları içeren çalışmada kuramsal tartışmalar yer almamaktadır ancak kitabın alt metni birinci kuşak Türkiye kökenlilere sıklıkla yaftalama biçiminde yüklenen “*gurbet*” ve “*hasret*” duygusu içerisinde ve kendi kabuklarında yaşayan bireyler” algısına bir karşı çıkışı ortaya koymaktadır. Görüşmeciler için Türkiye artık hayali bir “anavatan” algısına bürünürken, Almanya’da kurdukları yaşantılar ve getirdiği yaşam biçimleri kendi gerçekliklerini oluşturmaktadır. Bu nedenle artık Almanya’daki yaşam modelini benimsedikleri ve özellikle sosyal güvence ve sağlık hizmetleri açısından Almanya’da yaşamaktan dolayı memnuniyetleri dile getirilmektedir. Ayrıca, birinci kuşak göçmenler ile ikinci ve üçüncü kuşak Türkiye kökenli çocukları ve torunları arasında Almanya’daki hayata dair kaçınılmaz olan farklı bakış açısı da çalışma süresince ortaya konulmaya çalışılmış ve tek tip bir “Türkiyeli” algısının yanlı ve hatalı olduğu dile getirilmiştir.

Euro-Türkler

Avrupa’da yaşayan Türkiye kökenli nüfus ve özellikle Almanya, Belçika ve Fransa’da yaşayan Türkiyeliler üzerine çalışmalar yürüten Ayhan Kaya ve Ferhat Kentel³⁸ 2003-2004 yılları arasında gerçekleştirdikleri Almanya, Belçika ve Fransa’daki Türkiye kökenliler üzerine yaptıkları araştırmalar ve takip eden

³⁸ İlgili çalışma için bakınız, Kaya, A., Kentel, F. (2005)., *Euro- Türkler Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü Engel mi?*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

çalışmalarıyla, Avrupa’da yaşayan Türkiye kökenliler üzerine yakın zaman çalışmalarında oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Çalışma, *Euro-Türklerin*, anavatanlarında ve ikâmet ettikleri ülkelerde klişeleşmiş olan temsil biçimlerine meydan okumaya ve bunun yanı sıra onların Avrupa Birliği, Avrupalılık, anavatan, etnisite, milliyet, yurttaşlık, dindarlık, ulus-aşırılık ve küreselleşme konularına ilişkin eğilimlerini anlamayı amaçlamıştır (Kaya ve Kentel, 2005:4). Ayrıca çalışmada, Avrupa’da yaşayan Türkiye kökenlilerin, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne tam üyelik ya da uyum sürecinde olumlu bir köprü rolü mü yoksa uyumsuzluk sergileyen bir azınlık grubu olarak engel mi oluşturacağı sorusuna yanıt aranmıştır.

Kaya ve Kentel’in çalışması yakın zaman Avrupa’daki Türkiye kökenliler ve göçmenlik çalışmalarına egemen yaklaşımlara benzer biçimde, Avrupa’daki Türkiye kökenlilere dair farklı bir tablo ortaya koyabilmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle, edilgen bir biçimde “yaşadıkları toplum tarafından dışlanan”, “vatan hasreti çeken”, “iki kültür arasında yok olup gitmiş”, yine “gurbetçi” olarak kabul edilen ve hem Türk hem de Avrupa toplumlarında bu yanlış algılamaya maruz kalan Türkiye kökenlilere dair ön yargıyı yeni bir bakışla değiştirebilmek çalışmanın öncülleri arasında yer almaktadır. Bu durumu Kaya ve Kentel şu şekilde ifade etmektedir;

“Günümüzde, Batı Avrupa’daki Türkiye kökenli göçmenler ve onların çocukları, artık “geri dönüş miti” ile yaşayan geçici göçmen toplulukları ya da kapitalist batının bir yerlere savurduğu ve sistemin yabancılaştırdığı, küresel kapitalizmin edilgen zavallı kurbanları olarak düşünülemezler. Bu insanlar, daha ziyade kalıcı sakinler, aktif sosyal aktörler ve karar alıcılar haline gelmişlerdir. Örneğin, bugünün Almanya-Türkleri ile geçmişteki “konuk-işçi tipolojisi” arasında pek az ortaklıklar vardır” (Kaya ve Kentel, 2005:6)

Araştırma bulgularına göre, Kaya ve Kentel, *Euro-Türklerin* sadece fiziksel güç gerektiren işlerde çalışan ve kalifiye olmayan işçiler olarak değerlendirilemeyeceğini ve artık kamusal alanda ve birçok meslek alanında sanatçılar, siyasetçiler, esnaflar, işadamları, bürokratlar, gazeteciler, öğretmenler ve şarkıcılar olarak görünür hale geldiklerini ortaya koymaktadır. Ayrıca, araştırmada vurgulanmasını özellikle gerekli görülen bir diğer bulgu da, Avrupa’daki Türkiye kökenliler olarak tek tip bir topluluktan bahsedilemeyeceğidir. *Euro-Türkler* araştırması, Türkiye kökenlilerin özellikle Avrupa toplumları tarafından tek

tipleştirici şekilde algılanmasının Türkiye kökenliler ve Türkiye'nin Avrupa'yla bütünleşme sürecinde en önemli engellerden biri olduğunu iddia etmektedir. Bu nedenle Kaya ve Kentel, araştırma bulgusu olarak üçlü bir sınıflandırma yaparak Avrupa'daki Türkiye kökenlileri değerlendirmişlerdir;

1. Köprü Gruplar (% 40'tan fazla):

- a. Hem anavatan hem de yaşanılan ülke ile eşit oranda ilişkili olanlar. Kozmopolitan ve senkretik kültürel kimlikler (çok-dilli) taşıyan genç kuşaklar bu kategoriye girmektedir;
- b. Hem anavatan hem yaşanılan ülke ile ilişkili olan ve Euro-Müslümanlar gibi (Fransa'da Cojepiennes ve Almanya'da MUSIAD), Türkiye ve Almanya/Fransa'yı birbirine bağlayan dinamik bir ulusaşırı alan inşa eden gruplar;
- c. Belirli bir siyasal, dini, etnik ya da ırksal kimliği tözselleştirmeksizin tireli ve çoklu kimliklere sahip olanlar.

2. Engel Gruplar (yaklaşık % 40):

Aşırı dindar, milliyetçi ve laik kişileri/grupları kapsayan, hâlâ anavatana ilişkin güçlü yönelimleri olanlar.

3. Assimile Olmuş Gruplar (yaklaşık % 20):

Çoğunluk toplumuna asimile olanlar genel olarak ekonomik açıdan daha varlıklı kişi ve gruplar ile Türkiye'de kendilerini dinsel, siyasal ve etnik nedenlerle dışlanmış olarak gören bazı gruplardır. (Kaya ve Kentel, 2005:155-156)

Euro-Türkler araştırması ayrıca tireli kimlikler konusunda da, "*Tireli kimlikler Euro-Türklerin pek çoğunu karakterize etmektedir*" iddiasında bulunmakta ve araştırma verilerinin bazı *Euro-Türklerin* kendilerini, Fransalı-Müslüman-Türk ve Almanyalı-Müslüman-Türk gibi tireli (çoklu) kimliklerle tanımladıklarını ifade etmektedir. Burada önemli olan, siyasal kimliğin dini ya da etnik kimlikten önce gelişidir (Kaya ve Kentel, 2005:159) Bu çalışma kapsamında önemli bir bulgu olarak değerlendirilebilecek olan bir başka nokta da, yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen verilerin, Almanyalı-Türklerin, genel olarak, Fransalı-Türklerden daha

cemaatçi, dindar ve muhafazakâr olduklarını göstermektedir. Fransalı-Türlere kıyasla, Almanyalı-Türler kendi etnik anklavları³⁹, dini adacıkları ve geleneksel dayanışma ağlarından memnun olduklarından, daha az bütünleşme taraftarı gibi görünmektedirler (Kaya ve Kentel, 2005:158)

Oldukça geniş bir yelpazede bulguları olan *Euro-Türler* araştırması Avrupa-İslam'ını Anadolu İslam'ına yakın bir noktada konumlandırılmasını öngörmektedir. Ayrıca önemli bir sorun olarak, Avrupa'daki Türkiye kökenlilerin medyada klişeler içerisinde temsil edildiğini ve medyada başarı ve farklılık öykülerinden çok, tek tipleştirici bir söylemin egemen olduğunun altı çizilmektedir.

Euro-Türler çalışmasından derlenen verilerden hareketle, Almanya'daki Türk diasporasının cemaat oluşumlarını inceleyen makalesinde Ayhan Kaya⁴⁰ din, etnisite ve milliyet kavramları üzerinden kendi cemaatlerini nasıl inşa ettiklerini ortaya koymaya çalışmaktadır. Avrupa'da ötekileştirmeyi ya da etnik yapılanmaları güçlendiren tek tipleştirici kültür politikalarına karşı, etno-kültürel toplulukların daha güçlü hale geldiği tartışan Kaya, aynı dili, değerleri ve normları taşımanın güven verici, birleştirici ve dayanışmayı arttırıcı yanının altını çizmektedir. Berlin, Köln, Paris, Brüksel ve Amsterdam gibi Avrupa'nın başkentleri ve önemli şehirlerinde banliyö ya da gettolarında, Müslüman kökenli diasporik toplulukların izlerini görebilmenin mümkün olduğu makalede belirtilirken bu izlerin "Anayurt Türkiye" ile benzer semboller, renkler, dil, ses, şekil, ifadeler ve jestler ve giyim tarzları olarak tanımlanabileceğini de belirtilmektedir (Kaya, 2011:25). Anayurtla benzer şekilde inşa edilen yaşam biçimleri, ötekileştirilen Avrupa'daki Türkiye kökenliler için kale

³⁹ Siyasi coğrafyada, tamamen başka bir siyasi bölgenin sınırları dahilinde yer alan siyasi bölgeye anklav toprak denilmektedir.

⁴⁰ Kaya, A. (2011)., Power of the Weak: Making and Unmaking Communities in the Turkish Diaspora, Ed. S.Ozil, M. Hofmann, Y. Dayıoğlu- Yücel, *Türkisch deutscher Kulturkontakt und Kulturtransfer: Kontroversen und Lernprozesse (Jahrbuch Türkisch-Deutsche Studien): Kontroversen und Lernprozesse. Jahrbuch Türkisch-deutsche Studien*, V&R Unipress.

gibi korunaklı alanları oluşturmaktadır. Bu şekilde yaşadıkları ülkelerdeki yapısal sorunlara karşı emniyet mekanizmaları geliştiren Avrupa'daki Türkiye kökenliler, kendi ifadeleriyle yok olmaktan kendilerini koruyabilmektedir (Kaya, 2011:26).

Kaya, makalesinde zayıfın güçlü yanlarına vurgu yaparken, bu çalışmanın da temel argümanını destekler biçimde, Michel de Certeau'nun "*Taktik*" kavramını kullanmaktadır. "*Stratejilerin*" ortaya çıktığı egemen, politik- ideolojik alana karşı olarak "*sınırlardan*" gelen, doğaçlama, kendiliğinden ve anlık gelişen taktikler zayıfın sanatıdır (Certeau, 1984:37). Makalede yer alan tartışmaya göre, merkezi güç/iktidar ne kadar gelişir ve zorlayıcı unsurlarıyla (ordu, polis ve demokratik olmayan yasalar gibi) yaşantı içerisinde görünür hale gelirse, kendisine tabii olan insanlar tarafından o kadar az ikna edici ve etkili olacaktır ve en önemlisi iktidara maruz kalan özneler kendi direniş alanlarını oluşturacaktır (Kaya, 2011:27). Öznelerin iktidara karşı kendi direniş alanlarını yaratma ve kendi varlıklarını ve kimliklerini sürdürme konusunda ortaya koydukları yaratıcı pratiklerin direniş olarak, iktidarı ve egemen yapıyı erozyona uğratma mücadelesi, Kaya'nın makalesinin, bu çalışmayla örtüşen önemli bir noktasıdır.

Ek olarak Kaya, kendilerini baskılanmış, ötekileştirilmiş ya da dışlanmış kabul eden bireylerin kendi anayurtlarına, etnik kökenlerine, kültürlerine geçmişlerine, tarihlerine daha fazla yönelmelerinin olası olduğunu ve bu durumun geçmişi kutsayan biçimde bir diasporik milliyetçiliğe yol açabileceğini iddia etmektedir (Clifford'dan akt. Kaya, 2011:27). Avrupa'da küreselleşmeyle birlikte gündeme gelen çok kültürlülük politikalarının da benzer şekilde riskli yapılanmalar doğurabileceği tartışılan makalede, çok kültürlülüğü savunmanın aynı zamanda göçmen grupları farklı din, etnisite ve kültür tabanında kabullenmeyi gerektirdiği ama bu da farklılığın/otantikliğin aşırı vurgusu nedeniyle kültürel kaynaşmayı engelleyen bir durum olabileceği belirtilmektedir.

Kaya'nın bu çalışmasında⁴¹ tartışılan ve zayıfın sanatı olarak ele alınan taktikler, diasporik kimlik oluşumuna destek veren bir yapının temel unsuru olarak tartışılmaktadır. Bu yaklaşım bu tez çalışmasının temel varsayımlarını destekler niteliktedir ancak farklılaştığı noktalar bulunmaktadır. İlk farklılık, Kaya'nın taktiklerin diasporik kimlik oluşumuna dair vurgusu, bu anlamda taktikler yapısal olarak ele alması ve mikro bir bakıştan uzak ve bireye değinmeden bir çözümleme yapmasıdır. Bu tez çalışmasında ise temel vurgu ve veri toplama tekniği bireylerin gündelik hayattaki sıradan eylemlerinden hareketle bunların taktikler olarak ele alınmasının mümkünüğünü tartışmak ve ardından bireysel eylemlerin Türkiyeli bir yaşam modelinin yeniden üretilmesi ve korunması anlamında bir mekanizma yarattığını tartışmaktır. Ayrıca, mikro analizi ön plana çıkartan bu tez çalışması taktikler sayesinde korunan Türkiyeli yaşam modelinin, milliyetçilikten daha çok dini inanışlarla ve bu inanışların yarattığı solidarist yapıyla örtüşen bir koruma mekanizması yarattığını tartışmaktadır.

Almanya'da Türk Kimliği: Din ve Entegrasyon

Almanya'da yaşayan Türkiye kökenliler üzerine özellikle Türk kimliğinin, din ve uyum bağlamında tartışmasını yapan Erkan Perşembe⁴², Almanya'da yaşayan Türkiye kökenlileri, özellikle uyum problemleri üzerine yoğunlaşarak incelemektedir. Almanya'da Türk nüfusunun uyum problemlerine odaklanan Perşembe'nin özellikle din temelli uyum problemlerinin altını çizmesi, çalışmada kültürel farklılıklar boyutunun dinsel farklılıklar üzerine inşa edilmesini ortaya koymaktadır. Her ne kadar kuşaklar arası değişen koşullar sıklıkla vurgulansa da, çalışma özellikle Almanya Türklerinin “neden uyum sağlayamadıkları” sorusuna

⁴¹ Kaya, A. (2011)., Power of the Weak: Making and Unmaking Communities in the Turkish Diaspora, Ed. S.Ozil, M. Hofmann, Y. Dayıoğlu- Yücel, *Türkisch deutscher Kulturkontakt und Kulturtransfer: Kontroversen und Lernprozesse (Jahrbuch Türkisch-Deutsche Studien): Kontroversen und Lernprozesse. Jahrbuch Türkisch-deutsche Studien*, V&R Unipress.

⁴² Perşembe, E. (2005), *Almanya'da Türk Kimliği, Din ve Entegrasyon*, Araştırma Yayınları, Ankara.

cevap aramakta ve cevabı da “*eğitimsiz, kır kökenli ve kendini geliştirmeyen*” ifadeleriyle tanımlanan birinci kuşaklara ve onların yetiştikleri nesillerin “*kaçınılmaz olarak*” uyumsuz olacakları sonucuna bağlanmaktadır. Bu yaklaşım Almanya’da yaşayan Türkiye kökenliler üzerine çalışmaların en sorunlu boyutunu oluşturmaktadır.

Alan araştırmasını içermeyen benzer çalışmalarda da, sadece yapısal analizler içeren metinler ve sayısal veriler kullanılarak, uyum sorunu çeken birkaç birinci kuşak Türkiyeli ailenin öyküleriyle desteklenen analizler ortaya konulmaktadır. Perşembe’nin Hristiyan bir toplumda Müslüman olarak yaşamının en temel uyum sorunu olarak ele alındığı çalışmasında, sivil ve dini örgütlenmelerin uyum sürecine katkı sağladığını belirtmektedir.

“1982 yılında kurulan Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB) başta olmak üzere, bazı sivil toplum örgütlenmeleri, tanımladıkları, dini ve milli kimlik itibarıyla sorunsuz ve uyumlu vatandaşlık tiyolojileri yaratmaya çalışmaktadır. Uyum deneyimlerinin bu vatandaşlarımız açısından sorunlu olan yönü, genelde kültürel donanım yetersizliğine bağlı, eğitim ve işsizlikle paralel devam eden ekonomik ve toplumsal uyum sorunlarıdır” (Perşembe, 2005:183).

Yeni Vatanda Dini ve İdeolojik Yapılanma, Almanya’daki Türk Kuruluşları

Benzer şekilde Almanya’daki Türkiye kökenli nüfusu incelerken özellikle sivil toplum kuruluşlarının incelenmesinin gerekliliğini vurgulayan çalışmasıyla Yusuf Adıgüzel⁴³, Almanya’daki yeni kuşak Türkiye kökenlilerin kimliklerinin korunmasında Türk derneklerinin önemini ortaya konulmasının, sivil toplum kuruluşlarının gençlerle iletişim ve ilişkilerinde bir yöntem ve strateji önerebilmesinin göçmen Türkiye kökenlilerin Alman toplumunda “asimile olmadan entegre olarak” yaşamalarına büyük katkı sağlayacağını belirtmektedir (Adıgüzel, 2011:22). Adıgüzel çalışmasında en yaygın ve geniş teşkilat ağına sahip sekiz büyük Türk kuruluşunu, Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB), İslam Kültür Merkezleri

⁴³ Adıgüzel, Y. (2011). *Yeni Vatanda Dini ve İdeolojik Yapılanma, Almanya’daki Türk Kuruluşları*, Şehir Yayınları, İstanbul.

Birliği Süleyman Efendi Cemaati (IMKB), Milli Görüş (IGMG), Türk Federasyon (ADÜTDF), Türk İslam Birliği (ATİB), Nizam-ı Alem (ATB), Almanya Alevi Birlikleri (AABF), ve Avrupa Ehl-i Beyt Alevi Federasyonu (ABAF) olarak tanımlamakta ve bu kuruluşları faaliyet stratejileri, teşkilat biçimleri ve izledikleri politikalar bağlamında incelemektedir.

Çalışma çerçevesinde “Müslümanlık” ve “Müslüman Türklerin Almanya’daki din dersi hakları ya da din görevlilerinin yetiştirilmesi” gibi alanlarda sivil toplum kuruluşlarının aktif rol almasının gerekliliğinin altı çizilmektedir. Ayrıca, Almanya’da 3.8 ile 4.3 milyon arasında Müslüman nüfusunun olduğu belirtilen araştırmada, Almanya’da İslam’ın ikinci büyük din olmasından hareketle, resmi din olarak kabul edilmesinin önemi vurgulanmakta ve bu konuda da sivil toplum kuruluşlarının faaliyet göstermesi gerekli bulunmaktadır (Adıgüzel, 2011:162).

Almanya Yeni Yurt, Son Göçün Anatomisi

Uyum ve göç çalışmalarına İslam’a dayalı yaklaşımlar geliştiren bir diğer çalışma⁴⁴ da Recep Karagöz tarafından ortaya koyulmuştur. Göç ve göçmenlik çalışmalarında ön plana çıkan küreselleşme ve evrenselleşme kavramlarına din temelli bir bakış geliştiren Karagöz’ göre, “Küreselleşme, evrenselleşme konseptinin yadsınamayacak bir çoğunlukta gündemimize geldiği ve geleceği göz önünde bulundurulduğunda, bundan kaçış da mümkün görünmemektedir. “Bu sosyolojik hakikatten hareket ederek Müslümanların da, “kültürel değerler” ile ilgili duruşlarını, ilahi vahiy kriteri ekseninde hem yeniden gözden geçirmeleri hem de “öteki” kültürlere karşı duruşlarını netleştirmeleri gerekmektedir” (Karagöz, 2007:37).

Avrupa’daki Türkiye kökenli nüfusun kimliğinin tamamen Müslümanlık üzerinden inşa edilmesi gerekliliğini ortaya koyan çalışmalara bir örnek olarak

⁴⁴ Karagöz, R. (2007). *Almanya Yeni Yurt, Son Göçün Anatomisi*, Fide Yayınları, İstanbul.

Karagöz'ün çalışması, Türkiye kökenli toplumun var olmasının ancak Müslüman değerlerin korunması yoluyla mümkün olacağını ortaya koymakta ve bu değerlerin korunmasında özellikle dini sivil toplum kuruluşlarının önemli misyonunu vurgulamaktadır. Çalışma, göç, kültür, kimlik, uyum ve çok kültürlülük gibi yaygın tartışmalar arasında önemli bir yer tutan din ve Müslüman kimlik inşası yaklaşımına dair bir örnek oluşturması açısından dikkat çekmektedir. Yabancı düşmanlığı ve sosyal dışlanmanın Türkiye kökenliler arasında egemen bir algıyı oluşturmasından hareketle sivil toplum kuruluşlarının ve özellikle dini yapıların, toplumsal açıdan önemli bir yer işgal etmesi ve sosyal bağları güçlendirmesine ilişkin destekleyici çalışmalar ve araştırmalar bu çalışma alanında oldukça sık karşılaşılan yaklaşımlardır.

Bu bölümde incelenen Almanya'da yaşayan Türkiye kökenlileri ele alan çalışmalar, vatandaşlık gibi hukuki yaklaşımlara, din ya da etnisite gibi yapısal çözümlemelere, hala göçmen olarak ele alınan Türkiye kökenlilerin örgütlenme biçimlerine ya da göçün ekonomik boyutuna odaklanmaktadır. Bu çalışma ise, egemen toplumsal grupları oluşturmadıkları bir ülkede farklılıkları üzerinden var oluş koşullarını devam ettirmenin direnişini sergileyen sıradan bireyi ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca çalışma kapsamında göçün nedensellik ilişkileriyle değil, içinde barındırdığı sosyal aktörler bağlamında değerlendirilmesi gerekli bulunmaktadır. Bu bağlamda ortaya konulan yaklaşımlar mevcut olsa da⁴⁵, temel

⁴⁵ Göç sonrası kurulan sosyal ilişkiler de göç çalışmaları içerisinde sıklıkla incelenmektedir. Çağlayan'a göre, göç edenlerin kurduğu sosyal ağlar temelinde gerçekleştirilen göç çalışmaları içerisinde yer alan, "İlişkiler ağı kuramının temelini; göçmenlerin göç ettikleri ülkede kurdukları, aynı zamanda göç alan ülke ile göç veren ülke arasında da kurdukları sosyal ağların varlığı ve bu ağların, süregiden karşılıklı göçler üzerine olan etkisi oluşturmaktadır" (Çağlayan, 2007: 105). Bu ağlar hemen her tür sosyal temele ve değişkene bağlı olarak kurulmuş, güçlü ve zayıf ağlar olabilir. Abadan-Unat bu ağları daha genel bir bakışla şöyle tanımlamaktadır: "Göçmen ilişkiler ağı, geldikleri ülke ile yeni yerleştikleri ülkelerde eski göçmenler, yeni göçmenler ve göçmen olmayan kişiler arasında ortak köken, soydaşlık ve dostluk bağlarından oluşan kişiler arası bağlantılardır" (Abadan-Unat, 2002: 18 akt. Çağlayan, 2007: 105).

olarak makro yaklaşımlar benimsenmekte ve sıradan bireyin gündelik hayattaki iktidar ilişkilerine karşı direniş ele alınmamaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmanın özgün yanı olarak ortaya konulan sıradan bireyin gündelik hayatta geliştirdiğı direniş pratikleri ve taktikler, araştırmanın kavramsal kategorilerini oluştururken, Almanya'daki Türkiye kökenlileri çizgi dışılık ve farklılıklar temelinde inceleyen yeni kavramlar ortaya konulmakta ve bu kavramlar araştırmanın kavramsal çerçevesinde derinlemesine biçimde ele alınmaktadır.

III. BÖLÜM

ALMANYA'DA YAŞAYAN TÜRKİYE KÖKENLİLERİN GÜNDELİK YAŞAMI ARAŞTIRMASI

3.1. ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Gündelik hayat sosyolojisi ve sıradan bireyin gündelik pratiklerinde iktidara direnme biçimleri analiz etmeyi amaçlayan bu çalışma, Almanya'da yaşayan Türkiye kökenliler üzerine yoğunlaşmakta ve gündelik hayat sosyolojisi bağlamında yapıyı öncülleyen yaklaşımlara karşı bireyi ve özellikle sıradan bireyi araştırma merkezine almaktadır. Bu çalışmanın ana amacını oluşturan, gündelik hayat pratikleri üzerinden toplumsal olarak anlamlı analizler yapabilmek ve sıradan bireyin gündelik pratiklerinde, egemen yapıya karşı oluşturulan ve kendi olarak kalmanın yollarını ifade eden direniş biçimlerini belirleyebilmek için, öncelikle araştırmanın sorunsallarını oluşturan başlıkların tanımlanması gereklidir. Bu gereklilik, gündelik hayatta direnişin sıradan bireylerin eylem pratiklerinde ortaya konulduğunu tartışan Michel de Certeau'nun gündelik hayat, sıradan birey, eylem pratikleri ve direniş kapsamında oluşturduğu kavramsallaştırmaları ön plana çıkartmaktadır.

Michel de Certeau, bu çalışmanın temel hareket noktasını oluşturan “*Gündelik Hayatın Keşfi*” (1984) çalışmasından önceki çalışmalarında toplumu ve toplumsal hayatı anlayabilmek ve çözümleyebilmek konusunda bilinen aktör temelli yaklaşımından farklı bir duruş sergilemektedir. Yapının aktörün davranışlarını belirlediğine vurgu yapar şekilde, Certeau kültürün asimilasyonist yanını vurgulamaktadır. Bu çalışmalarda, birey edilgen bir biçimde ele alınmaktadır⁴⁶. Certeau'nun araştırma konularından önemli birini oluşturan “öteki” ve “azınlık grupları” “*Culture in the Plural*” çalışmasında egemen kültüre tamamen tabi olabilen, zaman içinde öncelikle ekonomik sisteme boyun eğen ve iktidarın her türlü

⁴⁶ Michel de Certeau'nun kültür konusundaki çalışmaları için bkz. Certeau, M.de (1974) *Culture in the Plural*, University of Minnesota Press, U.S.A

denetim ve kontrolüne dair kabulleniş sergileyen, halk kültürünün temsilcisi olan “folklorik gruplar” olarak ele alınmaktadır. Oysa ilerleyen çalışmalarında Certeau, gündelik hayata ilişkin ilgisi ve bu alandaki öncü eseriyle, toplumsal hayatın çözümlenmesi ve kavranabilmesinde yapısal yaklaşımları terk eder. Artık, toplum denilen yapıya Certeau, “*sistem*” ya da “*düzen*” adını vermektedir. Bu sistemi inşa edenler ise Foucault’cu bir yaklaşımla iktidar ve ona sahip olanlardır. Certeau bu grupları “elit” gruplar olarak tanımlamaktadır. Ancak, Certeau’nun literatürde önemli yer tutan katkısı ise iktidarın kurucuları unsurlarına değil, sıradan insanın ve kitlelerin toplumsal yaşamdaki belirleyici rolüne yaptığı vurgudur.

“Sıradan bireyin üretken haline” ve “egemen olanın her alanda sabitlediği söyleme” vurgu yapan Certeau’ya göre sıradan olan artık söylemin nesnesini değil yerini tanımlamaktadır. Sıradan olan artık metnin üretken deneyimidir ve gündelik hayattaki her türlü metnin yeniden üretilmesini sağlayandır. Bu noktada, Certeau’nun kültür yaklaşımı ortaya çıkar ve Certeau, “*kültürü; sıradan insanın anlatıcıya dönüştüğü, söylemin (ortak) alanının ve gelişiminin uzamını tanımladığı nokta* olarak tanımlar (Certeau, 2009: 71).

Certeau kültür tanımını yaparken, bilimsellikle ilişkili bir yaklaşım geliştirmektedir. Bu yaklaşımda, bilimin genellenebilen yanını ve bu yanıyla bilginin iktidarını arkasına almasıyla birlikte, genellenebilen bütünsel görünüşün ardında kalan ve yine çizginin dışında varlığını sürdüren yaşam modellerini ve yaşama ilişkin her şeyi kültür olarak tanımlamaktadır.

“Bilimsellik kendi işlem ve yöntemlerini, biçimsel nesnelere ve yalanlama koşullarını, biraz da gülünç bir biçimde kendi kendine belirleyen akılcı projelere uyum sağlayabilen, kendisine ait alanların mevcudiyetini gerektirdiğinden ve sınırları belli ve farklı pek çok araştırma üstüne kurulduğundan beri, kısacası artık teolojik bir nitelik taşımadığından beri, bütünü, bunun geri kalanı gibi oluşturmaya çalışmaktadır. Bu geri kalan da bizim kültür adını verdiğimiz şeydir” (Certeau, 2009: 73).

Certeau’nun kültür yaklaşımında, öncelikle bilimin iktidar sağlayan, düzenleyen ve tek tipleştirilen boyutuna karşı bir tavır ortaya konulmaktadır. Bu tavır, bilimin tek bir tip olarak tanımladığı her türlü bilgi ve toplumsal olgu içerisinde, belirli sınırların oluşturulmasının getirdiği eksiklikleri vurgulamaktadır. Bunun

nedeni, bilimin her zaman genellenebilir ve homojen olana dair önceliği ön plana almasıdır. Dolayısıyla, istatistik biliminin en sık gözlemlenen dağılımların dışında kalan çoğullukları inceleme konusunun dışarıda bırakması gibi toplum bilim de aynı tek tipleştirici tutumu sergilemektedir. Certeau'cu görüş ise, istatistik biliminin ve sayıların çoğunluklarıyla ortaya konulmayan *çoğullukların* toplumsal hayattaki eylemlerinin önemini vurgulamaktadır. Bu çalışmanın ana konusunu oluşturan gündelik hayat pratikleri de, sıradan insanın genellenebilen ya da egemen olan eylem pratiklerinin iktidara karşı direniş alanları yarattığını ön kabulüne dayanmaktadır.

Bu çalışmanın evrenini Aachen'da yaşayan Türkiye kökenliler oluşturmaktadır ve Almanya'da yaşayan Türkiye kökenliler, Certeau'nun "*Çoğunluğun Çizgi Dışılığı*" bağlamında ele alınmaktadır. Certeau'nun ortaya koyduğu "*Çoğunluğun Çizgi Dışılığı*" kavramsallaştırması, Certeau'nun orijinal metninde sayısal olarak tanımlanan bir çoğunluğun belirlenen sınırların dışarısında inşa ettiği süreci ifade etmektedir (Certeau, 2009:51). Bu çalışma kapsamında bu kavram, çalışmanın kuramsal yaklaşımına uygun olarak değiştirilerek, "*Çizgi Dışı Çoğulluklar*" olarak yeniden ifade edilmiş ve Almanya'daki Türkiye kökenlilerin tanımlanması için kullanılmıştır. İki kavram arasındaki benzerliğe rağmen, vurguladıkları noktalar birbirinden ayrılmaktadır. *Çoğunluk* yerine *Çoğulluk* kavramının tercih edilmesinin nedeni, tek tipleştirici olmayan bir vurguyu ön plana çıkartmaktır. Ayrıca, Certeau'nun "*Marginality of Majority*" tanımlamasının Türkçe çevirisi olan "*Çoğunluğun Çizgi Dışılığı*"nın sayısal olarak bir çoğunluk ve beraberinde getirdiği bir tahakküm unsurunu düşündürebilme ihtimaline karşı "*Çoğulluk*" kavramı tercih edilmiştir. Dolayısıyla, *Çizgi Dışı Çoğulluklar* kavramı bu çalışmanın Certeau'ya dayanan yaklaşımıyla ortaya koyduğu özgün bir kavramsallaştırmadır.

Bu çalışma kapsamında, Certeau'cu görüşe göre, Almanya Türkleri "*Çizgi Dışı Çoğulluklar*" olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlama, Certeau'nun "*Çoğunluğun Çizgi Dışılığı*" tanımlamasından hareketle yeniden düzenlenen bir kavram olup, belirli bir toplumsal formasyon içerisinde egemen toplumsal kodların

üreticisi olmayan ancak kendi içinde belirli ve benzer ortak özellikler (ortak geçmiş, dil ve din gibi) barındıran ve birden çok toplumsal formasyonun izlerini taşıyan ve onlarla etkileşim içerisinde olan grupları ifade etmektedir. “Çoğulluk” homojen bir yapı yerine birden çok toplumsal formasyonun özelliklerini barındırmak anlamına vurgu yapmaktadır.

Fransız toplumunun gündelik hayat pratikleri üzerine araştırmasını gerçekleştiren Certeau, kendi araştırması kapsamında “çizgi dışılığı” şu şekilde açıklamaktadır;

“... Bu araştırmanın bir başka amacı da, belirli bir düzeni benimsemeye yönelik bu alışkanlık, tutum ve uygulamaların, tam da kendilerine ait bir dil oluşturma gücünden yoksun oldukları yerde giderek çoğalan yaratıcılarını ortaya çıkarmaktır. Çizgi dışılığın günümüzdeki figürü artık küçük gruplar değil ama çizgi dışında kalan kitlelerdir; çizgi dışılık, kültür üretmeyenlerin kültürel etkinliğidir. Bu etkinlik imzalı değildir, okunamaz, sembolleri yoktur ve üretici bir ekonominin birer birer pazara sürdüğü gösteri- ürünlerini satın alanların gerçekleştirebileceği tek etkinliktir” (Certeau, 2009: 52).

Çoğullukların, sınırsız sayıdaki yaratıcılığı ve hareketleri ile ilgili bir metafor olarak “*Brown hareketini*” kullanan Certeau, bir sıvıda yüzen veya asılı parçacıkların rastlantısal hareketi ve bu hareketi açıklamak için kullanılan matematiksel metottan bahsetmektedir. Bu matematiksel model, aynı zamanda parçacıkların rastlantısal hareketiyle görünüşte ilgisiz olan başka olayları da açıklamak için kullanılır (Certeau, 2009:21). Sıradan hayatın içinde iktidarın kurumlarıyla birlikte oluşturduğu baskınlığa karşı, sıradan insanın direniş alanlarına “*mikro-direnç hareketleri*” adını veren Certeau’ya göre, bu mikro-direnç hareketleri kendi aralarında mikro özgürlükler oluştururlar ve sıradan insanlarda olduğundan hiç kuşkulandırmayan saklı, gizli kaynakları, harekete geçirirler (Certeau, 2009:21). Bu mikro- direnç hareketleri Brown hareketindeki parçacıklar gibi düzenin içerisinde sürekli hareket eden biçimde bulunmaktadır. Dolayısıyla, toplumsal yaşamın sıradanlığı içinde görünmeyen, sayısız ama hayatı belirleyen gündelik eylemler vardır. Bu yaklaşıma dayanarak, bu çalışmada yaşamın sadece gözlemlenebilen olgulara indirgenemeyeceğini tartışılmaktadır.

Certeau'ya göre, aslında “*gerçek düzen*”, çabucak değişeceği yanılmasına kapılmadan “halkın”, kendi özel amaçlarına uygun olarak manipüle ettiği taktiklerin düzenidir. Egemen bir erk tarafından sömürülüyor ya da sadece ideolojik bir söylem tarafından yadsınıyor olsa da bu düzen, sanat tarafından oyuna getirilmektedir. Böylece kullanılacak kurumlar bağlamına, toplumsal alışveriş tarzı, teknik icatlar tarzı ve manevi bir direniş tarzı sokulmuş olmaktadır (Certeau, 2009:100). Örneğin; şarkılar; her şeye rağmen zapt edilemeyen bir mekânı olası kırlarlar, çünkü bu mekân aslında olmayan bir mekândır. Bir ütopyadır. Başka bir uzam yaratırlar. Bu çalışmayla ilişkili olarak, Almanya'da yaşayan Türkiye kökenliler üzerine yapılan çalışmalarda sıklıkla Almanya'da Türk müziği ve söylemlerinin analizi de benzer şekilde, çizgi dışında kalan çoğullukların toplumsal olarak incelenmesine önemli katkılar sağlamaktadır.

Çalışmanın konusunu oluşturan Almanya'da yaşayan Türkiye kökenliler gibi, çizgi dışında kalan çoğulluklar, Certeau'ya göre, önceden girintileri ve çıkıntıları belirlenmiş bir zemin üzerinde dolaşırlar, gider gelir, sınırlardan taşar ve türevlerini türetirler (Certeau, 2009:105). Bilim genellenebilen ve homojen yapılar üzerine veriler üretir. Certeau'nun bilimin genelle-yici ve tek tipleştirici verilerle toplumu da egemen ve kurucu unsurlar üzerinden açıklanmasına dair eleştirisi, çizgi dışında olan ve genellenemeyen ara formları ve “aykırı” sayıları dikkate almanın önemini vurgulamaktadır.

Çalışma kapsamında gündelik hayatın en önemli pratiklerinden biri olan konuşma dili sıradan insan tarafından mikro-direnç hareketleriyle, sözcelemlerle, değişime ve çarpıtmaya uğramaktadır. Gündelik dil pratiklerinde ve sıradan insanın konuşma deneyimlerinde, bir konuşmacı tarafından üretilen sözlü veya yazılı her mesaj sözce olarak tanımlanmaktadır ve sözceleme bir sözcenin ya da bir mesajın, belirli bir zamanda ve mekân içinde üretiliştir.

“Sözce dilbilimsel bir üründür, yani söylenmiş söz ya da yazılmış metindir. Buna karşılık sözceleme, dilbilimsel bir iştir. Sözceyi tekrar üretmek mümkündür ancak sözceleme anı tekrar üretilemez. Aslında gerçek düzen, çabucak değişeceği yanılmasına kapılmadan halkın kendi özel amaçlarına uygun olarak manipüle ettiği taktiklerin düzenidir. Egemen bir

erk tarafından sömürülüyor olsa da ya da sadece söylem tarafından yadsınıyor olsa da bu düzen sanat tarafından oyuna getirilmektedir” (Certeau,2009: 100).

Şimdiki andan, özel koşullardan ve belli bir eylemden, edimden (bir dil üretmek) ayrı düşünemeyeceğimiz dile getirme edimi, dilin kullanımı ve bunun üzerinde gerçekleştirilen bir operasyondur (Certeau, 2009:108). Tüm bu kullanımlar aslında bir tüketimdir. Zayıf olan ve iktidara sahip olan arasında sürekli bir savaş vardır ve bu iktidar ilişkileri içerisinde, zayıf kendi varlığını devam ettirebilmek için mücadele etmektedir. Bu mücadeleler, Certeau’cu anlayışa göre, zayıfın olanağı dahilinde kalan eylemlerdir. Bu savaş aslında karşılıklı bir savaş ya da mücadele formunda değildir ve bu eylemler zayıfın olanağı doğrultusunda gerçekleşmektedir.

3.1.1. Gündelik Hayatta Sıradan Bireyin Mikro-Direnışleri

İktidara sahip olanların tahakküm mekanizmalarını kurarken hayatın her alanında yaygınlaşan bir kontrol ve denetim olduğunu ileri süren Foucault’cu görüşe, Certeau, bu mekanizmaların adını “*stratejiler*” olarak belirleyerek katkı sağlar ve kendi gündelik hayat çözümlemesini geliştirir. *Stratejiler* hayatın her alanını belirli bir ritim ve düzene göre inşa etmek ve iktidara tabi olanların da bu düzenin gerekliliklerine rıza göstermesi esasına dayalı bir işleyiş yaratırlar. Bu işleyişin devamı Certeau’ya göre, bir “sabitleme” anlamına gelmektedir. İktidar bir kentte yolları, caddeleri ve imar planlarını yaparken, o şehirde yalnızca bu düzenin var olduğunu varsaymaktadır. Oysaki iktidarın bu plan, düzen ve organizasyonlarının ardında, bu kurallar bütününe tabi görünen ama aslında binlerce oyun çeviren ve kendi yaratıcılıklarıyla binlerce yeni kullanım tipi geliştiren milyonlarca insan vardır. Dolayısıyla, bir şehre yukarıdan bakan bir gözün gördüğü iktidarın inşa ettiği “stratejik görüngüler organizasyonudur” ama ardında gündelik hayatın binlerce sesini ve farklı uygulamalarını saklamaktadır. Certeau’cu görüşe göre asıl toplumsal uzam, yukarıdan görünen bütüncül yapı değildir, tam aksine şehrin altında yaşayanlar, yani sıradan hayatı yaşayanlardır. Yani, kentin asıl uygulayıcıları o kentte yürüyenlerdir.

Certeau'ya göre, egemen yapıları ve stratejileri inşa etmeyen, “çizgi dışında kalanların” işleyiş biçimlerini çerçeveleyen, sınırlandıran geleneksel toplulukların içine salmış oldukları köklerini koparan *taktikler*, giderek türdeşleşen ve hacmini büyüten bir ortamda serbestçe dolaşmaktadır.

“Bu bağlamda tüketiciler de göçmenlere dönüşmüşlerdir. Neredeyse görünmez on binlerce hareket, herkese özgü, türdeş ve sürekli bir mekânın giderek inceleşen dokusunda oynayıp durmaktadır. İnsanların kurnazlıkları (*Ancient Ruses*) binlerce yıl öncesine uzanmaktadır. İktidar aygıtı bu tutum içindeyken kendisinden ayrışık olan ve bastırıldığını sandığı uygulamaları göremez. Oysa bu uygulamalar da bu aygıt içinde varlıklarını sürdürme olanağına sahiptirler ve her durumda toplumsal yaşamın bir parçasıdır. Bunlar dirençli oldukları kadar, sürekli olarak gerçekleşen değişimlere karşı esnek ve uyumludurlar da” (Certeau, 2009:119).

Almanya'nın gündelik hayatına kuşbakışı bir görüş geliştiren klasik göç ve sosyal bilim çalışmaları da işte bu yaklaşıma göre, iktidar aygıtının unsurlarını ve görüngülerini dikkate alır ve aynı sosyal uzamda var olan binlerce farklı yaşamı ve yaşam modelini ve hatta onların “*sessiz gürültülerini*” de duymazlıktan gelir. Bu çalışmanın temel amacı; kuşbakışı olmayan ve alanın içerisinden bir bakışla farklılıkların, sıradan ama direnen gündelik hayat pratiklerini ortaya koyabilmektir.

Benzer şekilde gündelik bir pratik olan okuma aktivitesinde de iktidar ilişkilerinin izlerini bulan Certeau, bir metni yaratan yazarın iktidar kurarak oluşturduğu metne dair bir tahakküm oluşturduğunu vurgular. Yazar, metnin hangi şekilde anlaşılması gerektiğini, ya da metnin temel göndermelerini kendisinin belirlediğini düşünerek, metnin sınırlarını belirleyen çizgiler çeker. Dolayısıyla, okuyucudan okuma eyleminde bu sınırlar dahilinde bir yorumlama ve algılama beklenir. Bu da bir *stratejik* düzenlemedir. Okuyucunun her türlü farklı yorumu, değerlendirmesi ve yarattığı farklı algılamaları, stratejik olarak çizilen sınırları ihlal eder ve bir anlamda onu yıkmaya çalışır. Bu farklı kullanım da bir *taktik* türü olarak gündelik hayattaki iktidar unsurlarına karşı direnmek anlamına gelmektedir.

Bu bağlamda gündelik hayatta binlerce farklı uygulama ve iktidara karşı mikro-direnç biçimi bulunmaktadır. Özellikle iktidarın kurucuları olmayan toplumsal grupların, yani “*öteki*” olarak konumlandırılan “*çizgi dışı çoğullukların*”, kendi var

oluş biçimlerini devam ettirebilmesinin en önemli yollarından biri, gündelik hayatta görünmeyen hileler ve kurnazlıklarla iktidarın mikro alanlarında mikro-dirençler yaratarak, anlık zaferler kazanmaktır. Bu zaferler anlıktır ve iktidarı ele geçirme amacını gütmemektedirler.

“Bu eylemleri gerçekleştirenler, egemen kültürün içinde ve bu kültürün araçlarıyla, daha doğrusu bu kültürün bizzat kendisiyle birlikte, bu egemen kültürün kanunlarını minik parçacıklar haline getirerek kendi çıkarlarına çevirip kendilerine özgü kurallarına dönüştürüp “dümenler, oyunlar çevirerek manevralar yaparlar” (Certeau, 2009: 47).

Bu alıntıda Certeau'nun belirttiği gibi, milyonlarca farklı kullanım ile düzenin çarpıtılması söz konusudur ve bu kurnazlıklar yaratıcı zekâ (*Metis*) gerektiren uygulamalar bütününe işaret etmektedir. İktidarı yaratan grupların dışında kalanları “Çizgi Dışındakiler” olarak betimleyen Certeau, aynı zamanda bu çizgi dışılık içerisinde yeni *çoğullukların* da oluştuğunun altını çizmektedir. Çizginin dışında kalanlar kendi ortak bellekleri sayesinde bir *metis* yani yaratıcı zekâ unsuru geliştirirler ve kurallarına uyar göründükleri sistem içerisinde kendilerine özgü “Çoğulluklar” yaratırlar. Bu yaklaşımlar çerçevesinde bu çalışmanın ana başlıkları da benzer vurguları ön plana çıkarmakta ve araştırmanın analiz kategorilerini oluşturmaktadır.

Çalışmanın yarattığı özgün kavramlardan biri olan “Çoklu Direniş” kavramı, sıradan bireyin iktidara yönelttiği anlık hamlelerin yalnızca tek bir iktidar yapısına değil aynı zamanda toplumsal hayat içerisinde mevcut birden çok iktidar unsuruna yöneltilmesini ortaya koymaktadır. Certeau'nun kavramsallaştırması içerisinde yer alan gündelik hayatın içerisindeki sıradan pratiklerle ortaya koyulan mikro-dirençlerin aslında farklı düzlemlerde çoklu şekillerde ortaya konulduğu iddiası bu araştırmanın özgün katkılarından biri olarak değerlendirilmektedir. Çalışma özelinde mikro-dirençlerin yalnızca egemen yapıya yani Alman toplumuna değil, aynı zamanda Türkiye kökenlilerin kendi aralarında mevcut olan Sünni-Alevi ayrışmasında her iki mezhepten olanların birbirlerine karşı da uyguladıkları farklı iktidar mekanizmalarına karşı da geliştirilmesi araştırmanın önemli bulgularından biridir. Dolayısıyla Certeau'cu görüşün bir adım daha geliştirilerek, bireylerin aynı

anda birden çok düzlemde iktidarın egemenliğine maruz kaldıklarını ama her bir düzlemde farklı direniş biçimleri uyguladıkları iddiasının gelecekte benzer çalışmalar için de katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın temel kavramları olan gündelik hayatta mikro-direnişler ve taktikler kavramlarının, araştırma birimi olan Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin gündelik hayat pratikleri içerisinde incelenmesi için araştırmanın modeli oluşturulmuştur. Bu yöntemsel model, araştırmanın temel kavramlarının ölçütlendirilerek veri elde edilmeye uygun şekilde sorunsallaştırılmasından başlayarak, araştırmanın temel sorularının oluşturulması, araştırmanın sınırlılıklarının belirlenmesi, veri toplama tekniğinin belirlenmesi, elde edilen verilerin kategorik olarak incelenmesi ve gruplandırılması ve yorumlanarak analiz edilmesi aşamalarını içermektedir.

3.1.2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın evrenini Almanya’nın Aachen şehrinde yaşayan Türkiye kökenliler oluşturmaktadır. Araştırma kurgulanırken, önce klasik bir göç çalışmasına dayalı bir yaklaşım geliştirilmiştir. İlk olarak kuşaklar arası yaşam modellerinin farklılıkları üzerine kurgulanan araştırma, araştırma alanında geçirilen bir yıllık süre içerisinde gerçekleştirilen gözlemler ve paylaşılan deneyimlerle sıradan bireyin gündelik hayatında ortaya koyduğu direniş biçimlerinin incelenmesini ön plana çıkaran ve nitel araştırmayla veri elde edilmesi planlanan bir araştırma sorunsalına evrilmiştir. Dolayısıyla alanın şekillendirdiği bir araştırma sorunsalı oluşturulmuştur. Alan araştırması iki aşamalı bir veri toplama sürecinden oluşmaktadır. Birinci veri toplama aşamasını oluşturan bir yıllık yaşam deneyimi ve katılımlı gözlemler, gündelik hayat ve sıradan bireyin direniş pratikleri üzerine nitel veriler üzerinden irdelenecek bir alan için gerekli ön bilgileri sağlamıştır. Dolayısıyla, Almanya’da geçirilen süre çerçevesinde, sıradan bireylerin, gündelik hayatlarında gerçekleştirdikleri pratiklerle, aslında direnme biçimleri yarattıklarının dikkat çekici hale gelmesi araştırmanın ikinci bir alan çalışmasını ve derinlemesine mülakatlara dayalı yeni bir araştırma tasarısının kurgulanmasını gerekli kılmıştır.

Araştırmacının yaklaşık bir yıl süre ile araştırma alanında yaşaması sonucunda Yapılandırılmamış Bir Alan Çalışması olan katılımlı gözlem gerçekleştirilmiştir. – Yıldırım ve Şimşek’in ifade ettiği gibi;

“Alan gözlem çalışmalarında araştırmacı, belirli bir kültürü içeriden tanımlamak amacıyla olduğu için, araştırmacının elinde herhangi bir gözlem ve ya görüşme aracı yoktur. Araştırmacı burada çalıştığı kültür ya da alt kültürü alabildiğine ayrıntılı olarak tanımlamayı denemektedir. Bu tanımlamaya adet, dil, gelenek, değerler, dinsel törenler, yazılı olmayan kural ve yasalar dahildir. Genellikle bu, araştırmacının çalıştığı kültürün içine girmesini, yani “katılımcı gözlemci” olmasını gerektirecektir” (Yıldırım ve Şimşek,2004:138).

Araştırma alanında gerçekleştirilen katılımcı gözlemler çalışılan davranışların doğal çevresi içerisinde gözlemlenmesi, sözel olmayan davranışların dikkate alınması, araştırmacının istediği ve yeterli bulduğu kadar zamana yayılabilen bir sürenin katılımcı gözlem için değerlendirilebilmesi gibi avantajlarından dolayı katılımcı gözlem çalışmaya önemli katkılar sağlamıştır.

Araştırmanın nitel araştırmaya dayalı veri tekniklerinden olan derinlemesine görüşme, yapılandırılmış sorulardan oluşmuştur. Yapılandırılmış görüşmede amaç, görüşülen bireylerin verdikleri bilgiler arasındaki paralelliği ve farklılığı saptamak ve buna göre karşılaştırmalar yapmaktır (Brannigan’dan akt. Yıldırım ve Şimşek, 2004:106). Bu amaç doğrultusunda araştırma alanı olan Aachen şehrinde yaşayan Türkiye kökenli görüşmecilerle derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Bu veri tekniği, Bailey’in belirttiği gibi, daha derinlemesine sorular sorabilmek için esneklik, araştırmacının bizzat veri toplama sürecine dahil olması nedeniyle yüksek yanıt oranı, görüşmecilerin sözel olmayan yüz ifadesi, vücut hareketleri gibi hareketlerini gözleme, görüşmecilerin anlık tepkilerini kaydedebilme, veri kaynağının teyit edilmesi ve araştırmanın yapıldığı ortamın sakinliğinin kontrolü, yanıt oranlarının neredeyse tam olarak alınması ve görüşme süresince araştırmacının ayrıntılı açıklamalar yoluyla derinlemesine bilgi elde edinebilmesi gibi avantajları nedeniyle tercih edilmiştir (Bailey’den akt. Yıldırım ve Şimşek, 2004: 110-111). Dolayısıyla, araştırma sorunsalına yönelik olarak hazırlanan açık uçlu sorular, araştırmacının bizzat dahil olduğu derinlemesine mülakatlar çerçevesinde

görüşmecilere yöneltilmiş ve elde edilen veriler belirlenen kategoriler çerçevesinde analiz edilmiştir.

Alan çalışmasının yaklaşık altı hafta süren ikinci kısmında, daha önceki alan deneyiminden kaynaklı gözlemlere dayanılarak araştırma soruları, derinlemesine mülakat tekniğine uygun olarak yeniden düzenlenmiştir. Bizzat deneyimlenen bazı pratikler, örneğin mutfakta kullanılan araçlar ya da tüketim ürünleri, üzerine belirli sorular oluşturulmuştur. Ayrıca, ilk görüşmelerde sıklıkla ortaya çıkan bazı pratikler ve olgular, araştırma sürecinin başlangıcında öngörülmeyen, örneğin; “Almanlar Türkiye kökenlilerden neler öğrendiler?”, gibi soruların görüşme sorularına dahil edilmesine neden olmuştur.

Ek olarak, alan çalışması süresince oluşan veya dile getirilen yeni kavramlar, olgular ve pratiklerin de inceleme konusu yapılabilmesi için derinlemesine mülakat tekniğiyle açık uçlu sorular sorulmuştur. Açık uçlu sorularla, araştırmanın başlangıcında öngörülemeyen kategorilerin veri toplama sürecinin dışında kalmasının önüne geçilmiştir. Alan çalışması sonucunda, elde edilen verilere dayanılarak, araştırmanın kuramsal yaklaşımıyla örtüşen kategoriler oluşturulmuştur.

3.1.3.Araştırmanın Örneklemi

Günelik hayat pratiklerinde direniş ve taktiklerin incelenmesini amaç edinen bu çalışmada nitel araştırma yöntemine uygun olarak, derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine mülakatlarda yer alan 25 adet açık uçlu soru ile Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin günelik hayatları bağlamında, egemen yapıya karşı geliştirdikleri taktikler ve mikro direniş biçimlerinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda, Almanya’nın Kuzey Ren Westfalya Eyaleti’nde yer alan Aachen şehrinde Eylül-Kasım 2012 tarihleri arasında gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlarda 37 kişiyle görüşülmüştür. Araştırma alanı olarak Kuzey Ren Westfalya’nın seçilmesinin nedeni, Almanya’da Türkiye kökenlilerin en çok bu

eyalette yaşamasıdır⁴⁷. Ayrıca, Berlin’de Kreuzberg gibi gettolaşmanın yaygın olduğu bölgelerin aksine, Kuzey Ren Westfalya gibi gettoların dışında yaşayan Türkiye kökenlilerin, gündelik hayat pratiklerinde direniş ve taktiklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Kapalı toplumlar olarak bilinen gettolarda yaşam modellerinin birbirlerine benzediği ön kabulü nedeniyle, şehir içerisinde bir arada yaşama pratiği göstermeyen kişilerle görüşülmesi, araştırma evreninin belirlenmesinde önem kazanmıştır.

Araştırmanın örneklemini oluşturan 37 kişiye, kartopu (zincirleme) örnekleme kullanılarak ulaşılmıştır. Araştırma sürecinin başlangıcında temel olarak sorulan, “*Bu konu hakkında çok bilgi sahibi kimler olabilir?*” ve “*Bu konuyla ilgili olarak kimlerle görüşmemi önerirsiniz?*” (Patton, 1987:56) sorularına dayanılarak öncelikle, alan çalışmasının gerçekleştirileceği Aachen şehrinde, Türkiye kökenlilere ait olduğu düşünülen pastane ve restoranlarda birkaç görüşmeciyle görüşülmüştür. Bu görüşmeciler arasından bir görüşmecinin, uzun yıllardır Aachen şehrinde yaşaması ve araştırma sahasında oldukça tanınan bir pastane çalışanı olması nedeniyle, önerdiği kişilerle tanışılmıştır. Süreç ilerledikçe elde edilen isimler kartopu gibi büyüyerek devam etmiştir. Bu kişilerle öncelikle birkaç hafta sohbet edilerek, birlikte yemek yenilerek, alışverişe çıkılarak sosyal ilişkiler kurulmuştur. Ayrıca, görüşmecilerin gündelik hayatına ortak olarak birlikte gerçekleştirilen aktivitelerle, araştırma sorularının bu sosyal ilişki süresince şekillenmesi ve geliştirilmesi mümkün olmuştur. Sosyal ilişkiler kurulmasının nedeni, görüşmecilerin araştırmanın en başlarında, araştırmacıya ve konuya ilişkin duydukları güvensizlik, özel hayatlarının deşifre edilmesi, ya da elde edilen verilen ne amaçla kullanılacağına dair kaygılarla bazı görüşmecilerin görüşme yapmaktan duydukları rahatsızlıkları ortadan kaldırmaktır. Bu nedenle, öncelikle birebir ve kişisel ilişkiler kurarak, araştırmacı ve görüşmeciler arasında güven inşa edilmeye ve görüşmecilerin kaygıları azaltılmaya

⁴⁷ Alman Federal İstatistik Kurumu’nun 2014 yılı verilerine göre; Kuzey Ren Westfalya’da 512.703 Türkiye kökenli yaşamaktadır. Bu sayı araştırmanın gerçekleştirildiği Aachen şehri için 16.117’dir.

çalışılmıştır. Bu süreç alan araştırması sürecini uzatan önemli bir etken olmuştur. Özellikle belirli bir pastaneye gelen Türkiye kökenli görüşmecilerle sıkça karşılaşılması sonucunda da görüşmelere katılmak isteyen gönüllü görüşmeci sayısı artmıştır. Derinlemesine görüşmelere tanık olan birkaç kişi de aynı şekilde kendisinin de “*söyleyecek sözü olduğunu*” ve “*Türkiye’dekiler bizi duysun*” diyerek, özellikle gönüllü biçimde araştırmaya katılımcı olmuşlardır. Görüşmecilerin 20’si kadın, 17’si erkektir ve cinsiyete dayalı olarak dengeli bir dağılım sağlanmaya çalışılmıştır.

Görüşmeci Listesi

Görüşmeci Kodu	Cinsiyet	Yaş	Meslek
1	Erkek	50	İşyeri Sahibi
2	Kadın	63	Tezgâhtar
3	Kadın	60	Emekli İşçi
4	Erkek	42	Şoför
5	Erkek	35	Elektronik Teknisyeni
6	Kadın	58	Emekli İşçi
7	Erkek	37	Sigortacı
8	Erkek	75	Emekli İşçi
9	Erkek	30	Bilgisayar Mühendisi
10	Kadın	37	Satış Elemanı
11	Erkek	74	Emekli Şef
12	Erkek	53	Bilgisayar Mühendisi
13	Erkek	38	Sigortacı
14	Kadın	66	Emekli İşçi
15	Erkek	52	Sosyolog
16	Erkek	58	İşsiz
17	Erkek	70	Tercüman
18	Erkek	55	İşyeri Sahibi
19	Erkek	21	Öğrenci
20	Erkek	36	Fizik Mühendisi
21	Kadın	34	Ev Kadını
22	Erkek	45	Tesisat Ustası
23	Erkek	23	İşçi
24	Kadın	48	Ev Kadını
25	Erkek	37	Vinç Operatörü
26	Kadın	35	Doktor Asistanı
27	Kadın	20	Öğrenci
28	Kadın	43	İşyeri Sahibi
29	Kadın	40	İşçi
30	Kadın	44	İşyeri Sahibi
31	Kadın	22	Avukat Asistanı
32	Kadın	33	İşçi
33	Kadın	46	Hasta Bakıcı
34	Kadın	20	Öğrenci
35	Erkek	30	Avukat

36	Kadın	18	Öğrenci
37	Kadın	27	Eğitim Uzmanı

Görüşülen kişilerin yaş ortalaması 42'dir. Görüşmeciler arasında en sık rastlanan meslek durumu emekli işçi olmak ve öğrenciliktir. Bu dağılım, Almanya'ya göç deneyimini bizzat yaşayan bireylerle, bu deneyimleri yaşayan kişilerin ardından gelen ikinci ya da üçüncü kuşakları da dahil etmeyi amaçlamıştır. Ayrıca, meslek dağılımları geniş bir yelpazede tutularak, çeşitli meslek grupları ve gelir gruplarından görüşmecilerin araştırmaya dahil edilmesine çalışılmıştır. Araştırmaya katılan görüşmecilerin meslek grupları arasında bilgisayar mühendisi, fizik mühendisi, avukat, sosyolog, serbest meslek sahibi ve işveren, hemşire, vinç operatörü, şoför, eğitim uzmanı, doktor asistanı, sigortacı, elektrik teknisyeni, işçi, ev kadınları bulunmaktadır. Ayrıca, çalışmada işsiz görüşmeciler de yer almıştır.

Örnekleme içerisinde yer alan görüşmecilerin yaş grupları, meslekleri ve kuşak farklılıkları gibi değişkenler, araştırmanın temel kavramları olan gündelik hayat pratikleri ve mikro-direnış biçimlerinde belirleyici olmuştur. Birinci kuşak Türkiye kökenli görüşmecilerin “*Türkiyeli olmak*” şeklinde tanımladıkları gündelik hayat pratiklerinde daha değişmez ve sabit tutumlara sahip oldukları belirlenmiştir. İkinci ve üçüncü kuşak görüşmeciler ise birinci kuşakları “değişmedikleri ve aynı kaldıkları” şeklindeki ifadeleriyle eleştirmektedir. İkinci ve üçüncü kuşak görüşmecilerde, gündelik hayat pratiklerinde direniş olarak ele alınabilecek pratikler, ev içerisinde Türk gibi yaşamak şeklinde tanımlanan Türk usulü yemek yemek, Türk ürünlerini kullanmak, Almancayı Türkçeye karıştırarak kullanmak, Alman ürünlerinin farklı tüketim biçimlerini yaratmak, yaratıcı zekâ ürünleri olan hamlelerde bulunmak olarak tanımlanabilir. Bu kuşakların birinci kuşaklar ile bu noktada farklılaştıkları durum, birinci kuşakların ya da 60 yaşın üstündeki görüşmecilerin, hali hazırda birebir Türkiye'de gibi yaşamaları, ikinci ve üçüncü kuşakların ise gündelik hayatlarında yarattıkları yaratıcı zekâ ürünleriyle (dil

manipülasyonları, farklı tüketim biçimleri yaratmak ya da örneğin ucuz olan Alman pasaportu alarak aidiyet duymadan Alman vatandaşlığının avantajlarından yararlanarak, “*ucuz diye aldım Alman pasaportunu, ben Türküm*” ifadesini kullanmak) direniş biçimlerini ortaya koymalarıdır.

Ayrıca, eğitim düzeyi ve meslekler de direniş biçimlerinin farklılaşmasına neden olan değişkenler olarak araştırmada dikkat çeken unsurlar olmuştur. Üniversite mezunu ve daha yüksek eğitim almış görüşmeciler, özellikle dil manipülasyonlarını sıklıkla uyguladıklarını dile getirerek, konuştukları “*perfekt düzeyde Almanca*” ile kendilerine ilişkin “*Türklerin Almancaları kötü*” ön kabulünü yıktıklarını belirtmektedirler. Bu noktada dil manipülasyonlarıyla gerçekleştirilen, Alman toplumunun egemen olduğu dil alanında, Türkiye kökenlilerin de “var olduklarını” vurgulayarak, dile dayalı egemen iktidar söylemini çarpıttıkları dikkat çekmektedir.

Avukat, mühendis, sosyolog gibi profesyonel meslek sahipleri olan görüşmeciler, işyerlerinde birlikte çalıştıkları Almanlarla kurdukları etkileşimi, iş ortamının gerekleri olan ve “Alman olmakla ilişkilendirilen disiplin, dakiklik, dikkat” gibi kavramları kamusal alanda uyguladıklarını, dışarıda “*Alman gibi yaşadıklarını*” ancak ev içerisinde “*Türk gibi yaşadıklarını*” belirterek, iki farklı yaşam alanının varlığını ortaya koymaktadırlar. Bu durum birinci kuşak görüşmecilerde “*aynen Türkiye’deki gibi yaşıyoruz*” ifadeleriyle evde ve dışarıda ayrımı olmayan tek tip bir yaşam modeline indirgenmektedir.

Certeau’nun “mekânın ailevi pratiklerle yeniden düzenlenmesine uygun olarak oluşan faaliyetlerin karışık formlarının izini sürmek”, olarak betimlediği ev içi pratiklere atfettiği bilimsel önem nedeniyle bu çalışmada, özellikle ev içindeki yemek alışkanlıkları, ev içerisinde konuşulan dil, tüketilen ürünler, alışveriş tercihleri gibi davranış pratikleri ele alınmaktadır. Bu nedenle, Certeau’nun “*gerçekleştirmenin şiiysel biçimleri*” olarak tanımladığı davranış pratikleri ve pazarın kullanım yapısının incelenmesi bu çalışmada önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca, Certeau’nun, egemen kültüre bir şekilde direnen, ya da alternatif yaşam stratejileri geliştiren, “*çizgi dışı*” olarak tanımladığı gruplar ve kitleler bağlamında incelenen Almanya’da yaşayan

Türkiye kökenliler, Certeau'nun yaklaşımında yer alan tartışma ile örtüşen görüngüler ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu çalışma kapsamında, içinde yaşadıkları Alman toplumunun alışveriş ve yeme-içme pratiklerinden farklı olarak kendi marketlerini ve gıda sektörlerini yaratan Almanya'da yaşayan Türkiye kökenliler ele alındığında, sıradan bireylerin gündelik hayat pratiklerindeki taktikleri ve mikro-direnış modelleri üzerinden alternatif yaşam modellerini ortaya koydukları iddia edilmektedir. Bu yaklaşımdan hareketle bu çalışmada, Almanya'da yaşayan Türkiye kökenlilerin Türk marketlerinden alışveriş yapma durumları, Türk ya da Alman ürünlerini tercih etme durumları da incelenmiştir. Türk marketlerinden özellikle tercih edilen ürünlerin, yeme-içme pratikleri konusunda belirleyici olduğu varsayımıyla, ev içinde yemek pratiklerinin devamını sağlayan ve Alman yaşam modelinin dışında bir beslenme pratiğini ortaya koyan beslenme pratikleri de ele alınmıştır. Bu inceleme yapılırken derinlemesine mülakatlarla, Türkiye kökenli tüketicilerin tercihlerini belirleyen unsurlara dair veri elde edilmeye çalışılmıştır.

Derinlemesine mülakatlarda elde edilen veriler ışığında, egemen yapılar tarafından kurulan ve "olması beklenen ya da kabul gören" pratikler dışındaki pratiklerin belirlenmesi amaçlanmaktadır, çünkü bu eylemler, çizgi dışında kalan çoğullukların, "*kendi yapıp etme biçimlerini*" ortaya koymaktadır. İktidara sahip yapıların öngördüğü biçimiyle hareket etmek ve bunu gündelik hayat pratikleri içerisinde yerleştirerek sessiz bir direnme biçimi yaratmak *çizgi dışında kalan çoğullukların* becerisini ve yaratıcı zekâsını ortaya koymaktadır. Yeme-içme konusunda, bir Alman ürününün bir Türkiyeli tarafından farklı bir biçimde geliştirilen kullanım alanının yeni bir *taktiksel* alan yarattığı düşünülmektedir. Bu amaçla, özellikle Alman mutfak ve tüketim alışkanlıkları içerisinde yer alan kimi ürünlerin Türk yeme-içme alışkanlıklarına uyarlanmasını ortaya koyan ürünler de çalışma kapsamında incelenmiştir.

Görüşmelerde, katılımcılardan özellikle, evlerinde hangi tür yemekleri yedikleri, Alman mutfak ve yeme-içme pratiklerini uygulayıp uygulamamaları, eğer uyguluyorlarsa hangi farklılıklarla uyguladıkları, alışverişlerinde hangi ürünleri

nerelerden aldıkları, Alman malı ürünlerini ve Türk malı ürünlerini hangi farklılıklarla kullandıkları, okudukları yayınların en sık hangi dilde oldukları, gazete ve romanlarda tercihleri, farklılıkları, konuşma dilinde kullandıkları farklı dil özellikleri gibi konularda veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Alışveriş ve yeme-içme pratiklerine ek olarak, günlük konuşma dilinde yaratılan farklılıkların, dil manipülasyonları olarak egemen yapının dil ve dilin kurallarına dair stratejik düzenlemelerini erozyona uğratması, iktidara karşı anlık zafer kazanmanın bir yolu olarak işlevselleştirilmektedir. Bu nedenle, egemen yapının kurucularının bir tahakküm biçimi olan dil de yapının öngördüğü haliyle konuşulmadığı zaman bir çarpıtma unsuru olmakta ve *taktik* olarak ele alınabilmektedir. Araştırma kapsamında Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin günlük konuşma dilinde yarattıkları çarpıtmalar ve sözcelem olarak kabul edilebilecek yeni kelime ve cümle kalıpları ortaya koymaları da taktik olarak değerlendirilebilecek pratikler olarak incelenmiştir.

Yemek pratiklerinin yanında, Almancanın kullanımı esnasında, konuşma diline Türkler tarafından eklenen yeni bir ek, kısaltma, kelime veya sözcelemler de aynı şekilde *taktikler* ve mikro-dirençler olarak egemen yapıda var olan “verili” kalıpların tahrip edilmesi olarak incelenebilmektedir. Ayrıca, araştırma kapsamında, Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin kendi ülkelerinden olan insanlarla, hangi dili kullandıkları da içinde yaşanılan toplumsal hayata ve gündelik hayat pratiklerine karşı geliştirilen direniş mekanizmaları olarak analiz edilmiştir. Bu bağlamda, gündelik hayatta kullanılan ifade tarzlarının bu çalışma kapsamında, *strateji* olarak değerlendirilebilecek olan dil ve dilbilgisi kuralları, *gerçek düzen* olarak kabul edilebilecek sıradan insanın *taktikleri* yani sözcelem olan konuşma biçiminde farklılıklar kazanmaktadır. Almanya’da yaşayan Türkiye kökenliler de Almancaya uyarladıkları ve manipüle ettikleri sözcelemler ve *lapsus linguae* yani dil sürçmeleriyle yepyeni bir dil yapısını ortaya koyarken, kendi direniş alanlarını yaratmaktadırlar.

3.1.4.Araştırma Süreci ve Sınırlılıkları

Araştırma kapsamında, araştırmacı araştırma alanında bir yıl süre ile yaşamıştır. Bu şekilde, sadece görüşme süreleriyle kısıtlı veriler elde edilmesinin de ötesinde yaşam deneyimlerinin de araştırma sürecine katkı sağlaması amaçlanmıştır. Bu süre zarfında öncelikle araştırma alanı hakkında nüfusun dağılımı, meslek grupları ve Türkiye kökenlilerin yaşadıkları semtler ve mahalleler hakkında veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Ardından, araştırma birimini oluşturan Türk nüfusun yoğun olarak yaşadığı ve Türk mahalleleri olarak bilinen bölgelerde işyeri sahipleriyle iletişime geçilmiştir. Bu iletişimi kurarken, araştırmacının da bizzat o bölgede yaşıyor olması, işyerleriyle sadece görüşme amaçlı değil, gündelik hayat içerisinde kendiliğinden gelişen bir etkileşim kurulmasını ve yaşam deneyimlerinin paylaşılmasını da sağlamıştır. İletişimde olunan kişilerle kurulan birincil ilişkiler sonucunda, araştırmaya ilişkin bilgiler paylaşılmıştır. Özellikle Türkiye kökenlilere ait işyerlerinde çalışan Türkiye kökenli personel, araştırma alanı ve örnekleme dahil edilebilecek kişiler hakkında önemli katkılar ve veriler sağlamıştır.

Görüşmeciler belirlenmeden önce araştırmanın anahtar kişisi olarak belirlenen kişilerin aileleri ve yakınlarıyla iletişime geçilmiştir. Araştırma alanında bizzat yaşıyor olmanın bir katkısı olarak, hiçbir görüşmeciyile ilk karşılaşma anında görüşme gerçekleştirilmemiştir. Her bir görüşmeciyile birebir kurulan etkileşim sonucunda birkaç kere karşılıklı diyaloglar kurularak görüşmecilerin gündelik hayatlarındaki pratikleri birebir gözlemlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın ana teması olan gündelik hayat pratiklerinde yer alan mikro-direnşler ve *taktikler* çerçevesinde analizinin yapılabilmesi için, görüşmecilere yalnızca soru sormanın araştırmanın amacına ilişkin verinin elde edilmesine yeterli olmayacağı düşünülmüştür. Bu nedenle de gündelik hayatın en yalın uzamı olan ev içi etkinliklerin gözlemlenebileceği yerler olarak görüşmecilerin evlerine birkaç ziyaret gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan görüşmecilerle ortak yaşam deneyimleri paylaşılmıştır. Bu ortak yaşam deneyimleri araştırmaya, derinlemesine mülakatlarla

elde edilen verilere ek olarak, birçok yaşam modelini ve yaşam alanını gözleme olanağı vermiştir.

Araştırma alanında bir yıl süre ile yaşanmış olmasına bağlı olarak, Almanya’da yaşayan Türkler üzerine, sadece alan çalışmasıyla sınırlı bir bilginin ötesinde, yaşam deneyimleriyle desteklenen gözlemler de araştırmaya katkı sağlamıştır. Bu gözlemler kimi zaman araştırmanın katılımcılarıyla bir düğüne gitmek, kimi zaman aynı evde birlikte yemek yemek, kimi zaman da birlikte alışverişe çıkmak gibi birçok gündelik hayat pratiğinin birlikte gerçekleştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Birlikte gerçekleştirilen aktiviteler, hem katılımcıların gündelik hayat pratiklerini anlatılardan farklı olarak bizzat gözlemleyerek inceleme olanağı vermiş hem de görüşmelerde dile getirilmeyen birçok farklı noktanın da gözlemlenmesine olanak sağlamıştır. Görüşmelerin kayıt altına alınması getirebilecek olduğu rahatsızlıklar da göz önünde bulundurulduğunda, birlikte gündelik hayatı deneyimlemenin, gündelik hayat sosyolojisi üzerine kurulu bir çalışmaya katkıları oldukça geniş olmuştur.

Bir düğün töreninde, salonun girişinde, davul zurna çalınması ve gelin arabasının korna çalarak konvoy eşliğinde düğün salonuna gelmesi, düğünlerin özellikle devam ettirilmesi konusunda ısrarlı olunan bir alan olduğunu ortaya koymaktadır. Bu davranış biçimiyle, daha fazla ses çıkartarak ve çevreden daha fazla duyulmasını sağlayarak “*eşe dosta duyurmak*” amaçlanmaktadır. Bu şekilde Bourdieu’cu bir anlayışla, düğünlerin görkemli olması, bir sosyal sermaye unsuru olarak değerlendirilmektedir. Yakın dost ve akrabaların arasında, büyük düğün salonları, büyük orkestralar ya da yemekte sunulan alternatifler, ailenin ekonomik sermayesini ortaya koyduğu gibi aynı zamanda kendi çevreleri içerisinde sosyal sermayelerini de görünür hale getirmeyi amaçlamaktadır.

Öte yandan, düğün törenlerinin Avrupa ve Türkiye’de yayın yapan “Düğün TV” isimli bir uydu kanalı aracılığıyla ve yüklü meblağlar ödenerek, birkaç hafta süreyle Türkiye’deki yakınlarının seyretmesini sağlamak gibi pratikler, Almanya’da süre gelen yaşantının Türkiye ile olan yakın ilişkisini ortaya koymaktadır. Bu kanal

aracılığıyla Avrupa'nın herhangi bir şehrinde gerçekleştirilen düğün, sabahın erken saatlerinden itibaren televizyon kanalının yayın ekiplerince kaydedilmekte ve düğün salonuna giriş ve düğünün sonuna kadar devam eden bir yayım sırası izlenmektedir. Söz konusu düğünlerin yayınlanması, düğünün süresi ve televizyonda yayımın kaç gün süre ile tekrarlanmasının istendiğine bağlı olarak ücretlendirilmektedir. Kimi zaman bir hafta boyunca aynı saatte yayınlanan aynı düğün bu şekilde öncelikle Türkiye ve ardından da Avrupa'da yaşayan akrabalar ve tanıdıklara ulaştırılmaktadır. Düğünlerde gelin ve damatlar kadar, aileler ve misafirler de ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, düğün kaydı uzaktaki akraba ve tanıdıklara ulaşmak ve gündelik hayatın bir kesitini görsel olarak iletebilmek için kullanılmaktadır. Bu şekilde, düğünler iletişim amacıyla işlevselleştirilmektedir. Bunun yanı sıra, düğün sahiplerinin ekonomik sermayelerini ve sosyal statülerini de ön plana çıkarmayı amaçlayan şekilde düğün salonunun görselliği, yemekler, gelin ve damadın ve ailelerinin kıyafetleri düğün yayınlarında sıklıkla ekrana getirilmektedir. Bu durum, Çağlar'ın belirttiği gibi özellikle Türkiye'deki akrabalar ve yakınlar nezdinde “sosyal bir kabullenilmeyi”⁴⁸ beraberinde getirmekte olduğu iddiasını destekler görünmektedir.

Türkiye'deki yaşam modeli, sosyal güvence ve refah devleti hizmetlerinin yoksunluğu gibi noktaların eksikliği ile sıklıkla eleştirilmesine rağmen, birçok gündelik yaşam pratiğinin beslendiği ana kaynak olmaktadır. Bu nedenle, düğünler ve düğünlerin uydu aracılığıyla kilometrelerce öteye, haftalarca yayınlanması gibi uygulamaların geliştirilmesi, bir diğer yandan da, gündelik yaşantıda Türkiye-Almanya arası kurulan paralellikleri ortaya koymaktadır. Bu ve benzeri gözlemler görüşmelerle ortaya konulanların ötesinde veriler elde edilmesine imkân sağlamıştır.

⁴⁸ Ayşe Çağlar' göre, “Almanya'da yaşayan Türkiye kökenlilerin yine de yıllık izin zamanlarında tatillerini Türkiye'de geçirerek, Türkiye'de orta ve üst sınıfa ait mekânlarda tatil yaparak, üst gelir grubuna hitap eden yerlerden yazlık satın alarak, ya da bu zümreye yönelik ürünler satan yerlerden/mağazalardan alışveriş yaparak, Almanya'da sahip olamadıkları sosyal hareketlilik ve sosyal kabullenilmeyi sağlamaya çalıştıkları ifade edilmektedir” (Çağlar, 1995:319).

Görüşmecilerin çalışma ve iş durumlarına göre, görüşmeler genellikle görüşmecilerin kendi evlerinde, belirlenen saatlerde randevu alınarak gerçekleştirilmiştir. Evlerin görüşmeler için tercih edilmesinin nedeni, ev ve kişiye ait işyerlerinin dışındaki görüşmelerde, kimi görüşmecilerin kendilerini rahat hissedemediklerini ve etrafta oturanların kendilerini duymasından kaynaklı olarak tedirgin olacaklarını belirtmeleridir. Buna rağmen sosyal ortamlar olan kafe ve restoranlarda gerçekleştirilen görüşmelerde de mekânlar yine görüşmecilerin kendi talepleri doğrultusunda seçilmiştir. Ev ya da dış mekân ve görüşme tarihinin seçimi tamamen görüşmeciye bırakılmıştır ve görüşmecilerin zaman sıkıntısı duymadan, tamamen rahat olabilecekleri zamanlarda görüşmelerin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Evde gerçekleştirilen görüşmeler dışında, ofis/işyeri veya kafe/restoran gibi sosyal mekânlarda da yine aynı şekilde randevulu görüşmeler yapılmıştır. Görüşmecilerden alınan onayın ardından görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır.

3.1.5. Görüşme Soruları

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerde, görüşmecilere otuz bir soru sorulmuştur ancak görüşmecinin yanıtlarına dayalı olarak konuyla ilgili daha derin bilgi alabilmek adına kimi zaman sorular farklılaştırılmış ve çeşitlendirilmiştir. Sorular; Almanya’da gündelik hayat pratikleri temel alınarak, yemek pratikleri, mutfak alışkanlıkları, alışveriş alışkanlıkları, okuma, düşünme ve konuşma pratiklerindeki farklılıklar, gündelik hayat pratiklerinin Almanlarla karşılaştırılması, farklılık ve benzerlikler, Almanya’da yaşamak üzerine genel görüşler, Almanya’da yaşamanın avantaj ve dezavantajları gibi ana başlıklar altında şekillenmiştir. Almanya’da yaşayan Türkiyelilerin, Almanya’da geçirdiği elli yılın sonunda, Almanların Türklerden edindikleri pratikler ve gündelik hayat pratiklerinde yaşanan benzeşmeler de dikkate alınmıştır.

Kimi zaman görüşmecilerin bazılarının sorulan soruları yanıtlamakta güçlük çektiği fark edilmiştir. Bu durumda görüşme formunda yer alan sorular farklı kelimeler ve cümleler ile kolaylaştırılarak görüşmecinin anlayabileceği biçimde

yeniden sorulmuştur, ancak yine de kimi görüşmecilerde bazı sorulara yanıt alınmadığı olmuştur. Bu durumda, fazla ısrarcı olunmadan diğer sorulara geçilmiş ve benzer sorular çerçevesinde yanıtlar alınmaya çalışılmıştır. Görüşmecilerin yanıtlamakta en çok zorlandıkları soru, “*Almanya’da yaşayan bir Türk olarak, Alman toplumunun egemenliğine karşı kendi varoluş alanlarınızı nasıl yaratıyorsunuz?*” sorusudur. Bu soruya yanıt vermekte güçlük çekildiği anlaşılınca, soru farklı biçimlerde ifade edilerek, “*Almanya’da yaşayan bir Türk olarak, kendi varlığınızın devamını nasıl sağlıyorsunuz?*” şeklinde değiştirilmiş ve yanıt alınabilmiştir.

Görüşme soruları arasında yer alan “*Okuduğunuz yayınları zihninizde Türkçe mi Almanca mı değerlendirirsiniz?*” sorusunun, görüşmeler süresince görüşmeciler tarafından farklı ve çok güzel bir soru olarak bulunduğu sık sık dile getirilmiştir. Bu nedenle, görüşmeler sürdükçe bu soru, “*Kendi zihninizde Türkçe mi Almanca mı düşünüyorsunuz?*” şeklinde değiştirilmiş ve bu soruya verilen yanıtlar araştırmaya katkı sağlamıştır.

Görüşmeler sırasında araştırmacı ve görüşmeci tamamen sestem uzak bir ortamda ve yalnız olarak görüşmeleri gerçekleştirmişlerdir. Çift olan görüşmeciler için bu konuya özellikle özen gösterilmiş ve bir görüşmecinin daha önceden sorular hakkında fikir sahibi olması, önceki görüşme esnasında fikirlerini beyan etmesi ya da diğer görüşmeciye müdahale etmesi engellenmeye çalışılmıştır.

3.1.6. Araştırma Alanına Dair

Alan çalışması, Almanya’nın Kuzey Ren Westfalya Eyaleti şehirlerinden Aachen’da gerçekleştirilmiştir. Aachen, Kuzey Ren Westfalya eyaletinin güneyinde, Hollanda ve Belçika sınırında bulunan yaklaşık 257.000 nüfusa sahip bir şehirdir. Almanya’nın ve Kuzey Ren Westfalya eyaletinin en önemli iki sanayi kenti olan Köln ve Kuzey Ren Westfalya eyaletinin başkenti olan Düsseldorf’a oldukça yakın olan Aachen, Kutsal Roma Germen İmparatorlarının taç giydiği kent olması nedeniyle tarihsel bir öneme sahiptir. Ayrıca, kimya, cam, dokuma ve gıda sanayisi

gelişmiş bir şehirdir. 2013 yılı Alman Federal İstatistik Dairesi verilerine göre, Aachen'da yaşayan Türkiye kökenli nüfus, 16.710'dur.

Araştırma kapsamında görüşmeler Aachen şehir merkezinde yer alan Adalbertsteinweg Mahallesi, Elsasstrasse Caddesi, Burtscheid Mahallesi, Stoelberg Mahallesi ve Herzogenrath mahallelerinde gerçekleştirilmiştir. Bu yerlerden Elsasstrasse, Aachen şehrinde Türk işyerlerinin en yoğun olduğu caddedir. Bu mahallede, Türkiye kökenlilerin sahibi olduğu üç adet kuaför/berber salonu, üç adet Türk süpermarketi, altı adet iddia/bahis oynanılan dükkân, dört adet kahvehane, üç adet döner/kebab restoranı, iki adet züccaciyeci, bir adet büyük kuyumcu, iki adet gelinlik mağazası, iki adet Türk fırını ve bir adet seyahat acentesi bulunmaktadır. Bu mahalle genellikle orta ve ortanın altı gelir grubunun yaşadığı bir mahalle olarak tanımlanmaktadır. Genellikle Türk yerleşimlerinin de yoğun olduğu bu bölgede yer alan ve oldukça tanınan bir restoranın sahibi de dahil olmak üzere görüşmelerin bir kısmı, randevu alınan görüşmecilerin de bu işyerine gelmesiyle, burada yer alan bir ofiste gerçekleştirilmiştir.

Bir diğer araştırma alanı olan Adalbertsteinweg Caddesi de yine Türk işyerlerinin yoğun olduğu bir bölgedir, ancak bu caddede Türkiye kökenlilerin yerleşimleri Elsasstrasse kadar yoğun değildir. Görüşmelerinin çoğunun gerçekleştirildiği bu caddede, genellikle gündüzleri Türklerin temel ihtiyaçlarını karşıladıkları Türklere ait birçok işyeri bulunmaktadır. Bu caddede Türkiye kökenlilerin işlettiği bir büyük süpermarket, bir büyük kebab restoranı, bir büyük dönerci, kuaför, sürücü kursu, üç adet fırın, iki adet büfe, bir elektronik mağazası, bir telefon tamircisi, bir züccaciyeci ve bir tesettür giyim mağazası bulunmaktadır.

Görüşmelerin gerçekleştirildiği bir diğer bölge olan Burtscheid Mahallesi üst gelir grubundan Almanların yaşadığı bir yer olarak tanımlanmaktadır. Bu mahallede oturan görüşmeciler, araştırmaya katılan en üst gelir grubunu oluşturan ve en üst eğitim seviyesine sahip olan kişiler olarak dikkat çekmektedir. Görüşmelerin yapıldığı diğer mahalleler olan Stoelberg ve Herzogenrath mahalleri de yine Türklerin çok yoğun olarak yaşamadıkları mahallelerdir. Bu mahallelerde yaşayanlar

genelde orta ve altı gelir grubuna mensup kişiler olarak tanımlanmaktadır. Herzogenrath ve Stoelberg, Aachen şehrinin merkezine diğer mahallelere göre daha uzak bir konumda bulunmaktadır. Aachen şehir merkezine yakın olan Elsaasstrasse ya da Adalbertsteinweg gibi mahalleler, eski kent merkezlerinin çöküntü alanlarını oluşturmasına paralel biçimde, görece daha eski yerleşimlerden oluşmaktadır. Bu durumda, yükseköğrenim mezunu olmayan ve profesyonel meslek sahibi olmayan Türkiye kökenliler, birçok kentte olduğu gibi Aachen’da da şehir merkezindeki görece eski ve kiraları daha ucuz yerleşim alanlarında yaşamaktadırlar.

Özellikle emeklilik zamanlarında Türkiye kökenlilerin ev satın alarak yerleştikleri mahallelerde, genellikle Alman toplumuyla daha yakın ilişkilerin kurulduğu dile getirilmektedir. Ancak, yine de ziyaret edilen evlerde kullanılan dekorasyon malzemeleri, tüketim ürünleri ve yeme-içme alışkanlıklarının Türk ürünleriyle devam ettirilmekte olduğu gözlemlenmiştir. Bu mahalleler Türk marketleri ve Türk işyerlerine uzak olsalar da toplu olarak yapılan alışverişlerle Türk malı ürünler temin edilmekte ve Türkiye kökenli nüfusun yoğun olduğu mahallelere benzer yaşam modelleri gözlemlenmektedir. Bu benzerlik, aynı zamanda, bayramlar ve düğünler gibi belirli ritüellerin devam ettirilmesi konusunda da devam etmektedir. Türkiye kökenlilerden oluşan topluluklarıyla bir araya gelme pratiklerini, mahallelerin uzak olması ya da fiziksel ayrışmanın geniş ölçüde etkilemediği dikkat çekmektedir.

3.2. ARAŞTIRMANIN VERİLERİNİN ANALİZİ

Bu çalışma kapsamında elde edilen verilerin analizinde, araştırma sorunsalıyla paralel biçimde altı temel kategori ve bu temel kategorilerin toplam 14 farklı alt kategorisi incelenmiş ve görüşmeler bu başlıklar çerçevesinde kategorileştirilmiştir. Bu bağlamda Çizgi Dışı Çoğulluklar, Sıradan Olanın Manipülasyonları ve Taktikler, Yaratıcı Zekâ (Metis) Uygulamaları, Direniş, Çoklu Direniş ve Toplumsal Cinsiyete Dayalı Eşitsizlikler kategorileri ana kategorileri oluşturmuştur. Çizgi Dışı Çoğulluklar ana kategorisi bu çalışmanın özgün kavramlarından biridir. Bu kavram, Certeau'nun çizgi dışılık kavramının araştırmaya uygun olarak yeniden gözden geçirilmesi sonucunda Certeau'nun belirttiği “*günlük kullanımdan, yani farklılıkların sayısının ve katsayısının oluşturduğu uçsuz bucaksız kaynaktan*” hareketle çoğullukların çizgi dışı olma boyutunu ve farklılıklarını ön plana almaktadır. Bu kategori kendi içerisinde Öteki Olmak, Ayrışma Biçimleri (İnanışlar ve Eylem Biçimleri) , Yemek Pratikleri ve Farklı Tüketim Biçimleri alt kategorilerindeki farklılıkları barındırmaktadır ve araştırma verileri bu alt kategoriler çerçevesinde irdelenmiştir.

Araştırmanın bir diğer temel kavramı olan “Sıradan Olanın Manipülasyonları ve Taktikler” kategorisi ise Certeau'cu görüş ekseninde şekillenen bir yaklaşımla, Almanya'da yaşayan Türkiye kökenlileri herhangi bir özellik taşımayan sıradan bireyler olarak gündelik hayatlarının sıradan haliyle inceleme konusu yapmaktadır. Sıradan bireylerin Mücadele Alanları/Kurallara Uymamak, Gündelik Hayat Pratikleri ve Taktikler (Dil Manipülasyonları (Sözcelem ve Lapsuslar), Okumak, Almanca/Türkçe Düşünmek, Kaçak Avlanmak/İşten Çalmak) alt kategorileri ekseninde gündelik hayat pratiklerinde *taktiklerin* izleri sürülmüştür.

“Yaratıcı Zekâ (Metis) Uygulamaları” kategorisinde ise sıradan Türkiye kökenli bireylerin Alman toplumuna karşı geliştirdiği anlık kurnazlıklar, hamleler ve hileler ele alınmaktadır.

Bir diğ er temel kategori olan “Direniş” alanında ise “Çalışarak Direnmek” ve “Bir Direniş Alanı olarak Ev iç i Yaşam” alt kategorileriyle beraber ele alınmıştır. Bu kategoriler arasında yer alan Çalışarak Direnmek alt kategorisi araştırmanın özgün kategorilerinden bir diğ eridir. Certeau’nun direniş tipleri arasında yer almamasına rağmen araştırma verilerine dayanarak oluşturulan bu kategori, egemen iktidar unsurlarına “çalışarak direnmenin” yollarını ortaya koymaktadır. Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin, Alman toplumun iktidarına karşı kendi varlıklarını ve farklılıklarını sergilemenin bir yolu olarak çalışmak ve ekonomik sermayenin arttırılması yoluyla görünürlüğün de arttırılmasının amaçlandığı dikkat çekmektedir. Bu şekilde özellikle ekonomik alanda sayıları artan Türkiye kökenlilerin ticari faaliyetleri Alman toplumsal hayatı içinde Türkiye kökenlilerin her alanda görünürlüklerini ve kabullenilme düzeylerini arttırmaktadır. Ayrıca, “Direniş” kategorisinin bir diğ er alt kategorisi olan “Bir Direniş Alanı olarak Ev iç i Yaşam”, Certeau’cu görüşe dayalı olarak, ev/aile içerisinde yaşam modellerinin ve buna bağlı olarak gündelik hayat pratiklerinin yeniden üretimini ortaya koymaktadır. Bu yeniden üretim süreci, Türkiye kökenlilerin dile getirdiği “*Almanlaşma tehdidine*” karşı, “*Türkiyeli gibi kalabilmenin*” ev içerisindeki tüketimle ya da aile ilişkileriyle aktarımından doğmaktadır.

Araştırmanın özgün kategorilerinden bir diğ eri olarak “Çoklu Direniş” kategorisi, araştırma verilerinden hareketle yaratılan yeni bir kategoridir. Görüşmeciler arasında yer alan Alevi görüşmecilerin ortaya koydukları ifadeler, araştırmanın en başında kurgulanmayan birden fazla tahakküm ve birden fazla direniş alanının varlığının tartışılmasını gerekli kılmıştır. Bu noktadan hareketle bu çalışma kapsamında Türkiye kökenlilerin homojen bir topluluk olmadığını altı çizilerek bu toplum içerisinde birçok alanda farklılaşmanın esas olduğu dikkat çekmektedir. Mezhepler ya da toplumsal cinsiyet bu kavramlardan ikisi olarak bu çalışmada ele alınmıştır. Ancak vurgulanması gereken nokta, benzer araştırmalarda farklı ayrışma unsurlarının farklı direniş alanları yaratmasının mümkün olduğudur.

“Toplumsal Cinsiyete Dayalı Eşitsizlikler” kategorisi bu çalışmanın verilerinden hareketle oluşturulan bir diğer özgün kategoridir. Certeau’nun gündelik hayat sosyolojisi kuramında yer almayan toplumsal cinsiyete dayalı tahakküm ve eşitsizlikler bu çalışma kapsamında elde edilen veriler çerçevesinde özgün bir yere sahiptir. Bu nedenle, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin toplumsal uzamda önemli bir tahakküm alanı ve buna paralel olarak da direniş alanı olduğu kabul edilerek bu kategori oluşturulmuştur. Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin gündelik hayatlarında maruz kaldıkları bir diğer tahakküm alanı olarak kadınların toplumsal hayatta baskı altına alınması, tacize uğraması ya da eşleri tarafından toplumsal uzamdan uzak tutulması gibi görüşmecî ifadeleri bu çalışmanın farklı bir direniş alanını oluşturmaktadır.

3.2.1. Çizgi Dışı Çoğulluklar

Gündelik hayatın bir iktidar alanı olduğundan hareketle Michel de Certeau, toplumun içerisinde egemen olanların ve bu iktidara tabi olanların bir tahakküm ilişkisinin bulunduğunu tartışır. Bu tahakküm ilişkisi içerisinde, egemen olan kurumlar ya da gruplar tarafından belirlenen *stratejilerin* tanımladığı sınırlar bulunmaktadır. Bu sınırlara *çizgiler* adını veren Certeau, bu sınırları oluşturan ve sistemin kurucusu olmayanları “çizgi dışı olanlar” olarak tanımlamaktadır (Certeau, 2009: 51).

“Çizgi dışında olmak” ise egemenlik alanları dışında kalanların varoluşunu tanımlamaktadır. Certeau’ya göre çizgi dışında kalmak çoğunluğun dışında olmak, azınlık olmak anlamına gelmemektedir. Tam aksine, Certeau, her bir bireyin kendi yaratıcılığı ve yeniden üretim biçimleriyle aslında *çoğul* olmayı ifade ettiğini ortaya koymaktadır. Burada *çoğul* olmakla ifade edilen homojen ve tekil biçimlerdeki gruplar, kurumlar ya da düşünce sistemlerinden farklı olmak ve heterojenliktir. Certeau’ya göre “çoğullaşma, günlük kullanımdan, yani farklılıkların sayısının ve katsayısının oluşturduğu uçsuz bucaksız kaynaktan doğar” (Certeau, 2009:301). Tek

tipleştiriciliğin karşısında da çoğul ve sayılamayacak kadar çeşitli bireyler, düşünce biçimleri ve eylem pratikleri bulunmaktadır. Dolayısıyla, çizgi dışında kalan *çoğulluklar*, yaşaması gereken ve ona kanunlarla dayatılan yerin sınırlarından çıkmadan “çoğul” ve yaratıcı olmayı başarırlar (Certeau, 2009:104). Bu başarının sahipleri de sıradan bireylerdir ve mikro-direnşleriyle günlük hayatlarında iktidara karşı mikro zaferler kazanmaktadırlar.

Araştırmaya temel olan gündelik hayatta direniş pratiklerinin belirlenmesi çerçevesinde vurgulanması gereken en önemli nokta, Certeau için sıradan insanın taşıdığı önemdir. Bu çalışma kapsamında Almanya’da yaşayan Türkiyeliler üzerine odaklanılırken benimsenen yaklaşımlardan biri de budur. Sıradan bireye toplumsal hayatta değiştirici ve dönüştürücü aktif bireyler olarak yaklaşarak, klasik göç çalışmalarının ya da uluslararası göç yaklaşımlarının yapısalcı kavrayışlarının ötesinde bir bakışla yaklaşılması amaçlanmaktadır. Bu farklı kavrayış ve yaklaşım bu çalışmayı benzer göç çalışmalarından farklı noktasını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, en yalın haliyle, inceleme konusu olmayan ve sıradanlıkları bilimsel bir yaklaşıma konu edilmeyen bireylerin, aslında *çizginin dışında kalanlar* olarak, yarattıkları çoğulluklar bu araştırmada önem kazanmaktadır.

Sıradan bireyin gündelik hayattaki eylemlerinin *taktiksel* olarak iktidara karşı geliştirilen direniş mekanizmalarını ürettiğine dair ön kabul üzerine kurgulanan bu çalışmada, gündelik hayatın içerisinde yer alan eylemler inceleme konusu olarak ele alınmıştır. Gündelik hayat içerisinde belirleyici olarak önemli bir yer tutan inanışlar ve inanışlara dayalı pratikler ve ritüeller, Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin gündelik hayatın şekillenmesinde en önde gelen unsurlar olarak ön plana çıkmaktadır.

3.2.1.1 Öteki Olmak

Certeau, araştırmasında yer alan ve çizgi dışında kalan “öteki” çoğulluklar kavramıyla İspanyol sömürgecilerin Hristiyanlaştırma dayatmasına maruz kalan

Güney Amerika yerlileri örneğiyle, en zayıf olanların iktidara karşı geliştirdiği manevralar, hileler ve mikro-direnç mekanizmalarından bahsetmektedir.

“Sömürgeleştirilen kabilelerde yaşayan yerli halk, başkalarının düzenini farklı bir düzlemde işletmişlerdir. Özümstedikleri ve onları onlara dışarıdan bakarak “özümseyen” sistemin içinde “öteki” olarak kalabilmişlerdir. Bu sistemden ayrılmadan bu sistemi kendi yollarına döndürmüşlerdir. Hatta bu tüketim prosedürleri asıl farklılıklarını, işgalcinin düzenlediği uzamda ortaya koymuştur. Dayatılan bilgiler ve simgeler, bunların üreticisi olmayan uygulayıcıların manipüle ettikleri nesnelere dönüşmektedir” (Certeau, 2009:107).

Certeau'nun ifadelerinde yer aldığı gibi, kendi üreticisi olmadıkları bir egemen yapı içerisinde, göçmenler ya da işgale uğrayan bölgelerin yerli halkları, egemen düzene karşı kendi kurnazlıklarını geliştirerek, başka bir toplumsal grubun ürünü olan kültürel, siyasal ve toplumsal yapılar arasında, kendi düzenini oluşturabilmeye çalışmaktadır. Aşağıda yer aldığı haliyle bir görüşmecinin görüşleri bu durumu örneklendirmektedir;

“İki toplum birbirine uzak, uzak, uzak. Yakın öyle değil. 3 tane çocuğum var, burada okudum, burada büyüdüm yine de “Türk çocuğu” derler. Ayrım olması lazım. Hayatta kalkmaz o ayrım. Ayrım olsun ki, kişiliğimiz, kim olduğumuz, yaşam biçimimiz belli olsun. O ayrım kalkarsa biz de Almanlaşmış oluruz. Farklılık olmadığı zaman o zaman biz de onlar gibi oluruz” (Görüşmeci 22, Erkek, 45 yaş)

Bu ifadeye göre, Almanya'da yaşayan Türkiye kökenlilerin gündelik yaşantısında ayrıştıkları katmanlar vardır. Bu katmanlardan biri olarak Alman toplumunun bir parçası olan Türkiye kökenliler de benzer şekilde kendi topluluklarının sınırlarını çizmekte, kendilerine ait eylem ve pratikler dünyası yaratmakta ve bu dünya içerisinde kendilerine ait materyal olanakları da yarattıktan sonra, bir toplumsal yapı içerisinde “öteki” olmanın tüm koşullarını elde etmiş olmaktadır.

Certeau'ya göre, sistem sahte durağanlıklar yaratır. Mahalle ve kasaba ortamında “hareketsizlik yanılması” yaratır. Yaşamın her anında sahte durağanlıklar olduğu tahayyül edilir. Aslında söz konusu olan, sadece bu işin ve oyunlarının görünmez oluşudur. Bunların görünmez olduğu nokta da bir sınıfın ötekenden ayrıldığı “mesafe içinde gerçekleştirilen gözlemin üretmek istediği” ile ona direnen arasındaki ilişkiyi kavradığı noktadır (Certeau, 2009: 323). Certeau'nun karşıt olduğu görüşe göre, tekil ve durağan bir toplum tahayyülü vardır ve aralardaki boşluklar

olarak değerlendirilebilecek olan boşluklar, farklılıklar ya da hareket halindeki unsurlar, bilimin genelleştirici yapısı gereği analiz dışındadır.

Birçok bilim dalında olduğu gibi sosyal bilimlerde de çoğunluğun genellenebilir olduğu yaklaşımı kabul görmektedir ve bu da tek tip ve homojen algılar, tahayyüllerin ve yaklaşımların doğmasına neden olmaktadır. Bu çalışma kapsamında da, daha öncelerinde yapısal yaklaşımların egemenliğinde ele alınan göç olgusuna tek tipleştirici ve yapı temelli yaklaşımlara alternatif bir yaklaşım ortaya konulması amaçlanmıştır. Homojen ve durağan bir Alman toplum yapısını tahayyül etmek ne kadar kısıtlayıcı ise, onun içerisinde yine aynı şekilde homojen, durağan ve Türkiyelilerden oluşan bir toplum tahayyülü de aynı derecede kısıtlayıcıdır. Ayrıca yapısal bir üst bakışla, bireyin ve gündelik hayatın devinimini göz ardı edicidir.

“Getto kuruyorlar Türkler burada. O dünyanın içerisine giriyorlar ve zannediyorlar ki, Almanya o. Onunla yetinmeye çalışıyorlar. Birçoğu için Almanya işyerinde başlayıp işyerinde bitiyor” (Görüşmeci 4, Erkek, 42 yaş).

“Mesela bir ses sanatçısı geliyor, herkes hücum onu dinlemeye gidiyor ve Türkiye’yi yaşıyorlar. Sonra geri dönüyorlar, tekrar Almanya’yı yaşıyorlar” (Görüşmeci 12, Erkek, 52 Yaş).

Almanya’da yaşayan Türkiye kökenliler sistem içerisinde mevcut olduğu kabul edilen durağan yapının, “*hareketsizlik yanılığının*” yıkıldığı uzamlar yaratmaktadır. Certeau’nun tartıştığı Brown hareketi gibi, Almanya’daki Türkiye kökenlilerin yarattığı mekânlarda, kapalı sınırlar çizilmekte ve Almanya’da Alman toplum yaşantısı öngörüsüne zıt görüngüler oluşmaktadır. Bu görüngüler Türk toplumunun yoğun olarak yaşadığı alanlarda kimi zaman Türkiye’deki gibi dizayn edilen kahvehane duvarları ve kilimler, kimi zaman Türk mahallesinde kapı önünde çekirdek yiyen kadınlar ve çocuklar, kimi zaman da tamamen Türkçe CD satan bir müzik market olarak dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, tekil ve homojen bir Alman ya da Türkiyeli toplumsal uzamı ya da mahallesi tahayyülü aslında tamamen düşünsel bir yaratımdan ibarettir. Klasik sosyolojik düşünce biçiminde ele alınan homojen yapılar ya da bütüncül yapılar, işte bu fragmanlar ve sıradan bireylerin gündelik tahakkümlere karşı geliştirdikleri *taktiklerle* alt üst olmaktadır.

Almanya’da yaşayan Türkiye kökenliler, kendi yaşam modellerini, “*çizgi dışı çoğulluklar*” olarak inşa ederken, bu sürece etkide bulunan çeşitli faktörler bulunmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte artan sermaye dolaşımının bir sonucu olarak, medya sektörünün farklı coğrafyalarda yeni yapılanmalar içerisine girmesi, dolaylı olarak yurtdışında yaşayan ve göçü birebir deneyimlemiş Türkiye kökenliler üzerinde de etkiler yaratmıştır. Yaygınlaşan uydu ağı sayesinde, özellikle Avrupa’da kurulan Türkiye merkezli yayın gruplarının Avrupa ofisleri, gazeteler ve Avrupa’ya özgü programlar Türk toplumu tarafından yoğun bir biçimde takip edilmektedir. Bu durum da görüşmeciler tarafından özellikle dil öğrenimi konusunda önemli bir nokta olarak belirtilmiştir.

Katılımcılar tarafından, önceleri mecburen izlenen Alman kanallarının özellikle ev kadınları için bir şekilde, temel düzeyde de olsa, Almancanın öğrenilmesine katkı sağladığı ifade edilmektedir. 2000’lerden sonra ise Avrupa kanallarının yayınındaki artışla Türkiye’nin “yakınlaştığı”nı dile getiren birçok görüşmeci bulunmaktadır. Türkiye’nin haberlerine, filmlerine ve müzik kanalları sayesinde müziklerine erişimin mümkün hale gelmesi, bir şekilde “*Kendilerinin sınırları içerisinde yaşamadığı başka bir ülkeye paralel yaşayan bir toplum*” yaratmaktadır. Bu durumda da içinde yaşanılan ama siyaseti ya da gündemi takip edilmeyen, müziği belli bir kesim tarafından dinlenilmeyen, dili yine belli bir kesim tarafından konuşulmayan ancak vatandaşı olup, pasaportu taşınan bir ülke ve orada yaşayan insanların öyküsü ortaya çıkmaktadır.

“Elsasstrase’ye (en önemli Türk Mahallesi) gittiğim zaman bakıyorum, hala aynı şeyler konuşuluyor, hala 10 yıl-20 yıl öncesi gibi. Türkiye’de gibi yaşıyorlar. Hep oradaki olaylar. Burada Aachen’da inşaatlar vs. yol çalışmaları ne oluyor, bitiyor kimse ilgilenmiyor” (Görüşmeci 15, Erkek, 52 Yaş).

“Dizilerim var benim olmazsa olmaz. Yeni başlayan Huzur Sokağı, Adını Feriha Koydum, Sülman var. Her gün belirli dizilerimiz var. Radyodan dinliyorum haberleri her gün. Alman radyosu hiç dinlemiyorum. Karadeniz FM dinliyorum. Sabahtan akşama kadar çalıştığım yerde hep açık onu dinliyorum” (Görüşmeci 2, Kadın, 63 Yaş).

Bu ifadelerde ortaya konulduğu gibi, özellikle uydu aracılığıyla sayıları artan Türk kanalları, Türkçe düşünmek, dinlemek, konuşmak ve okumak isteyenler için

elverişli ortam yaratmaktadır. Türk medyası, Türkiye'nin gündeminden kendilerine gündem yaratan insanlar için bu yaşam modelinin devam ettirilmesi açısından önemli bir unsur haline gelmektedir. Ayrıca, diziler ve reality showlarla gündelik hayat pratiklerinin ve bunların görüngülerinin Türkiye üzerinden Almanya'ya ve hatta tüm dünyaya erişimi mümkün hale gelmektedir. Dolayısıyla, gündelik hayat pratikleri, örneğin yaygın olarak kullanılan kelime kalıpları, giyim ve yemek pratikleri medya aracılığıyla görünür hale gelmekte ve her yaş gurubundan izleyici için "Alman olmayan" ve Türkiye kökenli bir yaşam modelinin devamına olanak sağlamaktadır. Devam ettirilen ve kimi zaman yeniden üretilen gündelik hayat pratikleri de içerisinde "*kendi gibi olma*"nın ve gündelik hayatta mikro-direnışlerin öğelerini barındırmaktadır.

"Bunlar (1. Kuşak Türkler) uzun seneler buzlukta saklanmış gibiler. Donmuşlar" (Görüşmeci 15, Erkek, 52 Yaş).

"70'ler, 80'ler bunlar hep aynı kaldılar. Aşmaya çalışanlar da var elbette, ama çoğu böyle yani. Bunlar çok saflar, buradaki yaşantıya hiç gerek duymadılar" (Görüşmeci 15, Erkek, 52 Yaş).

"Biz Almanya'ya nasıl geldiysek öyle kaldık. Hiç farklı bir şey yapmadık" (Görüşmeci 3, Kadın, 60 Yaş).

İkinci ve üçüncü kuşak görüşmeciler ağırlıklı olmak üzere kimi görüşmeciler, Almanya'da yaşayan Türkiye kökenlilerin, "*Ayakları burada, başları Türkiye'de yaşadıklarını*" eleştirel bir biçimde ifade etmektedirler. Değişimlere karşı da benzer dirençler ürettikleri dikkat çeken ve deneyimini bizzat yaşayan Türkiye kökenliler için, Türkiye algısı sabit ve statik olarak değişmez bir biçimde korunmaktadır. Ancak bu durumun göç deneyimini yaşamayan üçüncü nesillerde farklılık gösterdiği sıklıkla vurgulanmaktadır.

"Kapalı bir çekirdek içinde yaşıyorlar hala. 1970'lerde gelen birinci nesil için yaşam nasılsa hala aynı. İkinci ve üçüncü nesillerde fark ediyor tabii" (Görüşmeci 5, Erkek, 35 Yaş).

“Türklerin Almanlarla kontağı yok bir kere. Herkes kendi halinde yaşıyor Türklerde. Kültürümüzü korumak önemli. Onların kültürü ayrı, bizimki ayrı. Farklıyız. Biz Müslümanız, onlar Hristiyan, çok farklı kültürel yaşantımız var” (Görüşmeci 6, Kadın, 58 Yaş).

Bir görüşmecinin ifadelerinde yer aldığı gibi, Türkiye kökenlilerin kendi var oluş alanlarını yarattıkları kapalı toplumsal yapılar, Türk mahalleleri, Türk komşular, Türk mağazaları ve Türk işyerlerinde sürdürülen yaşamlar arasında inşa edilmektedir. Bu döngü içerisinde birçok Türkiye kökenli kendi “paralel Türkiye”lerini yaratmakta ve sosyal ağlarını ve iletişimlerini yalnızca Türk toplumu içerisinde oluşturmaktadır. Bu oluşumlar *çizgi dışında kalan çoğullukları* örneklemektedir. Alman toplumu içerisinde yaşayan ama kendi yaşam alanlarını kendi *taktikleri* üzerine inşa eden sayısız çoğulluk, her büyük resmi olduğu gibi, bütüncül bir toplum tahayyülünü de yıkmaktadır. Almanya’daki Türkiye kökenlilerin kendi *sistemleri* içerisinde kendi yaşam modelleri bulunmaktadır. Bu anlamda yapısal uyum tartışmalarına da karşı bir duruş ortaya konulmakta ve bütüncül anlayışlar sıradan insanların gündelik gerçeklikleriyle erozyona uğramaktadır. Ancak, Türk toplumu adı altında da sayısız *çoğulluğun* varlığının da altı çizilmeli ve bütüncül ve durağan ele alışların karşısında bu durağanlıkları yok eden sessiz çoğullukların varlığı dikkate alınmalıdır.

3.2.1.2. Ayrışma Biçimleri

3.2.1.2.A. İnanışlar

Gündelik hayatın sıradan pratiklerinin, hayatın her alanındaki iktidar mekanizmasına karşı, sıradan insanın taktiklerini ortaya koyduğunu iddia eden Michel de Certeau’ya göre, taşranın sıradan “inananları” yerleşik düzenin yazgısıyla oynarlar, bu yazgının oyununu bozarlar. Bu oyunu yine başka bir erkten, dışarıdan gelen bir erkten (örneğin egemen toplumun dininden) kaynaklanan göndermeleri kullanarak bozarlar. Certeau’ya göre, sıradan insanlar ya da egemen iktidar ağlarının dışında kalanlar, bir sistem kullanırlar ama kendilerinin değil tam aksine başkaları tarafından oluşturulan ve yayılan bir sistemdir yeniden kullandıkları. Bu yeniden kullanımı da “batıl inanışlarla” işaretlerler; bunlar sivil otoritelerin ve din

otoritelerinin her zaman kuşkuyla yaklaştığı mucizenin uzantılarıdır. Bu otoritelerin bunlara kuşkuyla bakmalarının nedeni de bunları erk hiyerarşisi içinde sınıflandıramıyor ve mantıklarını çözemiyor olmalarıdır (Certeau, 2009:88).

“Dinin işleyişi bunun (halk tarafından) kullanım usullerinden biri tarafından değiştirilmektedir. Edinilmiş bu dili konuşma tarzlarından biri de bu dili bir direniş şarkısına dönüştürmektedir. Ancak bu iç dönüşüm, bu dilin inanılır olmasını sağlayan samimiyete ve yerleşik düzenin altına gizlenmiş eşitsizliklerin ve mücadelelerin olanca açıklığıyla ortaya çıkmasını sağlayan aydınlığa da bir zarar vermemelidir” (Certeau, 2009:88).

Daha genel olarak dile getirirsek, dayatılan sitemleri kullanma tarzı, oldu bittiyle ilgili tarihsel kanuna ve bunun meşrulaştırılmış dogmalarına karşı bir direniştir. Bu direnişin, inanışlara dayalı farklılıklardan beslendiğini ortaya koyan bir ifade bir görüşmeci tarafından şu şekilde dile getirilmiştir;

“Ya şimdi benim iyi yaşıyor ya da bize göre doğru yaşıyor diyebileceğim Alman aileler de var. Aramızdaki tek fark nedir? Onlar kiliseye gidiyor, biz camiye gidiyoruz” (Görüşmeci 1, Erkek, 50 Yaş).

Bu ifadelerde yer aldığı gibi, görüşmecilerin sıklıkla belirttiği bir ayrışma biçimi olarak inanışlar ön plana çıkmaktadır. Certeau'ya göre, bir erk olan dini, başka bir erk olan çoğullukların inanışlarıyla aşındırmak, yine bir *taktik* olarak ele alınabilir. İslam dininin gündelik yaşam pratiklerini düzenleyen kurallar ya da, egemen bir iktidarın inşa ettiği günlük yaşama, inanışa ya da konuşma ve yazma diline dair düzenlemeler yani *stratejiler*, başka bir egemen erk olan, diğer bir topluluğun inanışlarının düzenlemeleriyle çarpıtılmaktadır. Dolayısıyla, iki farklı grubun *stratejileri* çarpışmakta ve bir grubun inanışları ve bunların gerektirdiği ritüeller, gündelik hayatta pratikler haline dönüşmektedir. Bu dönüşüm de bu çalışmanın temeli olan *taktiklerin* en önemli zeminlerinden birini oluşturmaktadır. Camiye gitmek ve kiliseye gitmek gibi aslında tamamen mekânsal anlamlar içeren pratikler, ardına gizlenen direniş anlamıyla farklı bir değerlendirme boyutu ortaya

koymaktadır. Bu farklı değerlendirme boyutunu destekleyen alıntılar aşağıda yer almaktadır.

“Türkler dinlerinden vazgeçmezler. Şu anki durumumuz gibi, ileriye yansıtacağız yani”
(Görüşmeci 19, Erkek, 21 Yaş).

“Biz Ramazan’ı devam ettirmeye çalışıyoruz. Hep beraber iftar yapmaya çalışıyoruz. Bayramlarda büyüklerimize gidiyoruz” (Görüşmeci 9, Erkek, 30 Yaş).

“Çocuklarımızı mümkün olduğu kadar Türk, örf ve adetlerine göre yetiştirdik. Arada yaz tatillerinde ya da “Herbst ferienlerde” (sömestr tatili) din derslerine yolladık. Biraz din dersi aldırдық. Çoluk çocuğumuz büyüdü, evlendi. Şimdi onlar bizden gördüğü gibi kendi çocuklarına aynı şeyleri yapıyorlar” (Görüşmeci 3, Kadın, 60 Yaş).

Görüşmecilere göre gençlerin kreşlerden başlayarak öğrenmeye başladığı Almanca, aynı zamanda beraberinde kreşte sunulan Alman eğitim sistemi ve Alman yaşam tarzını getirmektedir. Bu dönemden itibaren sadece Almanca değil aynı zamanda okullardaki dini bayramlar ve ilgili ritüelleri, kilise ziyaretleri ve yemek alışkanlıkları da çocuklarla beraber ailenin gündelik hayat pratiklerinin içine girmektedir. Görüşmecilerin ifadelerine göre, bu noktada ev içerisindeki pratiklerin üretimi ve yeniden üretimi, mikro-direnışler içeren gündelik pratiklerin korunması ya da devamının sağlanmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Görüşmecilerin belirttiklerine göre, Alman gündelik yaşam pratikleri kreşten başlayarak öğrenilmektedir. Yine görüşmecilerin bildirimlerine dayanılarak, bu edinim süreci, çizgi dışında bir çoğulluk olan Türk toplumunun gündelik pratikleri, inanış ve ritüellerine kimi zaman tehdit olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle, egemen grubun karşıt yaşam modelini oluşturan çizgi dışındaki Türkiye kökenliler için, inanış ve ritüellerin ev içinde kuşaklar arası aktarımı önem taşımaktadır.

3.2.1.2.B. Eylem Biçimleri

Eylem tarzları, operasyon şemaları; yürümek, okumak, konuşmak gibi gündelik eylemlerin bireysel boyutlarından çok içinde barındırdığı toplumsal boyutla ilgilenen Certeau, bireylerin bu eylemlerle sıradan hayatlarına mikro-direnışı dahil ettikleri iddiasıyla bu eylemlerin analizini gerekli bulmaktadır. Örneğin, oturmak bile

bir yaşam tarzının ifadesidir. Bourdieu'dan alıntı yapan Certeau'ya göre, göçü deneyimleyen bir Kabiliyeli, Kabiliye'ye özgü oturma eylemini, Fransız toplu konutu ya da Fransızca'yı dayatan sistemin içine sokar. Bu durum, bu araştırma bağlamında ele alındığında, Almanya'da yaşayan Türkiye kökenlilerle benzerlikler göstermektedir. Egemen düzenin inşacıları olmayan *çoğulluklar*, ona belli bir mekânı ya da dili zorlayan bu *düzende*, bu *düzeni* kullanma tarzına uygun bir oyun uzamı yaratır. Yaşamaları gereken ve ona dayatılan yerin sınırlarından çıkmadan “*çoğul*” ve yaratıcı olmayı başarır. İki arada olma sanatını icra ederek, bulunduğu durumdan, daha önceden öngörülemez, yararlar sağlamayı bilir (Certeau,2008: 104).

“Bana gelip soran Almanlar var mesela. Siz Weichnachten (Noel) neden kutlamıyorsunuz? Ben de diyorum ki, bizim bayramımız değil. Biz yılbaşı kutluyoruz, ama bir Weichnachten bize göre değil. Ama onlara çok tuhaf geliyor; bozuluyorlar, “neden?” gibisinden. Ama bizim âdetimiz değil, yaşam biçimimiz değil. Biz yapmıyoruz ama olay bitiyor orada. Ama onlarda bir “acaba” kalıyor hep. Neden? Aynen de o bölümde başlıyor çizgi” (Görüşmeci 34, Kadın, 45 Yaş).

Bir görüşmecinin belirttiği gibi, sadece bir Noel ya da yılbaşı kutlaması arasındaki farklı uygulamalar ya da pratikler bile, farklılıkların çizildiği alanları oluşturabilmektedir. Bu nedenle, rutinleşmiş pratiklerin devamı, egemen toplumsal gruplar için gerekli görülerek *strateji* haline getirilmekte, bu yapının çizgileri dışında kalan *çoğulluklar* için ise, farklı pratikler üretilmektedir. Tahakküm kuran gruplar için ise, bu farklılıklar ayrışmanın temeli olarak değerlendirilebilmektedir. Daha sıradan bir *farklı uygulama* biçimi olarak, mutfak aletlerindeki uygulama farklılıkları da katılımcılar tarafından şu şekilde belirtilmiştir;

“Bemilex kullanıyorum. Hemen hemen her şeyi onda yapıyorum. Lahmacun, börek... Bana çok pratik geliyor. Fırından çok onu kullanıyorum. Zaten Türk bakkalından almışım.” (Görüşmeci 33, Kadın, 46 Yaş).

Bu ifade, kullanıcıların, televizyon ya da gazete haberleriyle ne imal ettikleri ya da süpermarkette alışveriş yapanların satın aldıkları ürünlerin tüketiminde yarattıkları yeni tüketim biçimleri gündelik hayatın yaratıcı ve direnen farklılıklarla boyutunu ortaya koymaktadır (Certeau,2009:106). Almanya'da yaşayan Türkiye kökenliler özelinde değerlendirilecek olduğunda, Almanya'da, bir Alman malı olarak üretilen ve “pizza tavası” (pizza pfanne) adı verilen Bemilex marka bir ürünün,

tamamen Türk yemeklerine uygun biçimde ve farklı olarak kullanılması ve ‐Lahmacun Tavası‐ olarak işlevselleştirilmesi farklı tüketim biçimlerine güçlü bir örnek olarak dikkat çekmektedir. Birçok görüşmeci bu ürünle evde lahmacun ve börek yaptığını dile getirmiştir. Hatta ürün, Türkiye’deki yakınlarla da yıllık izinlerde götürülmekte ve değerli bir hediye olarak görülmektedir.

‐Ben her şeyi Bemilex’de yapıyorum. Lahmacun, sarma, börek, dolma... Osmanlı mutfağı yani‐ (Görüşmeci 6, Kadın, 58 Yaş).

Certeau, görüşmecilerin burada yer alan ifadelerinde ortaya konulan farklı kullanım biçimlerine *taktikleri* ele alırken değinmektedir. Önemli bir taktik olarak kabul edilebilecek olan tüketim pratikleri, kimi ürünlerin kullanım amacı dışında kullanımıyla yeni bir üretim ve yaratıcılık boyutunu ortaya koymaktadır. Bu yaratıcılık, yaratıcı zekâ/ *metis* kavramının da bir örneği olarak okunabilir. Farklı amaçlarla üretilen ürünlerin, *çizgi dışında kalan çoğulluklar* tarafından başka amaçlarla işlevselleştirilmesi, son kertede o metayı üretenin kullanım amacının dışına çıkılmış olması nedeniyle, bir *taktik* olarak ortaya konulabilmektedir. Almanya’da yaşayan Türkiye kökenliler özelinde bu çarpıtılan ürün, normalde pizza yapmak amacıyla üretilen bir pişirme cihazıyken, Türk gündelik hayat pratiklerine dahil edildiği anda, lahmacun tavası olarak tanımlanmakta ve bu şekilde kullanılıp yaygınlaştırılmaktadır.

Certeau’nun belirttiği gibi, tüketim yalnızca istatistiksel olarak tablolandırılacak ya da dağılımlarının ekonomik işlevlerini işaretleyebileceğimiz veriler değil, aynı zamanda kullanıcıların kendilerine ait operasyonlarla uyguladıkları yöntemlerin bir derlemesidir ve bu uygulamalar, kullanıcılarının bir sözcüsü olarak tanımlanmaktadır‐ (Certeau, 2009: 155). Bu sözcüler, dil alanında yeni uygulamalar nasıl mümkün hale gelebiliyorsa, gündelik hayatın her alanında da yeni uygulamalar yaratılabileceğini, sayısal çoğullukların her zaman en iyi açıklamayı sunamayacağını ve sayısal çoğunluğun dışında olan ‐*çizgi dışı çoğullukların*‐ da var olduklarını ve onların sesini ortaya koymaktadır.

“Türkler varlıklarını devam ettirmek için iki tarafın da yolunu bulmalı. Türk gelenekleri yani dinimiz, sosyal hayatımıza şey yapmadan Almanların pozitif taraflarını kapmalıyız ama ne olursa olsun Almanya’da yaşıyoruz, buraya uymamız lazım ama Türklüğümüzü unutmayacağız” (Görüşmeci 7, Erkek, 37 Yaş).

3.2.1.3. Yemek Pratikleri

Çalışma kapsamında gündelik hayat pratikleri içerisinde egemen yapıya karşı geliştirilen mikro-direnış alanları incelenirken öncelikle ele alınan pratikler ev içerisinde yeniden üretilen gündelik yaşam pratikleri olmuştur. Bu nedenle, özellikle mutfak pratikleri ve yemek çeşitleri belirli bir yaşam modelinin temelini oluşturmakta ve inanışlarla birleştiği noktada önemi ve belirleyiciliği ağırlık kazanmaktadır. Kamusal alanda, iş ya da okul yaşantısında Alman sistemini benimsemiş görünen yaşamlar süren görüşmecilerin, ev içerisinde kendilerine farklı yaşam modelleri benimsedikleri aşağıda yer alan alıntılarla da desteklenmektedir;

“Bütün gün Almanlarla konuşuyorum, onlarla iş yapıyorum. Ama eve gelip kuru fasulye yiyip, Türk müziği dinliyorum” (Görüşmeci 15, Erkek, 52 Yaş).

“Kendi adetlerimiz, bayramlarımız, yemek tarzımız.. Hiçbir zaman değiştirmedığımız, vazgeçilmezimiz...” (Görüşmeci 34, Kadın, 45 Yaş).

Bu ifadeler de göstermektedir ki, ev içi pratikler ve kamusal alanda gerçekleştirilen pratikler farklılaşmaktadır. Görüşmeler kapsamında, Almanya’daki yaşantılarını anlatmaları istendiğinde görüşmeciler sıklıkla kendi yaşantılarını, kendi ifadeleriyle, “*Türk usullerine göre devam ettirdiklerini*” dile getirmişlerdir. Türk usulü yaşantının göstergeleri ise genellikle, yemek ve mutfak pratikleri, Ramazan ayında oruç tutma, bayram ve önemli günlerde belirli ritüellerin devam ettirilmesi, düğünlerde uygulanan pratikler gibi ritüeller olarak belirtilmiştir.

Certeau’nun gündelik hayatta direnişı ortaya koymaya çalışan yaklaşımında yer aldığı gibi yemek pratikleri bir mikro-direnış ve *taktikler* alanı olarak incelenebilmektedir. Bu bağlamda, katılımcılar tarafından “Alman gündelik hayat pratiklerinde” özellikle benzer olmamaya çalışılan bir durum olarak, domuz eti yememek sıklıkla dile getirilmektedir. Türk gibi devam ettirildiği düşünülen

gündelik hayat pratiklerinin başında yemek pratikleri ve mutfak alışkanlıkları gelmektedir. “*Türk gibi yaşamak*” olarak tanımlanan gündelik hayat pratikleri Türk ürünlerinin kullanımıyla paralel biçimde değerlendirilmektedir.

“Pek dindar bir yapım yok ama aslında benim için domuz eti bir sınırdır. Gerçi Alman ürünlerinde domuzdan yapılan katkıları var, onları engellemiyorum ama bilerek domuz eti yememeye çalışıyorum. Onu yemek benim için Almanlaşmanın bir sınırı. Gerçi domuz eti bilerek bir kere denedim ama çok tuhaf bir duyguydu benim için. Bir kere bir lezzet alamadım insanın kafasında bir sınır olduğu için herhalde” (Görüşmeci 5, Erkek, 35 Yaş).

Sıradan insanın, fiziksel bir güç kullanmadan, gündelik hayatındaki egemen *stratejilere*, yaşam modellerine ya da iktidarın her alanına direnmesi, kimi zaman sıradan bir tüketim malzemesinde kendini göstermektedir. Alman toplumunun en temel besinlerinden biri olan “domuz eti ve domuz сосisi” yemek katılımcıların kendileri tarafından ifade edilen “Almanlaşma” kavramına geçişte en önemli sınırlardan biridir. Diğer bir deyişle, katılımcılara göre, karşı tarafa geçmenin ya da “*onlar gibi olmanın*” bir göstergesidir. Domuz eti tüketmemek ise aynı şekilde, egemen ve yaygın bir gündelik hayat pratiğine karşı bir direnme göstergesidir. Yine katılımcılara göre, “*Alman olmamak*”tır. Burada yer alan ifadede vurgulandığı gibi, Alman yemeklerinde sıklıkla yer alan domuz eti, Alman yemeklerinin tercih edilmemesinin en önemli gerekçesi olarak ifade edilmektedir. Bu durumda yemek pratikleri ve inanışlar arasında ciddi bir bağ kurulduğu ortaya çıkmaktadır.

Dini inanışlarının yüksek olduğunu ifade eden görüşmecilerde, Alman mutfağı domuz etinden dolayı tamamen reddedilmektedir. Sadece domuz eti yemek değil, gıda üretiminde kullanılan domuz menşeli jelâtin içeren yan ürünler de görüşmeciler için gıda ürünleri tercihlerinin tamamen Türk ürünlerinden yana kullanılması sonucunu ortaya koymaktadır. Tercihlerdeki bu kesinlik de gıda maddelerinin neredeyse çok büyük bir kısmının Türk marketlerinden alınması şeklinde bir davranış biçimi olarak ortaya koyulmaktadır. Ayrıca, görüşmeciler için domuz eti olmayan etlerin satın alınmasında bile en önemli ölçütlerden biri olarak etlerin “helal kesim” olması ifade edilmektedir. Helal kesim et ürünleri sattığını belirten Türk marketlerinin kasap reyonları bu nedenle sıklıkla tercih edilmektedir.

Bu nedenle, Avrupa’da yayın yapan Türk kanallarında yer alan et ürünleri reklamlarında da en çok vurgu yapılan noktalardan biri olarak “helal et” olgusu ortaya çıkmaktadır.

“Kahvaltının olmazsa olmazı, pastırma ve sucuktur” (Görüşmeci 9, Erkek, 30 Yaş).

“Et ürünlerini Türk marketlerinden almayı tercih ederim. Kahvaltılarda da beyaz peynir, bence olmazsa olmaz Türk ürünüdür. Asla vazgeçmem” (Görüşmeci 2, Kadın, 63 Yaş).

“Olmazsa olmaz Türk peyniridir. Evde muhakkak bulundururum. Zeytin, peynir, simidim. Nazım Hikmet’in simit-peynir şiirinin uygulamasını yaşarım” (Görüşmeci 24, Kadın, 48 Yaş).

Görüşmecilerin yukarıda belirttiği gibi, Türk usulü yemek yemenin inanışlarla ilgili olarak tercih edilmesinin yanı sıra, Türk gündelik hayat pratikleri içerisinde özellikle yer alan kahvaltı pratikleri Alman kahvaltı pratiklerinden, belirgin farklılıklar sergilemektedir. Alman kahvaltı pratiklerinin tipik özellikleri olan kahve ve kruvasan ya da sandviçin sabahları tüketilmesi yanında Türk kökenli görüşmeciler kahvaltılarını Türk usulü yaptıklarını ve özellikle beyaz peynir, zeytin ve domates gibi çeşitli ürünlerden oluşan kahvaltı pratiklerini sürdürdüklerini ifade etmişlerdir. Özellikle kahvaltılık ürünlerde ve kahvaltı biçimlerinde yer alan Türk usulü beyaz peynir, görüşmecilerin “*vazgeçilmez*” olarak tanımladıkları ürünlerin başında gelmektedir. Beyaz peynirin Alman malı olarak üretilmemesi de Türk marketlerinin ve Türk markalarının bu konuda pazardaki önemli hâkimiyetinin nedenleri arasında gösterilebilir.

Görüşmecilere kahvaltılarını nasıl yaptıkları sorulduğunda alınan cevaplar sıklıkla “*Türk usulü beyaz peynir, zeytin*” olarak tanımlanmıştır. Bu iki ürünün de Alman kahvaltılık reyonlarında yer almaması, bu ürünleri yalnızca Türk marketlerinden alınmasına ve kahvaltı türünün de “Türk usulü” olarak tanımlanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla alışveriş pratikleri, yemek pratiklerini belirlemekte ve en sonunda da yemek pratikleri belirli bir yaşam modelinin göstergesi olarak bireylerin hayatlarına önemli bir yer teşkil etmektedir.

“Bunların yemek kültürleri yoktu zaten. Biz geldiğimizde bizden öğrendiler” (Görüşmeci 31, Kadın, 21 Yaş).

“Biz bunlara yemek öğrettik. Bunların hiç mutfak kültürü yoktu, bunlar hiç patates yemeği bile bilmezdi. Benim öğrettiklerim oldu. Patıcanı bilmezlerdi. Duyuyorlar mesela karnıyarık, soruyorlar ben nasıl yapacağım bunu diye” (Görüşmeci 2, Kadın, 63 Yaş).

Katılımcıların ifadelerinden hareketle, Almanya’da geleneksel akşam yemeği biçiminin “Abendbrot” olarak tanımlanan, ekmeğin üstüne sürülen tereyağı ve peynir şeklinde olması sonucunda, Türk görüşmeciler kendi sulu yemek alışkanlıklarını Alman yemeklerinden kesin bir biçimde ayırabilmektedir. Bu çalışmanın temel yaklaşımına göre, akşam yemeklerinde “Abendbrot” yenmesi bir anlamda *strateji* olarak değerlendirilebilirken, Türklerin sulu yemek ve tencere yemekleri tüketmesi, yemek pratikleri ekseninde yaratılan *stratejilere karşı taktikler* olarak ele alınabilir. Türklerin kendi yemek pratiklerini devam ettirerek, egemen yemek pratiklerine karşı geliştirdikleri *taktikler*, yine sıradan ama gündelik hayatın en önemli noktalarından birini oluşturmaktadır.

Görüşmeciler çoğunlukla yemek yeme alışkanlıklarında Alman usulü olanlar sorulduğunda, “Zaten Almanlar’da sulu yemek ya da tencere yemeği alışkanlığı yok” cevabını kesin bir dille belirtmişlerdir. Bu noktada görüşmede yer alan bir diğer soru da görüşmeciler tarafından kendiliğinden kolaylıkla yanıtlanmıştır; “Bizden yemek yeme alışkanlıklarımızı öğrendiler, eskiden yemek bilmiyorlardı”. Bu ve benzeri cümleler Alman yemek pratiklerinin kendine has özelliklerinin, Türkiye kökenliler tarafından kesin bir dille ayrıştırılmasını belirtmektedir. Ayrıca, yemek pratikleri ve tüketim tipleri olarak Türkiye kökenli görüşmeciler, gündelik hayat pratiklerinin yemek alanında egemen bir söylem üretmektedirler. Kendilerini yemek ve mutfak alanında daha donanımlı olarak değerlendiren görüşmeciler, Alman mutfak alışkanlıklarını sıklıkla değersizleştirmekte ve bir anlamda karşıt bir egemenlik anlayışını söylem haline getirmektedir.

3.2.1.3 Farklı Tüketim Biçimleri

Derinlemesine mülakatlara katılan görüşmeciler, Türkiye’den satın alınan ürünleri, gelinlik, kına gecesi için geleneksel kıyafet olan bindallı denilen giysi, damatlık, ev eşyası olarak perde, yatak örtüsü, halı, tencere ve çay-kahve takımları olarak belirtilmiştir. Gerçekleşen bu alışverişler sayesinde birçok evde Türk malı ürünler bulunmaktadır. Türk malı ürünlerin bulunması da, görüşmecilere göre Türk yaşam tarzının devamı için uygun materyal koşulları yaratmaktadır. Türkiye’de yapılan alışverişlerin yanında, görüşmecilerin “Exportlar” olarak tanımladıkları ve Türkçe “Züccaciyeci” olarak tanımlanabilecek dükkânlar da söz konusu Türk ürünlerinin temini için oldukça önemli bir alışveriş olanağı yaratmaktadır.

Bu dükkânlarda bulunabilen her türlü ev eşyası, halı, perde, örtü gibi Türk malı ürünlerin yanı sıra, Alman markası olarak üretilen ve Türkiye kökenliler arasında yaygın olarak kullanılan Bemilex markasıyla özdeşleştirilen pişirme tenceresi de dikkat çekici bir ürün olarak, birçok görüşmecinin evinde bulunmaktadır. Bu ürün, özellikle bu tez çalışmasının ana tartışma noktalarından olan “tüketicilerin farklı kullanım biçimlerine” uygun bir örnek ortaya koymaktadır. Ürün Alman markası olarak bir pizza makinesi ya da pişirme tenceresidir ancak Türkiye kökenli kullanıcılar bu ürünü “Lahmacun Tavası” olarak tanımlamaktadır.

3.2.2. Sıradan Olanın Görünmeyen Manipülasyonları/Taktikler

Certeau, stratejilere kıyasla bir mülkiyetin var olmamasıyla nitelenen hesaplı eyleme *taktik* adını vermektedir (Certeau, 2009:113). *Taktikler* mekân olarak sadece ötekinin mekânını kullanır. Bu nedenle yabancı bir gücün yasalarıyla düzenlenmiş haliyle kendisine dayatılan alanda oyununu kurmak durumundadır. *Taktik* ne bütüncül bir projeye sahip olabilir ne de rakibini görünür nesneleştirilebilir ve ayrı bir uzamda toparlamak olanağına sahiptir. *Taktikler* hamle üstüne hamle yapar ve zayıfın sanatıdır. Çizgi dışında kalanlar fırsatları değerlendirir ve kendilerine en uygun ve avantajlı durumu yaratmaya çalışırlar. Sıradan bireylerin uyguladıkları *taktikler* erkin yokluğuyla tanımlanır. *Strateji* ise erkin varlığının ön kabulüdür ve bir

yapı içerisinde iktidarın ve onu oluşturan unsurların belirli düzenlemeleridir. Bu düzenlemelere karşı geliştirilen eylemler ise geniş bir yelpazede belirli kuralları yıkmak, yeni uygulama biçimleri yaratmak ya da sıradan eylemlerle direnmek biçiminde tanımlanabilmektedir.

“Resmi dairelerde falan Almanca konuşmak çok önemli, senin zaten adam ilk notunu orada veriyor. Bilmiyorsun sana yardım edecek mi? Almancan kuvvetliyse iş sana kalıyor. Karşındakine kendini nasıl satıyorsun? Almancan iyiye işi daha kolay götürüyorsun” (Görüşmeci 7, Erkek, 37 Yaş).

Araştırma kapsamında Alman toplumu içerisinde inşa edilen dil, yaşam modeli ya da herhangi bir norma karşı kendi yaşam modellerinin devamını sağlamakla, bir anlamda direnişi ortaya koyduklarını ön kabul olarak ele alan bir yaklaşım izlenmektedir. Ancak, bu direniş her zaman *stratejilerle* inşa edilen kural, beklenti ya da normlara karşı çıkmak şeklinde olmayabilir. Örneğin, bir katılımcının belirttiği gibi, dili iyi kullanma becerisini kamusal alanda işlerini çabuk yürütmek için işlevselleştirmek de bir anlamda sıradan bir pratikte egemen yapıyı çarpıtmaya olanak sağlamaktadır ve pragmatik bir kurnazlıktır.

3.2.2.1. Mücadele Alanları; Kurallara Uymamak

Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin Alman toplumu içerisinde mevcut toplumsal ve hukuki kurallara karşı gelerek kimi zaman olumsuzlanan davranışlar sergiledikleri ve bu anlamda Türkiye kökenlilere dair ön yargının ortaya çıkabildiği katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Toplumsal olarak belirlenen sözlü olmayan kurallara uymamak, bu çalışma çerçevesinde egemen yapının *stratejiler* olarak oluşturduğu belirli düzenlemelere uymamak ve egemen yapıya karşı kendi direniş *taktiklerini* geliştirmek olarak değerlendirilebilir.

“Bir de Türklere karşı çok ön yargı var. Ayrıca çoğu Türkün hareketleri de tuhaf. Bir Türk olarak vatandaşlarımın davranışlarından utandığım çok olmuştur” (Görüşmeci 35, Erkek, 35 Yaş).

“Almanların bir sistemi var mesela. Pazar günleri çim biçmek yasak. Çünkü pazar komple dinlenme günü. Gürültü yok. İşçiler bile çalışmıyor. Eee sen şimdi sabah 10’da çim biçme makinesi çalıştırırsan, Alman da derse “bugün pazar”, sen de dersin “ne pazarı, Pazar mı var?” işte böyleleri çok var. Türkler biraz patavatsız yani. Yani ben

utanırım. Bir yasak biliyorsun, iki laf yiyeceksin” (Görüşmeci 25, Erkek, 37 Yaş).

“Almanlar kanun koymuş, saat 9’da eve girdiğinde sessizlik olacak binada. Bizimkiler bunu dinlemiyor. Misafir geliyor, çocuklar pat küt. Bir de adamlar bir şey dediğinde laf ediyorlar yani. Biraz anlayış gösterin Alman’a. Hiç kurallara uyulmuyor burada” (Görüşmeci 18, Erkek, 55 Yaş).

Görüşmecilerin belirttiği gibi, toplumsal kurallar olarak belirlenen ve içinde yaşanılan toplumsal hayatın içerisinde gerekli kabul edilen bazı davranış pratikleri o toplumun *stratejileri* olarak kabul edilebilecek kurallar bütünü oluşturmaktadır. Almanya’da yaşayan Türkiye kökenliler için bu durum, “Almanların kuralları” ya da “Almanların sistemi” gibi değerlendirilmektedir. Ancak, görüşmecilerin ifadelerine göre, Alman toplumsal hayatı içerisinde gündelik hayatı düzenleyen birçok kural bulunmaktadır. Ev içerisinde sakin ve huzurlu yaşamayı ve özellikle hafta sonlarında dinlenmeyi ve sessizliği sağlamaya yönelik apartman kurallarının Türkiye kökenliler tarafından sıklıkla ihlal edildiği belirtilmektedir. Kurallara uymamanın Almanlar tarafından eleştiri unsuru olarak Türkiye kökenliler aleyhine sıklıkla dile getirildiği de görüşmecilerin ifadeleri arasında yer almaktadır.

3.2.2.2 Gündelik Hayat Pratikleri ve Taktikler

3.2.2.2.A. Dil Manipülasyonları (Sözcelemler, Lapsuslar) (Dilin kullanımında yaratılan farklılıklar)

Michel de Certeau, sıradan bireylerin, malzeme olarak edinilmiş dillerin söz dağarcıklarını kullansalar da önceden yazılmış belirlenmiş söz dizimlerinin çerçeveleri içinde kalsalar da bu “geçitlerin” içine işledikleri sistemler içinde ayrışık kalmakta olduklarını ve bu sistemler içinde kendi çıkarlarına göre yollarını çizdiklerini ve farklı erekler ortaya koyduklarını belirtmektedir (Certeau, 2009:110). Bu ayrışık kalma durumu, Almanya’da yaşayan Türkiye kökenliler için Alman sistemini benimsemiş gibi davrandıkları kamusal uzam dışında, özellikle ev içerisinde, gündelik hayat pratiklerinin dil manipülasyonları ya da yemek pratikleri gibi yaratıcı hilelerinde ve mikro-direnme biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu

çalışmada ele alınan direnmenin fiziksel olmayan ve çoğunlukla görülmeyen yapısına karşın, gündelik hayatın her anında egemen iktidarı yaratanların karşısında, *çoğullukların* da var olduğunu ortaya koyması, söz konusu mikro-direnşleri incelemeye değer kılmaktadır.

“Türklerin yanlış konuşmaları olur. Alman grameri o kadar kolay değil. Burada doğdukları halde hala yanlış konuşuyorlar. Almanlar da bazen gülebiliyorlar. Mesela “siz” “biz” var. Almanlar bunlara çok önem veriyorlar. Bizim Türk vatandaşları çoğunlukla onlara “sen” diyor. Almanlar öyle şeylerden hoşlanmıyor. Bir de mesela bir bayana ve erkeğe başka cümlelerle konuşması lazım. Onları da karıştırıyorlar. Bir erkeğe “sie” diye konuşamazsın, o kadınlara denir. Onun için orada da bizim vatandaşlar çok yanlış yapıyor” (Görüşmeci 7, Erkek, 37 Yaş)

Certeau’cu yaklaşıma paralel biçimde bir görüşmeci tarafından da ifade edildiği gibi, *stratejilere* karşı bir direniş biçimi olarak incelenebilecek ve *taktik* olarak analiz edilebilecek olan bir diğer pratik, egemen yapının dilini çarpıtarak ve yeni kelimeler ekleyerek konuşmaktır. Görüşmecilerin, *strateji* olarak kabul edilebilecek olan Alman diline, yeni kelimeler ekleyerek kendi yaşam deneyimlerini ve modellerini de konuştukları dile katabilme çabası, bir anlamda *stratejilere* karşı geliştirilen *taktikler*, yani yeni kullanım biçimleridir. Bu ve benzeri dil sürçmeleri ya da dil manipölasyonları, egemen yapının dil alanında yarattığı tahakkümü kendi anlık çözümleri ve yaratıcılıklarıyla yenilgiye uğratmayı amaçlamaktadır.

Bir mekânda oturmak, konuşmak, dolaşmak, okumak, alışveriş yapmak ya da yemek pişirmek, tüm bu etkinlikler kurnazlıkların ve taktiklerden doğan sürprizlerin genel özelliklerini ortaya koyarlar (Certeau, 2009:117). Güçlü tarafından kurulan düzende zayıfın çevirdiği dolaplar, ötekinin alanında gerçekleştirilen hamle sanatı, avcılarının püf noktaları, manevraya dayalı, çok yüzlü hareketlilikler, coşku uyandıran, mücadeleciler ve savaşçı buluntular olarak tanımlanmaktadır (Certeau, 2009:117). Bu mücadeleciler buluntuları örnekleyen bir biçimde bir görüşmeci dil manipölasyonlarına dair aşağıdaki ifadeleri kullanmaktadır;

“Biz Türk arkadaşlar arasında birbirimize takılıyorduk. “Naber moruk?” falan diye.. Almanlar da merak edince “nasıl birbirinize hitap ediyorsunuz?” diye sorunca, biz de onlara tercüme ettik. “Alte” (Almanca yaşlı demek) anlamına geliyor diye. Onların da hoşuna gitti, onlar da kullanmaya başladılar aynı kelimeyi” (Görüşmeci 5, Erkek, 35 Yaş)

Bu ifade, *çizgi dışında kalan çoğullukların* dilin egemen yapı tarafından oluşturulan kural ve *stratejilerine* karşı kendi geliştirdikleri manipülasyonları örneklemektedir. Almancayı dilbilgisi olarak çarpıtan ve belirli farklı kurallar çerçevesinde konuşan Almanya’da yaşayan Türkiye kökenliler, *taktiklere* örnek bir biçimde, kendi hilelerini ve farklı konuşma türlerini yaratarak, kendilerine ait olmayan dil uzamına kendilerinden belirli unsurlar dahil etmektedirler. Almanya’da yaşayan Türkiye kökenliler bu şekilde kendilerine ait yeni hareket ve manevra alanları oluşturmaktadırlar. Bir dile yeni kelimeler katmak, o dilin homojen yapısını, küçük vur kaç taktikleriyle tahrip etmek ve dolayısıyla mikro-direnış ortaya koymak olarak değerlendirilebilir.

Dil alanında uygulamaların farklılaşması söze dayalı ekonomiler ve yoğunlaştırmalar, çift anlamlar ve karşıt anlamlar, değişimler ve ses yinelemesi, aynı malzemenin çoklu kullanımı gibi değişik biçimlerde meydana gelmektedir. Bu ve benzer dil uygulamalarının çarpıtılarak yeniden düzenlenmesi ve Alman toplumu içerisinde Türkiye kökenlilerin dile dair yeni kullanım biçimleri yaratması ve katılımcıların dile getirdiği dil uygulamaları, Certeau’cu anlayışın dil manipülasyonları boyutunu destekler veriler ortaya koymaktadır.

Dil konusunda, özellikle ikinci ve üçüncü kuşakların Türkçe konuşma konusundaki eksiklikleri görüşmeciler tarafından dile getirilen bir diğer konudur. Kreşe başlanmasının ardından Almanca konuşmaya başlayan çocukların zaman içerisinde kendi çevresi içerisinde yer alan Türklerle bile Almanca konuşmayı tercih ettikleri görüşmeciler tarafından dile getirilmiştir. Bu durum da dil konusunda kuşaklar arasında ciddi sıkıntıların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

“Almanca kelimeleri lisanımıza aktardık. Bugün hala Türkler konuşurken, kahve dilinde böyle konuşur yani. Almanca kelimeleri kendi dilimize de kattık yani. Bugün 100 tane Türk’e sor. Eğer istasyona gidiyorsa 100’ü de “Bahnhof’a gidiyorum der” (Görüşmeci 17, Erkek, 70 Yaş).

“Almanca ’ya yeni kattığımız kelimeler var. Türkler tarafından yani. Mesela, moruk, alte diyoruz. Biz normalden accenti farklı, bazı kelimeler farklı mesela. Sigara mesela, bazıları cin versene diyor” (Görüşmeci 19, Erkek, 21 Yaş).

Yukarıda yer alan ifadelerde de görüldüğü gibi, Türkiye kökenli gençlerin kendi aralarında konuştukları Almanca'nın aksan olarak bir Alman aksanından mutlaka farklı özellikler barındırdığını ifade eden görüşmeciler vardır. Bu durumun Türkiye kökenlilerin ayırt edici bir özelliği olarak tanımlanması da görüşmeciler arasında çok yaygındır. Görüşmecilerin ifadelerine göre, ikinci ve üçüncü kuşak Türkiye kökenlilerin konuştuğu Almanca, hem aksan olarak hem de Türkçe kelimeleri de içerisinde barındırmasından dolayı farklı biçimlerde kullanılmaktadır. Bu durum da, Türkçe kelimelerin Almancalaştırılması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Argo kelimeler ya da Türkçe atasözlerinin birebir biçimde Almancaya çevrilerek kullanıldığını görüşmeciler sıklıkla dile getirmişlerdir. Bu durumda Almanca'da anlam kaybı olan birçok kelimenin Türkiye kökenliler tarafından yaygın biçimde kullanıldığı ifade edilmektedir. Dil manipülasyonları olarak incelenebilecek olan farklı kelimeler türetmek, dil yapısının dışında yeni kalıplar geliştirmek ya da Almanca-Türkçe karışımı bir dil geliştirmek, dilin strateji olarak kabul edilebilecek kurallar bütününe aşındırmaktadır. *Stratejilerin* karşısında duran anlık kurnazlıklar ve hileler olan *taktikler* ise dil alanında yeni kelimeler, kavramlar ya da konuşma biçimleri olarak görünür hale gelmektedir.

3.2.2.2.B. Okumak

Okuma pratiğinin Certeau'cu yaklaşımdaki yeri, metin içerisinde okuyucunun özgürlüğünü ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Okuyucu metnin içerisinde farklı değerlendirmeler yaparak ve farklı anlamlar çıkararak metni yazarın kurguladığından başka biçimlerde tüketmektedir. Dolayısıyla, her bir okuma eylemi yazarından kopan binlerce farklı tüketim biçimi anlamına gelmektedir. Bu çalışma bağlamında ele alınan okuma pratiği ise, Almanya'daki Türkiye kökenlilerin gündelik hayatlarında okuma pratiğinin düşünme biçimleriyle paralel olarak, egemen düşünme ve okuma sistemini oluşturan Almanca'ya kendi dilleri ve okuma pratikleriyle direnmeleri olarak incelenmektedir.

“Gazete okurum. Hep Hürriyet okurum. Alman gazetesi de okurum bazen. Şu anda neler oluyor bakarım yani. Bilmem lazım. Gazeteyi okuduğum zaman otomatikman Türkçe’ye çeviriyorum kafamda ” (Görüşmeci 25, Erkek, 37 Yaş).

Bu ifadede görüşmeci okuma alışkanlığının daha çok Türkçe olduğunu belirtirken, okunan metnin otomatikman Türkçe’ye çevrildiğini ve okunan dilin çoğunlukla düşünce dilini de etkilediğini ifade etmektedir. Türkçe okumak ve Türkçe düşünmek konusundaki pratiklerin devam ettirilmesi, bir anlamda egemen dil olan Almanca’ya karşı bir direnme biçimi olarak ele alınabilir.

“Valla hiç okumuyorum. İnternette de. Yani Türk gazetesi okumuyorum. Gazete hmm.. haber okuduğum zaman genelde, eğer haberin içeriği Alman haberciliğinde çok üstüne gidilmeyen bir olursa bunu Türk televizyonundan. Yani özellikle bir haber edinmek istersem Türk televizyonu izliyorum. Yoksa Türk televizyonuna da bakmıyorum da. Genelde haberi Almanca. Radyodan daha çok günlük işe gidiş gelişim kısa sürede de olsa” (Görüşmeci 20, Erkek, 36 Yaş).

“Türk gazetelerinin hiçbirini okumuyorum. Nedeni şu? Burada yaşayan Türklerin uyum sağlayamama sorununun nedeni şu; Ayakları Burada Kafaları Türkiye’de Yaşıyorlar. Adam yaşadığı şehirde ne olduğundan haberi yok. Türkiye’de hükümet politikası, doğuda şu olmuş, sadece bunları konuşuyorlar ” (Görüşmeci 15, Erkek, 52 Yaş).

Türkçe okumak ve Türkçe haberleri takip etmenin, bir anlamda Türkiye temelli bir yaşam modelinin önemli bir unsuru olduğu yukarıda yer alan ifadeleri ortaya koyan görüşmeci tarafından vurgulanmaktadır. Bu vurgu aracılığıyla içinde yaşanılan Alman toplumu ya da yaşantısıyla da bir kopuşun mevcut olduğunu ve bu kopuşa iktidarın dilinden uzaklaşarak, başka bir dilde yaşamak konusunda yapılan ısrarın neden olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle içinde yaşanılan toplumun dilinden farklı bir dilde okumak ve düşünmenin, aslında gündelik hayat pratikleri açısından ne denli önemli olduğunu ortaya koyması açısından da dikkate değerdir.

“Okumayı Almanca yapıyorum... Türkçe benim anadilim ama Alman okullarına gittiğim için Almanca bana kolay geliyor. Onun için Almanca okuyorum ama konuşurken falan Almanca- Türkçe karışık yani” (Görüşmeci 7, Erkek, 37 Yaş).

“Rüyayı da Almanca yaptığım için düşünmeyi de Almanca yapıyorum. Analiz düşüncem genelde Almanca. Türkçe okuduğum zaman Türkçe de düşünüyor oluyorum. Türkçe de okumuyorum değil. Kimi kitaplar var Türkçe’de de okuduğum” (Görüşmeci 20, Erkek, 36 Yaş).

Görüşmecilerin ifadelerine dayanılarak, göç sürecini bizzat yaşayanların ikinci ve üçüncü kuşak çocuklarında ise durumun, Almanca eğitim alma durumuyla ilişkili olarak değişebildiği de ortaya konulmaktadır. Bazı görüşmeciler her iki dilde de okuyabildiklerini dile getirmişlerdir. Almanya doğumlu olan üçüncü kuşak Türkiye kökenli görüşmecilerde ise durum tamamen farklı biçimde ortaya çıkmaktadır. Neredeyse tamamı Almanca eğitim alan görüşmeciler Türkçe okuyabilme becerilerinin hiç olmadığını ya da çok az olduğunu belirtirken bunun nedenini de Türkçeyi okulda ders olarak hiç okumamalarına bağlamaktadır. Tamamı Almanya doğumlu olan bu görüşmeci grubunun tamamı Almancayı gayet rahat okuyup yazabildiğini ve dil konusunda hiçbir sıkıntı yaşamadığını bu nedenle de Almanca okumayı tercih ettiğini dile getirmektedir.

3.2.2.2.C. Almanca/Türkçe Düşünmek

Gündelik hayatta okumak, konuşmak ve düşünülen dil, iktidarın *stratejilerine* karşı koymanın ve sıradan insanın görünmeyen mikro-direnişinin önemli unsurları olarak bu çalışmada ele alınmaktadır. Bir dili çarpıtmak kadar, başka bir dilde okumak ve düşünmek de, sıradan insan için kendi farklılığını ve iktidarın çizdiği çizgilerin dışında olan *çoğulluk* olduğunu ortaya koymanın bir yoludur. Dolayısıyla, araştırmanın evrenini oluşturan Almanya’da yaşayan Türkiye kökenliler için de, toplumsal yaşamın önemli bir ögesi olan dil ve düşünme, Alman toplumundan farklılaştığı anda yeni yaşam modelleri, tüketim biçimleri ve gündelik hayat pratiklerinin inşası anlamına gelmektedir.

“Kafamda hangisi basit gelirse o dilde düşünüyorum. Belli kelimeleri bilmiyorsun. O zaman da hangisi kolay gelirse onu kullanıyorsun” (Görüşmeci 32, Kadın, 33 Yaş).

“İşte o duruma bağlı. Bazen Almanca düşünebiliyorum, uzun müddet burada olduğum için. Bazen bazı olaylarla karşılaşıyoruz, Almanca çevirip cevap veriyoruz. İşin başındayken doğru, her şeyi Türkçe’ye çevirip öyle cevap veriyorsun. Ama şu anda zihnimde döndürme şeyimiz yok” (Görüşmeci 17, Erkek, 70 Yaş).

Okuma alışkanlıklarına paralel olarak görüşmeler süresince ortaya çıkan bir diğer konu da “*Zihinde hangi dilde düşünüldüğü?*” sorusu olmuştur. Bu soruyu

görüşmeciler çok farklı ve özgün bulduklarını dile getirirken, genellikle içinde bulunulan ortamda sıklıkla hangi dilde konuşuluyorsa o dilde düşündüklerini belirtmişlerdir. Örneğin Almanca konuşulan işyerindeki bir konuyla ilgili olarak zihinde Almanca düşünülürken, Türkçe konuşulan ev ve haneyle ilgili konularda Türkçe düşünüldüğü de dile getirilmiştir.

“Duruma göre Türkiye’den haber olduğu zaman Türkçe düşünüyorum, kimi zaman da Almanca düşünüyorum” (Görüşmeci 37, Kadın, 27 Yaş).

“Almanca da Türkçe de okusam, Türkçe değerlendiriyorum. Zihnimde Türkçe düşünüyorum” (Görüşmeci 14, Kadın, 66 Yaş).

Görüşmeciler tarafından, okunan metin hangi dildeyse genellikle ilk olarak o dilde düşünüldüğü ama sonra mutlaka en kolay anlaşılabilir dil hangisiyse, zihinde o dile çevrildiği ifade edilmiştir. Duruma göre farklılaşan düşünce dili sıradan bireylerin, o andaki gerekliliklere göre tavır alışlarını ortaya koymaktadır. Şartlara göre şekillenen anlık manevralar da Certeau’cu yaklaşımın *taktiklere* ilişkin temel hareket noktalarını destekler biçimdedir.

3.2.2.2.D. Kaçak Avlanmak/ İştten Çalmak

Gündelik hayat sosyolojisine sıradan bireyin mikro-direnşini ve sıradan pratikleri dahil eden Certeau’ya göre, aslında yayılmacı, merkezci, gösterişli ve gürültücü ussal bir üretimin karşısında tamamen farklı başka bir üretim, “tüketim” olarak nitelendirilebilecek bir üretim biçimi yer almaktadır. Tüketim bir üretim biçimi olarak, kendine özgü kurnazlıklara sahiptir. Farklı kullanım biçimleri kendi içerisinde yaratıcılık ve zekâyı da barındırmaktadır.

“Gündelik hayat pratikleri içerisinde yer alan bu küçük ve anlık hileler fırsatlara göre parçalanıp ufalanır, kaçak avlandığı yerler vardır, gizli kapalıdır ama sürekli mırıltılar çıkarır. Sonuç olarak üretim neredeyse görünmez çünkü kendisini kendine ait ürünlerle gösteremez ancak kendisine dayatılanları kullanma sanatıyla ifade edebilir” (Certeau, 2009:106). Burada Certeau’nun tartıştığı görünmez üretim biçimleri, Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin gündelik hayatlarında egemen

sistem kodları tarafından dayatılan dil, gündelik hayatın yazısız toplumsal kuralları, hukuk kuralları gibi düzenlemelere karşı geliştirilen pratikler ve anlık kaçış noktalarını ifade etmektedir.

“Eskiden burada dil de olmayınca marketten her şeyi almak çok zor oluyordu. Almanca bilmiyorduk. Bakıyorduk, görerek ya da hayvanların çıkardığı sesleri çıkarıyorduk. Et alacağımız zaman meeliyorduk. Ama şimdi aynı Türkiye’de gibi yaşıyoruz. Türk ürünlerini tercih ediyoruz. Türk bakkallarında her şeyi bulabiliyoruz. Zeytin, peynir, sucuk, pastırma, reçel hepsi var burada çok şükür. Hepsini Türk ürünü tercih ediyorum” (Görüşmeci 11, Erkek, 74 Yaş).

“Etilerde kesinlikle Alman malı almam. Helale dikkat ederim. Türk marketlerinden alırım. Salam falan kesinlikle onlara dikkat ederim. Hep Türk marketlerinden alırım. Gerisini Almandan da alırım” (Görüşmeci 10, Kadın, 37 Yaş).

Avrupa’da ve özellikle Almanya’da, Türk girişimcilere ait işyerleri sayılarının artışıyla birlikte Türk ürünlerinin Türkiye’den ithalatı ve ayrıca, Avrupa’da Türk ürünleri üretimi de artmıştır. Bu üretim sonucunda, artık yaşanan toplumda idare etmek yerine, kimi ürünlerde *çizgi dışında olanların* kendi ürünlerini üretmesi ve tüketmesi ve bu sayede görünür olması mümkün hale gelebilmektedir. Gıda sektörü, çoğunlukla Türkiye’den ithal edilen ürünlerle gelişmektedir. Ayrıca, özellikle et ve süt ürünleri üreten firmaların ciddi biçimde gelişmesi ve sayılarının artmasıyla, Hristiyan bir toplumda yaşamının en başat göstergesi olan “domuz eti”ne karşı alternatif üretilmiş ve yemek alanında gösterilen direniş sonucunda “helal et” sektörü kendisine geniş bir alan yaratmıştır. Dolayısıyla, domuz etini sıklıkla tüketen bir toplumda, et tüketebilmenin önündeki dini kısıtlamalardan kurtulabilmek için, Türk mallarının ithalatı ya da Avrupa’da üretimi yaygınlaşarak, birer kaçak avlanma örneği olarak ortaya çıkmaktadır.

Özel konjonktürlerin, belli bir mülkiyete sahip erkin gözetimine açtığı çatlakları, son derece hassas ve özenli bir biçimde kullanması gerekmektedir. İşte bu çatlaklar *çizgi dışında kalanların* kaçak avlandıkları yerlerdir.

“Türkler biraz disiplinsiz mesela. Bugün gelmezsem yarın gelirim. Mesela saatli işlerde geç kalıyorlar. İşleri hafife alıyorlar. Bazı konularda çok rahatlar. İşlerini de çoğu zaman duygusallıkla yapıyorlar, bu da Almanları daha çok rahatsız ediyor. Türkler daha hırslılar ama tembeller” (Görüşmeci 7, Erkek, 37 Yaş).

Yukarıda yer alan ifadede zamandan çalarak ya da işleri geciktirerek *işten çalmanın* bir örneği yer almaktadır. Certeau'ya göre, kendi çıkarı için çalıştığı fabrikanın malzemesini çalıp kullanmakla ve makineleri kendi işi için çalıştırmakla suçlansa da “işten çalan işçi” serbesttir, yaratıcıdır ve belli bir çıkar gütmeyen bir iş için aslında fabrikanın zamanından çalandır (çünkü aslında malzemedен çalmaz, sadece arta kalanları kullanır). Kullandığı makinenin çalışması gereken tezgâhlarda bile, sadece, kendine ait bilgiyi ve beceriyi kendi öz eseriyle imzalamak için ve bedavadan, amaçsız şeyler icat etmek amacıyla, sadece bu yaratının zevki için bile türlü kurnazlık çevirir (Certeau, 2009: 99). Böylece, üretimin zanaatsal ya da bireysel birimlerine bir gerileme olarak tanımlanmaktan çok uzak bir eylem olan işten çalmak eylemi endüstriyel bir uzama (yani mevcut düzenin alanına) eskilerin kullandıkları ya da başka alanlarda uygulanan “halk” taktiklerini yeniden dahil etmiş olur (Certeau, 2009:99). Katılımcıların ifadelerine göre, iş alanına dahil edilen halk *taktiklerine* örnek olarak değerlendirilebilecek olan pratiklerde, Almanya Türkleri, işlerinde dakik olmamakla, duygusal davranmakla ya da disiplinsiz olmakla eleştirilmektedirler.

Almanya'da yaşayan Türkiye kökenlilerin, içinde yaşadıkları Alman toplumunun belirlediği *stratejilere* karşı kendi *taktiklerini* ortaya koyarken, aslında mevcut sistem içerisinde görünmez mücadele alanlarını yaratmaktadır. Bu alanları oluşturmak, sistemin gerekliliklerinin tamamen dışına çıkmak anlamına gelmemektedir. Tam tersine, kaçak avlanmak, sistem içerisinde o sistemin asli bir unsuru gibi var olmaya devam ederken, hayatın kimi anlarında kurnazlıklar ortaya koyarak kendi farklılıklarını ve farklı olmaya dair direnişini ortaya koymaktır. Bu nedenle, Alman sistemi içerisinde *stratejilere* uygun olarak davranan ve özellikle Alman sisteminin önemli *stratejilerinden* biri olduğu belirtilen “sistemli ve disiplinli olmak” konusunda sistemle uyumlu görünerek ama diğer yandan da o sistemin diğer tali unsurlarından ayrılarak farklı kalmaya devam etmektedir. Bu konudaki ifadelerde katılımcıların, sistem ve *stratejilere* dair eş güdümlü davranmanın gerekliliğinin altını çizmesi dikkat çekmektedir.

Alman sisteminin düzenine vurgu yapan katılımcılar aynı zamanda, bu sistem ve düzeni “*Alman gibi olmanın*” bir ölçütü olarak ifade etmektedirler. Almanlaşmak olarak tanımladıkları eylemlerin en başında, Alman gibi disiplinli çalışmak dile getirilmektedir. Görüşmeciler, bu noktada da yine bir karşılaştırma yapılarak Türkiye’de çalışma hayatının ve işlerin de genellikle düzensiz biçimde yürütüldüğünü gözlemlediklerini anlatmaktadırlar. Ayrıca, “tembel olmak” gibi olumsuz sıfatlar da “Türk olmak”la ilişkili olarak betimlenmektedir.

Almanya’ya göç eden bir ailenin çocuğu olan bir görüşmeci Almanlara benzediğini düşündüğü yanları genellikle iş yaşamındaki disiplin ve profesyonellikle ilişkilendirirken, Türk olarak yaşam tarzını, ritüeller ve inanç temelinde ifade etmektedir;

“Almanların konuşma tarzlarına, şakalarına alıştım. Onlar gibi şaka yapıyorum. Onlar gibi konuşuyorum. Onların tarzı gibi giyiniyorum. Beklenti olarak Almanlar işte çok disiplinli. Saatinde orada olman lazım. İşte fazla taviz vermiyorlar. İşe daha çok konsantre olacaksın. Almanlarda bu duygusallık yok. İşte profesyonellikle, duygusallığı karıştırmamaya çalışıyorum. Ama Türklüğümüzde de camiye giderim, örf ve adetlerimi korumaya çalışırım. Bayramda ailemi, akrabalarımı görürüm. Yemek olsun mesela, domuz eti falan yemem” (Görüşmeci 7, Erkek, 37 Yaş).

Almanya’ya göç eden birinci kuşak bir görüşmeci, Alman gibi olmanın en önemli unsurunun, gündelik yaşantı içerisinde belirli kurallara uymaktan geçtiğinin altını çizerken, hukuki olarak Alman kabul edilmenin ötesinde, sosyal normlar ve beklentiler açısından Alman gibi olmanın ana hatlarını tanımlamaktadır.

“İş hayatında sakın olacaksın. Evinde sakın olacaksın. Mesela Almanlar akşam ondan sonra binada ses istemez. Bu yüzden çoğu binalar yalnızca Türklere ait. Ama Almanlarla oturduğun zaman, akşam ondan sonra ses olmayacak. Öğlenleri 1-3 arası yaşlılar evlerinde uyuyorlar. O saatte de ses istemezler. Akşam ondan sonra ses yok. Cumartesi 12’ye kadar serbestsin. Pazar asla ses yok. Herkes dinlenecek. Fazla televizyon sesi, müzik açamazsın. Yani disiplinli yaşantıları var” (Görüşmeci 6, Kadın, 58 Yaş).

Alman gibi yaşamak konusunda verilen cevaplar arasında, “*daha özgür yaşayabilmek*”, “*aile değerlerinden yoksun olmak*” ya da “*ailelerin çocuklarını 18 yaşından sonra aileden uzaklaştırması*” gibi ifadeler görüşmelerde dile getirilmiştir. Bu durum gündelik hayat pratiklerinde Almanlaşma algısının olmasının yanında,

bazı değerlerin benimsenmesini de “*Türk olmaktan uzaklaşarak Almanlaşmak*” olarak değerlendirilmesine imkân vermektedir.

3.2.3. Yaratıcı Zekâ (Metis) Uygulamaları

Araştırma kapsamında görüşülen kişiler, Almanya’da yaşadıkları gündelik hayat içerisinde, Alman sisteminin gereklilik ve kurallarına kendilerinin de uyduklarını ve hatta kurallara uyulmasının gerekliliğinin altını çizmektedir. Egemen bir söylem olarak, yazılı ve toplumsal düzenlemelere uymanın gerekliliği sıklıkla vurgulansa da yaratıcı zekâ ürünü olarak ortaya konulan *taktiklerin* örneklerine de görüşmecilerin ifadelerinde sıklıkla rastlanmaktadır. Görüşmecilerin bilinçli olarak ortaya koydukları ve yeni ya da kendi yaşam modelleriyle uyumlu hale getirerek yeniden düzenledikleri pratikler bu yaratıcı zekâ örneklerini oluşturmaktadır.

“Alman birahanesine gittiğimde kendim bilerek kırık Almanca konuşuyorum. Karşımdakini ti’ye almak için. Cümleleri özellikle bozuk ya da eksik kuruyorum. Genelde Almanlar kendilerinden olmayan biri ortamlarında olduğunda onun kendileriyle denk olmadığını düşünüyorlar. Bunu da dille ortaya koymaya çalışıyorlar. Ben de onların elinden o kozu almak için, dalga geçecek kozu ellerinden alıyorum. Ardından da güzel Almanca konuşunca pozitif bir sinerji yaratıyorum” (Görüşmeci 12, Erkek, 53 Yaş).

Bir görüşmecinin yukarıda belirttiği gibi, özellikle dil alanında gündelik hayat içerisinde sıklıkla karşılaşılan ayrımcılık uygulamalarına karşı görüşmeciler, dil kullanma becerilerini manipüle etmektedirler. Bu şekilde an içerisinde iktidarı temsil ettiği düşünülen bir Alman’a karşı geçici üstünlük yaratma hissi ya da dili çarpıtarak manevralar yapma fırsatı yaratmaktadır. Dilin de *stratejik* bir düzenleme alanı olduğu düşünülecek olursa, belirli bir *stratejiyi*, anlık küçük kelime oyunları ile değiştirmek, Alman bir kimseye karşı geçici bir zafer kazanmak olarak değerlendirilmektedir. “*Anlık zafer kazanma*” boyutuyla bu eylemler *taktiklere* örnekler oluşturmaktadır.

“-Der, -die, -das eklerini bazen bilerek yanlış kullanıyorum. Onların dilini özellikle çarpıtıyorum. Ama bu özellikle yaptığım bir şey ve bu kırık Almanca benim avantajıma oluyor. Dergi çıkartıyorum aylık olarak Almanlar şaşırıyor” (Görüşmeci 15, Erkek, 52 Yaş).

“Alman sana hep yabancı olduğunu hissettiriyor. Öyle veya böyle “Der Türke” diyor. “Türk geldi” diyor. Ya da belediyede gördüğün muamele mesela. Kardeşim, biz de

burada doğduk, burada büyüdük. Seninle aynı okula gittik, belki de senden daha iyi Almanca konuşuyorum. Bunun fırsatını bulduğumda ben de Almancamın onlardan daha iyi olduğunu bastıra bastıra hissettiriyorum” (Görüşmeci 9, Erkek, 30 Yaş).

Yukarıda yer alan ifadelerde, bir ötekileştirme unsuru olarak kullanılan dile dayalı egemenlik, Türklerin dil becerilerini görünür hale getirmeleri sayesinde yıkılmaya çalışılmaktadır. Göç deneyimini yaşayan ve Almanya’ya ilk göç eden Türkiye kökenlilerin yıllar boyunca yaşadıkları dil sorunu bir anlamda Alman toplumunun “ötekileştirme” mekanizması haline getirildiği için, bu eksikliğin giderilmesi ya da bunu vurgulama, dilin iktidarına karşı bir hamle ve çarpıtma biçimidir.

“Biz sonuçta Noel’i kutlamıyoruz. Yılbaşı başka Noel başka. Noel’de herkes çocuklarına hediye veriyor. Alman çocuklar da Noel tatilinden sonra, “bana Noel baba şunu getirdi, bunu getirdi. Bizim Türk çocuğunda bu yok. Eee çünkü hediye yok. Biz ne yapıyoruz? Ufak çocuklara Ramazan’da Kurban’da hediye alıp paket yaptırıyoruz. Diyoruz ki, “Noel’de onların bu hediyesi var bizim de bayramımız şimdi. Bak senin hediyeni de şimdi veriyoruz” (Görüşmeci 9, Erkek, 30 Yaş).

Yaratıcı zekâ uygulamalarına dair bir başka örneği belirten bir görüşmeci de Alman gündelik hayatı içinde önemli bir boyutu oluşturan ve inanışlar, ritüeller ve gündelik hayat pratiklerini bir araya getiren önemli bir uygulama alanının Noel kutlamaları olduğunu vurgulamaktadır. Noel kutlamalarının inanıştan çıkarak gündelik hayatta da görünür hale gelen hediye almak ve ağaç süslemek gibi uygulamaları, aynı inanışlara sahip olmayan ve bir şekilde *çizginin dışında kalan çoğullukların* kimi zaman farklı düzenlemeler geliştirmesine neden olmaktadır. Noel yerine Müslüman bayramlarında benzer pratikleri uygulamak, egemen uygulamaların çarpıtılması nedeniyle, yaratıcı zekâ uygulamalarına ve *taktiklere* örnek olarak incelenebilmektedir. Dini bir bayramda hediye alma pratiği egemen Alman toplumunun bir ögesi olarak kabul görüp, Türkiye kökenliler tarafından yeniden üretilerek Ramazan ya da Kurban Bayramlarında hediye vermek pratiğine dönüştürülmektedir.

3.2.4. Direniş

Dayatılan sistemleri kullanma tarzları, oldu bittiyle ilgili tarihsel kanuna ve bunun meşrulaştırılmış dogmalarına karşı bir direniştir (Certeau,2009:88). Başkasının oyununda oynamanın ya da bu oyunu bozmanın bin bir türlü yolu, yani başkaları tarafından kurumsallaştırılan bir uzamda oyun oynamanın yolu, kimi grupların, ince, inatçı ve dirençli etkinliklerinden geçmektedir. Taşranın sıradan insanları bu oyunu bozarlar, bir sistem kullanırlar ama kendilerinin değil tam tersine başkaları tarafından oluşturulan ve yayılan bir sistemdir kullandıkları (Certeau,2009:87).

Bu çalışma kapsamında, gündelik hayat pratiklerini *Türk usulü* olarak tanımlanan haliyle uygulamak, dile yeni eklemeler yapmak ya da değiştirmek türünden manipülasyonlar ya da çok çalışarak ekonomik sermayeyi arttırmak gibi çeşitli pratikler, gündelik hayat içerisine gizlenen mikro-direnışlere örnekler olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla, tamamen bireysel bir eylem olan çalışmak bile kimi zaman gündelik hayat içerisindeki iktidar ve tahakküm mekanizmalarına karşı duruşu ortaya koyabilmektedir. Zayıf olanın çalışarak ekonomik ve sembolik sermayesini geliştirme gayreti, hem bireysel anlamdaki ilerleme hem de toplumsal uzamdaki iktidar ilişkilerinin yerinden oynatılması için önem kazanmakta ve bu anlamda *çizginin dışında kalan çoğulluklar* olarak Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin direniş alanlarından birini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışma kapsamında, direniş kavramının analizine “Çalışmak” bir mücadele biçimi olarak eklenmektedir.

3.2.4.1. Çalışarak Direnmek

Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin mücadele ettikleri alanlarla ilgili soruya verilen yanıtlarda sıklıkla, “yaşam koşullarının ağırlığı” vurgulanmaktadır. Görüşmecilere göre, “Bir Türk, işyerinde bir Alman’dan daha fazla başarılı olmak durumunda bırakılmaktadır”. Bu noktada görüşmeciler işyerlerinde kimliklerinden ötürü ayrımcılığa maruz kaldıklarını da dile getirmektedirler. Ancak, tam tersi bir biçimde, bu durumun bir sorun olarak Türkiye kökenlilerin gündelik yaşamında

sıklıkla yer işgal etmediğini belirten, “*Türk olmamdan ötürü hiçbir sıkıntı yaşamıyorum*” ifadesi de görüşmeciler tarafından yaygın biçimde dile getirilmektedir. İşyerleriyle ilgili bu ve yaşam pratikleri derinlemesine tartışılıp, incelendiğinde sıklıkla dikkate alınmayan sembolik “*ötekileştirme*” ve ayrımcılık unsurları ortaya konulmaktadır. Ayrıca, gündelik hayattaki sıkıntılar olarak genellikle ekonomik kaynaklı sıkıntıların gündemde olması ve çoğunlukla “Nazi ve Neo-Nazi” kökenli parti ve grupların şiddet içeren faaliyetlerinin ayrımcılık kabul edilmesi kimi görüşmelerde dikkat çeken unsurlardan biri olmaktadır.

Ayrımcılık ya da ırkçılık gibi konular, yaşanan tecrübeler ya da yaşayanların aktardığı tecrübeler ancak eğer biliniyorsa ifade edilebilmektedir. Aksi takdirde, işyerlerinde, Almanların Türkiye kökenlilerle eşit düzeyde başarılı olma durumlarında, Almanların daha çok tercih ediliyor olmasını, katılımcılar bir ayrımcılık unsuru olarak tanımlamamaktadır. Ancak, özellikle devlet dairelerinde Almanca konuşamayan Türkiye kökenlilere, Alman devlet memurlarının rahatsız edici yüz ifadeleri ya da sözlü ifadeler kullandıkları yoğun biçimde dile getirilmiştir. Bu durumda, bazı görüşmeciler akıcı bir Almanca konuşabildikleri görüldüğünde sıkıntının ortadan kalktığını ifade etseler de Alman vatandaşı olup, Alman pasaportu taşınsa bile kimlikte yazan ismin Türkçe olmasının mutlaka *farklılık* yarattığını sıklıkla dile getiren görüşmeciler de bulunmaktadır.

“Ben ileride olacakları kötü yorumluyorum. Elli yıl sonra... Türklerin çoğunun evi var, işyerleri var. Almanların yok. İleride çok büyük kıskançlıklara neden olacak. Hitler zamanına dönecek gibi geliyor. Kaygılıyım” (Görüşmeci 6, Kadın, 58 Yaş).

“En çok mücadele ettiğimiz alan, iş... Başka bir şey değil... Şöyle mesela, zaten bir Alman’dan 2-3 kat fazla çalışmalısın. Bir Alman mesela bir şey yapar, gider. Ama mesela bir Türk’ün bunun 2-3 katı çalışması lazım ki o seviyeye gelsin. Bizim Türkler mesela ne yapıyor? Ev alayım, Türkiye’de ev alayım... Türkiye’deki gibi aynı burada da gösteriş.. Eee ne yaptın? Evim var. Eeee hayırlı olsun... Hep maddi mücadele...” (Görüşmeci 4, Erkek, 42 Yaş).

Buradaki ifadelerde katılımcılar, Almanya’da var olmak, Türk olarak yaşam modellerini devam ettirebilmek ve kendilerine güven sağlamak için ev, işyeri gibi gayrimenkul alımlarına ağırlık vermekte olduklarını vurgulamaktadır. Bu vurgudan hareketle ev sahibi olmak hem yerleşiklik duygusunu perçinlemekte hem de geleceğe

yönelik kalıcılık hissine katkı sağlamaktadır. Ayrıca, ev ya da işyeri sahibi olmak ekonomik açıdan da güç göstergesi olarak değerlendirilmekte ve toplumsal uzamda dışlanmanın önünde bir engel olarak kabul edilmektedir. Göçmen olmaya dair, yoksunluk, yoksulluk ve sembolik sermaye eksikliği gibi algı ve ön yargılara karşı ekonomik olarak güçlü olmak ve bunu gösterişli evlerle görünür hale getirmek, toplumsal hiyerarşide, *çizgi dışına* itilmeye karşı kullanılmaktadır.

“Türkiyelilik bilincini ayakta tutmak gerekir. Örneğin ısrarla Türk marketleri açmak ve oralardan alışveriş yapmak, kiraathane lokanta çeşitli dernekler vb. Türkiyelilerin buluşma yerlerinin varlığı önemli. Buralarda Türkiyeliliği canlı tutmaya çalışmak birlikte yaşamaya engel de değildir ayrıca” (Görüşmeci 27, Kadın, 20 Yaş).

Görüşmecilerden birinin yukarıda belirttiği gibi, Türk yaşam modelini, Türk gibi yaşamayı ya da Türkiyeliliği devam ettirmek gerekli görülmektedir. Bu devamlılığı sağlamak için yapılan vurgu aynı zamanda, Türk toplumunun kendi içerisinde, mevcut sisteme alternatifler üreterek ve yaşam için gerekli olan fiziki şartları Alman toplumunu oluşturan Almanlarla değil, kendi girişimleriyle yaratarak, Alman sisteminin belirli unsurlarına direnmek olarak da değerlendirilebilir. Özellikle, yemek ve mutfak pratiklerinin devamını sağlayacak ticari girişimlerin gerçekleştirilerek, birçok Türk mağazasının, marketinin ya da işyerinin açılması Türk toplumunun, kendi yaşam alanlarını ve modellerini yeniden üretebilmesine olanak sağlamaktadır. Bu açıdan, gündelik hayattaki pratiklerde mikro-direnşi gerçekleştirebilmek için belirli fiziki koşulların sağlanması, mücadele alanlarını da arttırmaktadır. Örneğin, artık Türkiye kökenli girişimcilere ait sürücü kurslarının faaliyete geçmesiyle, trafik kuralları ya da direksiyon eğitimini bile kendi dilinde ya da kendi sosyal çevresi içerisinde almak isteyenler için yeni direniş alanları ortaya çıkmaktadır.

3.2.4.2. Bir Direniş Alanı Olarak Ev İçi Yaşam

Bu çalışmada elde edilen veriler Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin kendi varoluş alanlarını özellikle hane içinde, kendi ifadeleriyle “*Türk gibi*

yaşayarak” yaratmaya ve korumaya çalıştıkları ortaya koymaktadır. Hane içerisinde devam ettirilmeye çalışılan Türk usulü yaşam tarzı, öncelikle yemek alışkanlıklarıyla başlamaktadır. Görüşmecilerin bazılarının, evin içine Alman sisteminin giremeyeceğini ifade ya da ima eden cümleleri de bu görüşü destekler niteliktedir.

“Ben mesela Almanya’ya geldiğimde her türlü eti yedim ama evime kuzu, tavuk dışında et sokmam. Evde Türk usulü yerim ama dışarda Almanlarla Alman usulü takılırım. ...marketlerden peynir, zeytin, kavurma, sucuk, hep Türk marketlerinden alırım. Hiç Alman şeyi almadım şimdiye kadar” (Görüşmeci 18, Erkek, 55 Yaş).

Görüşmeciler için hane içerisinde özellikle korunması gereken bir alan olarak belirtilen yemek pratikleri, belirli bir yaşam modelinin devamı olarak görülmektedir. Görüşmeci her ne kadar dışarıda sistemi benimsemiş biçimiyle yeni davranış pratikleri üretse de hane içinde yine kendisine aktarılan yaşam modelinin devamını, yeni nesillerin aktarımında önemli ve gerekli görmektedir. Bu durum, bu çalışmada sıklıkla karşılaşılan “*Almanlaşma*” algısı ya da tehdit algısına karşı geliştirilen hane içi direnme mekanizmasını ortaya koymaktadır.

“Türkiye’deki biri nasıl yaşıyorsa yaşantımızı aynen öyle devam ettiriyoruz. Anamızdan, babamızdan ne gördüysek öyle devam ediyor. Türk yemek alışkanlıklarımız mesela. Yıllar geçse de hiçbir şeyimiz Almanlarla aynı olamaz. Fikirlerimiz aynı olmaz. Onlar bazı şeyleri hoşgörüle karşılar, biz karşılamıyoruz. Örneğin; ben mesela kızımı hiçbir zaman diskoya falan göndermedim. Oğluma da bir saat koyuyordum o saatte eve geliyordu. Almanlar gibi yaşadığımı hiç düşünmedim. Hiçbir zaman da onlar gibi yaşamak istemem” (Görüşmeci 3, Erkek, 60 Yaş).

Almanya’ya göç deneyimini bizzat yaşamış bir görüşmeci yukarıdaki ifadesinde aile yaşantısını Türkiye’deki gibi devam ettirdiğini belirtmekte ve aile içerisinde “*Almanlaşma*” riski olarak görülen olguya karşı alınan tedbirleri ortaya koymaktadır. Alman sistemi içerisinde var olmaya devam eden Türkiye kökenliler için, ev içerisinde belirli bir yaşam modelinin kodlarının üretilmesini sağlamak önemli bir nokta olmaktadır. Dolayısıyla, ev içerisinde, sisteme ya da egemen *stratejilere* karşı fiziksel mücadele içerisine girmeden, kendi yaşam modelinin devamını yeniden üreterek, sisteme karşı durmak ve bu amaçla *taktikler* geliştirmek gerekli görülmektedir.

“Almanlar diyor ki, “benimle yaşayacaksın kural bu. Ben seninle Türkçe konuşmaya çalışmayacağım, devlet dairesinde Almanca konuşacaksın. Evime gittiğimde tamamen Türk olarak yaşıyorum. Onlara da söylüyorum. “Evimde Türk yemeği yer, Türk müziği dinlerim” Evimin dekoru da Türkiye gibidir. Evimin kapısının içindeki yaşam tarzıma müdahale ettirmem. Evime gelirim, ben onlara giderim anlatırım. Karşılaştırırım. Gündelik yaşamımı buranın kurallarına göre yaşarım ama evimin içi ayrı” (Görüşmeci 15, Erkek, 52 Yaş).

Yukarıda yer alan ifadelerde bulunan görüşmeci, Certeau’cu görüşe göre, *stratejilerin* gündelik hayatın içerisinde iktidarı üreten toplum yani, bu araştırma özelinde Alman toplumu tarafından üretilen kuralları ve *stratejilere* uygun davranıyor gibi görünerek kamusal alanda kabul görmeyi sağlamaktadır. Ancak, bu araştırmanın temel iddiasını destekler biçimde, Türkiye kökenliler ev içerisinde gündelik hayat pratiklerini tamamen kendi yaşam modeline göre inşa etmekte ve egemen yaşam tarzına farklı gündelik hayat pratikleri olan yemekle ve müzikle direnmektedir.

Almanya’da yaşayan Türkiye kökenliler için kendi varlıklarını devam ettirmenin önemli bir unsuru olarak ortaya konulan ritüellerin devam ettirilmesi, geleneksel birçok kavramın toplumsal olarak belirleyici biçimde ön plana çıkmasını sağlamaktadır. Kadının aile içerisindeki denetimi, namus ve erkek egemenliğinin devamına yönelik geleneksel aile modelinin devamı “*Türk gibi yaşamının*” devamı için gerekli görülmektedir. Genel olarak görünür bir toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliğin dikkat çektiği aile içi ilişkilerde, değerlerin yitimi ise “*Almanlaşmak*” olarak olumsuzlanmaktadır.

“Misafirperverliğimiz ilk etapta önde gelen. İnsanlara saygılı olmamız. İnsanlarla çabuk diyalog kurmamız. Olumsuz olan şeylerimiz, bazı aileler çocuklarını bazı ortamlardan çok çok uzak tutuyorlar çocuk yaştan beri. Ona da Almanlar çok ters bakıyorlar. Tutucu aileler de var yani” (Görüşmeci 3, Erkek, 60 Yaş).

Bu ifadeleri kullanan görüşmeci, kendi ailesi içinde kızına ve oğluna karşı kurallar koyduğunu, diskoya gitmesine hiçbir zaman izin vermediğini de aynı görüşme içerisinde dile getirmiştir. Bir yandan aile içerisinde belirli pratikler, inanışlar ve ritüellerin yeniden üretimi gururla anlatılacak bir övgü meselesi olurken,

diğer yanda aynı şekilde davranan aileler tutucu olmakla suçlanmaktadır. Dolayısıyla, kendi içerisinde de çelişkiler barındıran bu tutum, “*Almanlaşma*” tehdidi gibi bir algının devamına da yol açmaktadır. Bu tehdit algısı devam ettiği sürece de, mücadele edilmesi ve direnilmesi gereken olgular ve yaşam biçimleri sürekli aile içerisinde yeni nesillere aktarılmakta ve mikro-direnışler olarak tanımlanabilecek taktiklerin de yeniden üretimi sağlanmaktadır.

3.2.5 Çoklu Direniş

Bu çalışma temel olarak gündelik hayat pratikleri çerçevesinde sıradan bireyin sergilediğı direniş unsurlarını ele almaktadır. Direnişin ortaya çıktığı alanlar gündelik hayatın her alanı olabilir ve her alan tahakkümün yaratıldığı iktidar ilişkilerini içinde barındırmaktadır. Michel de Certeau'nun gündelik hayatta sıradan bireyin mikro-dirençlerini ve taktiklerini ortaya koyarken öne sürdüğü yaklaşıma göre, birey sıradan hayatının içerisinde her an iktidarın tahakkümüne maruz kalmakta, bu iktidara boyun eğiyor gibi görünse de yaratıcı zekâsını kullanarak taktikler geliştirmekte ve bu yolla direnmektedir. Bu çalışma, Certeau'nun bu yaklaşımına yeni bir boyut eklemekte ve sıradan bireyin birden çok alanda ortaya koyduğu mikro-dirençlerin birden çok düzlemde aynı anda inşa edilebildiğini iddia etmektedir. Bu iddia, Certeau'cu direniş yaklaşımını bir adım ileriye taşıyarak ve tekli bir iktidar ve madun ilişkisi yerine, toplumsal ve gündelik hayatın her alanında iktidarla karşılaşmalar olduğunu ve bir alanda madun olan sıradan bir bireyin, bir başka düzlemde tahakküm kuran ve iktidarı temsil eden farklı bir ilişki kurabilmekte olduğunu vurgulamaktadır.

Certeau'cu görüşe göre, iktidarı kuran unsurlara karşı gündelik hayatın içerisinde üretilen anlık kurnazlıklar ve hamleler içeren *taktikler* yoluyla bireyler mikro-direnışler geliştirmektedir. Bu görüşe göre gerçekleştirilen direnişler genellikle toplumsal yapı içinde toplumsal yaşamın kodlarını ve kültürel ürünlerini üreten topluluklara karşı gerçekleşmektedir. Bu çalışma ekseninde farklı bu görüşten farklı olarak ele alınan yaklaşımda ise, yalnızca toplumsal yaşamın kodlarını inşa eden topluluklar ve mekanizmalar değil, toplumsal uzamın içerisinde farklılaşma

eksenlerinde gerçekleştirilen her türlü iktidar ilişkisi ve tahakküm ele alınmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışma bağlamında Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin arasında önemli bir ayrışma noktası olduğu ortaya konulan mezhep ayrışmasının, Alman toplumuna karşı geliştirilen gündelik hayattaki direnişin yanında, Aleviler ve Sünniler arasında da farklı boyutlarda farklı direniş alanları yarattığı ortaya konulmaktadır.

Araştırma verileri içerisinde, ön plana çıkan, özellikle dini inanışlar temelindeki farklılıkların da aynı toplumsal grup içerisinde farklı madunlar yarattığı ortaya konulmaktadır. Örneğin Alevi bir görüşmeci, gündelik hayatlarında Sünnilerin tahakkümüyle karşı karşıya olduklarını ifade ederken, bu çalışma bağlamında, Almanya’da yaşayan bir Türkiyeli olarak, hem Alman olmaması nedeniyle egemen toplumsal yapının madunu olduğunu, hem de Sünni olmaması nedeniyle Türkiye kökenlilerin oluşturduğu toplum içerisinde yine “öteki” olduğunu vurgulamaktadır. Bu “öteki”lik sonucunda, hem Alman toplumuna hem de Sünni Türkiyeli topluma karşı geliştirdiği mikro-direnç mekanizmaları bu çalışmanın özgün bulgularından birini ortaya koymaktadır. Çalışmada tek tip bir Türkiyeli tartışmasının ötesine geçilerek, etnisiteyle ilgili literatürde yer alan ⁴⁹ Alevilik tartışmalarına

⁴⁹ Çalışmanın başlangıç aşamasında Almanya’da yaşayan Türkiyeliler arasında bir ayrışma eksenini olduğu öngörülmemeyen Alevi-Sünni ayrışmasının tarihsel kökenlerine ya da detaylı tartışmalara, bu nedenle çalışma kapsamında geniş bir biçimde yer verilmemektedir. Ancak yine de yapılan görüşmeler süresince dile getirilen Alevilikle ilgili kısa bir açıklama yapılması gerekli görülmektedir. Ethem Ruhi Fırlalı’nın tanımlamasına göre;

“Alevilik kelime olarak Arapçada “Ali’ye mensup”, “Ali’ye ait” anlamlarına gelmektedir. İslam tarihi ve tasavvuf edebiyatında ise, “Hz. Ali’yi sevmek, saymak ve her hususta ona bağlı olmak” anlamlarında kullanılmıştır. Bu bakımdan Hz. Ali’yi seven, sayan ve ona bağlı olan herkese “Alevi” denir. Sözlük anlamının dışında Alevi tabiri, Hz. Ali’yi üstün sahabe olarak gören ve Hz. Muhammed’den sonra onun, Allah’ın ve Hz. Peygamberin tayini ile halife olması gerektiğini kabul edenler için de “Şia” ile eş zamanlı olarak kullanılmıştır. Böylece bu zümreler, Haz. Ali’ye mücerred sevgi ve bağlılığın ötesinde, onun ve soyunun adına ayrı bir fırkalaşma hareketinin de siyasi mümessilliğini üstlenmiş olmaktadır. ... Anadolu Aleviliği’ne yazılı ve sözlü geleneğimizde farklı isimler de verilmektedir. Bunların başında Bektaşilik gelmektedir. Kısaca Bektaşilik, Hacı Bektaş Veli tarafından kurulduğuna inanılan bir tarikatır. Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisi, tevella (Ehl-i Beyt’i sevenleri sevmek) ve teberrâ (Ehl-i Beyt’i sevmeyenleri sevmeme) gibi Aleviliğin temel esaslarına bağlı oluşları yüzünden Bektaşiliğe Alevilik denilebilir. Ne var ki bu Alevilik, Sünnilerin Ehl-i Beyt’e olan sevgilerini ifade eder manadan öteye geçemez. Çünkü Türkiye’de her Bektaşî Alevi olduğu halde, her Alevi, Hacı Bektaş’ı Horasan ereni sayıp hürmet etmesine rağmen, Bektaşî değildir... Aslına Bektaşilik bir tarikat olduğu için, bu tarikatın

derinlemesine girilmeden, Aleviliğin Sünnilikten ayrılan yeni bir direniş alanı yarattığı iddia edilmektedir. Dolayısıyla, bu iddiayla beraber, Certeau'nun gündelik hayatta direniş pratikleri kavramsallaştırması, çoklu direniş biçimlerinin araştırmaya dahil edilmesiyle bir adım ileriye götürülmüş ve gündelik hayatta direniş konusunda yeni bir kavramsallaşmanın oluşturulması amaçlanmıştır.

“En yakın çocukluk arkadaşım Sünni (Süleymancı) birisiydi ve ben 7-8 yaşlarındayken onunla Kuran Kursuna katılmaya başlamıştım. Uzun bir süre gayet normal ilerlerken günün birinde hocalardan bir benim Alevi olduğumu öğrenmiş (ben Alevi olduğumu zaten gizlemiyordum, tanıyan herkes bilirdi, ama önemli bir durum olduğunu düşünmemiştim sadece) ve bana Alevileri kötülemeye başladı. O zamanlar daha neyin ne olduğunu tam kavramamış olduğum için fazla bir tepki verememişim. Daha sonra cevabım kursa katılmamak olmuştu. Henüz 7 veya 8 yaşında ilk defa Alevilere olan ön yargıya maruz kalmıştım”(Görüşmeci 20,Erkek, 36 Yaş).

“Yıllar sonra beni çok iyi tanıyan liseden bir sınıf arkadaşımın kullandığı ifade şaşırtmıştı. Okul bahçesinde üç beş arkadaş bir konuyu tartışıyorduk (tam olarak neydi orasını hatırlamıyorum, ama sanırım Marx'ı tartışıyorduk) ve arkadaşım şöyle bir ifadede bulundu “aman onanı inanıyorsun o bir Alevinin teki” dedikten sonra çemberde benimde bulunduğum için kendini düzelterek “Alevi demişim, dinsizin teki diyecektim”. Yani burada Alevilik ve Dinsizlik aslında

yollarına uyan herkes Bektaşî olabilir, ama Alevilik soya bağlıdır ve ancak annesi ve bilhassa babası Alevi olan Alevi olabilir” (Fırlalı, 1994:9).

Özkırmımlı Alevilik-Sünnilik arasındaki farklılaşma noktasını şu şekilde belirtmektedir;

“ Kısaca özetlenirse, Ali'nin halife olmasını isteyenlere, Ali'nin soyundan olanlara, Ali'yi imam olarak kabul edenlere (Şia-Şii), Ali'yi tanrılaştırılara Alevi adı verilmiştir. Bu yönüyle Alevi kavramı Şiilikten daha geniş kapsamlıdır. Alevi kavramı içine yalnız Şii mezhepleri değil, bütün Bâtîni mezhep ve tarikatları da girmektedir. Şiilik Sünnilikten ayrılan mezhepleri kapsamış, Sünniliğe ters düşen inançların hepsine, mezhepleri ne olursa olsun ayırım gözetmeden, Alevi denilmiştir” (Özkırmımlı, 1993:38).

Bu tanımlamalar dışında, bu hareketlerin yüzyıllar boyunca farklılaşma unsuru olarak kabul edilmesini Melikoff şu şekilde ifade etmektedir;

“Kargaşa bu toplumsal-dinsel hareketlerin her zaman bir özelliği olagelmıştır. Bu hareketlerin takipçilerine güven duyulmamış ve baskı yapılmıştır. Bu insanlar her zaman marjinal olarak kalmışlardır. Can güvenlikleri için gizliliğe başvurmak zorunda kalmışlardır. İnançları, mahkum edildiği Batîni biçimlere bürünmüştür: Kutsal metinlerin Batîni yorumlarıyla ortaya çıkan gizli öğretiler, tarikat dışından olanların yola kabul törenleri, geceleri gizli yerlerde düzenlenen ayinler, müridlerin kendilerini ifade ettikleri şifreli dil” (Melikoff, 1999:10).

onun için aynı anlamı taşıyordu. Buna benzer birçok olaya tanık oldum” (Görüşmeci 20,Erkek, 36 Yaş).

Burada yer alan ifadelerin de desteklediği gibi, Almanya’da yaşayan Türkiye kökenliler arasında mezhepsel farklılaşmanın gündelik hayat içerisinde önemli bir ayrışma unsuru olduğu ve bireyler arasında “ötekileştirici” bir dil yarattığı dikkat çekmektedir. Okul çağında başladığı ortaya konulan bu ayrışma gündelik hayatın her alanında devam etmektedir. Bu kategoride vurgulanması gereken nokta, Alevi olduklarını belirten görüşmecilerin, Türkiye kökenliler arasında Alevi-Sünni ayrımı olduğunu ve “ötekileştirici” bir dille tahakküme uğradıklarını iddia etmeleridir. Sünni olduğu düşünülen görüşmeciler ise Alevilere ilişkin herhangi bir ifade kullanmamışlardır.

3.2.6. Toplumsal Cinsiyete Dayalı Eşitsizlikler

Alan çalışmasında elde edilen veriler incelenirken dikkat çekici bir biçimde ön plana çıkan bir diğer kategori, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler olmuştur. “Çoklu Direniş” kavramsallaştırması gibi araştırmanın kurgulanması sürecinde gündemde olmayan ancak alanda elde edilen verilerle önemli bir kategoriyi oluşturan, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler, özellikle erkeklerin kamusal alanda kadınlara uyguladıkları tahakkümün sıkça dile getirilmesi sonucunda araştırmanın kategorileri arasına girmiştir.

“Erkek önde, kadın arkada yürüyorsa kesin Türk’tür”, “Burada erkek önde yürür, kadın beş metre gerisinde yürür, ellerinde market poşetlerini taşır”, “Kız çocuklarımızı diskoya göndermedik tabii ki namus bizim için en vazgeçilmez şeydir” , “Bir bacın olur hani ona sahip çıkarsın, bizde öyle, hala çok önemli böyle şeyler” ya da “Türk erkekleri paşadır. Hatta Paşa kelimesi Almanca’ya buradan girmiş durumdadır. Evde iş yapmayan, çok kafası atarsa karısını dövebilen, çocuklarının eğitimiyle ilgilenmeyen, muhafazakâr bir kitle” (Görüşmeci 5, Erkek, 35 Yaş) şeklindeki ifadelerle kadın-erkek eşitsizliği net biçimde ortaya konulmaktadır.

Certeau’nun araştırmasında yer alan toplumsal gruplar üzerinden inşa edilen eşitsizlik ve tahakküm ilişkileri arasında yer almayan toplumsal cinsiyet eşitsizliği bu araştırma sonucunda ortaya konulan bir tahakküm ve kaçınılmaz olarak direniş alanı

olmaktadır. Certeau tarafından ele alınmayan bu olgu, toplumsal bir araştırmada mutlak bir biçimde vurgulanması gereken bir noktadır, çünkü Certeau, gündelik hayatın her alanında ve özellikle aile içerisindeki pratikleri incelerken, kadın-erkek arasındaki patriarkal eşitsizliğin yarattığı tahakküm ve mikro-direnç pratiklerini inceleme dışında bırakmaktadır. Bu araştırma, elde edilen verilerin analizi sonucunda, Certeau'cu görüşe, ev içi pratikler içerisinde üretilen direnişlerin aslında kendi içerisinde çok katmanlı olarak gizli durumda bulunduğunu ve her alanda mevcut tahakküme karşı kadın-erkek arasında bir direniş alanının mevcut olmasına dair incelemenin de ilerleyen araştırmalar açısından önemli olacağını iddia etmektedir.

Kadının toplumsal olarak “namus” kavramıyla beraber ele alınmasının yaygınlığı Almanya’da yaşayan Türkiye kökenliler arasında, kadının toplumsal hayattan uzaklaştırılmasının da bir noktada nedeni olmaktadır. Üçüncü kuşak bir görüşmecinin ifadelerinde yer aldığı gibi kadın ailede yer alan erkekler tarafından korunması gereken bir varlık olarak ele alınmaktadır.

“Bir bacın olur hani. Ona sahip çıkarsın. Almanlarda böyle bir şey yok. Ne yaparsa yapsın diyor. Bir kızın abisi olduğunda abisi kardeşine sahip çıkar. Böyle şeyler benim için hala önemli” (Görüşmeci 19, Erkek, 21 Yaş)

“Örneğin; ben mesela kızımı hiçbir zaman diskoya göndermedim. Oğluma da bir saat koyuyordum o saatte evde oluyordu.” (Görüşmeci 3, Kadın, 60 Yaş).

“Örneğin bizi ailemiz o kadar çok sıktı ki. Bizi biraz daha rahat bıraksalardı, bir yolumuzu açsalardı. Çoluğumuzu çocuğumuzu kaybedeceğiz diye korktular. Ki aslında hiç alakası yok. İnsanın bir adım ileriye gitmesi, eğitimini ilerletmesi, örfünü adetini kaybetmesi anlamına gelmiyor. Biz bu şekilde çok sıkıldık, yollarımız çok kapatıldı. Benim uzak memlekete gidip okumamdan korktular. Başıma bir iş gelecek diye korktular, işte hep bu korkular yüzünden buralarda kaldık” (Görüşmeci 28, Kadın, 43 Yaş)

Birinci kuşak Türkiye kökenli bir görüşmeci olan 3 numaralı görüşmeci, kızı ve oğlunun dışarı çıkması konusunda sergilediği farklı ve kızını baskı altına alan tutumu vurgularken kadının kontrol altında tutulmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. İkinci kuşak bir Türkiyeli olan 28 numaralı görüşmeci ise bizzat kendisinin bir kadın olarak yaşadığı baskı nedeniyle eğitim alamadığını ve kendini geliştiremediğini belirtirken, bu şekilde kadını baskı altına alan uygulamaların “Almanlaşma tehdidi”

gibi algılanan örf ve adetlerin kaybedilmesiyle eş olarak değerlendirilmesindeki yanlışlıkların ve sonuçlarının altını çizmektedir.

Kategorik İçerik Analizi

Derinlemesine mülakatlarla elde edilen verilerin analiz edilmesinde, kategorik içerik analizi kullanılmıştır. Bu analizle amaçlanan elde edilen verileri açıklayacağı düşünülen kavram ve kategorilere ulaşmaktır. Bu amaç doğrultusunda, toplanan verilerin önce kavramsallaştırılması, daha sonra da ortaya çıkan kavramlara göre rasyonel biçimde organize edilmesi ve buna göre veriyi açıklayan temaların ve kategorilerin saptanması gereklidir (Yıldırım ve Şimşek, 2004: 175).

Kategorik İçerik Analizinde, önce araştırmayı ve verileri tanımlayan ana başlıklar ve kategoriler belirlendikten sonra bu başlıkların alt başlıklarını oluşturan kavramlar ve kategoriler belirlenir. Bu kavram ve kategoriler detaylı biçimde tanımlandıktan sonra, ana kavramların altında alt kategoriler oluşturulur ve metin bu kavramlarla ilişkili biçimde gruplandırılır. Ardından, oluşturulan kategoriler ve alt kategorileri destekleyen ve bu kavramlarla ilişkili cümleler, ifadeler ve söz grupları seçilerek ilgili kategori başlığı altında incelenir ve söz konusu kategoriyle ilişkili cümleler yorumlanır.

Kategorik içerik analizinde yalnızca kuramın desteklediği kategoriler değil, metnin kendisinin de yeni kategoriler yaratması öngörülmektedir (Özgen, 2003:25'den akt. Kahya, 2014:11). Benzer şekilde, araştırmanın temel kuramları içerisinde yer almayan kategoriler, verilerin oluşturduğu metin içerisinde ortaya çıkmış ve araştırmanın temel kuramları içerisinde yer almayan “Çoklu Direniş” “Toplumsal Cinsiyete Dayalı Eşitsizlikler” ve “Çalışarak Direnmek” gibi yeni kavramlar araştırmanın bulguları olarak ortaya konulmuştur.

Kavram ve Kategoriler Listesi

1.Çizgi Dışı Çoğulluklar

A. Öteki Olmak

B. Ayrışma Biçimleri

- İnanışlar
- Eylem Biçimleri

C. Yemek Pratikleri

D. Farklı Tüketim Biçimleri

2. Sıradan Olanın Manipülasyonları/ Taktikler

A. Mücadele Alanları/ Kurallara Uymamak

B. Gündelik Hayat Pratikleri ve Taktikler

- Dil Manipülasyonları (Sözcelem ve Lapsuslar)
- Okumak
- Almanca/ Türkçe Düşünmek
- Kaçak Avlanmak/ İşten Çalmak

3. Yaratıcı Zekâ (Metis) Uygulamaları

4. Direniş

- A. Çalışarak Direnmek
- B. Bir Direniş Alanı Olarak Ev İçi Yaşam

5. Çoklu Direniş

6. Toplumsal Cinsiyete Dayalı Eşitsizlikler

Kategori 1: Çizgi Dışı Çoğulluklar

Görüşmeci	Cümle/Cümleler	Yorum/Açıklama
15(Erkek, 52 Yaş, Sosyolog)	“Bunlar (1. Kuşak Türkler) uzun seneler buzlukta saklanmış gibiler. Donmuşlar”	İçe Kapanma ve Yalnızca“Türk/Türkiyeli gibi yaşam” modelini benimseme
5(Erkek,35 Yaş, Elektronik Teknisyeni)	“Kapalı bir çekirdek içindeler buradaki Türkler hala. 1970’lerde gelen 1. Nesil için yaşam nasılsa hala aynı. 2. ve 3. Nesiller için fark ediyor tabii”.	
3 (Kadın,60 Yaş, Emekli İşçi)	“Almanlar gibi yaşadığımı hiç düşünmedim. Ne isem oyum. Hiçbir zaman da Almanlar gibi yaşamak istemem”.	
3 (Kadın,60 Yaş, Emekli İşçi)	“Yıllar geçse de hiçbir şeyimiz Almanlarla aynı olmaz. Fikirlerimiz aynı olmaz. Onlar bazı şeyleri hoşgörülü karşılar, biz karşılayamayız.”.	
30(Kadın, 44 Yaş, İşyeri Sahibi)	“2. Kuşak fazla değişmedi de 3. Kuşaklar gerçekten Alman gibi yaşıyorlar. Özgür yani, kimse ona karışmayacak, kimse bir şey söylemeyecek. 3. Kuşaklar Allah muhafaza, müthiş bozulma var.”	İki Farklı Yaşam Modeli Kurma, Farklılıkları Koruma
12(Erkek,53 Yaş, Bilgisayar Mühendisi)	“Getto kuruyorlar Türkler burada. O dünyanın içerisine giriyorlar ve zannediyorlar ki, Almanya o. Onunla yetinmeye çalışıyorlar. Birçoğu için Almanya işyerinde başlayıp işyerinde bitiyor”	
15(Erkek, 52 Yaş, Sosyolog)	“Elsasstrase’ye (en önemli Türk Mahallesi) gittiğim zaman bakıyorum, hala aynı şeyler konuşuluyor, hala 10 yıl-20 yıl öncesi gibi. Türkiye’de gibi yaşıyorlar. Hep oradaki olaylar. Burada Aachen’da inşaatlar vs., yol çalışmaları ne oluyor, bitiyor kimse ilgilenmiyor.”	
7(Erkek, 37,Sigortacı)	“Almanların konuşma tarzlarına, onların şakalarına alıştım. Onlar gibi konuşuyor, onlar gibi şaka yapıyorum. Onların tarzı gibi giyiniyorum. İş yerimde Alman gibiyim, profesyonellikle duygusallığı karıştırmamaya çalışıyorum. Ama Türklüğümüz de var tabii. Bayramda ailemi görürüm, camiye giderim. Domuz eti falan yemem”	
37(Kadın, 27 Yaş, Eğitim Uzmanı)	“Sistem ve hayat düzeni olarak evet Alman gibi olduk. Burada hangi saatte kalkacağınız, hangi saatte nereye gideceğiniz belli. Bu noktalarda Alman gibi ama aile içinde daha çok Türkiye’ye yönelik, içimizde kapalı kalmış bir hayat tarzı var. Dedenin, babaannenin yanına gitmek hafta sonları Türk gibi, ama hayatın düzenlenmesi ve sistem olarak baktığımda Alman gibi.”	
12 (Erkek, 53 Yaş, Bilgisayar Mühendisi)	“Örneğin Alman gibiyim, domuz eti yiyorum, Alman gibiyim bira içiyorum, birahaneye gidiyorum. Ama Türk’üm, bayramları dört gözle bekliyorum. Türk’üm kızıma Türk adetlerini, örflerini öğretmeye çalıştım”.	

Görüşmeciler, Almanya’da yaşayan Türk kökenliler olarak yaşam tarzlarını tanımlarken, “Öteki Olmak/Ayrışmak”, “Farklılıkların Korunması”, “İki Farklı Yaşam Modeli Kurma” ve “İçe kapanma”yı ortaya koyan ifadelerde bulunmuşlardır. Bu ifadeler arasında yer alan ve değişmemek olarak yorumlanabilecek olan “farklılıkların korunması”nda kuşaklar arası farklılıklar belirleyici olmaktadır. Göç deneyimini bizzat yaşamayan Türkiye kökenli katılımcılar, Türkiye kökenlilerin kendi içlerine kapalı ve Alman toplumundan uzak bir yaşantı sürdürdüklerini iddia ederken, konuya eleştirel bir biçimde yaklaşmaktadır. Kendisi de birinci kuşak Türkiyeli olan 15 numaralı görüşmecenin kullandığı “*dondurulmuş Türkler*” metaforu da benzer biçimde, yaklaşık 50 yıldır değişmeyen yaşam modellerine dair eleştirel tutumu vurgulamaktadır. Birinci kuşak Türkiyeli olup aynı zamanda “değişmeden aynı kalmak” konusunda eleştirel bir tutum sergileyen bu görüşmecenin sosyolog olması, eğitim düzeyinin aynı kuşak içerisinde bile farklı yaşam modellerinin korunması konusundaki farklılaşmalarda belirleyici olabileceğini ortaya koymaktadır. Bu durum, eğitim düzeyinin değişime ve farklı yaşam modellerine karşı belirleyici olabildiğini düşündürmektedir. Dolayısıyla bireylerin direniş biçimleri kuşaklarla olduğu kadar aldıkları eğitim ve meslekleri tarafından da belirlenmektedir.

Görüşmelerde sıklıkla ifade edilen görüşlere göre, “birinci kuşak için değişmemek ve aynı kalmak, “Almanlaşmamak” ve “Türk gibi kalmak” anlamına gelmekte ve kimi zaman bir övünç meselesi şeklinde ifade edilmektedir. Ancak, bu durum beraberinde söz konusu birinci kuşakların çocukları için kısıtlayıcı ve denetleyici ebeveyn davranışlarını getirdiği için eleştiri unsuru haline gelmektedir. Ayrıca, göç edilen yıllardaki yaşam biçiminin aynen muhafaza edilmesi, Türkiye’de bile yıllar boyunca değişen toplumsal davranışlar ve değer yargılarının dikkate alınmaması ve hatta farkında olunmaması şeklinde değerlendirilmektedir. Bu durum da aslında “aynı kalmanın” tek yönde değerlendirilebilecek bir durum olmadığını ve çok boyutlu düşünülmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Çizgi dışı çoğullukları oluşturan bir diğer boyut da Türkiye kökenlilerin kendi gündelik hayat modellerini inşa edip, korumaya çalışırken bunu bir içe kapanma ve gettolaşma şeklinde ortaya koymalarıdır. Farklılıklara dayalı yaşam modellerinin korunması için ikinci aşama içe kapalı bir toplumsal formasyon ve ilişkiler ağını beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla, getto benzeri mahallelerde sıklıkla Türkiyelilerle bir arada yaşama pratiği de farklılıkların korunmasında önemli bir etken ve gereklilik olarak dikkat çekmektedir. Birinci kuşak bir Türkiyeli olan 12 numaralı görüşmeci de benzer biçimde dile getirdiği görüşlerinde, Türkiyelilerin iki farklı yaşam modeli inşa ederek, ev/aile hayatlarını Türkiyeli ölçütler üzerine kurduklarını, Almanya'yı ise işyerlerinde ve kamusal alanda yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Birinci kuşak olan bir görüşmecinin kendisinin de ait olduğu bir kuşağa dair farklı ve eleştirel bir tutum geliştirmesi bilgisayar mühendisi olan bu görüşmecinin mesleği ve eğitim düzeyinin belirleyiciliğinde şekillenmektedir. Ayrıca ikinci kuşak bir Türkiyeli olan 7 numaralı görüşmeci de, Alman gibi yaşadığı alanlar olduğunu ancak Türkiyeli yaşam modelinin ev/aile hayatıyla paralel olarak korunduğunu vurgulamaktadır. Bu görüşler, Türkiye kökenlilerin farklılıklarını ev/aile içerisinde koruyup yeniden üretmeye devam ettiklerini, ancak işyerleri ve devlet daireleri gibi kamusal alanlarda Alman gibi davranmaya özen gösterilmesinin gerekli görüldüğünü ortaya koymaktadır.

Bu konuya yakın biçimde, görüşmecilerden bazıları, Almanya'da yaşayan Türkiye kökenlilerin, "*Ayakları burada, başları Türkiye'de yaşadıklarını*" eleştirel bir biçimde ifade etmektedirler. Bu eleştirinin alt metninde ise, Almanya'da yaşayan Türkiye kökenlilerin bir kısmının hala Türkiye'deki gelenek, görenek, alışkanlık ve davranış biçimlerine katı bağlılıklar geliştirdiği, dil öğrenme konusunda direnç gösterdikleri ve bunu gereksiz gördükleri, işlerini tamamen Türk gettoları haline gelen Türk mahallelerinde kendi dillerinde halledebildikleri için Almanlarla iletişim içinde hiç bulunmadıkları, Türk kanallarını ve Türk haberlerini takip edip, Türkiye'deki sorunları kendilerine mesele edinip, yaşadıkları coğrafyayla ilişkin hiçbir bilgi edinmedikleri şeklinde ifadeler yatmaktadır. Ancak, 30 numaralı görüşmecinin görüşlerinde de yer aldığı gibi, birinci kuşaklar da özellikle üçüncü

kuşak Türkiyelileri yaşam modellerinde “Türkiyeli gibi” davranmadıkları için “bozulmakta oldukları” iddiasıyla eleştirmektedir. Yine de eleştiri unsuru olan değişimin özellikle özgür olmak gibi değerler konusunda ortaya çıktığı iddiası, ev/aile içerisinde ve gündelik hayat pratiklerinde “Türkiyeli gibi” olarak tanımlanan yaşam modelinin devam ettiğini düşündürmektedir.

Alman toplumu içinde Türkiye kökenliler “farklılıklarını koruyarak” ve kimi zaman göçün ilk başladığı yıllar olan 1960’lardaki gibi yaşayarak, kimi zaman ise gündelik hayatta ve iş hayatında farklı yaşam modelleri inşa ederek çizgi dışılıklarını ortaya koymaktadırlar. Dikkate alınması gereken nokta, çizgi dışılığın yalnızca değişmemek değil aynı zamanda, görüşmecilerin “Alman gibi” ve “Türk gibi” şeklinde kategorileştirdikleri çoğul yaşam modelleriyle “farklılıklardan oluşan” çoğulluğu da içinde barındırmasıdır.

Kategori 1: Çizgi Dışı Çoğulluklar

Alt Kategori 1: Öteki Olmak

Görüşmeci	Cümle/Cümleler	Yorum/Açıklama
4(Erkek, 42 Yaş, Şoför)	“Burada Türkler ne kadar da Almanlaşmaya çalışsa hep yabancıdır”	Türkiye kökenlilerin ifadelerinde farklılık algısı, iki toplum arasında kapanmayan mesafeler ve “öteki” olmanın inşası
20 (Erkek, 36 Yaş, Fizik Mühendisi)	“Siz ne kadar “ben Almanım, Almanca konuşuyorum, Almanya’da okudum, ben %90 Almanım” deseniz de o yüzde 10 kalan Türklüğünüz çoğu alanlarda kısıtlayabiliyor sizi.”	
6(Kadın, 58 Yaş, Emekli İşçi,	“Biz Türk gibi yaşarız. Alman gibi değil. Yaşantımız falan hiç benzer yanımız yok”	
37(Kadın,27 Yaş, Eğitim Uzmanı)	“Ne kadar biz de onlar gibi olsak da, hep fark olacağını düşünüyorum”	
30(Kadın,44 Yaş, İşyeri Sahibi)	“Çocuklarımın Alman biriyle ilişki yaşamasına karşıyım. Allah inşallah karşılaştırmaz bana da, çünkü değişik iki örf ve adet bir arada olmuyor. Belirli bir zaman duruyor sonra olmuyor. Zıt geliyor. Bir noktada ayrılıyor”	
7(Erkek, 37,Sigortacı)	“Burada doğduk, büyüdük ama yine de siyah saçlarımız var. İstedğim kadar Alman pasaportum olsun. Perfekt Almanca konuşabilirim ama her zaman olmuyor ama bazen 2. Sınıf olarak yaklaşıyorlar.”	Öteki olmanın yeniden üretiminin gerekliliğine vurgu
4(Erkek, 42 Yaş, Şoför)	“Ayrım olması lazım. Hayatta kalkmaz o ayrım. Ayrım olsun ki, kişiliğimiz, kim olduğumuz, yaşam biçimimiz belli olsun. O ayrım kalkarsa biz de Almanlaşmış oluruz. Farklılık olmadığı zaman o zaman biz de onlar gibi oluruz”.	
32(Kadın, 33 Yaş, İşçi)	“Almanlaşmak onların yaşantısına özenmektir. Türk gibi yaşamaya sığmayan şeyler vardır. Onları yapmamayı öğretmeliyiz. Aile içinde öğretmeliyiz. Biz başkayız çünkü. Onlar gibi değiliz”.	

Görüşmeciler yaşam tarzlarını tanımlarken, karşılaştıkları “ötekileştirme”, boyutlarını ortaya koymuşlardır. Alman toplumu içerisinde “Öteki Olmak” algısı, farklılıkların yeniden üretiminin gerekliliğiyle desteklenmektedir. Burada altı çizilmesi gereken en önemli nokta, “öteki” olmaya dair inşa sürecinin Almanlar

tarafından yaratılması kadar, Türkiyeliler tarafından da yaratılıyor olmasıdır. Bu haliyle, kendini ötekileştirme şeklinde bir durumla karşılaşmaktadır.

Birinci kuşak Türkiye kökenli görüşmecilerde örf ve adetlerden başlayarak korunması gereken değerler ve devam ettirilmesi gereken belirli pratikler vurgulanmaktadır. İkinci ve üçüncü kuşak Türkiyelilerin “Alman gibi” davranışlar sergilemesi olumsuzlanmaktadır. Dolayısıyla, birinci kuşak için Alman toplumuna benzemek yerine “mevcut değerlerin ve yaşam modelinin devam ettirilmesi için bu değerlerin aile içerisinde aktarılması” son derece önemlidir. 7 numaralı görüşmecinin belirttiği gibi, ikinci ve üçüncü kuşak Türkiye kökenlilerde, genellikle Alman vatandaşlığına sahip olursa da ortadan kalkmayan farklılıklar ve kamusal alanda Almanların ortaya koyduğu “ayrımcılık” öteki olmak durumuyla ilişkili olarak dile getirilmektedir. Bu durumda, “öteki olmanın” yalnızca vatandaşlık ya da hukuki haklarla ortadan kaldırılamayacağı ve farklılıkların yaşam modellerinde vurgulandığı dikkat çekmektedir.

Burada vurgulanması gereken nokta, kamusal alanda Alman olmakla ilişkilendirilen davranış biçimlerinin dil kullanma becerisiyle ortaya konulmasıdır. Gündelik hayat ise, farklılıkların korunduğu en önemli alan olarak korunmaktadır. Dolayısıyla gündelik hayat “öteki” olmanın üretildiği ve hatta yeniden üretildiği bir direniş alanı olarak anlam kazanmaktadır. Görüşmeciler kendilerini Alman toplumu içerisinde “öteki” olarak tanımlamaktadır. Almanya’daki Türkiyelilerin kendilerini “ötekileştirmek” konusunda vurguları, çoğunlukla “Türk gibi” yaşam modellerinin devamını sağlamakta ve Alman gündelik hayatına karşı belirgin bir çizgi çekmektedir. “Türk gibi yaşamak” beraberinde belirli davranış pratikleri bütünü barındırmaktadır ve “öteki”leştirildiklerini söyleyen Türkiye kökenliler için bu davranışsal paket gündelik hayat pratiklerindeki tekrarlarla yenilenmekte ve nesiller arasında aktarılmaktadır.

Kategori 1: Çizgi Dışı Çoğulluklar

Alt Kategori 2: Ayrışma Biçimleri (İnanışlar)

Görüşmeci	Cümle/Cümleler	Yorum/Açıklama
37(Kadın, 27 Yaş, Eğitim Uzmanı)	“Temel farkımız dindir. Avrupa milletlerinden gelenlerle bu sorunları yok (Almanların), çünkü ortada din gibi büyük bir fark yok”.	Farklı olmanın temel olarak inanışlar üzerine inşa edilmesi
9(Erkek, 30 Yaş, Bilgisayar Mühendisi)	“Yani farklılık sadece dinden dolayı farklılıktır. Alman da benim gibi yaşıyor. Tek farkımız dindir. Kültüre de yansıyor otomatik olarak”.	
20(Erkek, 36 Yaş, Fizik Mühendisi)	“En büyük şey bence, Avrupa’ya girememeleri falan din. Yok bizim kültürden değiller demeleri; din. Şimdi bir Fransız’la bir Alman’ın ne kültürü aynı? Ama dinleri aynı olduğundan dolayı çoğu şeyler değişiyor.”	
10(Kadın, 37 Yaş, Satış Elemanı)	“Çocuklarıma hep anlatıyorum, yediğin ete dikkat et, bilmediğin yerde bir şey yeme, çünkü bilemezsin domuz mu? Helal mi? Haram Mı? Ben bunda hiç taviz vermem. Hangi toplum içinde olursam olayım dinimi öne alırım ben. Önce dinim ve ailem.”.	
9(Erkek, 30 yaş, Bilgisayar Mühendisi)	“Ben kendimi kıyasladığım zaman Almanla benim aramdaki fark din. Başka bir fark yok. Onlar ne yaptıysa ben de yaptım ya. Aynı anaokuluna aynı gezilere gittik, aynı takımlarda top oynadık. Her şeyi aynı yaptık, tek farkımız neydi? Dini yönlerden. Ben kiliseye de gittim hatta ben daha zenginim, ama o camiye gelmedi. Ben Noel’i biliyorum, o benim bayramımı bilmiyor”.	
20(Erkek, 36 Yaş, Fizik Mühendisi)	“Okul bahçesinde üç beş arkadaş bir konuyu tartışıyorduk (tam olarak neydi orasını hatırlamıyorum, ama sanırım Marx’ı tartışıyorduk) ve arkadaşım şöyle bir ifadeye bulundu “aman ona mı inanıyorsun o bir Alevinin teki” dedikten sonra çemberde benimde bulunduğum için kendini düzelterek “Alevi demişim, dinsizin teki diyecektim”. Yani burada Alevilik ve Dinsizlik aslında onun için aynı anlamı taşıyordu”	Alevi bir görüşmecinin Almanya’da yaşayan Sünnilerin Aleviliğe dair bakış açısı ve karşılıklı ön yargılar
25(Erkek, 37 Yaş, Vinç Operatörü)	“Türkiye’de Alevilere olan ön yargıların hemen hemen tamamını Almanya’da da yaşamak mümkün. Genelde tüm klişeler Almanya’da da mevcut. Tabii ki bu durum tek taraflı değildir. Alevilerin de Sünnilere karşı birçok ön yargısı vardır”	

Alman toplumu içerisinde farklılıkların inşasında en belirleyici unsur olarak din, gündelik hayatı da belirleyen düzeyde önemli bir farklılık ve “ötekileşme” unsuru olmaktadır. Dini inanışlar özellikle İslam dini temelinde gündelik hayat pratiklerini de düzenlediği için, Almanya’da yaşayan Türkiyeliler özelinde, din ve inanışlar gündelik hayat pratiklerinin belirleyicisi olarak dikkat çekmektedir. Alman toplumu içerisinde “Çizginin Dışında Kalmanın” en önemli nedeni, birçok görüşmeci tarafından içinde yaşanılan toplumla aynı dinsel inanışları paylaşmamak olarak dile getirilmektedir. Dolayısıyla, yaşam modelleri ne kadar benzeşirse benzeşsin, İslam inancının yasakladığı gündelik hayat pratikleri ekseninde kesin çizgilerle tanımlanan bir yaşam modeli korunmaktadır.

İnanışlar temelinde şekillenen ayrışmaya ilişkin kategoride, “Müslüman olmanın” temel bir ayrışma unsuru olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca, yaşam tarzının devamı açısından inanışların “kuşaklar arası aktarımın” ve “inanışların sürdürülmesinin gerekliliği” ortaya konulmaktadır. Katılımcıların kendilerini yaşam modelleri kimi noktalarda benzeşse bile, Alman toplumundan mutlak olarak ayırdıkları en temel nokta olarak “din” ön plana çıkmaktadır. Kuşaklar arası kesin bir farklılık göstermeyen bu dine dayalı tanımlama biçimi, gündelik hayat pratikleri arasında değişebilmesi mümkün kabul edilebilen birçok unsurun yanında taviz verilmeyen en önemli noktalardan biri olarak dikkat çekmektedir. Özellikle ikinci ve üçüncü kuşak katılımcılarda, birinci kuşaklara karşı biçimde Türkçeyi konuşma konusunda gereklilik ve hassasiyet üst düzeyde belirtilmemiştir. Bu durumda, ikinci ve üçüncü kuşakların Almanya’da öteki olmadıkları noktasında öne sürdükleri tüm pratiklere karşı “din”in belirleyiciliği dikkat çekmektedir.

Bu kategoride araştırmaya katılan görüşmeciler arasında kendilerini Alevi olarak tanımlayanlar için ise dinin gündelik hayatta ve yaşam modellerinde belirleyiciliği, Sünni olduğu düşünülen diğer katılımcılar kadar ön plana çıkmamaktadır. Alevi olduklarını söyleyen görüşmecilerin dinle ilişkili olarak vurguladıkları önemli konular mezhepler arası farklılıklara hoşgörülle yaklaşmanın ve önyargılardan uzaklaşmanın gerekliliği başlıklarında şekillenmektedir. İkinci kuşak Türkiyeli olan 20 numaralı görüşmeci Alevi olduğunu dile getirirken,

Almanya’da “Aleviliğin, Sünni Türkiye kökenliler tarafından dinsizlikle” eş değerde kabul edildiğini dile getirirken, Almanya’da da Türkiye’de yaşanan Alevi- Sünni ayrışması ve karşılıklı ön yargıların varlığının altını çizmektedir. Dolayısıyla, görüşmecilerin gündelik yaşamı ve yaşam modellerini düzenlemede en önemli unsur olarak tanımladıkları “din”, Alevi- Sünni ayrışması içerisinde Sünni İslamı işaret etmekte ve Alevilik gibi farklı mezhep ve dini ayrışmaları egemen söylemler içerisinde dışlamaktadır. Ancak, burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta, Alevi- Sünni ayrımının Alevi olduğunu belirten görüşmeciler tarafından sıklıkla “ötekileştirici bir ayrışma” unsuru olarak dile getirilirken, Sünni görüşmecilerin bu konuda herhangi bir görüş dile getirmemiş olmasıdır. Dolayısıyla, farklı mezhepten geldikleri için “ötekileştirildiklerini” dile getiren Alevi görüşmeciler için söz konusu ayrışma gündelik hayat pratiklerinde daha belirleyici ve görünür durumdadır.

Kategori 1: Çizgi Dışı Çoğulluklar

Alt Kategori 2: Ayrışma Biçimleri (Eylem Biçimleri)

Görüşmeci	Cümle/Cümleler	Yorum/Açıklama
2(Kadın, 63 Yaş, Tezgahtar)	“Bizde ailecek yemeğe gidince, Almanlar gibi herkes kendi hesabını ödesin olmaz mesela. Başımızda erkek kim gidiyorsa hesabı o verir. Aynen Türk gibi yaşantımız”	Alman toplumu ve Türkiyeli toplumu karşılaştırma
9 (Erkek, 30 Yaş, Bilgisayar Mühendisi)	“Davranış şekillerimiz farklı yani. Mesela bir Alman’a 10 cent verirsin o da “borç aldım, yarın veririm der, verir”. Bizde ama gerek yok kardeşim, bu 10 cent yani olur. Alman sana ismarlattırır ama kendisi ismarlamaz o kadar yemek falan, veya bizde bir yere yemeğe gidersin, hesap ne kadar tuttuysa bugün ben veririm yarın sen verirsin. Herkes atar ortaya biraz. Belki 5 Euroluk yedin ama 10 Euro atarsın. Almanlarda bu yok mesela. Karı-koca bile bu sen, bunu ben ödeyeceğiz diye buzdolabına isim yazıyorlar.	
13(Erkek, 38 Yaş, Sigortacı)	“İş alanında Alman gibi disiplinli çalışma, verilen vaatleri yerine getirmek, boş vaatlerde bulunmamak, sistematik çalışmak, eğitimi sürekli geliştirmek güncelliği yakalamak...Türk gibi olduğum alan insan ilişkilerinin daha içten olması, konuşma dilini Türk gibi konuşmak, tarz olarak daha çok Türk gibi yaşadığımı düşünüyorum”	Türkiyeli ve Alman gibi olarak ayrılan alanlar
20(Erkek, 36 Yaş, Fizik Mühendisi)	“Çok şeyleri Türk olarak yaşıyorum. Genel anlamda kültür ya da geleneksel olan işlerin hepsini Türkçe yaşıyorum. Alman gibi olduğum yanlar; kimi detaya bakış açısı”	
10(Erkek, 37 Yaş, Satış Elemanı)	“Bayramlar olsun, Ramazan olsun, düğünler olsun. Oturmaları mesela, komşuluklara önem veririz. Sünneti var, düğünü var, çağırılıyorsan gitmen lazım. Hastası var gitmen lazım. Yeni ev tutmuş gitmen lazım. Bunlar bizim toplumumuzda var”	Sosyal ilişkilerin “Türk gibi” devam ettirilmesi

Görüşmecilerin kendilerini “öteki” ya da “farklı” olarak tanımlamalarının görünür hale geldiği alanlar gündelik hayat pratiklerinde, yani özel alanda ve kamusal alan olan iş hayatında olarak ortaya konulmaktadır. Özellikle gündelik hayat pratikleri arasında sayılabilecek olan aile ile kurulan birincil ilişkiler “Türk gibi” kurulurken, bu alanda Alman aile pratikleriyle yapılan karşılaştırmalar dikkat çekicidir. Alman aile içi pratikler sıklıkla olumsuzlanmakta ve samimiyetsiz olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenlerle “Alman gibi olmaktan” kaçınılmakta ve aile içi alanda “Türk gibi” olarak tanımlanan ilişkilerin devamı yoluyla direnilmektedir.

İki farklı toplum arasında yaşayan görüşmeciler, gündelik hayattaki ayrışmanın eylem biçimleri üzerinden kurulduğunu ortaya koyarken, ritüelleri farklı olarak uygulama biçimleri, değer yargılarına bağlı olarak iş ortamındaki farklılaşan “eylem biçimleri” ve “İki toplum arasında değer yargıları ve düşünce biçimleri ekseninde karşılaştırma” üzerine ifadeler ortaya koymuşlardır. Bu kategoride yer alan farklı eylem biçimlerini belirleyen önemli bir parametre olarak, meslek ve yaş, katılımcıların ifadelerini şekillendirmektedir. Eğitim düzeyi yüksek olan ve mühendis, sosyolog ve avukat gibi profesyonel meslek sahipleri olan katılımcılar, gündelik hayat pratiklerini Alman gündelik hayat pratiklerine daha yakın olarak tanımlamaktadırlar. 13 numaralı görüşmecinin bir sigortacı olarak, 20 numaralı görüşmecinin de fizik mühendisi olarak belirttiği gibi, özellikle iş yerlerinde yakından tanık olunan “Alman gibi disiplinli çalışma biçimi” şeklindeki tanımlama profesyonel meslek sahiplerinde daha sık rastlanılan bir ifadedir. Dolayısıyla, profesyonel meslek sahibi olan katılımcıların özellikle işyerlerinde Almanlarla kurdukları iletişimin, eylem biçimlerinin benzeşmesine katkı sağladığı düşünülebilir.

Ancak, özellikle birinci kuşak katılımcılar arasında yer alan ev kadınları ve emekli işçiler, yaşam modellerini “Türkiye’deki gibi” şeklinde tanımlamaktadır. Türkiye’deki gibi olmak ise 2 numaralı ve birinci kuşak bir görüşmecinin belirttiği gibi genellikle aile içerisinde erkek egemen yapının devamı gibi belirli noktalarda devam ettirilmektedir. Bu nedenle, ikinci ve üçüncü kuşak profesyonel meslek sahibi görüşmeciler için “Alman gibi olmak”, genellikle iş yaşamı paralelinde ele alınırken, “Türk gibi” yaşamının ölçütleri aile içerisinde ya da Türkiye kökenlilerle kurulan sosyal bağlar ekseninde inşa edilmektedir.

Kategori 1: Çizgi Dışı Çoğulluklar

Alt Kategori 3: Ayrışma Biçimleri (Yemek/ İçki Pratikleri)

Görüşmeci	Cümle/Cümleler	Yorum/Açıklama
15(Erkek, 52 Yaş, Sosyolog)	“Almanlarla konuşuyorum, iş yapıyorum ama eve gidip kuru fasulye yiyorum, Türk müziği dinliyorum”	Türk gibi yaşamının” göstergesi kahvaltıda ve yemeklerde Türk ürünlerinin tüketilmesi ve alışkanlıkların devam ettirilmesi
11(Erkek, 74 Yaş, Emekli Şef)	“Zeytin, peynir, reçel, sucuk, pastırma burada var çok şükür... Hepsini Türk ürünü tercih ediyorum”.	
17(Erkek, 70 Yaş, Tercüman)	“Sizin Türkiye’de yediğiniz her şeyi biz de burada yiyoruz. Siz marketten ne alıyorsanız biz de aynıını alıyoruz. Alman yiyeceklerini zaten yemiyoruz Alman sosislerini yemeyiz. Domuzla ilgili olan şeyleri yemeyiz.”	Türkiye’deki yaşantıyla paralelliğin yemek ve ürünler üzerinden kurulması“
9(Erkek, 30 Yaş, Bilgisayar Mühendisi)	“Yemek ve kahvaltıda olmazsa olmaz salam, pastırma, sucuktur. Beyaz peynir olmazsa olmaz zaten, zeytini de illa ki yeşil yerim”.	
5(Erkek, 35 yaş, Elektronik Teknisyeni)	“Alkol bazen kullanıyorum. Arkadaşlarla çıkınca, ortama göre, Türk arkadaşlarla çıkınca rakı da içiyoruz. Almanlarla bira içiyoruz.”	Türk ürünleri ve Türk yaşam tarzının ilişkilendirilmesi
5(Erkek, 35 yaş, Elektronik Teknisyeni)	“Pek dindar bir yapım yok ama aslında benim için domuz eti bir sınırdır. Gerçi Alman ürünlerinde domuzdan yapılan katkılar var, onları engelleyemiyorum ama bilerek domuz eti yememeye çalışıyorum. Onu yemek benim için Almanlaşmanın bir sınırı. Gerçi domuz et bilerek bir kere denedim ama çok tuhaf bir duyguydu benim için. Bir kere bir lezzet alamadım insanın kafasında bir sınır olduğu için herhalde”	İnanışların yemek pratiklerinde belirleyiciliği

Görüşmeciler, sıradan bir gündelik hayat pratiği olan yemek pratiklerini tanımlarken, “Türk gibi yaşamının” göstergesi kahvaltıda ve yemeklerde Türk ürünlerinin tüketilmesi ve alışkanlıkların devam ettirilmesi”, “Türkiye’deki yaşantıyla paralelliğin yemek ve ürünler üzerinden kurulması”, “Türk ürünleri ve Türk yaşam tarzının ilişkilendirilmesi”, “İnanışların yemek pratiklerinde belirleyiciliği” olarak değerlendirilebilecek ifadelerde bulunmuşlardır. Bu ifadeler belirli Türk malı ürünlerle desteklenmekte ve bir gıda ürünü üzerinden yaşam modelini tanımlayan ifadeler ortaya konulabilmektedir.

Araştırmaya katılan görüşmeciler, gündelik hayattaki pratikleri arasında yaşam modellerini en belirgin biçimde ortaya koyan pratiğin yemek yeme biçimleri olduğunu belirtmektedirler. Almanya'nın en sık tüketilen ürünlerinden biri olan "domuz eti" ve ürünleri tüketimi birçok görüşmeci için yaşam modelinin sınırlarını çizen noktada önem taşımaktadır. Domuz eti tüketiminin İslam dini tarafından yasaklanmış olması, yaşam modellerini "Türk gibi" ve Müslümanlık sınırlarıyla belirleyen Almanya'da yaşayan Türkiyeliler için başat noktalardan birini oluşturmaktadır. Belirtilen görüşlere göre, domuz eti yemek İslam dininden uzaklaşarak, Hristiyan olan Almanlara benzemenin en önemli adımıdır. Dolayısıyla, dini pratiklere uygun olarak yaşamak, yaşam modellerinin korunması olarak da değerlendirilmektedir. Bu nedenle, yemek/içki pratikleri konusunda kuşaklar ya da meslek grupları arasında belirgin bir farklılık dikkat çekmemektedir. Tüm kuşaklardan görüşmeciler için özellikle yemek pratikleri arasında sulu yemek yemek ve Türk malı kahvaltılıkları tüketmek vazgeçilmez unsurlar olarak sıklıkla dile getirilmektedir.

Özellikle belirli ürünlerin "Türk yaşam modeliyle" ilişkilendirilmesi görüşmecilerin sıklıkla dile getirdiği bir durumdur. Özellikle Türk usulü ve Türk malı beyaz peynir, sucuk, pastırma ve türevi et ürünleri, siyah zeytin, simit, kuru fasülye ve ayran gibi süt ürünleri "Türk gibi beslenmenin" temel görüngüleri olarak dile getirilmektedir. Örneğin, sucuk tüketmek "Türk gibi yaşamaya devam etmekle" ilişkilendirilirken, salam ve sosis Alman gibi beslenmeye örnek olarak verilmektedir. Spagetti yemek Alman usulü beslenmeye örnek olarak ifade edilirken, kuru fasülye yemek "evimde Türk gibi yaşıyorum" ifadesini desteklemek için kullanılmaktadır.

Kategori 1: Çizgi Dışı Çoğulluklar

Alt Kategori 4: Farklı Tüketim Biçimleri

Görüşmeci	Cümle/Cümleler	Yorum/Açıklama
37(Kadın, 27 Yaş, Eğitim Uzmanı)	“Onların yemeklerinin bizcesini yapıyoruz. Almanların Auflauf dedikleri bir yemek var, patates ve beşamel sosla yapılır ve hafiftir. Biz bol tereyağlı, ağır ve farklı yaparız. Yani Alman yemeğinin bizcesini yapmaya başladık”	Türk usulü Gündelik hayat pratiklerine Alman gündelik hayatından uyarlanan eylemler
11(Erkek, 74 Yaş, Emekli Şef)	“Türk ürünlerini tercih ediyoruz, Türk bakkalları var, her şeyi bulabiliyoruz.”	Almanya’da yaşıyor olmasına rağmen Türk ürünlerini tüketmeye yönelik pratikler ve fiziki mesafeyi ürünler aracılığıyla “psikolojik düzeyde” azaltmak
11(Erkek, 74 Yaş, Emekli Şef)	“Alman marketleri artık Türk ürünleri de getiriyor, zeytin, peynir, fasulye, nohut... O kısımlarını ondan alıyoruz... Alman marketlerinden temizlik ürünü alıyoruz”	
2(Kadın, 63 Yaş, Tezgahtar)	“Çaydanlık gibi şeylerde Türk ürünlerini tercih ederim, Türkiye’den getirdim bu sene”	
21(Kadın, 34 Yaş, Ev Kadını)	“Perdelerimi bu sene diktirdim Türkiye’den getirdim. Halım falan her şeyim Türkiye’den”	Türk ürünlerini kullanma konusunda yapılan vurgu
37(Kadın, 27 Yaş, Eğitim Uzmanı)	“50 yaşın üstündekiler Türkiye’den giyinir. Etek, gömlek ya da ceketini Türkiye’den. O kendini belli eder”	
37(Kadın, 27 Yaş, Eğitim Uzmanı)	“Bemilex’im var. Sürekli kullanıyorum. Lahmacun yapıyorum”	Orijinalinde pizza tavası olarak üretilen bir ürünü, lahmacun tavası olarak ya da sulu yemek makinesi olarak Türk yemek pratiklerine uyarlamak
22(Erkek, 45 Yaş, Tesisat Ustası)	“Bemilex mesela var bizde. Yengen lahmacun, kızartma, pide yapar içinde. Aklına Türk usulü ne geliyorsa”	

Farklı tüketim biçimleri görüşmeciler tarafından tanımlanırken, Almanya’daki yaşam modeline “Türkiye’deki yaşam modeli”nin dahil edilmesi, Türkiye’deki ürünlerin tüketilmesi aracılığıyla fiziki mesafeyi ürünler aracılığıyla “psikolojik düzeyde” azaltmak ve “farklı işlevleri olan ürünleri Türk mutfak ürünlerine uyarlamak” şeklinde ifadeler ortaya konulmuştur. Burada belirtilen ifadeler “*Türk gibi yaşamayı*” olanaklı kılacak olan materyal ve ürünlerin tüketimini vurgulamaktadır.

Gündelik hayat pratiklerinde belirli bir yaşam biçiminin devamını sağlamak, aynı zamanda farklı kabul edilen Alman gündelik hayatına benzeşmeme açısından bir direniş alanı olarak değerlendirilebilir. Özellikle Alman malı ürünlerin Türk malı

ürünler yaratmak için kullanılması, ürünün kullanım amacının değiştirilmesi olarak kabul edilebilir ve bu durumda farklı tüketim biçimlerinin yaratılması mümkün olmaktadır.

Ev içerisinde kullanılan ürünlerin özellikle Türkiye’den getirilmesi ya da Türk ürünleri satan mağazaların Türk malı ürünlerin Almanya’da satışını yapması, hane içerisinde kullanılan ürünlerin de materyal olarak bir yaşam formunun inşasına katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Örneğin 21 numaralı görüşmeci, hiç Türkiye’de yaşamamış ve Almanya’da doğmuş olmasına rağmen, “Türkiyeli gibi” bir yaşam formu inşa ederken, Türk malı ürünleri gerekli görmektedir. Bu durum, materyal ürünlerin de kültürel ya da dinsel ürünler gibi “gündelik hayatı inşa etmede” önem taşıdığını ortaya koymaktadır. Türk malı bir halı ya da perdenin yanında Türk malı bir çaydanlıkta demlenen çay, yanında tüketilen simit, beyaz peynir, zeytin ve sucuk tipik bir “Türk ya da Türkiyeli yaşam biçimi”ni görsel olarak yaratılmasını mümkün kılmaktadır.

Çaydanlık gibi Türkiyeli kültürüne atfedilen bir ürünün, Türkiye’den getirilmesi ya da beyaz peynir ve zeytinin belirli markalarla “Türk bakkalı” denilen ve tamamen Türkiye’den getirilen ürünler bulunan marketlerden satın alınması gündelik hayatta inşa edilen bir yaşam formunu betimlemektedir. Bu kategoride yer alan ifadeler ayrıca, ürünlerin farklı amaçlarla kullanılmasını da vurgulamaktadır. Bu farklı tüketim biçimleri, söz konusu ürünün başka bir kullanım amacı için yeniden düzenlenmesini ifade etmektedir. Pizza tavasıyla lahmacun yapmak ya da belirli yemeklerin Türk mutfağına uyarlanması, farklı tüketim biçimlerini destekler örnekleri oluşturmaktadır. Bu farklı tüketim biçimlerini belirten görüşmeciler arasında yaş, meslek ya da kuşak farklılığı dikkat çekici düzeyde değildir. Her meslek grubu, kuşak ve yaştan görüşmeci, Alman versiyonunu değiştirerek farklı tüketim biçimleri ortaya koyduklarını belirtmişlerdir.

Kategori 2: Sıradan Olanın Manipülasyonları/ Taktikler

Görüşmeci	Cümle/Cümleler	Yorum/Açıklama
1(Erkek, 50 Yaş, İşyeri Sahibi)	“Biz okullarımızı doğru seçip, işimizi doğru yapıp, kendimizi iyi yetiştirdiğimiz zaman bizim aslında pek başka bir şeye ihtiyacımız yok. Türk cemaatleri bir de. Kendi insanlarımızın kuracağı cemaatlere destek. Camilerimiz olabilir. Diğer dernekler olabilir. Evler olabilir. Bizim tek noksanımız lobileşmek. Karşınızda size karşı mekanizma geliştiren, bir dava yürüten bir kurum bile bunu biliyor; bunların böyle başarıları sıkışınca başvurabilecekleri insanlar, cemaatler oldukça sizinle daha farklı uğraşacaklardır ya da uğraşmayacaklardır.”	İçinde yaşanan Alman toplumuna karşı “cemaatler” ya da lobiler oluşturarak yeni direnme biçimleri ve taktikler geliştirmek
7(Erkek, 37 Yaş, Sigortacı)	“Resmi dairelerde falan Almanca konuşmak çok önemli, senin zaten adam ilk notunu orada veriyor. Bilmiyorsun sana yardım edecek mi? Almancan kuvvetliyse iş sana kalıyor. Karşındakine kendini nasıl satıyorsun? Almancan iyiye işi daha kolay götürüyorsun.”	Dil becerisiyle “yabancı olma dezavantajını ortadan kaldırmak” “farklılığı yok etmek”
2(Kadın, 63 Yaş, Tezgâhtar)	“Benim evimin içinde ben Almanlara benzer hiçbir şey yaşamıyorum. Aynı Türkiye’deki gibi yaşıyorum”	Ev içerisinde “Türk yaşam modeli” ile Alman gibi olmama mücadelesi

Görüşmelerde katılımcıların, “cemaatler” ya da lobiler oluşturarak yeni direnme biçimleri ve taktikler geliştirmek, dil becerileriyle farklılıkları ortadan kaldırmak ve ev içerisinde “Türk yaşam modelini” devam ettirerek kendi varlıklarını korumak ve Alman gibi olmamak adına taktikler geliştirdikleri belirtilebilir.

Bu kategoride yer alan ifadeler, görüşmecilerin gündelik hayatlarında geliştirdikleri temel direniş alanlarını betimlemektedir. Ev içerisinde belirli bir yaşam modelinin yeniden üretimi, ya da kamusal alanda dil becerisiyle farklılıkları ortadan kaldırmak gibi belirli taktikler yaratılarak, egemen yapıyı oluşturan Alman toplumuna karşı, “Türkiyeli gibi olmanın” direniş biçimleri ortaya konulmaktadır.

Burada vurgulanması gereken önemli nokta, birinci kuşak bir Türkiyeli olan 1 numaralı görüşmecinin vurguladığı gibi, Türkiyeliler ve Almanlar arasında mutlak bir mücadele alanının olduğuna dair vurgudur. Bu vurgu genellikle, “Almanlaşmamak” ve “Almanların Türkiye kökenlileri zor durumda bırakmaya çalıştıkları” algısı ekseninde şekillenmektedir.

Kategori 2: Sıradan Olanın Manipülasyonları/ Taktikler

Alt Kategori 1: Kurallara Uymamak

Görüşmeci	Cümle/Cümler	Yorum/Açıklama	
1(Erkek, 50 Yaş, İşyeri Sahibi)	“Yerde büyük bir çöp görsem mesela kesin Türk yapmıştır derim.”	Türkiye kökenlilerin kurallara uyma konusunda kendilerine dair değerlendirmeleri	
20(Erkek, 36 Yaş, Fizik Mühendisi)	“Uzaktan yere tükürürse anlarım Türk’ü.”		
20(Erkek, 36 Yaş, Fizik Mühendisi)	“Türkler; tembel ve düzensiz.Çoğu tanımlamalarında da biraz haklı da olabilirler. Ne de olsa kanımızda olan olaylar”		
18(Erkek, 55 Yaş, İşyeri Sahibi)	“Türkler camlardan bir şeyler atar, kapıları temiz tutmazlar. Yediklerini yere atıyorlar. Mesela ben görmedim bir Alman’ın çekirdek yediğini. Bizimkiler çekirdek yiyor yere atıyorlar. Etrafi temiz tutmuyorlar”		
7(Erkek, 37 Yaş, Sigortacı)	“Türkler daha kavgacı, daha çok hırslılar. Sokakta olsun, başka yerde olsun Türkler varsa hemen kavga çıkıyor. Her iki üç kavgadan birinde Türk vardır”		
23(Erkek, 23 Yaş, İşçi)	“Genelde Türkler hep kanunun zıttına giderler, böylece yabancı olduklarını belirtirler”.		
2(Kadın, 63 Yaş, Tezgâhtar)	“Hiçbir Alman sokakta çocuğuna bağırmasın, bağırıyorsa kesin Türk’tür”		
4(Erkek, 42 Yaş, Şoför)	“Almanların kafasında hep bir şey vardır; “Türkler kokar, Türkler pistir. Yani öyle insanlarımıza derler. Türkler hırslıdır derler. Kendilerine bakmazlar. “Türkler kalles” derler ama kendilerinde de var yani”	Almanların Türkiye kökenlilerin kurallara uymamalarına üzerine değerlendirmeleri	
2(Kadın, 63 Yaş, Tezgâhtar)	“Almanların çoğu Türklerin kötü yönlerini ön plana çıkarıyorlar. Bir şey mi oldu? Hemen Müslümanlar da değil, direk Türkler yapmıştır deniyor. Kafayı koyu gördüler mi, onlar için hepsi Türk. Arap ya da Faslı değil. Kapalıysa kesin Türk’tür diyor”		
25(Erkek, 37 Yaş, Vinç Operatörü)	“Almanların bir sistemi var mesela. Pazar günleri çimen biçmek yasak. Çünkü pazar komple dinlenme günü.Eee sen şimdi sabah 10’da çim biçme makinesini çalıştırırsan Alman bakar sana der ki “Bugün pazar”, sen de “ne pazarı” dersin, olmaz işte.		Gündelik hayatta mevcut toplumsal kuralların Almanlar tarafından inşa edildiğine dair görüş
2(Kadın, 63 Yaş, Tezgâhtar)	“Dikkat etmemiz gereken hususlar var. Almanların kuralları. Mesela evde televizyonun, radyonun sesi 10’dan sonra açılmaz. Pazarları makine çalıştıramayız. Herkesin dinlenme saati Pazar günü. Böyle özellikleri var, bağırıp çağırmayı sevmezler. Biz de dikkat ediyoruz yani”		

Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin gündelik hayatta toplumsal kurallara uymayarak mücadele alanları yarattıkları ve farklılık ortaya koydukları alanlar, “çevre temizliği”, “apartman hayatındaki kurallar”, “iş ilişkilerinde” ve “sosyal ilişkilerdeki güvenilirlik” gibi tanımlamalarla vurgulanmaktadır. Kuşak farklılığı olmaksızın birçok görüşmeci Türkiye kökenlilerin toplumsal kurallara uymadıklarını vurgulamaktadır. Bu çalışma ekseninde düşünüldüğünde, 25 numaralı görüşmecinin de belirttiği gibi, özellikle Almanya’da egemen toplumsal kodlar ve kuralların “Alman kuralları” olarak değerlendirilerek, içselleştirilmediği dikkat çekmektedir. Kuralları ya da toplumsal davranış biçimlerinin inşa sürecinde kendilerini etkin olarak kabul etmeyen Türkiye kökenliler için kurallara uymamak bu anlamda dahil olmadıkları bir süreçte, iktidar sahibi Almanların iktidarını yıpratmaya yönelik hamleler olarak değerlendirilebilir.

Ek olarak, bu kategoride dile getirilen bir başka görüş de, her ne kadar Türkiye kökenlilerin kurallara uymadıkları yine Türkiye kökenliler tarafından kabul edilse de, Almanların Türkiyelilere karşı önyargılı yaklaşıtlarına dair ifadeler de dikkat çekmektedir. Bir yandan kurallara uymayan Türkiyeliler algısı yine Türkiyeliler arasında yaygınken, diğer yandan Almanların Türkiyelileri haksız yere suçladıklarına dair birbiriyle çelişen iki farklı ifade biçimi ön olana çıkmaktadır.

Kategori 2: Sıradan Olanın Manipülasyonları/ Taktikler

Alt Kategori 3: Dil Manipülasyonları (Sözcelem ve Lapsuslar)

Görüşmeci	Cümle/Cümleler	Yorum/Açıklama
15(Erkek, 52 Yaş, Sosyolog)	“-Der, -die, -das eklerini bazen bilerek yanlış kullanıyorum. Onların dilini özellikle çarpıtıyorum. Ama bu özellikle yaptığım bir şey ve bu kırık Almanca benim avantajıma oluyor. Dergi çıkartıyorum aylık olarak Almanlar şaşırıyor”	Bilinçli olarak gerçekleştirilen ve anlık hakimiyet sağlayan dil manipülasyonları
12(Erkek, 53 Yaş, Bilgisayar Mühendisi)	“Alman birahanesine gittiğimde kendim bilerek kırık Almanca konuşuyorum. Karşımdakini ti 'ye almak için. Cümleleri özellikle bozuk ya da eksik kuruyorum. Genelde Almanlar kendilerinden olmayan biri ortamlarında olduğunda onun kendileriyle denk olmadığını düşünüyorlar. Bunu da dille ortaya koymaya çalışıyorlar. Ben de onların elinden o kozu almak için, dalga geçecek kozu ellerinden alıyorum. Ardından da güzel Almanca konuşunca pozitif bir sinerji yaratıyorum.”	
15(Erkek, 52 Yaş, Sosyolog)	“Türklerin garip kısaltmaları var. Tren istasyonuna gidiyorum yerine, Bahnhofa gidiyorum der, Kaiserplatz var, Kayseri Platz'a gidiyorum der. Bu alışkanlık olmuş, cümle içinde Almanca- Türkçe hep karışık.”	Anlık hakimiyet amacı gütmeyen ve bilinçli olarak gerçekleştirilmeyen dil manipülasyonları olarak
19(Erkek, 21 Yaş, Öğrenci)	“Almanca'ya yeni katılan kelimeler var, Türkler tarafından. Mesela moruk kelimesi yerine “ alte” diyoruz”.	“Türkçe-Almanca karışık” üretilen kelimeler
37(Kadın,27 Yaş, Eğitim Uzmanı)	“Türkçe başlayıp Almanca biten, Almanca başlayıp Türkçe biten cümleler var. Cümle yapısını değiştirdik, bozuk bir Almanca konuşmaya başladık”	
7(Erkek, 37 Yaş, Sigortacı)	“Türklerin yanlış konuşmaları olur. Alman grameri o kadar kolay değil. Burada doğdukları halde hala yanlış konuşuyorlar. Almanlar da bazen gülebiliyorlar. Mesela “siz” “biz” var. Almanlar bunlara çok önem veriyorlar. Bizim Türk vatandaşları çoğunlukla onlara “sen” diyor. Almanlar öyle şeylerden hoşlanmıyor. Bir de mesela bir bayana ve erkeğe başka cümlelerle konuşması lazım. Onları da karıştırıyorlar. Bir erkeğe “sie” diye konuşamazsın, o kadınlara denir. Onun için orada da bizim vatandaşlar çok yanlış yapıyor”	

Gündelik hayatta dili çarpıtarak ve kimi zaman da yeni kelimeler ekleyerek direniş alanları yaratmaya örnekler, görüşmecilerin “Almancayı farklı konuşma pratikleri” ve “Türkçe-Almanca karışık” olarak üretilen kelimeler dikkat çekmektedir.

Dil manipölasyonları kategorisinde öne çıkan iki farklı manipölasyon türü farklı amaçlarla gerçekleştirilmektedir. Kimi görüşmeciler, belirli zamanlarda ve belirli ortamlarda, bilinçli biçimde, “kırık” olarak tanımlanan Almanca konuşarak farklı olduğunu göstermek istediklerini belirtmişlerdir. Görüşmeciler, bu şekilde kendisinden beklenen düzeyden üst seviyede bir Almanca konuştuğu anda beklentileri kendi lehine yıkararak, farklı ama başarısız olmadığının altını çizen taktikler ortaya koymaktadırlar. Bilinçli olarak farklılığını ortaya koymayı amaçlayan ve dil alanında anlık hakimiyet kurmayı amaçlayan görüşmeciler genellikle, 15 numaralı ve 12 numaralı görüşmeciler gibi birinci kuşak olup , profesyonel meslek sahibi olan Türkiye kökenli görüşmecilerdir. Dolayısıyla eğitim düzeyi bu kategoride belirleyici bir ölçüt olarak ön plana çıkmaktadır.

Öte yandan, çoğunlukla belirli zamanlarla sınırlı olmayan ve gündelik hayatın rutin pratiklerinden biri olarak Almanca kelimeler ve Türkçe kelimelerin birleştirilmesi yoluyla ortaya konulan dil manipölasyonları da görüşmeciler tarafından dile getirilmiştir. Görüşmeciler, kelimeleri birbirine karıştırarak ya da dilbilgisi kurallarına uymadan Almanca konuşarak, Alman toplumunun egemenlik alanlarından biri olan Alman dilini erozyona uğratmaktadırlar. Bu kategoride yer alan taktikleri ortaya koyan görüşmeciler ikinci ve üçüncü kuşak Türkiye kökenliler olup, eğitim düzeyi ya da mesleğe bağlı olarak bilinçli dil manipölasyonlarının ortaya konulma durumu artmaktadır. Birinci kuşak görüşmecilerde ise bilinçli biçimde Almancayı çarpıtmak belirtilen bir durum değilken, Türkçe-Almanca karışık konuşmak yaygın biçimde dile getirilmektedir.

Kategori 2: Sıradan Olanın Manipülasyonları/ Taktikler

Alt Kategori 4: Okumak

Görüşmeci	Cümle/Cümleler	Yorum/Açıklama
22(Erkek, 45 yaş, Tesisat Ustası)	“Gazete hep okurum. Hürriyet okurum yani. Arada Alman gazetesi de okurum...”	Basılı yayınları okuma pratiklerinin sıklıkla Türkçe dilinde yapıldığı ve Türkiye kökenli olarak yayın yapan kaynakların tercih edilmesi
17(Erkek, 70 Yaş, tercüman)	“Sürekli şekilde Hürriyet okurum. 50 senedir Sabah okurum. Alman da okurum. Hergün Aachen gazetesini okurum.”	
10(Kadın,37 Yaş, Satış Elemanı)	“Cumhuriyet, Hürriyet okuyorum. Bir gazete alacaksam Türkçe tercih ediyorum”.	
24(Kadın, 48 Yaş, Ev Kadını)	“Okumayı çok severim. Çok Türkçe kitaplarım var evde. Ben kendim Türkçe okurum, çocuklarım Almanca”.	Göç deneyimini yaşayanlar ve çocukları arasında “okuma alışkanlıklarına” dair ayrışma
36(Kadın,18 Yaş, Öğrenci)	“Ben hep Almanca okuyorum. Zaten Türkçem o kadar da iyi değil”	Üçüncü kuşak görüşmecilerde Almanca okuma alışkanlığı
9(Erkek, 30 yaş, Bilgisayar Mühendisi)	“Almanca okuyorum. Ama bazen Türkçe de okumaya çalışıyorum”	

Almanya’da yaşayan Türkiyelilerin gündelik hayatlarında okuma pratikleri sıklıkla eğitim alınan dil ekseninde belirlenmektedir. Göç eden birinci kuşaklar için Türkçe okumak, yazmak ve konuşmak kesin bir biçimde ön plana çıkmaktadır. Eğitim dili Almanca olan üçüncü kuşaklarda temel okuma dil Almanca olarak dikkat çekmektedir. İkinci kuşaklarda ise, sıklıkla tercih edilen Türkçe okuyup yazmak olarak dile getirilmektedir, çünkü eğitimlerinin bir bölümünü Türkiye’de alan bu görüşmeci grubu için okuma ve yazma pratiklerinin ilk olarak öğrenildiği dil olarak Türkçe başat bir konumdadır. Dolayısıyla, okuma alışkanlıklarının bir direniş alanı olarak incelenebilmesinde en önemli ölçüt görüşmecilerin hangi kuşağa mensup olduklarıdır.

Okuma alışkanlıklarına dair görüşmeci tanımlamaları, “Türkçe okumak ve Türk yayınlarını okumak” ve “göç deneyimini yaşayanlar ve çocuklarının farklı okuma alışkanlıkları” şeklinde ortaya konulmaktadır. İkinci ve üçüncü kuşak Türkiye kökenli görüşmeciler arasında Türkçe okuma becerisinin zayıf olmasına ve temel eğitimin Almanca alınmasına paralel olarak Türkçe okuma pratikleri sıkça dile getirilmemektedir. Buna karşın, birinci kuşak Türkiye kökenliler ya da Türkiye’de eğitimlerine başlayıp Almanya’da devam eden görüşmeciler okuma alışkanlıklarının Türkçe olarak devam ettiğini belirtmektedirler.

Ayrıca, Türkçe gazete okuma alışkanlıkları olarak, Türkiye’den göç eden birinci kuşak 17 ve 22 numaralı görüşmecilerin belirttiği gibi, Türkçe yayınlar okunmakta ve takip edilmektedir. Dolayısıyla bu kategori için yaş ve kuşak farklılıkları önemli ölçütleri oluşturmaktadır. 36 numaralı ve 9 numaralı görüşmeciler gibi üçüncü kuşak görüşmeciler ise, eğitimlerini Almanca aldıkları için Almanca okuyabildiklerini belirtmektedir. Bu görüşmeciler için Türkçe konuşma diliyle sınırlı kalmaktadır. Eğitim ve iş alanlarında belirleyici olan Almanca temel dil olarak ön plana çıkmaktadır.

Kategori 2: Sıradan Olanın Manipülasyonları/ Taktikler

Alt Kategori 5: Almanca/ Türkçe Düşünmek

Görüşmeci	Cümle/Cümleler	Yorum/Açıklama
15(Erkek,52 Yaş, Sosyolog)	“Türkçe düşünüp Almancaya çeviriyorum. Ama bazen Almanca düşündüğümü fark ediyorum. Genelde Türkçeyi Almancaya çeviriyorum”.	Birinci kuşak görüşmecilerde, Türkçe düşünmenin daha ağırlıklı olması
17(Erkek,70 Yaş, Tercüman)	“Türk’le konuşurken Türkçe, Almanla konuşurken Almanca düşünüyorum. Döndürme diye bir şey yok bende.”	
3(Kadın,60 Yaş, Emekli İşçi)	“Valla ortama göre, eğer ki o anda Almanlarla birlikteysem, Almanca düşünürüm, sonra insan 45 senedir burada olunca. Düne kadar Türk televizyonları yoktu, Almanca bakıyorduk. Kendimizi ona adapte etmiştik. Hiç böyle çevirmek aklımıza gelmiyordu. Otomatikman Almanca düşünüyorduk ”.	
22(Erkek,45 Yaş, Tesisat Ustası)	“Gazete okurken mesela otomatikman Türkçeye çevirip öyle düşünüyorum. Almanca okuduğumda da öyle düşünüyorum. Almanca otomatikman. İki şekilde de düşünüyorsun.”	
5(Erkek,35 Yaş, Elektrik Teknisyeni)	“Bazen işte düşünürken, ya da hayal kurarken kendi kendime bazen Almanca konuşuyorum. Bazen Türkçe. Hayal kurarken Türkçe düşünüyorum gibi geliyor, kendi kendime Türkçe hayal kuruyorum ama düşünürken Almanca.”	İkinci ve üçüncü kuşaklarda düşünmenin Almanca olması
19(Erkek,21 Yaş, Öğrenci)	“Ben zihnimde hep Almanca düşünüyorum, Türkçem o kadar yok”.	

Almanya’da yaşayan Türkiye kökenliler için Türkçe ya da Almanca düşünmek değişkenlik gösterebilen bir durum olsa da, okunan ya da konuşulan dilde düşünmemek kendi içinde bu çalışma kapsamında taktik olarak ele alınabilecek bir boyut barındırmaktadır. Her ne kadar özellikle üçüncü kuşaklarla birlikte çift dilli olma durumu yaygınlaşmış olsa da, iki dil arası geçişlilik ve Almancanın genellikle iş yerinde egemen bir dil olarak kabulünün yanında Türkçe’nin gündelik hayat dili olarak başat olması düşünce süreçlerinde devam eden bir direnme biçimi olarak dikkat çekmektedir.

Katılımcılar, düşünce dillerinin konuşma anında konuşulan kişiye göre değiştiğini, ayrıca okunulan ya da izlenen materyalin dilinde düşündüklerini, ancak kendi zihinsel düşünce dillerinin çoğunlukla Türkçe olduğunu ve zihinlerinde Almancaya çeviri yaparak düşündüklerini belirtmişlerdir. Bu kategori çerçevesinde elde edilen veriler değerlendirildiğinde, bağlama göre değişen düşünme biçimlerinin ortaya konulması dikkat çekmektedir.

Hemen hemen tüm yaş ve meslek gruplarından görüşmecileri iş ortamında ya da kamusal alanda Almanca konuşmanın gerekli olmasından hareketle Almanca düşündüklerini dile getirmektedir. Ancak, *taktik* olarak değerlendirilebilecek olan, Almanca başlayan düşünme pratiğinin Türkçeye çevrilmesidir. Birinci kuşak Türkiye kökenli görüşmeciler, 15, 17 ve 3 numaralı görüşmeciler gibi, genellikle temel düşünme dilinin Türkçe olduğunu ancak iş ortamlarında temel dil olan Almancaya dönüştürülmenin gerçekleştirildiğini vurgulamaktadır. 5 ve 19 numaralı ikinci ve üçüncü kuşak görüşmecilerde ise düşünme dilinin Almanca olduğu ancak Türkçeye aile ve sosyal ortama bağlı olarak dönüştürmenin yapıldığını ortaya koymaktadırlar. Bu durum alınan eğitim dilinin Almanca olmasına bağlı olarak, ikinci ve üçüncü kuşak görüşmecilerde, düşünme sisteminin Almanca üzerine inşa edildiğini göstermektedir.

Kategori 2: Sıradan Olanın Manipülasyonları/ Taktikler

Alt Kategori 6: Kaçak Avlanmak/ İşten çalmak

Görüşmeci	Cümle/Cümleler	Yorum/Açıklama
7(Erkek,37 Yaş, Sigortacı)	“Türkler biraz disiplinsiz mesela. Bugün gelmezsem yarın gelirim. Mesela işe geç kalıyorlar. İşleri hafife alıyorlar. Bazı konularda çok rahatlar.”	İş yerlerinde, yasal hakları kullanarak gerçekleştirilen işten çalmak ya da disiplinsizlikle yapılan işi çarpıtmak
15(Erkek,52 Yaş, Sosyolog)	“Türklerden öğrendiler Almanlar rüşvet almayı. Yok doktorlara hasta yazsın diye hediye getirmeyi falan. İşten kaytarmak da bizde çok”	
2(Kadın,63 Yaş, Tezgâhtar)	“Krank (hasta) kağıdı aldım mesela, devlet çalışsam da kiramı veriyor, yemek parası da veriyor. Bu para bir şahsa yeterli aslında. Ben de başka şekilde ek iş de yapıyorum”.	
20(Erkek,36 Yaş, Fizik Mühendisi)	“Türk “aaahh şurası olmadı, amaan boşver bir şey olmaz. Önüne bir şey gelecek, buzdolabı gelecek zaten.” der geçer. Alman bunu düşünmez, o düşünce yoktur onlarda. “Burası olmadı” der, düzgün yapar”	

Gündelik hayat ve sistem içerisinde Alman toplumu tarafından inşa edilen kuralları ve düzenlemeleri bir şekilde kabul ediyor görünerek aslında iktidar sahibinin iktidarını anlık biçimde erozyona uğratmayı ve bu şekilde “anlık” zafer kazanmayı tanımlayan “kaçak avlanmak”, Certeau’cu görüşe dayalı olarak zayıf olanın en önemli direnme ve mücadele araçlarından biridir. Kurallara ve sistem içindeki düzenlemelere uyum sağlamış gibi görünerek var olan ama bir yandan da “farklı ve öteki olmanın” devamını sağlayan Türkiye kökenliler için, Almanlarla en sık karşılaşılan mecra olan iş hayatı Türkiyelilerin *taktiklerinin* en fazla görünür olduğu alanlardan biridir. İşyeri sahibi olarak iktidarın en görünür formunu oluşturan “Alman patron” figürüne karşı gerçekleştirilen anlık hamleler, örneğin işe geç gelmek, disiplinsiz olmak gibi, hem işten çalmanın hem de kurallara uymayarak iktidarı çarpıtmanın göstergeleri haline gelmektedir.

Almanya’da yaşayan Türkiye kökenli katılımcılar, iş hayatlarında, Türkiye kökenlilerin kanunlarla tanınan “hastalık hakkı” gibi yasal haklarını kimi zaman usulsüz biçimde kullanarak, kimi zaman rüşvetle kendi işlerini yürüterek, kimi zaman da disiplinsiz tavırlarla işlerin çarpıtıldığını ve işten çalındığını ortaya koymuşlardır. Bu ve benzer pratiklerle, iş yerindeki tahakküm ilişkisi içerisinde egemen olan işyeri sahibi ya da patronun iktidarı anlık olarak çarpıtılmaya çalışılmaktadır. Benzer biçimde, devletten hastalık izniyle ekonomik destek almaya devam etmek de, devletin ekonomik kaynağını haksız yere tüketerek Alman toplumuna karşı anlık zaferler kazanmayı hedefleyen taktikler olarak değerlendirilebilir.

İşyeri sahibine ya da Alman toplumuna karşı anlık zaferler kazanmayı amaçlayan bu pratikler ifade edilirken yaş, meslek ya da kuşaklar arası farklılık dikkat çekmemektedir. Tabloda yer aldığı gibi 7 numaralı ikinci kuşak görüşmeci gibi 2 numaralı birinci kuşak görüşmeci de benzer kaçak avlanarak kendilerine anlık kazançlar sağlayacak kurnazlık ve hamlelerde bulunmakta olduklarını dile getirmektedirler. Benzer şekilde birçok görüşmeci “disiplinsizliği” ya da “baştan savma iş yapma biçimini” tüm Türkiye kökenlilere yönelik genel bir tanımlama biçimi olarak kullanmaktadır. Dolayısıyla, iş hayatında “Alman gibi olmanın” ölçütleri olarak kabul edilen disiplin, sistematik olma, düzen ve kurallara uyma gibi davranış pratikleri Türkiye kökenliler tarafından kendi toplumlarına uzak davranış pratikleri olarak kabul edilmektedir. İşten çalmak, disiplinsiz iş yapmak ve anı kurtarmaya yönelik çözümler ise “Türk gibi iş yapmanın” tipik özellikleri olarak her kuşaktan görüşmecinin iş hayatındaki taktiklerini ortaya koymaktadır.

Kategori 3: Yaratıcı Zekâ (Metis) Uygulamaları

Görüşmeci	Cümle/Cümleler	Yorum/Açıklama
12(Erkek, 53 Yaş, Bilgisayar Mühendisi)	“Alman birahanesine gittiğimde kendim bilerek kırık Almanca konuşuyorum. Karşımdakini ti 'ye almak için. Cümleleri özellikle bozuk ya da eksik kuruyorum. Genelde Almanlar kendilerinden olmayan biri ortamlarında olduğunda onun kendileriyle denk olmadığını düşünüyorlar. Bunu da dille ortaya koymaya çalışıyorlar. Ben de onların elinden o kozu almak için, dalga geçecek kozu ellerinden alıyorum. Ardından da güzel Almanca konuşunca pozitif bir sinerji yaratıyorum.”	Almanlara karşı bozuk bir Almanca kullanarak kendilerini belli etmek ve sonradan dil becerisini ortaya koymak
9(Erkek, 30 Yaş, Bilgisayar Mühendisi)	“Biz sonuçta Noel'i kutlamıyoruz. Yılbaşı başka Noel başka. Noel'de herkes çocuklarına hediye veriyor. Alman çocuklar da Noel tatilinden sonra, “bana Noel baba şunu getirdi, bunu getirdi. Bizim Türk çocuğunda bu yok. Eee çünkü hediye yok. Biz ne yapıyoruz? Ufak çocuklara Ramazan'da Kurban'da hediye alıp paket yaptırıyoruz. Diyoruz ki, “Noel'de onların bu hediyesi var bizim de bayramımız şimdi. Bak senin hediyeni de şimdi veriyoruz”.	Alman toplumunun kültür ve inanışlarına ait ritüelleri, Türk ritüellerine uyarlama
25(Erkek, 37 Yaş, Vinç Operatörü)	“Ben Alman vatandaşlığını faydası var diye aldım. Bir; pasaportla burada gidiyorsun, pasaport bitti mi? Nüfus cüzdanı bitti mi? Konsoloslukta sıra çok, kavga oluyor. Burada Alman pass (pasaport)ı alıyorsun 8 Euro veriyorsun ömür boyu. Türk şeyi 150 Euro, 5 yıllık. Bir de askerlik 7000 Euro. Zaten askerlik yapmışım, 7000 Euro vereceğime 3 hafta gidip izin yapıyorum, o parayı çocuklarıma harcayayım daha iyi”.	Hukuki vatandaşlığın ve Alman pasaportunun ekonomik çıkarlar için işlevselleştirilmesi
37(Kadın,27 Yaş, Eğitim Uzmanı)	“Kayınvalidem mesela pizza pfanne dedikleri bir aleti başka kullanıyor. Almanlar pizza yapmak için biz ise pilav pişirmek ya da et kavurmak için kullanıyoruz.”	Türk usulü olarak tanımlanan yaşam modeline uygun farklı kullanım biçimleri yaratmak

Görüşme yapılan kişilerin ifadeleri arasından yaratıcı zekâ uygulamalarını ortaya koyanlar, “Alman vatandaşlığının ekonomik kazanç için işlevselleştirilmesi”, “Alman toplumunun inançlarına dayalı ritüellerin Türkiyeli yaşam modeline dair ritüellere uyarlamak” , “Almanlara karşı bozuk bir Almanca kullanarak kendilerini belli etmek ve sonradan dil becerisini ortaya koymak” ve “Türk usulü olarak tanımlanan yaşam modeline uygun farklı kullanım biçimleri yaratmak” kategorilerini oluşturmaktadırlar. Bu kategoride yer alan pratiklerin her biri özellikle Alman toplumuna karşı anlamlı zaferler kazanmanın ya da mevcut tahakküm ilişkisinde madun

olma durumundan kurtulabilme yollarını ortaya koymaktadır. Dezavantajlı olunan bir durumda, boyun eğiyor gibi görülen bir toplumsal sisteme karşı, Almanya’da yaşayan Türkiyelilerin kendi avantajlarına kullandıkları anlık hamleler bu çalışmanın temel hareket noktası olan *taktikleri* ortaya koymaktadır. Özellikle profesyonel meslek sahibi ve eğitimini Almanca almış olan ikinci ve üçüncü kuşak görüşmecilerde dil kullanma becerisi sıklıkla Almanları şaşırtma ve farklılığını ortaya koyabilme biçimi olabilmektedir. Bu alanda birinci kuşak Türkiye kökenlilerin dil becerilerinin zayıf olması, dil manipülasyonlarının birinci kuşaklar tarafından taktikler olarak kullanılmasını sorunlu hale getirmektedir.

9 numaralı görüşmecinin belirttiği gibi, Alman toplumunda egemen bir gündelik hayat pratiği olan İsa’nın doğumu olan Noel’i bayram olarak kutlamak ve bu tarihlerde hediye vermek gibi ritüeller, Türkiyeli yaşa modeline uyarlanarak, Müslümanlıkla da ilişkilendirilerek yeni formlara dönüştürülmektedir. Bir Hristiyan bayramındaki pratiği Müslüman dini bayramına dönüştürmek ve bu şekilde çocukların okulda yaşadığı “farklı olmak” durumunun başka bir biçime dönüştürülmesi Yaratıcı Zeka örneği olarak destekleyici bir örnek olmaktadır.

Taktikler olarak ortaya konulan pratikler, her kuşak, meslek grubu ya da yaşa göre değişmektedir, çünkü kimileri anlık olarak ortaya konulan yaratıcı zekâ ürünleridir. Örneğin 12 numaralı görüşmeci gibi birinci kuşak Türkiye kökenliler için beklenmedik bir anda güzel bir Almanca ile karşısındakini anlık bir şaşkınlığa uğratmak anlık bir hamle ve bir taktik olarak değerlendirilebilirken, 25 numaralı görüşmeci gibi ikinci kuşak bir Türkiyeli için pasaport alırken Alman vatandaşı olmanın maddi avantajlarını kullanıp “*hala Türküm ben*” diyebilmek bir taktik ve Alman toplumuna karşı bir direniş biçimi olarak ortaya konulabilmektedir.

Kategori 4: Direniş

Görüşmeci	Cümle/Cümler	Yorum/Açıklama
1(Erkek, 50 Yaş, İşyeri Sahibi)	“Mesela bizim burada direndiğimiz nedir? Bir dilimizi korumaya çalışıyoruz, Türkçeyi korumaya çalışıyoruz, aile içerisinde. Ailemizi korumaya çalışıyoruz.”	Dilin bir direniş alanı ve Almanlaşmaya karşı mücadele alanı olması
26(Kadın, 35 Yaş, Doktor Asistanı)	“Türkçe konuşuyoruz evde çocuğumuz Almanlaşmasın diye”	
15(Erkek,52 Yaş, Sosyolog)	“Okullarda evlerden yiyecek getirilir mesela, Almanlar Türklerin getirdiklerini yer. Türkler Almanların getirdiklerini yemez. İçinde domuz varsa diye.”	İnanışların getirdiği tüketim alışkanlıklarıyla direnme
1(Erkek, 50 Yaş, İşyeri Sahibi)	“Ben 4-5 senedir Hristiyan Demokrat Partisine üyeyim. Alman arkadaşlar da soruyor, “ <i>Neden Alman vatandaşlığı almıyorsun? Seni parti içinde daha iyi yerlere getiririz.</i> ” Kesinlikle karşıyım ben öyle şeye. O zaman ben senin isteklerine boyun eğmiş olacağım, hüviyetimi değiştireceksin kâğıt üstünde. Soracağım kendime; “ <i>Eee ben neyim şimdi? Ben Türküm ya, öyle şey mi olur?</i> ”	Türk vatandaşlığını koruyarak direnme
9(Erkek, 30 Yaş, Bilgisayar Mühendisi)	“Benim oğlum sadece Almanca konuşacak ilerde. Ama Türklüğü ya da dinini muhafaza edebilecek mi? Diniyle devam ettirecek mi? Asıl olan o”	Dinin “Türkiyeli” olmanın devamında taşıdığı önem

Görüşmecilerin, “Dilin bir direniş alanı ve Almanlaşmaya karşı mücadele alanı olması”, “İnanışların getirdiği tüketim alışkanlıklarıyla direnme” ve “Türk vatandaşlığını koruyarak direnme” şeklindeki ifadeleri “Alman olmaya karşı direnme biçimleri olarak tanımlanabilmektedir.

Alman toplumunun inşa ettiği kurallar ve düzenlemeler bu çalışma kapsamında stratejiler olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle Türkiyelilerin kendi yaşam modellerini devam ettirmek için ortaya koydukları taktikler ise Alman toplumun iktidarını erozyona uğratmayı amaçlayan direniş noktalarını oluşturmaktadır. Türkiyeliler direnmek için kimi zaman gıda maddelerini, ev eşyalarını, vatandaşlık haklarını, kimi zaman da çeşitli dil manipülasyonlarını kullanmaktadır. Direnmenin biçimi bireyin konumuna ya da kurulan iktidar ilişkisinin biçimine göre şekillenmektedir. Şiddet içermeyen bir biçimde kendi var olma biçimini devam ettirmek için gerekli materyal koşulları sağlamak ve tüketim kalıplarını bu ürünler ekseninde belirlemek, ya da bir toplumun en önemli iktidar

alanlarından olan dilin yapısal kurallarını çarpıtmak, egemen unsurlara karşı zayıf olanın kazandığı anlık taktikler ve direnme biçimleri olarak dikkat çekmektedir.

Direnmenin gündelik hayatta yaratıcı zekâ ile birleştirilmesinden doğan birçok farklı formu olabilmektedir ve bu çalışmadan görüşmeciler sıklıkla “Alman gibi olmamak” için gerçekleştiklerini gündelik hayat pratiklerini ortaya koymuşlardır. Alman sisteminin içerisinde var olarak “Türkiyeli” varlığını de devam ettirmenin yolları görüşmeciler tarafından hane içerisinde “Türkiyeliliği” devam ettirmenin yollarının yeniden üretimiyle ilişkili olarak ortaya konulmuştur. Birinci kuşak Türkiye kökenli görüşmeciler için hane içerisinde özellikle Türkçe konuşmak, Türkçe düşünmek, Türk usulü yemek yemek ve Türk malı ürünler tüketmek öncelikli direniş alanlarını oluşturmaktadır. İkinci ve üçüncü kuşaklarda ise Türkçe konuşmak konusunda hassasiyet daha az ortaya konulurken, özellikle dini değerlerin hane içerisinde yeniden üretimi ve yeni nesillere aktarımı direniş biçimleri olarak ön plana çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, özellikle üçüncü kuşaklar için domuz etinin sakınılması gereken bir durum olarak sıklıkla dile getirilmektedir ve domuz eti yememeye dayalı direniş biçimi kuşaklar arasında mutlak biçimde aktarılmaktadır.

Kategori 4: Direniş

Alt Kategori 1: Çalışarak Direnmek

Görüşmeci	Cümle/Cümleler	Yorum/Açıklama
4(Erkek, 42 Yaş, Şoför)	“En çok mücadele ettiğimiz alan, iş... Başka bir şey değil... Şöyle mesela, zaten bir Alman’dan 2-3 kat fazla çalışmalısın. Bir Alman mesela bir şey yapar, gider. Ama mesela bir Türk’ün bunun 2-3 katı çalışması lazım ki o seviyeye gelsin. Bizim Türkler mesela ne yapıyor? Ev alayım, Türkiye’de ev alayım... Türkiye’deki gibi aynı burada da gösteriş.. Eee ne yaptın? Evim var. Eeee hayırlı olsun...Hep maddi mücadele...”	Zaten mevcut olduğu düşünülen eşitsizliğe karşı, ekonomik olarak güçlü olma yoluyla direniş göstermek
1(Erkek, 50 Yaş, İşyeri Sahibi)	“Eskiden Almanlar bizi tahrik etmenin yollarını biliyordu. Çünkü biz namusluyuz, şerefliyiz. Kız arkadaşına, karına laf atıyorlar çileden çıkarıyorlardı. Suça teşvik ediyorlardı. Biz de artık spor alanında olsun, her alanda sadece savaşmaktan değil, kazanmanın yolunun çok çalışmaktan geçtiğini gördük. Üzülme yani bir futbol maçysa gol atmaya çalış, onu öyle geçebilirsin. İşte toplumsal yaşamdaysan daha çok çalışarak, daha iyi yerlere gelerek bunlarla mücadele edebilirsin”	Ekonomik alanda ya da iş alanında başarılı olarak, “farklılıkları ortadan kaldırmak”
22(Erkek, 45 Yaş, Tesisat Ustası)	“En fazla mücadele edilen şeyler; Türkiye’de şunu alayım, burada bunu alayım. Geleceğimi garantiye alayım. Hep maddi. Hep mücadele burada daha çok malın olsun diye”	

Katılımcılar, toplumsal hayatta egemen olduğunu belirttikleri “eşitsizlik” ve “ayrımcılık”la mücadele etmek ve bu alanlarda “direnmek” için, çok çalışarak “zaten mevcut olduğu düşünülen eşitsizliğe karşı, ekonomik olarak güçlü olma yoluyla direniş göstermek” ve “ekonomik alanda ya da iş alanında başarılı olarak, “farklılıkları ortadan kaldırmak” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır.

Bu kategoride yer alan pratiklerin taktik olarak ortaya konulmasında kuşaklar arası farklılık gözlenmemesine karşın, meslek grupları arasında “çalışarak direnmek” konusunda farklı pratikler dikkat çekmektedir. Tabloda yer aldığı gibi şoför ya da tesisat ustası olan ya da kalifiye olmayan işlerde çalışan görüşmeciler, işyerlerinde daha fazla çalışmak zorunda olduklarını dile getirmektedir. Kalifiye meslek

gruplarına mensup görüşmeciler, işyerlerinde eşitsizlikle çok fazla karşılaşmadıklarını dile getirmişler ve bu nedenle “kendilerini kabul ettirmek için daha çok çalışmak” gibi ifadelerde bulunmamışlardır. Ancak, her kuşaktan görüşmeci için “öteki” olduklarını ifade ettikleri Almanya’da “çok çalışmanın ve çok kazanmanın” ve “ekonomik açıdan güç kazanarak” eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya çalışmanın gerekliliğini ortaya koyan ifadeler dikkat çekmektedir.

22 numaralı görüşmecinin belirttiği gibi Türkiye’den alışveriş yapmak ve çeşitli malzemelerin teminini sağlamak için gösterilen mücadele, belirli bir yaşam modelinin sağlanması için bir direnme biçimi de beraberinde getirmektedir. Görüşmeciler, farklı olunan bir toplum içerisinde, farklılıklarını ve çizgi dışında olduklarını belirtmenin ve hatta vurgulamanın yolunu ekonomik olanaklarla birlikte sağlanan ürünlerle ortaya konulduğunu dile getirmektedir. Türkiyeli olarak Alman toplumunda yaşamının getirdiği “öteki” olma konumunu aşabilmek için Türkiye kökenliler, farklı alanlarda “anlık zaferler” kazandıkları taktikleri ortaya koymaktadırlar. Örneğin, lüks bir eve sahip olmak, ya da BMW otomobil kullanmak, Almanların toplumsal alanda sahip oldukları egemenliğe, Türkiyelilerin materyal ürünlerle karşı çıkarak, aslında bu hiyerarşik ilişki biçiminde sahip olunan materyal ürünlerle “zafer kazanmakta” olduklarını vurgulamayı amaçlamaktadır. Ayrıca, bir Alman gibi yaşamadan da aynı yaşam standartlarını sürdürebilmek, aslında “öteki olsalar bile madun olmadıklarını ön plana çıkartan gündelik hayat pratikleridir.

Kategori 4: Direniş

Alt Kategori 2: Ev İçi Yaşam

Görüşmeci	Cümle/Cümleler	Yorum/Açıklama
2(Kadın, 63 Yaş, Tezgâhtar)	“Biz Almanya’da Türkiye’deki gibi yaşıyoruz. Dışarısı Almanya, evin içi Türkiye”	Ev içerisinde “Türk gibi yaşayarak” Almanlaşmaya karşı direnmek
1(Erkek, 50 Yaş, İşyeri Sahibi)	“Bizim ailemizin içine giremezler, biz müsaade etmedikçe, dört duvarımızın içine giremezler”	
15(Erkek, 52 Yaş, Sosyolog)	“Evime gittiğimde tamamen Türk olarak yaşıyorum. Onlara da söylüyorum. “ <i>Evimde Türk yemeği yer, Türk müziği dinlerim</i> ” Evimin dekoru da Türkiye gibidir. Evimin kapısının içindeki yaşam tarzıma müdahale ettirmem. Gündelik yaşamımı buranın kurallarına göre yaşarım, ama evimin içi ayrı”	Ev içerisindeki yaşantının bağımsız bir alan olarak kabul edilmesi ve bu alana müdahalenin Almanlaşma stratejisi olarak değerlendirilmesi
3(Kadın, 60 Yaş, Emekli İşçi)	“Türkiye’deki biri nasıl yaşıyorsa yaşantımızı aynen öyle devam ettiriyoruz. Yıllar geçse de hiçbir şeyimiz Almanlarla aynı olamaz. Fikirlerimiz aynı olmaz.. Örneğin; ben mesela kızımı hiçbir zaman diskoya falan göndermedim. Almanlar gibi yaşadığımı hiç düşünmedim. Hiçbir zaman da onlar gibi yaşamak istemem”.	
21(Kadın,34 Yaş, Ev Kadını)	“Evin içinde yemek falan olsun, misafir ya da gelenek görenek gibi şeyler Alman gibi olmamaya çalışıyoruz. Türk kalmaya çalışıyoruz”.	
37 (Kadın, 27 Yaş, Eğitim Uzmanı)	“Aile içinde daha çok Türkiye’ye dönük, içimizde kapalı kalmış bir yaşam tarzımız var. Hatta Türkiye’dekilerden de daha farklı, mesela bayramların mutlaka bir arada geçirilmesi.Türkiye’de bayramlar artık yavaş yavaş izin, dinlenme, tatile dönüştü ama burada mutlaka bayramda büyüklerin ziyaret edilmesi önemlidir.Dedenin, babaannenin yanına gitmek, Türk gibi. Ama hayatın düzenlenmesi ve sistem olarak baktığımızda bir Alman gibi”.	

Araştırma çerçevesinde tartışılan en önemli konulardan biri olarak gündelik hayat içerisinde direnişin gerçekleştiği en önemli alan ev içi yaşam alanıdır. Türkiyelilerin direniş alanı olarak özellikle ev içinde birçok pratiğin devam ettirilmesine dikkat edildiği görüşmeciler tarafından sıklıkla ifade edilmektedir. Ev

bir yaşam alanı olarak özel olanı vurgulamakta ve Alman iktidarının bu sınırlar içerisine sızması tehdidine karşı kesin bir biçimde direnildiği dikkat çekmektedir. Örneğin 15 numaralı görüşmecinin belirttiği gibi, “evimin içerisinde yaşam tarzıma müdahale ettirmem” ifadesi, kesinlikle müdahale edilmemesi gereken alanın ev içi alan olduğunu net bir biçimde ortaya koymaktadır. Kamusal alanda kurulan ilişkilerde iktidar ve stratejilerine dair kabullenme ve Alman kurallarının iş hayatında belirleyici olarak benimsenmesi ev ve kamusal alan ayrımını ortaya koymaktadır.

Ev içerisindeki yaşantı ve gündelik pratikler katılımcılar tarafından mutlak biçimde korunan alanlar ve mücadele alanları olarak tanımlanmaktadır. “Ev içerisinde “Türk gibi yaşayarak” Almanlaşmaya karşı direnmek” ve ev içerisindeki yaşantının bağımsız bir alan olarak kabul edilmesi ve bu alana müdahalenin Almanlaşma stratejisi olarak değerlendirilmesi”ne dair ifadeler bu direniş alanının göstergeleri olarak değerlendirilmektedir.

Birinci kuşak görüşmecilerin aile içerisinde Türkiyeli olmakla ilişkili olarak tanımladıkları, Türk yemekleri yemek, Türk ürünleri tüketmek, Türkçe konuşmak, Türk kanalları izlemek, Türkçe düşünmek ve Türkçe okumak gibi pratiklerin birçoğu ev içerisinde gerçekleştirilen pratikleri işaret etmektedir. Dolayısıyla, birinci kuşaklar tarafından ev içerisinde yeniden üretilen “Türkiyelilik” pratikleri, bu kişilerin çocukları için de yeniden üretimi devam ettirilen pratikler haline gelmekte ve Türk yemekleri yemek, Türk ürünleri tüketmek ya da Türkçe düşünmek gibi pratikler devam ettirilmektedir. 37 numaralı ikinci kuşak görüşmecinin belirttiği gibi özellikle iş yerlerinde ve kamusal alanda “*Alman gibi olmak*” şeklinde tanımlanan belirli kurallara uymanın getirdiği zorunluluğa karşın, hane içinde Alman toplumunun denetiminden bağımsız özgürlük alanları yaratılarak, kendileri gibi olmanın *taktikleri* ortaya konulmaktadır. Bu *taktikler* aile ve akraba ziyaretleri ya da bayramlar gibi pratiklerle ortaya konulan yeniden üretim süreçleri sonucunda yaygınlaştırılmakta ve kuşaklar arasında sürdürülmektedir.

Kategori 5: Çoklu Direniş

Görüşmeci	Cümle/Cümleler	Yorum/Açıklama
23(Erkek, 23 Yaş, İşçi)	“Bir yere davete gidecek bir arkadaşım soruyor, Ben duydum ki Aleviler yemeklerine tükürüyormuş. Sen ne diyorsun ben orada yemek yiyebilir miyim?”	Alevi toplumuna karşı Sünni toplumunun gündelik hayat içerisindeki ön yargılı söylemleri
23(Erkek, 23 Yaş, İşçi)	“Yok bacı kardeş tanımıyorlar, yok mum söndürüyorlar... Daha neler.. Saman kafalı bunları düşünenler yaaa... Ben ne diyeyim”	
20(Erkek, 36 Yaş, Fizik Mühendisi)	“Aleviler namus ve iffetlerine sıkı sıkıya bağlı oldukları halde, bir kısım Sünniler tarafından “mum söndü” yaptıkları, cinsel hayatlarında ana-bacı tanımadıkları şeklinde hayali ilişkiselliklere dayalı ve hiçbir nesnel gerçekliği olmayan ithamlarla mahkum edilmektedir.”	
20(Erkek, 36 Yaş, Fizik Mühendisi)	“Türkiye’de Alevilere olan ön yargıların hemen tamamını Almanya’da da yaşamak mümkün. Genelde tüm klişeler Almanya’da da mevcut. Tabii ki bu durum tek taraflı değildir. Alevilerinde Sünnilere karşı bir çok ön yargısı vardır.”	
5(Erkek, 35 Yaş, Elektronik Teknisyeni)	“Bizim aramızda sorunlar çözülmedikçe hiçbir şey olmaz. Almanlar daha açık. Biz diyoruz ibadethanemiz (Cem Evi için), adamlar (Sünniler) diyor değil. Bu durumu şimdi Almanlara nasıl anlatırsın”.	Ayrışmanın sadece Alman toplumuyla değil, Türkiye kökenliler arasında da olması ve birden çok ayrışmanın yaşanması
9(Erkek, 30 Yaş, Bilgisayar Mühendisi)	“Zaten biz kendi içimizde savaşıyoruz. Mezhep savaşı. Tut ki bir de Hristiyan kiliseyle... Ne kadar farklıyız düşünsene”	
20(Erkek, 36 Yaş, Fizik Mühendisi)	“Her iki taraf da birbirlerine ön yargılı bir tavırla ve klişelerle yaklaşmakta, kendi kimliğini ötekini dışlayarak şekillendirmektedir”	

Araştırmanın özgün kategorilerinden biri olarak, Certeau’nun yaklaşımında olmayan ve araştırma bulgularına ilave edilen “Çoklu Direniş” kategorisi, Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin yalnızca kökenleri açısından Almanlar tarafından tahakküme uğramakla kalmayıp aynı zamanda kendi toplumları içerisinde de özellikle dini farklılıklar ve mezheplere dayalı olarak farklılaştıklarını ortaya

koymaktadır. Alevi görüşmecilerin ifadelerinin yer aldığı tabloda iki önemli unsur dikkat çekmektedir. Birincisi, Türkiye kökenlilerin kendi arasında da Almanlar ve Türkiye kökenlilerin olduğu gibi gündelik hayat pratikleri ve söylemlere yansıyan bir ayrışmanın ve ön yargıların bulunmasıdır. İkinci önemli nokta ise, bu önyargılı yaklaşımların, özellikle Alevi görüşmeciler tarafından “Çoklu Direniş” olarak tanımlanabilecek direnç mekanizmalarını yaratması ve Sünniler ve Aleviler arasında ayrışmanın belirginleşmesini sağlamasıdır.

Vurgulanması gereken bir diğer önemli nokta bu farklılaşmanın Sünniler ve Aleviler arasında keskin önyargılara dayalı olarak gelişen “ötekileştirme”nin gündelik hayatın içerisindeki tahakkümleri beraberinde getirmesidir. Bu tahakkümler, özellikle dini inanışlar ekseninde sıradan bireyin birden çok tahakküm mekanizmasıyla mücadele etmesini ve direniş biçimleri geliştirmesine neden olmaktadır. Bu direniş biçimleri her grubun kendi yaşam pratiklerini devam ettirme konusunda “ev içinde direnmek” ya da “öteki olarak” sınırların çizilerek korunması şeklinde, Alman toplumuna gösterilen direniş tipleriyle benzeşmektedir. Dolayısıyla, yalnızca egemen Alman toplumuna değil, gündelik hayat içerisinde dine dayalı tahakküm kurduğu iddia edilen gruplara ve topluluklara karşı “çoklu direniş” modelleri yaratılmaktadır.

Türkiye kökenli bir Alevi için öncelikle Alman olmamak ve ardından da Sünni olmamak, içinde yaşadığı her iki toplumun da “öteki” olmak sonucunu beraberinde getirdiği için Aleviler için egemen yapılara direnme biçimleri kimi zaman kendi kimliklerini ön plana çıkartmak ve bunu vurgulamak kimi zaman da yalnızca kendi Alevi toplulukları içerisinde ilişkiler geliştirmek gibi pratiklerle ortaya konulabilmektedir.

Kategori 6: Toplumsal Cinsiyete Dayalı Eşitsizlikler

Görüşmeci	Cümle/Cümleler	Yorum/Açıklama
10(Kadın, 37 Yaş, Satış Elemanı)	“Burada üzüldüğüm bir şey varsa erkekler kâğıt oynar, kadınlar 10 tane torba taşır”	Kadın-erkek ilişkilerinde erkeğin tahakküm kuran pratikleri
23(Erkek, 23 Yaş, İşçi)	“Genelde karı-koca gidiyorlarsa erkek hep önden gider. Hanım arkadadır. Alışveriş yapmışlarsa bakmışsın yenge torbaları taşıyor. Erkek hiçbir şey taşımıyor. Eli poposunun üstünde, elde bir tespih... Genelde durum bu yani”	
26(Kadın, 35 Yaş, Doktor Asistanı)	“Mesela bizim burada kapının önünde oturuyorlar Türk erkekler, küfürlü konuşuyorlar. Kadınlara falan laf atarlar	
3(Kadın, 60 Yaş, Emekli İşçi)	“ Bizim için en önemli şey namus kavramı. Benim için kadının namusu, iffeti çok önemli. Ben kendim korumak için elimden geleni yaparım, tüm Türk kadınları-kızları da kendilerini korumalıdır”	Kadının toplumsal hayatta korunması ya da sakınılmasına dair kısıtlamalar
19(Erkek, 21 Yaş, Öğrenci)	“Bir bacın olur hani. Ona sahip çıkarısın. Almanlarda böyle bir şey yok. Ne yaparsa yapsın diyor. Bir kızın abisi olduğunda abisi kardeşine sahip çıkar. Böyle şeyler benim için hala önemli”	

Araştırma süresince elde edilen verilere dayanılarak Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin karşılaştıkları eşitliksizlikler, Almanya’da yaşayan Türkiye kökenli olmaktan kaynaklanan “öteki” olmanın sonuçları olarak ifade edilse de, görüşmecilerin kimi ifadeleri yaşanan eşitsizliğin tek boyutlu olmadığını ortaya koymaktadır.

Certeau’nun gündelik hayat içerisinde tahakküm ilişkilerinde toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin yer almamasına karşın, bu çalışmada toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler özellikle “kadın-erkek ilişkilerinde erkeklerin tahakküm kuran pratikleri”, “kadınların erkekler tarafından uğradığı tacizler” ve “toplumsal hayatta kadının namus ve iffet gibi kavramlar ekseninde baskı altına alınması ve kısıtlanmasına” dair görüşlerle desteklenmiştir. Bu kategoriye oluşturan ifadeleri kullanan 19 ve 23 numaralı üçüncü kuşak katılımcılar toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliğin ve erkek egemenliğinin kuşaklar boyunca yeniden üretildiğini ortaya

koymaktadır. Söz konusu ifadeler arasında yer alan ve “erkeklerin önde kadınların arkadan yürümesi” ya da “kadınların alışveriş poşetlerini taşıması” gibi sıklıkla belirtilen ifadeler, 23 numaralı üçüncü kuşak görüşmecilerin birinci kuşaklara en sık yönelttiği eleştiriler arasında yer almaktadır. Meslek grubu fark etmeksizin ikinci ve üçüncü kuşak katılımcılar, eleştirdikleri ve kamusal alanda görünür olan kadın-erkek eşitsizliğinin, Almanlar tarafından “ötekileştirmenin” bir unsuru olarak ve farklılıkların altının çizilmesinde sıklıkla dile getirildiğini belirtmişlerdir.

Özellikle belirgin bir direniş alanı olarak dikkat çeken ev içi yaşam alanında, kadının cinselliğinin, namus kavramı öne çıkarılarak kontrol altına alınması ve ayrıca kamusal alanda kadınların görünürlüğünün kısıtlanması gibi “Türkiyeli yaşam modeline” dayandırılan uygulamalar dikkat çekmektedir. Kadının ev içinde erkek egemenliği altında tutulması, sosyal hayatının kontrol altına alınması yoluyla, gündelik hayat alanında “fazla özgür” bulunan Alman kadınlarına benzememesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu durum da Türkiye kökenli bir kadın için hem Alman olmamak, hem de kadın olmanın getirdiği çoklu eşitsizliklerden birini yaratmaktadır. Bu durum, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin öncelikle Türkiyeli aileler içinde gerçekleşmekte olduğunu ortaya koymaktadır.

3.3. ARAŞTIRMA VERİLERİNİN ANALİZİNE DAİR GENEL DEĞERLENDİRME

Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin, gündelik hayat sosyolojisi bağlamında egemen Alman toplumuna karşı geliştirdikleri direniş pratiklerini ve *taktiklerini* incelemeyi amaçlayan bu çalışmada, yapılan görüşmelerde elde edilen veriler, Michel de Certeau’nun gündelik hayat sosyolojisine kattığı “*taktikler*” kavramıyla ilişkili olarak incelenmiştir. Sıradan bireyin, gündelik hayat içerisinde egemen olan iktidar unsurlarına, her türlü gündelik pratikle direnmesini ele alan bu yaklaşım çerçevesinde araştırmanın temel kategorileri belirlenmiştir. *Çizgi dışı çoğullukları* betimleyen bu yaklaşımın ana hatları içerisinde, tahakküm mekanizmalarının ve iktidarın gündelik görüngülerinin üreticisi olmayan ve kimi zaman da madun olarak ele alınabilecek olan gruplar ve toplulukların ürettiği mikro-direnç hareketleri görüşme verileri incelenirken inceleme konusu yapılmıştır. Bu bağlamda, çoğunlukla görünmeyen, ancak anlık olarak, iktidar unsurlarına ayak diremenin ve kendi gibi olmanın devamını sağlamanın alternatif yollarını üreten toplumsal gruplardan biri olarak Almanya’daki Türkiye kökenli katılımcıların gündelik hayat pratikleri analiz edilmiştir.

Araştırma verilerine göre, çizgi dışı çoğullukları oluşturdukları ön kabulüyle ele alınan Almanya’da yaşayan Türkiye kökenli katılımcılar, gündelik hayatlarıyla ilgili ifadelerinde kendilerini “*öteki olarak*” tanımlamaktadırlar. İçinde yaşadıkları Alman toplumunu, kendilerinden farklılaştıran ve ayırtıran ifadelerin sıkça dile getirildiği görüşmelerde, “Türk” ve “Alman” olmak kavramsal olarak farklılığın temelleri olarak belirtilmektedir.

Almanya’da sık tüketilen bir et çeşidi olan domuz eti, yemek pratikleri için en önemli sınır olarak tanımlanmaktadır. Birçok görüşmecinin dile getirdiği gibi, domuz eti tüketmek, inanış gereği “karşı” tarafa geçmenin ve “Almanlaşmanın” bir ölçütü olarak ifade edilmektedir.

Domuz eti tüketiminin mutlak bir sınır olarak inşa edilmesi, aynı zamanda, haram ve helal olgularını da beraberinde getirmektedir. Birçok görüşmeci için özellikle genç kuşaklara “haram” ve “helal” kavramlarının aktarılması, “Türk” ya da “Türkiyeli” gibi yaşamının önemli gereklerinden biri olarak tanımlanmaktadır. Yemek pratikleriyle beraber gelişen haram ve helal kavramları, aynı zamanda inanışların da yeniden üretimini sağlamaktadır. “Aynı Türkiye’deki gibi yaşıyoruz” ifadesi, özellikle Türkiye’de tüketilen ürünlerin aynı zamanda Almanya’da da tüketildiğini işaret etmektedir. Almanya’da Türk ürünlerinin satışının ve “*Türk bakkalı*” olarak tanımlanan Türkiye kökenliler tarafından işletilen marketlerin sayısının artması, Türk ürünlerinin tüketimini mümkün kılan en önemli etkidir. Sayıları artan “Türk bakkalları” ile birlikte, özellikle kahvaltılık ürünler olarak tanımlanabilecek beyaz peynir, zeytin, reçel, bal ve benzeri tüm ürünler marketlerde ve Almanya’nın birçok yerinde ulaşılabilir hale gelmiştir. Beyaz peynir ve zeytinin Alman klasik kahvaltı tipinde yer almaması nedeniyle, bu ürünlerin tüketimine yönelmek, birebir biçimde “Türkiye’de gibi yaşamak” algısını yaratmaktadır.

Ayrıca, artan uydu yayıncılığıyla birlikte Türkiye’de yayın yapan ulusal kanalların Avrupa yayınlarına başlaması, özellikle Türk malı ürünlerin reklamlarının yapılmasına ve Türk malı ürünlerin Avrupa’da yaşayan Türkiye kökenliler için bir cazibe unsuru olmasına neden olmuştur. Söz konusu ürünler birebir Türkiye’den ithal ediliyor olduğu gibi, özellikle et ürünlerinde Avrupalı Türkler için salam, sucuk, sosis ve pastırmaya dayalı bir “Avrupa-Türk et ürünleri” sektörü de yaratılmıştır. Almanya’da yoğun olarak tüketilen domuz sosisinin alternatifi de böylelikle Türk menşeli firmalar tarafından, Avrupa’da üretilmiştir. Türkiye kökenli girişimciler, Alman domuz sosisinin piyasadaki önemini keşfederek, sığır etinden sosisleri yine Alman usulü pişirilecek şekilde, barbeküde tüketime uygun olarak piyasaya sunmuşlardır.

Bir diğer “*yaratıcı zekâ*” uygulaması ve Alman usulünden Türk usulüne uyarlaması yapılan ürün de, Bemilex ya da Silex olarak piyasada yer alan, pizza pişirme tavasıdır. Bu ürün öncelikle pizza üretimi için dizayn edilmiş bir üründür. Almanya’da yaşayan Türkiye kökenliler ise, bu tavayı kendi aralarında “lahmacun

tavası” olarak tanımlamaktadır. Bu farklı tüketim biçimi, bu araştırmanın temel kuramını oluşturan “gündelik hayattaki direniş ve taktiklerin” bir formu olarak “*yaratıcı zekâ/metis*” uygulamalarına bir örnek olarak ele alınmaktadır. “Alman usulü pizza” yapımı yerine “Türk usulü lahmacunu” bu tavada üretmek ve ardından da sulu yemek tenceresi olarak yeni bir işlev kazandırmak, “*bir stratejiye karşı*” (tavanın pizza için tasarlanmış olmasına ilişkin düzenleme) yepyeni bir *taktikle* (pizza yerine lahmacunu işlevselleştirmek) karşı durmanın bir örneği olarak ele alınabilir.

Yaratıcı zekâ/Metis uygulamalarına örnek olarak elde edilen bir diğer veri, görüşmecilerin ifadelerine dayalı olarak, Almanların inanışlarına dayalı ritüelleri, “Türk usulüne” çevrilmesi olmuştur. Türkiye kökenli görüşmeciler, hediye pratiği içermeyen dini bayramlarda, Alman Noel ve hediye alışkanlıklarını dönüştürerek, çocuklarına hediyeler vermekte olduklarını dile getirmişlerdir. Bu yeniden üretim, özünde Alman usulü bir geleneğin çarpıtılması ya da manipüle edilerek Müslüman gelenekleriyle başka bir forma girmesini beraberinde getirmektedir. Ek olarak, Alman vatandaşlığının bir göstergesi olan Alman pasaportuna, “Alman vatandaşlığına dair hiçbir aidiyet duymadan” tamamen maddi nedenlerden sahip olma pratiğinin belirtilmesi de yaratıcı zekâ uygulamalarına bir örnek olarak incelenebilmektedir. “Alman pasaportu şu kadar yıl için bu kadar para, Türk pasaportu bu kadar yıl için bu kadar para” hesabı bilinçli bir kurnazlık içermektedir. Certeau’cu görüşün önemli tanımlama biçimlerinden biri olan “kurnazlık” ve “dümen çevirmek” tanımlamaları, ucuz diye Alman pasaportu almak örnekleriyle ilişkili görünmektedir. Bu kategoride kuşaklar arası farklılıklar ifadeleri belirlemekte etkili olmaktadır. İkinci ve üçüncü kuşak görüşmeciler, yaratıcı zekâ gerektiren taktikleri ortaya koymada daha belirgin pratikler ortaya koyarken, birinci kuşak görüşmeciler, karşı taraf olarak değerlendirdikleri “Almanların” düzeninde oyun oynamak konusunda, çocukları ve özellikle torunları kadar başarılı değillerdir. Birinci kuşaklar için “belirli bir düzen ve yaşam modelinin devamı” esastır ve bu esas kuşaklar arası yaşam modellerinin yeniden üretimini sağlamaktadır. Dolayısıyla

birinci kuşaklar için “Türkiye’de gibi yaşıyor olmak” gündelik hayat pratiklerinin temel ölçütü olarak tanımlanmakta ve uygulanmaktadır.

Araştırmada ele alınan temel konulardan biri olarak Alman toplumuyla farklılaşan eylem biçimleri bağlamında, ayrışmanın temelinde Alman düşünce sistemi ve aile değerlerinin olduğu görüşmelerden elde edilen önemli bir bulgudur. Görüşmecilerin, Alman yaşantısıyla kendi yaşantılarını bilinçli bir biçimde ayırttığı ve bu ayrışmanın da gerekli görüldüğü dikkat çekmektedir. Özellikle, aile değerleri konusunda, Alman ailelerin çocuklarını 18 yaşından sonra daha serbest ve özgür bırakmaları ve çocukların bu yaştan itibaren ayrı evlere çıkmaya başlaması gibi temel iki konu ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışma kapsamında ele alınan kavramlar ekseninde, Türk aile değerleri ve ebeveyn-çocuk ilişkileri temelinde bir farklılık ve “*çizgi dışı çoğulluk*” yaratıldığı iddia edilebilir. Birincil ilişkilerin temel ve öncelikli olması durumu, özellikle Türkiye kökenliler için aile içinde belirleyici bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Aile değerlerinin güçlü olması olumlanarak, zayıf aile bağlarına sahip olmak “Almanlaşmak” olarak tanımlanmaktadır. Özellikle birinci kuşak görüşmeciler için “aile değerlerinin ve aile bireylerinin ahlaki gelişiminin korunması ve sağlanması” Almanya’daki gündelik hayatın en önemli unsurlarından biri olarak dile getirilirken, üçüncü kuşak görüşmeciler için daha esnek ve değişime açık ifadeler dikkat çekmektedir.

Eylem pratikleri açısından yaratılan farklılaşma ekseninde korunan “*çizgi dışı çoğulluk*” durumu, yemek pratikleri ve aile içi pratikler tarafından devam ettirilirken, araştırmada elde edilen bir diğer önemli bulgu, “Alman gibi olmanın” önemli görüngülerinin, iş yaşantısı, disiplinli olmak, insan haklarına değer vermek ve evrensel değerleri yaşam modeli haline getirmek gibi özelliklerle ortaya konulmasıdır.

Türkiye kökenli görüşmeciler, bir yandan, “Alman gibi olmamak” adına *taktikler* geliştirerek kendi ev içi yaşam modellerini sürekli yeniden üretmekte, yemek pratikleriyle ve eylem biçimleriyle bunu devam ettirmekte, bir diğer yandan da, “öteki” oldukları Alman toplumunun olumlu yanlarını referans almaktadırlar.

Örneğin, iş yaşamında “Alman gibi disiplinli ve dakik olmak” gerekli görülürken, “disiplinsizlik, kurallara uymamak ya da hile yapmak” gibi olumsuz tanımlamalar da “Türklerin tipik özellikleri” olarak görüşmeciler tarafından dile getirilmektedir.

Kuşaklar arasında belirgin bir biçimde dikkat çeken bir farklılaşma unsuru olarak, üçüncü kuşaklarda “*iş hayatında Alman gibi davranmak*” önemli bir gereklilik olarak ortaya konulmaktadır. “*Alman gibi davranmanın, Almanya’da var olabilmeyin*” temel gerekliliği olduğunu vurgulayan özellikle üçüncü kuşak görüşmecilerde, kendilerini “her alanda Almanlardan farklılaştırma” pratikleri, birinci kuşak Türkiye kökenlilere göre daha azdır. Buna karşın ev içerisinde kullanılan tüketim ürünleri ve Türk yemeklerinin tüketimi konusunda, kuşaklar arasında belirgin farklılıklar dikkat çekmemektedir. Dolayısıyla, ev içerisinde “Türk yaşam modelinin” kuşaklar arasında farklılaştığı temel alan “Türkçenin kullanımı ve yaygınlığı” olarak öne çıkmaktadır. İkinci ve üçüncü kuşaklar, hane içerisinde birinci kuşak Türkiyeli anne ve babalarıyla benzer yemek yeme ve tüketim pratikleri geliştirirken, hane dışında “Alman değerleri” olarak kabul edilen disiplin, dakiklik ve dikkatli çalışma gibi unsurları kendi pratikleri arasına katabildiklerini belirtmektedirler. Birinci kuşaklarda ise iş yerlerinde gerekli görülen bu ölçütler, emeklilik zamanları sırasında görüşmeciler için pratiklerini belirleyen unsurlar olarak ifade edilmemektedir.

Alman toplumunun düzenlemeleri olan ve bu çalışma kapsamında *stratejiler* olarak ele alınan toplumsal ve hukuki kurallara uyulmamasının da *taktikler* olarak ele alınması mümkün görünmektedir. Dolayısıyla “kurallara uymamak ve özellikle iş yaşamında Alman stratejilerine uygun davranmamak” Türkiye kökenli görüşmecilerin, iktidarı çarpıtmaya çalıştıkları *taktikler* olarak dikkat çekmektedir. “*Çizgi dışında kalan çoğulluklar*” olarak Türkiye kökenlilerin, kendi üreticisi olmadıkları toplumsal kodların devamını sağlayacak kuralları “öteki” olan Alman toplumunun ürünü ve ihlal edilebilir buldukları öngörülebilir.

Tahakküm biçimlerine karşı “çizgi dışında kalan çoğullukların”, geliştirdikleri mikro-direnç pratiklerine ilişkin önemli görüngülerden biri de sıradan

bireyin taktikler olarak tanımlanabilecek manipülasyonları, ya da başka bir deyişle, sıradan olanın iktidarın unsurlarını çarpıtma biçimleridir. Bu çarpıtma biçimleri olan manipülasyonlar, iktidarın kendi tahakküm alanını yarattığı her yerde gözlemlenebilmektedir. Bu çalışma kapsamında, bir iktidar alanı olan ve dil bilgisi kurallarıyla *stratejik* düzenleme biçimi olarak kabul edilebilecek dil, *taktiklerin* uygulandığı önemli bir alan olarak değerlendirilmektedir. Dilin stratejik olarak düzenlenen kurallarını kendilerine göre yeni sözcelemlerle ve lapsus linguae denilen sözcük çarpıtmalarıyla erozyona uğratan, egemen grup dışında kalan madun gruplar, kendi mikro-direnç alanlarını yaratmaktadırlar. Üçüncü kuşak görüşmeciler, Alman sisteminde aldıkları eğitimleri nedeniyle, Almancalarını yeterli ve başarılı bulduklarını belirterek, dil manipülasyonlarıyla, Almancayı çarpıttıklarını sıklıkla dile getirmişlerdir.

Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin gündelik hayat pratikleri üzerine verilerin elde edildiği bu çalışma da bu yaklaşımı destekler veriler ortaya koymaktadır. Görüşmecilerin, herhangi bir mekâna girdiklerinde özellikle kendi ifadeleriyle “kırık Almanca” konuşarak, kendilerini “öteki” olarak ortaya koymaları ve kendilerinden beklenen bozuk Almancaya karşı, yine kendi tabirleriyle “Perfekt Almanca” konuşmaları, karşı tarafta konumlandıkları Almanları şaşırtmak ve o dil üzerinde olan egemenliklerini anlık biçimde erozyona uğratmayı amaçlamaktadır. Almanca dili üzerinde egemenliğin yalnızca bir Alman’a ait olmayacağını, Türkiye kökenli bir kimsenin de o dili aynı düzeyde konuşabileceğini vurgulamak, sıradan bireyin “yaratıcı bir şekilde” ortaya koyduğu *taktiklerden* biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Bir tahakküm alanı olan dil üzerinde ortaya konulan “lapsus linguae”/ dil sürçmesi uygulamaları, aynı zamanda bilinçli olarak yaratılan yeni cümle biçimleri ve yeni kelimeleri de belirtmektedir. Görüşmecilerin özellikle vurguladıkları noktalardan biri olarak “Türkiyeliler mutlaka farklı bir Almanca konuşur” ifadesi beraberinde “Almanca- Türkçe karışık” dil uygulamalarını getirmektedir. Türkçeden dönüştürülen kelimeler ile birlikte Almancanın dilbilgisi yapısı üzerine Türkiye

kökenliler kendi izlerini bırakarak, bu tahakküm alanında önemli bir “mikro- direniş” zaferi kazanmaktadır.

Bu çalışmada gündelik hayattaki mikro-direniş alanlarından biri olarak ele alınan bir diğer pratik “okumak”tır. Bu pratik herhangi bir metnin ya da yazılı ya da görsel herhangi bir sanat eserinin yaratıcısının metin üzerinde kurduğu belirli bir tahakküm olduğundan ve o metnin belirli bir bağlam içerisinde algılanması, yorumlanması ya da analiz edilmesini öngören bir tahakküm alanı olduğu yaklaşımından hareketle ele alınmaktadır. Bu durum, görüşmecilerin “Türkçe okuyup, Almanca düşünmek” ya da “Almancaya çevirmek” şeklindeki ifadeleriyle ortaya konulmaktadır. Dolayısıyla, okunan ya da incelenen her hangi bir metin, mutlak bir biçimde değişime uğrayarak, başka bir dilde yorumlanmaktadır. Bu haliyle “geçişli” ve “dönüştürmeye” dayalı okuma ve düşünme pratikleri, egemen olana bir direnme biçimi ve *taktik* olarak değerlendirilebilmektedir.

Sıradan bireyin gündelik hayat içerisinde en yoğun biçimde tahakküm ve iktidar unsurlarına maruz kaldığı alanlardan biri olarak çalışma hayatı ve işyerleri, bu çalışmada, mikro-direnişlerin “işten çalmak” biçiminde şekillendiğini ortaya koyan veriler sunmaktadır. Almanya’da yaşayan Türkiye kökenliler için, yine Türkiye kökenli görüşmeciler tarafından kullanılan “disiplinsiz” tanımlamalarıyla beraberinde “işe geç gelmek”, “randevulara sürekli geç kalmak”, “hataları ört bas etmek/ geçiştirmek” ve “titizlikle çalışmamak” gibi ifadeler sıklıkla dile getirilmiştir. Bu ifadeler, özellikle iş alanında “Alman disiplini” şeklinde bir tanımlama biçimi varken, karşısında inşa edilen “disiplinsiz Türk” algısının, işyeri sahibi ve egemen grup olarak tanımlanan Almanlar tarafından yürütülen iş alanlarında direniş ve işten çalma *taktikleri* olarak düşünülmektedir. Belirli saatler içerisinde iş yapıyor görünerek, (bir peruk kullanarak), aslında tam aksi biçimde işten çalışıyor olmak, egemen olanın işyerindeki tahakkümünü yıpratmaya ve kendi istediği biçimde var olmaya yönelik anlık hamleler olarak analiz edilmektedir.

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde, katılımcıların, kendi ifadeleriyle, “dillerini ya da Türkçeyi korumak” konusunda, ev içinde Türkçe

konusarak, “Almanlaşma riskine” karşı direndikleri dile getirilmektedir. Dilin “Türk gibi kalmak” için işlevselleştirilen bir araç olması dikkat çekicidir. Ancak, yapılan gözlemler ve görüşmecilerin diğer ifadeleri, dil konusunda dile getirilen hassasiyetin gündelik hayatta aynı biçimde uygulanmadığı ve Türkçe konuşmak konusunda, özellikle üçüncü kuşak Türkiye kökenlilerin son derece yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır. Almanya’da yaşayan Türkiye kökenliler örneğinde, dil tahakküm altına giren bir unsur olmuştur. Burada gözlemlenen bu durum, beraberinde “dinin” “Almanlaşmaya karşı” yeniden işlevselleştirilmesi ve özellikle dini cemaat yapılanmalarına katılımın ciddi biçimde artmasını getirmektedir. Dolayısıyla din solidarist bir unsur olarak yükselmektedir.

Görüşmeler süresince elde edilen dikkate değer bir diğer veri, araştırma başlangıcında öngörülme-yen bir direniş biçimi olarak “çalışmak” kavramının görüşmeciler tarafından ortaya koyulmasıdır. Kendilerini Almanlar karşısında “öteki” olarak konumlayan görüşmecilerin, Almanların kendilerine uyguladıklarını düşündükleri ve sıklıkla dile getirdikleri ayrımcılığa karşı, çok çalışarak ve ekonomik üstünlük sağlayarak direndiklerini dile getirmeleri araştırmanın önemli bulgularından biri olarak değerlendirilmektedir. Toplumsal alanda “çizginin dışında olan” Türkiye kökenliler, özellikle artan girişimci sayıları ve işyerleriyle ekonomik alanda ön plana çıkma çabasında olduklarını vurgulamaktadırlar. Görüşmecilerin “*Türklerin Almanlardan 2-3 kat fazla çalışması lazım*” ifadeleri mevcut eşitsizlik algısına karşı bir direniş biçimi geliştirildiğini düşündürmektedir. Ayrıca, ev ve gayrimenkul olarak, Almanya’daki varlıklarının kalıcı olmasını sağlamak için çok çalışmak da görüşmelerde dikkat çekilen noktalardan biri olmuştur. Bu durum, ekonomik sermaye aracılığıyla, “öteki” olmanın duvarlarının yıkılacağına dair bir inancın geliştirilmesi olarak yorumlanabilir.

Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin mikro-direnışlerini yarattıklarını ortaya koydukları en belirgin alan ev içi yaşam olmuştur. Daha önce de belirtildiği gibi, mevcut “Almanlaşma tehdidine” karşı ev ve hane için yaşam mutlak bir direniş alanı olarak net bir biçimde ortaya konulmaktadır. “Aynı Türkiye’de gibi yaşamak” ifadelerinin sıklığı, Türkiye’deki yaşam modelinin, korunaklı bir alan oluşturduğunu

vurgulamaktadır. Aynı zamanda bu alan korundukça, “okulda, işyerinde ya da toplumsal hayatta mevcut Almanlaşma tehdidi de bertaraf” edilmektedir. Bu bertaraf etme biçimi, inanışlara dayalı pratiklerin çocuklara aktarılmasıyla başlamakta, Kur’an kurslarıyla desteklenmekte, bayramlar ve dini ritüellerle sürdürülmektedir. Özellikle ev içerisinde tüketilen Türk malı gıda, tekstil ve mutfak ürünleriyle Türkiye ile olan uzaklık Türk malı materyallerle kapatılmaya çalışılmaktadır. “Dışarıda Alman gibi ev içinde Türkiye gibi olmak” şeklinde ifade edilen ikili bir yaşam modelinin kurulması bir direniş alanının varlığını desteklemektedir. Ayrıca, “evimizin içerisine kimseyi karıştırmayız” cümleleriyle birlikte “Alman gibi olmanın sınırları” çizilmektedir ve bu sınırlar içerisinde mikro biçimde gündelik hayatın sıradan yemek, içmek, konuşmak, okumak ya da çalışmak gibi pratikleriyle görünmeyen ama varlığı hissedilen direniş noktaları yaratılmaktadır.

Bu çalışma tarafından ortaya konulan bir diğer özgün kavram olan çoklu direniş kavramıyla, sıradan bireylerin gündelik hayatlarında karşılaştıkları birden çok tahakküm alanına karşı geliştirdikleri direnç mekanizmaları dikkat çekmektedir. Almanya’da yaşayan Türkiye kökenli bir birey, kimi zaman Alevi olduğu için kimi zaman da kadın olduğu için tahakkümün farklı biçimleriyle karşılaşmaktadır. Dolayısıyla, Certeau’nun gündelik hayat sosyolojisine ilişkin yaklaşımının ışık tuttuğu bu çalışma, bu kurama yeni bir boyut ekleyerek, toplumsal hayatta başat olan toplumsal cinsiyet ya da dini ayrışmalara dayalı eşitsizliklerin de gündelik hayatta bireylerin taktikler geliştirdikleri stratejiler yarattığını öne sürmektedir.

Derinlemesine mülakatlar dışında, araştırma alanında geçirilen bir yıl içerisinde gerçekleşen gözlemler, “öteki” olmak kategorisinin inşasında araştırmaya katkı sağlayacak veriler sağlamaktadır. Birinci kuşak Türkiye kökenliler, Almanya’da geçirdikleri zaman zarfı içerisinde, kendileri de yaşadıkları alanda iktidar kuran söylemler geliştirmektedirler. Örneğin, Alman mutfağı zayıf bulunarak, Türkiye kökenlilerin “*Almanlara yemek kültürü kazandırdıkları*” sıklıkla vurgulanan bir noktadır. Dolayısıyla yemek ve mutfak alanı Türkiyelilerin, kuşak ya da meslek ayrımı olmadan, iktidar kurduğu bir alandır. Dolayısıyla, çalışmada yer alan yemek pratiklerinin gündelik hayatta bir iktidar alanı ve bunun sonucunda Almanların genel

anlamda iktidarını erozyona uğratan bir *taktik* olarak kabul edilmesi, çalışmanın kuramsal yaklaşımlarıyla örtüşmektedir.

Ayrıca, birinci kuşaklarla başlayan ve bugün ilkökul çağında dördüncü kuşaklara ulaşan Almanya'daki Türkiye kökenlilerin varlığı, zaman geçtikçe yerleşiklik duygusunun artmasına ve yaşanılan alanda egemen söylemler geliştirilmesine neden olmaktadır. Türkiye kökenlilerin düşünce biçimlerindeki iktidar kurgusunun, Bulgaristan ve Romanya'nın Avrupa Birliği'ne 2007'de katılmasıyla hız kazanan “Bulgar ve Romen göçü”yle beraber değişmeye başladığı öne sürülebilir. Bulgaristan ve Romanya'dan emek göçünü bir tehdit olarak gören Avrupa Birliği'nin kurucu üyeleri olan Almanya, Fransa, Belçika, Lüksemburg, Hollanda ve İtalya, 2007'de yaşanan son Avrupa Birliği genişlemesiyle birliğe katılan Romanya ve Bulgaristan için 7 yıllık Serbest Dolaşım hakkı kısıtlaması getirmiştir. Söz konusu kısıtlama 1 Ocak 2014 tarihinde kalkmış bulunmaktadır. Bu tarihe kadar genellikle yasal olmayan yollardan Batı Avrupa ülkelerine emek göçü gerçekleştiren Bulgarlar ve Romenler üzerine öncelikli göç ülkelerinden biri olan Almanya toplumunda ciddi tartışmalar yaşanmaktadır. Bu tartışmalar basında yer aldığı haliyle Türkiye kökenliler tarafından da Türkçe yayın yapan basın organlarında “Romanya ve Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin “*sosyal sistemimize zarar verip vermeyeceği?*” sorusunu soran bir köşe yazısıyla⁵⁰ örneklenebilir. İlgili köşe yazısında Alman Sosyal Refah Sistemi'nin “sistemimiz” olarak dile getirilmesi ve Türkiye kökenli olmayan göçmenlere dair sisteme zarar veriyor olduklarıyla ilişkili sorgulayıcı tavır, Almanya'da yaşayan Türkiye kökenlilerin Bulgaristan ve Romanya'dan göç edenlere ilişkin yaklaşımlarını ortaya koymaktadır. 2014 yılında OECD ülkelerinde İstihdam ve Göç üzerine hazırlanan OECD raporu⁵¹, göç

⁵⁰ Yeni Hayat isimli bir gazetede yer alan “Doğu Avrupa'dan Gelenlerle Boşluk Dolduruluyor” başlıklı yazıya erişmek için Bkz. <http://www.yenihayat.de/politika/dogu-avrupadan-gelenlerle-bosluk-dolduruluyor> (Erişim tarihi: 25.08.2014)

⁵¹ Julia Jauer, Thomas Liebig, John P. Martin and Patrick Puhani (2014). *Migration as an Adjustment Mechanism in the Crisis? A Comparison of Europe and the United States*, OECD Social, Employment and Migration Working Papers No: 155 detaylı bilgi için Bkz. <http://www.oecd.org/eu/Adjustment-mechanism.pdf> (Erişim tarihi: 25.08.2014)

edenlerin bu yolla hem doğdukları ülkedeki işsizliğin azalmasına yol açtıklarını hem de göç ettikleri ülkede rağbet görmeyen, kimsenin çalışmak istemedikleri işleri doldurduklarını ve Bulgaristan ve Romanya'dan Almanya'ya gelenlerin yüzde 62'sinin çalıştığı, ancak bu işlerin düşük ücretli, çalışma koşulları çok kötü olan işler olduğunu ortaya koymaktadır. Bu tartışmalar ekseninde, özellikle Alman toplumu içerisinde Bulgaristan ve Romanya'dan göç edenler için geldikleri ülkelerde emekçilerinin haklarının kısıtlanması ve ücretlerinin düşürülmesinde tehdit unsuru olarak öne çıkarılmaları, Türkiye kökenliler için gündelik hayatta sıklıkla dile getirilen konulardan biri olmaktadır.

50 yıldır belirli bir coğrafyada yaşayan, ekonomik ve sosyal alanda Almanlardan sonra ek kalabalık ikinci grubu oluşturan Türkiye kökenliler için, Bulgaristan ve Romanya'dan gelen işçiler, ucuza çalışarak işgücü piyasasında dalgalanmalar yarattıkları için, rahatsızlık unsurları olarak kabul edilmektedir. Birinci kuşak bir görüşmecinin sokakta yürürken yerde gördüğü sakız için kullandığı *“yabancılar geldi, buralar iyice kirlendi”* ifadesi, önceleri Türkiye kökenliler için kurgulanan iktidar ve tahakküm alanlarının, Türkiye kökenliler tarafından yeniden yaratıldığını ortaya koymaktadır. Bu durumda, 50 yıl önce Almanya'nın sınıf altı grubunu oluşturan Türkiye kökenliler için artık sınıf altını dolduranlar, niteliksiz işlerde çalışan ve birçok yasadışı aktiviteyle suçlanan Bulgaristan ve Romanya vatandaşlarıdır. Dolayısıyla, bu çalışmanın önemli iddialarından biri olan çoklu direniş pratikleri birden çok farklı düzlemde ortaya çıkmakta ve iktidarın unsurları ve direnen bireyler kimi iktidar kurgularında yer değiştirebilmektedir.

IV. BÖLÜM

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Küreselleşmenin hızını kesmeden bir rüzgâr gibi sermayeyi, bilgiyi ve insanları bir yerden bir yere savuran gerçekliği modern zamanların toplumu ve bireyi anlamaya yönelik klasik olarak tanımlanan birçok yaklaşımını yetersiz kılmakta ve etkisizleştirmektedir. Sermayenin dünyanın her yerine hükmeden ağırları, iktidarın yeni biçimlerini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, yüz yüze kurulmayan birçok iktidar biçimi, bu iktidara tabi olanlar için görünmeyen ama varlığı her zaman hissedilen denetim mekanizmaları üzerinden işlemektedir. Bu noktada, bilginin iktidarı sermayenin egemenliğinin yanına eklenmekte ve bilgi akışları da sermaye, metalar ya da insanlar gibi akışkan hale gelmektedir. Dolayısıyla, sıradan bireyin, klasik kuramlarda yer aldığı haliyle yapı karşısında edilgen duruşunun yerine yeni yaklaşımların inşa edilmesi ve bu yaklaşımların toplumsal hayatı anlamak için birer ayna görevi üstlenmesi gereklidir. Bu yaklaşımların yanında sınıfsal çözümleme biçimleri, etnisite, kimlik, vatandaşlık, din ve aidiyetler gibi birçok kavram artık tekli nedenselliklerle yeterli açıklamaları sağlayamamaktadır. Bireyler artık iktidarın ve tahakkümün yeni biçimlerine karşı yeni pratikler geliştirmekte ve yapının önünde büyük anlatılara boyun eğmemektedir.

Bireyin boyun eğmeyen, direnen ve görünür olmayan varlığı, gündelik hayatın her alanında ortaya koyduğu birçok manevra, yaratıcı hile ve taktiklerle birlikte bu çalışmanın temel sorunsalını oluşturmuştur. Madun olanı, sıradan olanı ve göz önünde olmayanı aslında kendi hayatlarının kahramanları olarak ele alan bu çalışmanın amacı, Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilere, göç ve göçün ekonomik temelleri, vatandaşlık, “*gurbetçiler*”, “*Almancılar*”, “*arada kalan hayatlar*”, “*iki kültür*”, “*kayıp nesiller*” gibi kavramlar ve tartışmaların ötesinde yeni bir bakış açısı geliştirmek olmuştur. Ayrıca, yıllar boyunca pejoratif anlamı olarak kullanılan “*gurbetçi*” ya da “*Almanci*” olmanın ötesinde, başka bir ülkenin toplumsal kodları ve düzenlemeleriyle yaşayan Türkiye kökenlilerin aslında yaşamlarının her alanında

kendi içlerinde direnen bir toplum olduğu ve direnişin kamusal alanda ya da örgütlü olmadan gündelik hayatta sürdürüldüğü, çalışmanın temel iddialarından birini oluşturmuştur. Küreselleşmenin sağladığı olanakların da desteğiyle, yaşam modelleri çeşitlenmekte ve mesafeler anlamlarını yitirmeye başlamaktadır. Başka bir ülkede yaşarken bir diğer ülkeye ilişkin her türlü bilgiye ulaşabilmesi, ayrıca belirli bir yaşam modeline olanak sağlayan her türlü metanın da üretim ve transferinin sağlanabilir düzeye gelmesi, 50 yıla yayılmış “*gurbet*” kavramını gündemden uzaklaştırmaya başlamıştır. Nostaljik öykünmelerle birlikte, Türkiye’nin paralel biçimde başka coğrafyalarda yeniden üretilmesi ve Alman olmaya “direnen” bireylerin bu paralel dünyalar içerisinde kendi varlıklarını ve yaşam modellerini koruyabilmesi, post modern zamanların bilinen göç hikâyelerini de alt üst etmiştir.

Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin yarım asır önce, bir savaşın yorgunu olan bir ülkeyi yeniden ayağa kaldırma planı içerisinde, emeğin göçü olarak başlayan yolculukları, bugün sadece Almanya değil, Avrupa’nın hemen her ülkesinde mevcut milyonlarca Türkiye kökenli insanın gündelik hayatlarına gizledikleri mikro-direniş biçimleriyle, yepyeni bir biçimde devam etmektedir. Hatta, genç kuşakların, göçün ilk yıllarında kendilerine yakıştırılan “*gurbetçi*” sıfatını taşımaktan memnun olan anne, baba, dede ve anneanne/babaannelerine kimi zaman sitemkar eleştirileri bulunmaktadır. Bu eleştirilerin alt metninde ise, Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin bir kısmının hala Türkiye’deki gelenek, görenek, alışkanlık ve davranış biçimlerine katı bağlılıklar geliştirdiği, göç eden birinci kuşak Türkiye kökenlilerin Almanca öğrenme konusunda direnç gösterdikleri ve bunu gereksiz gördükleri, işlerini tamamen Türk gettoları haline gelen Türk mahallelerinde kendi dillerinde halledebildikleri için Almanlarla iletişim içinde hiç bulunmadıkları, Türk kanallarını ve Türk haberlerini takip edip, Türkiye’deki sorunları kendilerine mesele edinip, yaşadıkları coğrafyaya ilişkin hiçbir bilgi edinmedikleri şeklinde ifadeler yatmaktadır.

Göç eden birinci kuşaklar için Alman toplumuna karşı geliştirilen direniş mekanizmaları genellikle, “Türkiye’deki gibi kalabilmek” ve “Değişmemek” gibi

taktikler olarak ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, göç deneyimini yaşayan birinci kuşak Türkiye kökenliler için çocuklarının da benzer değerler ve kültürel kodlarla büyütülmesi son derece önemli bir nokta olarak dikkat çekmektedir. Neredeyse, “*yabancı topraklarda verilen bir savaşta kurban vermemek*” gibi algılanan “Almanlaşmama” mücadelesi, göçün ilk yıllarındakinden farklı boyutlar kazanmıştır. Her nesil kendi içinde yaşadığı toplumsal ve siyasal koşullara göre farklı direniş tipleri geliştirmektedir. Bu noktada özellikle ikinci ve üçüncü kuşakların dil alanında ortaya koydukları manipülasyonlarla direnişlerini ortaya koymaları dikkat çekicidir. Türkçe konuşma becerisini, Almanca konuşabilmenin getirdiği mikro-zaferlerle değiştiren ikinci ve üçüncü kuşaklar için bu anlamda “değişim” bir tabu olarak algılanmamaktadır. 50 yıl önce “*köyden şalvarıyla gelen Türk*” metaforuna karşın, gündelik hayatın içerisinde alternatif yaşam modelleri geliştiren yeni kuşaklar, Alman gündelik hayat unsurlarını ya kendi yaşam modellerine göre uyarlamakta ya da Türkiye’deki yaşam modellerinin Almanya’ya uyarlanmış modellerini yaratmaktadırlar. Araştırmanın kuramsal çerçevesinde tartışıldığı gibi, araştırma sonunda, Chaney’in yaşam tarzlarını; “*değişken olmadığı varsayılabilir bir toplumla ilişkilendiren ve bu şekilde paylaşılan standartlar, ritüeller, toplumsal düzen kalıpları ve belki de farklı bir diyalekt ve konuşma topluluğu biçimindeki özellikleriyle sergilenir*” şeklindeki tanımlamasını destekler veriler elde edilmiştir. Görüşmeciler, “Türk gibi yaşıyoruz” ifadeleriyle belirli bir yaşam modelinin varlığını vurgulamakta, bu modeli tanımlamakta ve sınırlarını çizmektedirler. Aynı şekilde yine Chaney’in belirttiği gibi, “*yaşam biçimlerinin bir temel öyküsü olabilir ve bu öykü yaşam akışının birbirini izleyen dönemleri için zemin oluşturmak ve yeni nesilleri bilgilendirmek için elde tutulur*” (Chaney, 1999:72) görüşünü destekler nitelikte, göç hikâyelerinin kuşaklar arası aktarım yoluyla canlı tutulması ve Türkiyeli kimliğinin yeniden üretimine dair anlatılar da araştırma bulguları arasında yer almaktadır.

“*Dondurulmuş Türkler*” metaforunun artık yıkılmasını ve hayatın dinamik ve her alanda direnen yönünün, artık 1960’ların ya da 1970’lerin Türkiye’sinin “Avrupa’da yaşatılmaması” sonucunu vermesini beklemekte olan üçüncü kuşaklar, aynı zamanda

“*Perfekt Almancalarıyla*” yepyeni bir algının yaratılmasını sağlamaya çalışmaktadırlar; “*Biz de buralıyız*”. Dolayısıyla, hukuki zeminde bir Almanla eşit haklara sahip olarak vatandaşlık elde eden ikinci ve üçüncü kuşaklar için aidiyetin inşa edildiği yer Almanya olmaktadır ve üzerinde yaşanan coğrafyada söz sahibi olarak, toplumsal hayatta iktidarın bir unsuru olmanın yolları aranmaktadır.

Ancak ne var ki, aynı topraklara doğulsa da farklılıklar ekseninde inşa edilen toplumsal, siyasal ve gündelik hayatlar kaçınılmaz olarak tahakkümün de merkezleri olmaktadır. Hayatın her alanına sızan iktidar, evlerin içerisinde bile direnişin gözlemlenebilir öğelerini yaratmaktadır. Artık “Alman olmamak” için direnen sıradan Türkiye kökenliler için mücadele, hukuki vatandaşlık ya da Alman pasaportuna sahip olmak için değil, evlerin içerisinde kullanılan Türk malı ürünlerle, tüketilen Anadolu’dan ithal yiyeceklerle ve televizyon kanalında sıkı sıkıya takip edilen Türk dizileriyle devam etmektedir. Kendileri gibi olmanın yolunu bulabilmek için, dillerinin bozulmasına ve Türkçe konuşamamaya başlayan yeni nesil Türkiye kökenlilere karşı koyamayan Türk toplumu artık kahvaltılık sofrasındaki ürünlerle “kendi gibi kalabilmenin” alternatif yollarını üretmektedir. Dolayısıyla, dilini terk edebilen ancak sofrasındaki peynir ve zeytine, “*Türk olmanın*” göstergeleri olarak direnmenin farklı bir boyutunu ekleyen bireyler, tüketimleriyle yeni üretim biçimleri ve *taktikler* yaratmaktadır.

Certeau’nun gündelik hayat sosyolojisinde yemek ve mutfak pratiklerine ilişkin, “*Yemek yapmak, basit, mütevazı, devamlı, zamanda ve mekanda sürekli tekrarlanan, ötekilerle ve insanın kendi kendisiyle ilişkilerinin dokusuna kök salmış, “aile romanının” ve her bireyin hikayesinin damgasını vurduğu, ritimler ve mevsimlerle olduğu gibi, çocukluk anılarıyla da iç içe geçmiş bir etkinliğin (pratiğin) aracıdır*” (Certeau, 2009: 190) şeklindeki tanımlamasında yer aldığı gibi, Türkiye kökenli görüşmeciler için de “Türk gibi” yaşamının en önemli ölçütü “*Türk gibi beslenmek*”tir. Bu ölçütü bu denli ön plana çıkartan da yine daha önce tartışıldığı gibi, “Alman gibi olmanın” göstergesinin domuz eti yemekle yakın biçimde ilişkilendirilmesidir.

Ayrıca, Certeau'nun "Fransız toplumunda zekâ ve hayal gücü gerektirmeyen" olarak tanımladığı yemek işleri ve mutfak pratikleri, bu çalışmada yer alan "yaratıcı zeka uygulamaları" başlığı altında, Alman mutfak ve yemek pratikleri için dizayn edilen ürünlerin Türk mutfağına yaratıcı zeka ürünleri olarak uyarlanmasına dair veriler sunmaktadır. Dolayısıyla, araştırmanın yemek ve mutfak işlerinde de yaratıcı zekânın uygulanabileceğini ortaya koyması anlamında bir başka özgün yanı daha bulunmaktadır.

Certeau ve Bourdieu'nun araştırmaları süresince Fransız toplumunu temel alan çözümler geliştirilmeleri bir ortaklık olarak görünse de, aslında temelinde belirgin farklılıkları barındırmakta olduğu araştırmanın kuramsal çerçevesinde tartışılmıştır. Bourdieu, farklılıklar ekseninde, sınıf temeline dayanan yaşam biçimlerinin farklı öğelerinin birbiriyle uyumlu olacağını öngörülmesine dair yaklaşımını ortaya koymaktadır. Örneğin, yemek yeme alanları çizelgesinde, kültürel ve ekonomik sermayenin varlığı ve yokluğu, cinsiyet farklılıkları, yemek hazırlamak için harcanan vakit ve toplumsal statü gibi birbiriyle kesişen değişkenlerin birbirleriyle etkileşimde olduğu görülmektedir (Bourdieu, 1984:186). Certeau ve Bourdieu'nun ortak noktası ise farklılaşmaların tartışılmasıdır. Bourdieu, *habitus* aracılığıyla, ayrı ve ayrıştırıcı pratikleri, sınıflandırıcı şemaları, farklı görü ve ayırım ilkelerini ve farklı zevkleri betimlemeye çalışmaktadır (Bourdieu, 2006:21). Certeau'nun Bourdieu'nun çalışmalarından da esinlendiği düşünülecek olursa, Bourdieu'nun Cezayir'de Fransız sömürgeciliğinin izlerini süren araştırmalarındaki bir toplumda farklı olmaya dair ilgisine benzer şekilde, Fransa'da yaşayan madun göçmen grupların gündelik hayatlarının sosyolojisinin ön plana çıkarılmasını gerekli görmesi şaşırtıcı değildir. Dolayısıyla, Bourdieu ve Certeau, bir toplumsal uzamda farklı olmanın (göçmen ya da madun gruplardan birinin üyesi olarak) sosyolojisine dair katkıları bu çalışmada temel yaklaşımları ortaya koymuştur. Araştırma verileri, benzer biçimde, Almanya'da yaşayan Türkiyelilerin de farklı bir toplumsal formasyon içerisinde kendi uzamsal konumlarını ve bu konumlarla örtüşen pratiklerini ortaya koyması açısından önem taşımaktadır.

Gündelik hayatı tahakküm ve direnişin de alanı olarak inşa eden yaklaşım içerisinde, kültürel alan önem kazanmaktadır. Bu kültürel alan eşitsizlikler içermektedir. Bu eşitsizlikler, dil alanında, görüşmecilerin belirttiği gibi, dili başarıyla kullanan Türkiye kökenlilerin, Alman toplumu içerisinde daha fazla kabul görüp, işlerinin kolaylaştırıldığını belirtmesi örnekleriyle ortaya koyulmaktadır. Ek olarak, araştırma verilerine dayanılarak, kültürel alanda, dinsel eşitsizliklerin de dikkat çekmekte olduğunu altı çizilmelidir. “Biz Müslümanız” ifadesiyle, çizilen sınır, bir dışlama ve “Öteki” olma unsuru yaratılmaktadır. Ayrıca, görüşmecilerden bazıları, özellikle Alevilere karşı ayrıştırma ve ötekileştirmenin, gündelik hayatta söylemlerle üretildiğini dile getirmektedir. Bu durum, kendilerini Alman toplumuna karşı inanışlar yönüyle ayrıştıran bir *çizgi dışı çoğulluğun*, aslında kendi içerisinde de farklı eksenlerde eşitsizlikler içerisinde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumu “çok katmanlı eşitsizlikler” olarak tanımlamak mümkündür. Alevi olduğunu dile getiren Türkiye kökenli bir görüşmecinin ifadesine göre, hem Alman olmadığı, hem de Müslüman olarak Sünni olmadığı için, egemen kodları üreten mekanizmalardan iki katmanlı olarak uzaklaştırılmaktadır. İki defa “çizginin dışında kalan” bu bireyler kendi içlerindeki direniş mekanizmalarını hem egemen Alman toplumuna, hem de aynı şekilde kendileri üzerinde “ayrıştırıcı bir dil” geliştirerek Alevileri de aynı toplumda ikinci defa “öteki” yapan Sünni Müslüman topluluğa da yöneltmektedir.

Ek olarak, gündelik hayatın içerisinde yaşanan eşitsizliklerden en görünür olanlardan biri kadın-erkek eşitsizliğidir. Bu çalışmada elde edilen verilerden en önemlilerinden biri de, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin, Almanya’daki Türkiye kökenliler arasında görünür bir düzeyde olmasıdır. Toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler, Certeau’nun mutfak işlerini “kadın alanı” olarak tanımlamasında da belirginleşen biçimiyle, gündelik hayatın birçok alanında toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliğin görünür uygulamaları bu araştırmanın da önemli noktalarından biri oluşturmuştur. Derinlemesine mülakatlarda görüşmeciler, Almanya’daki Türkiye kökenli nüfus arasında kadın erkek eşitsizliğinin sokaktan başlayarak gündelik hayatın her alanında oldukça yaygın biçimde gözlemlenebileceğini dile getirmiştir. “Erkek önde, kadın arkada yürüyorsa kesin Türk’tür”, “Burada erkek önde yürür,

kadın beş metre gerisinde yürür, ellerinde market poşetlerini taşır”, “Kız çocuklarımızı diskoya göndermedik tabii ki namus bizim için en vazgeçilmez şeydir” , “Bir bacın olur hani ona sahip çıkarsın, bizde öyle, hala çok önemli böyle şeyler” ya da “Türk erkekleri paşadır. Hatta Paşa kelimesi Almanca ‘ya buradan girmiş durumdadır. Evde iş yapmayan, çok kafası atarsa karısını dövabilen, çocuklarının eğitimiyle ilgilenmeyen, muhafazakâr bir kitle” şeklindeki ifadelerle kadın-erkek eşitsizliği net biçimde ortaya konulmaktadır.

Araştırmanın temel kuramsal yaklaşımında toplumsal gruplar üzerinden inşa edilen eşitsizlik ve tahakküm ilişkileri, bu çalışma özelinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini de gündelik hayat pratikleri içerisinde ele alınabilecek bir boyut olarak ortaya koymaktadır. Certeau tarafından ele alınmayan bu olgu, toplumsal bir araştırmada mutlak bir biçimde vurgulanması gereken bir noktadır, çünkü Certeau, gündelik hayatın her alanında ve özellikle aile içerisindeki pratikleri incelerken, kadın-erkek arasındaki patriarkal eşitsizliğin yarattığı tahakküm ve mikro-direnç pratiklerini inceleme dışında bırakmaktadır. Bu araştırma, elde edilen verilerin analizi sonucunda, ev içi pratikler içerisinde üretilen direnişlerin aslında kendi içerisinde çok katmanlı olarak gizli durumda bulunduğunu ve her alanda mevcut tahakküme ek olarak toplumsal cinsiyet alanında da eşitsizliğin incelenmesi gerektiğinin altını çizmektedir.

Gündelik hayatın içerisinde sıradan bireylerin kimi zaman kendi toplumları içerisinde kadın-erkek ilişkileri üzerinden, kimi zaman yine aynı toplum içerisinde mezhepsel farklılıklar üzerinden, kimi zaman da yaşadıkları ülkenin egemen toplumsal gruplarıyla ilişkileri üzerinden yarattıkları direniş alanları, gündelik hayat pratikleriyle ortaya konulmaktadır. Dolayısıyla artık direnmenin ve var olmanın alanı hukuki ve siyasal alanlardan gündelik hayat alanına doğru evrilmektedir. Kazanılan mikro zaferler, görünmeyen direniş alanlarının ürünleri olup, sıradan bireyi de gündelik hayatların kahramanları haline getirmektedir.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, Nermin. (2006), *Bitmeyen Göç*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- Adıgüzel, Yusuf. (2011). *Yeni Vatanda Dini ve İdeolojik Yapılanma, Almanya'daki Türk Kuruluşları*, Şehir Yayınları, İstanbul.
- Adler, Patricia A., Peter Alder, and Andrea Fontana. (1987). "Everyday Life Sociology", *Annual Review of Sociology*, pp. 217-236, ed. W. R. Scott and J.S. Short, Palo Alto: Annual Reviews
- Aronowitz, Stanley. (2007). The Ignored Philosopher and Social Theorist: On the Work of Henri Lefebvre, *Situations: Project of the Radical Imagination*, Vol 2, No.1
- Barthes, Roland. (1972). *Mythologies*, London: Paladin.
- Braudel, Fernand. (2004). *Maddi Uygarlık*, İstanbul: İmge Yayınevi, ayrıca, Bellek ve Akdeniz adlı çalışması için; Braudel, F. (2007). *Bellek ve Akdeniz; Tarihöncesi ve Antikçağ*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Brown, Bruce. (1989). *Marks, Freud ve Günlük Hayatın Eleştirisi*, Çev: Yavuz Alogan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bourdieu, Pierre. (2006). *Pratik Nedenler*, Hil Yayınları, Erzurum

- Bourdieu, Pierre. (1996). *Distinction; A Social Critique of the Judgement of Taste*, Routledge Press, USA
- Buchanan, Ian (2000). *Michel de Certeau, Cultural Theorist*, Sage Publications, USA
- Castles, Stephen, Mark, J. Miller (2009). *The Age of Migration; International Population Movements in the Modern World*, The Guilford Press, New York
- Chambers, Ian. (2005). *Göç, Kültür, Kimlik*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Chaney, David. (1999). *Yaşam Tarzları*, Dost Yayınları, Ankara
- Collins Randall, Makowsky Michael. (2014). “Kültürel Sermaye, Devrim, Dünya Sistemi ve Küreselleşme; Pierre Bourdieu, Theda Skocpol ve Immanuel Wallerstein Teorileri”, *Toplumun Keşfi*, Nobel Yayıncılık, İstanbul.
- Çağlar, Ayşe. (1995). German Turks in Berlin: Social Exclusion and strategies for social mobility, *Journal of Ethnic Migration Studies*, 21:3, 309-323.
- Çağlayan Savaş (2007), *Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

- Cuff, E.W. Sharrock and Francis D. (1990). *Perspectives in Sociology* (3rd Edition), London.
- Cutting, Gary (2010). *Foucault*, Dost Yayınları, Ankara
- De Certeau, Michel. (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi I, Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*, Dost Yayınları, Ankara
- De Certeau, Michel., Giard, L., Mayol, P. (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi II, Konut, Mutfak İşleri*, Dost Yayınları, Ankara
- De Certeau, Michel. (1994). "The Practice of Everyday Life." *Cultural Theory and Popular Culture: A Reader*. Ed. John Storey. NY: Harvester Wheatsheaf, 474-85.
- De Certeau, Michel. (1984). "General Introduction." *The Practice of Everyday Life*. Trans. Steven F. Rendail. Berkeley: University of California Press, xi-xxiv.
- De Certeau, Michel. (1984). "'Making Do': Uses and Tactics." *The Practice of Everyday Life*. Trans. Steven F. Rendail. Berkeley: University of California Press, 29-42.
- De Certeau, Michel (1974) *Culture in the Plural*, University of Minnesota Press, U.S.A

- Detienne, M., Vernant, J.P. (1974), *Les Ruses de l'intelligence. La Metis de Grecs*, Paris, Flammarion.
- Edensor, Tim. (2002). *National Identity, Popular Culture and Everyday Life*, Berg Publishing, New York
- Fığlalı, Ethem Ruhi. (1994). *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşılık*, Selçuk Yayınları, İstanbul.
- Foucault, Michel (2006). *Hapishanenin Doğuşu*, İmge Kitabevi, Ankara
- Foucault, Michel (2011). *Özne ve İktidar*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Freud, Sigmund (1975). *Gündelik Hayatın Psikopatolojisi*, Payel Yayınları, İstanbul.
- Fullbrook, Mary. (2012). *Almanya'nın Kısa Tarihi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Giddens, Anthony. (2008). *Sosyoloji*, Kırmızı Yayınları, İstanbul
- Goffman, Erving. (2012). *Gündelik Yaşamda Benliğin Sunumu*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Green, Simon. (2003). "The Legal Status of Turks in Germany", *Immigrants & Minorities*, Sayı 22, Temmuz-Kasım 2003, s. 228-246

- Habermas, Jürgen, (1997). *Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü*, Çev. Tanıl Bora, Mithat Sencer, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Heller, Agnes. (1984). *Everyday Life*, Routledge & Kegan Paul, New York
- Highmore, Ben. (2002). *The Everyday Life Reader*, Routledge Press, London.
- Inglis, David. (2005). *Culture and Everyday Life, The New Sociology*, Routledge, Taylor & Francis Group, London and New York.
- Jerome S. Legge Jr. (2003) *Turks and Other Strangers, The Roots of Prejudice in Modern Germany*, The University of Wisconsin Press, U.S.A
- Kahya, Özlem. (2014). *Türkiye’de Sığınmacıların Çalışma Dinamikleri: Batı Akdeniz Örneği*. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Karner, Christian. (2007), *Ethnicity and Everyday Life*, Routledge The New Sociology Series, London
- Karagöz, Recep. (2007). *Almanya Yeni Yurt, Son Göçün Anatomisi*, Fide Yayınları, İstanbul.

- Kaya, Ayhan, Kentel, Ferhat. (2005). *Euro-Türkler, Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü Mü, Engel Mi?*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Kaya, Ayhan (2007).“German-Turkish Transnational Space: A Separate Space of Their Own”, *German Studies Review*, Vol.30,No. 3, November 2007): 483-502
- Kaya, Ayhan (2009), *Türkiye’de İç Göçler: Bütünleşme mi, Geri Dönüş mü?*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- Kaya, Ayhan. (2011)., *Power of the Weak: Making and Unmaking Communities in the Turkish Diaspora*, Ed. S.Ozil, M. Hofmann, Y. Dayıoğlu- Yücel, Türkisch deutscher Kulturkontakt und Kulturtransfer: Kontroversen und Lernprozesse (Jahrbuch Türkisch-Deutsche Studien): Kontroversen und Lernprozesse. Jahrbuch Türkisch-Deutsche Studien, V&R Unipress.
- Kaygalak, Sevilay.(2009).*Kentin Mültecileri, Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme*, Dipnot Yayınları, Ankara
- Kentel, Ferhat (2011). “Modernite, Gündelik Hayat ve Yeni Sosyal Hareketler”, *Altüst Dergisi*, Sayı:11
- Kızılay, Ş.Ercan. (2011). “Küreselleşme, Madun Kamusalılığı ve Taktikler: Afyon Çavuşbaş Mahallesi Örneği” , *İdealkent*, sayı 3, 94-129.

- Kula, Onur Bilge (2012). *Almanya'da Türk Kültürü, Çok Kültürlülük ve Kültürlerarası Eğitim*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Lefebvre, Henri. (1998). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, Metis Yayınları, İstanbul
- Lefebvre, Henri. (2012). *Gündelik Hayatın Eleştirisi, Gündelik Hayat Sosyolojisinin Temelleri*, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Mardin, Şerif. (2000). *Bediüzzaman Said Nursi Olayı, Modern Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişme*, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Melikoff, Irene. (1999). “Bektaşilik/Kızılbaşlık: Tarihsel Bölünme ve Sonuçları”, *Alevi Kimliği*, Ed.T. Olsson, E. Özdalga, C. Raudvere, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Mills, Wright, C.(2000).*Toplumbilimsel Düşün*. DER Yayınları, İstanbul.
- Moran, J. (2005). *Reading the Everyday*. London: Routledge
- Nielsen-Østergaard Eva (2003), *Transnational Politics, Turks and Kurds in Germany*, Routledge Press, London.
- Özçetin, Burak., Sarpkaya, Doğuş. (2013). Karnaval ve Direniş, *Birgün Kitap Eki*, 136. Sayı.

- Özbek, Yasemin. (2012). Misafir İşçiden (Gastarbeiter) Alman Türkler'e (Deutschtürken) Almanya'ya Emek Göçünün Tarihi, *Bir Bavul, Umut ve Hayalleriyle Çıktılar Yola Almanya'ya Emek Göçü*, Ed. Ülkü Sözbir Fındıkçioğlu, E. Zeynep Güler, Yazılama Yayınları, İstanbul.
- Özkırımlı, Atilla. (1993). *Alevilik ve Bektaşilik, Toplumsal Başkaldırının İdeolojisi*, Cem Kültür Yayınları, İstanbul.
- Patton, M.Q. (1987). *How to Use Qualitative Methods in Evaluation*, Sage Publications, Newbury Park, California.
- Perşembe, Erkan. (2005), *Almanya'da Türk Kimliği, Din ve Entegrasyon*, Araştırma Yayınları, Ankara.
- Richter, M. (2005), *Geldiler ve Kaldılar, Almanya Türkleri'nin Yaşam Öyküleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Ritzer, Geroge. (2007). *Contemporary Sociological Theory and Its Classical Roots: The Basics*, Mc Graw Hill Publishing, New York
- Sharrock W.W., Francis D.W. (1990). *Perspectives in Sociology*, Third Edition, Routledge Publishing, New York
- Schwartz, B. (2005) , *Queuing and Waiting. Studies in Social Organization of Access and Delay*. Chicago: University of Chicago Press.

- Schutz, Alfred. (1945). *The Phenomenology of The Social World*, Northwestern University Studies in Phenomenology, Existential Philosophy, Northwestern University Press, Bloomington.
- Scott, James D. (1995). *Tahakküm ve Direniş Sanatları* Çev. Alev Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Scott, J., Kerkvliet, T. (1986), *Everyday Forms of Peasant Resistance in Southeast Asia*, Frank Cass & Co. Ltd., Oxford.
- Scott, Susie.(2009). *Making Sense of Everyday Life*, Polity Press, İngiltere.
- Smith, Phillip. (2005). *Kültürel Kuram*, Babil Yayınları, İstanbul
- Şen, Faruk.(2003). “The Historical Situation of Turkish Migrants in Germany”, *Immigrants & Minorities*, Sayı 22, Temmuz-Kasım 2003,s.208-227
- Şahin, Birsen. (2010). *Almanya'daki Türkler*, Phoenix Yayınları, Ankara.
- Vertovec, Steven. (2004). Migrant Transnationalism and Modes of Transformation, *International Migration Review*, *Conceptual and Methodological Developments in the Study of International Migration*, Vol.38, Sayı 3, s. 970-1001

- Vinthagen, Stellan. , Johansson, Anna. (2013), “Everyday Resistance; Exploration of a Concept and its Theories”, *Resistance Studies Magazine*, No:1, U.S.A
- Vassaf, Gündüz. (2002). *Daha Sesimizi Duyurmadık*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Williams, Raymond. (1989). *Resources of Hope: Culture, Democracy, Socialism*, Verso Publishing, London
- Wallace, Ruth.A., Wolf, Alison (2004). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları, Klasik Geleneğin Geliştirilmesi*, Punto Yayıncılık, İzmir.
- Yıldırım, Ali., Şimşek, Hasan. (2004). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yıldırım, Yılmaz (2006). Jürgen Habermas’ın İletişimsel Eylem Kuramı, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, sayfa: 249- 268.

İNTERNET KAYNAKLARI

- “Doğu Avrupa’dan Gelenlerle Boşluk Dolduruluyor” başlıklı yazıya erişmek için Bkz. <http://www.yenihayat.de/politika/dogu-avrupadan-gelenlerle-bosluk-dolduruluyor> (Erişim tarihi: 25.08.2014)
- Julia Jauer, Thomas Liebig, John P. Martin and Patrick Puhani (2014) , *Migration as an Adjustment Mechanism in the Crisis? A Comparison of Europe and the United States* , Oecd Social, Employment And Migration Worknng Papers No:155. Detaylı bilgi için Bkz. <http://www.oecd.org/eu/Adjustment-mechanism.pdf> (Erişim tarihi: 25.08.2014)
- 5978 sayılı Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Daire Başkanlığı’nın kuruluş mevzuatı;<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5978.pdf> (Erişim tarihi: 30.05.2014)
- Hacettepe Üniversitesi’nde Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (HUGO); <http://www.hugo.hacettepe.edu.tr/merkez.shtml> (Erişim tarihi: 30.05.2014)
- Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (HUGO) *Avrupa Kamuoyu Araştırmaları, Euro-Turks Barometre 2013*, http://www.hugo.hacettepe.edu.tr/ETB_rapor.pdf (Erişim tarihi: 30.05.2014)
- Alman Yönetim Yapısı’na dair veriler; http://www.istanbul.diplo.de/Vertretung/istanbul/tr/01/WillkommeninDeutschland/Bundeslaender/Die_Bundeslaender.html (Erişim tarihi: 20.04.2014)

- Alman Eyalet Sistemine ilişkin veriler; <http://www.tatsachen-ueber-deutschland.de/tr/siyasi-sistem/main-content-04/federal-anayasa-mahkemesi.html> (Erişim tarihi: 20.04.2014)
- Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Daire Başkanlığı'na ilişkin veriler;(<http://www.ytb.gov.tr/tr/faaliyetler/937-yurtdisi-vatandaslar/?start=0>) (Erişim Tarihi: 01.07.2014)

EK 1: GÖRÜŞME SORULARI

Görüşmeci Adı/ Soyadı:

Görüşme Tarihi:

Mahalle:

1. Doğum yeriniz?
2. Yaşınız?
3. Kaç yıldır Almanya'da yaşıyorsunuz?
4. Eğitim durumunuz nedir?
5. Medeni durumunuz nedir?
6. Mesleğiniz nedir?
7. Almanya'daki yaşantınızda, bir Alman'ın yaşam tarzından farklı olarak kendi yaşam tarzınız nasıldır?
8. Gündelik yaşamınızda bir Alman gibi yaşadığınızı düşündüğünüz yanlar nelerdir?
9. Yemek yeme alışkanlıklarınız nasıldır? Yiyecek ve içeceklerinizde ve yemeklerinizde kullanılan araç gereçlerinizde, Alman malı mı Türk malı ürünleri mi tercih edersiniz?
10. Mutfakta, ya da ev işlerinde Alman ürünlerinden hangilerini sıklıkla kullanırsınız?
11. Kesinlikle Türk mutfak alışkanlıkları olarak devam ettirdiğiniz hangi alışkanlıklarınız bulunmaktadır?
12. Birebir Alman mutfağıyla benzeşen ürünler ya da yeme alışkanlıklarınız nelerdir? Türk mutfak alışkanlıklarının yerine kullanıyor olduğunuz Alman mutfak alışkanlıkları / araç-gereçleri nelerdir?
13. Sizce, Alışverişlerinizde hangi ürünlerin Türk malı, hangilerinin Alman malı olması önemlidir?

14. Alman ürünlerinden hangilerini farklı biçimlerde kullanıyorsunuz? (Örneğin , Bemilex, Silex gibi pişirme ürünlerini lahmacun tavası olarak kullanmak...)
15. Hangi gazeteleri düzenli olarak okursunuz? Düzenli olarak takip ettiğiniz Televizyon kanalları ve varsa radyolar nelerdir?
16. Almanca ya da Türkçe okuma konusunda alışkanlıklarınız nelerdir? Roman veya basılı diğer yayınlarda özellikle Almanca mı Türkçe mi tercih edersiniz?
17. Okuduğunuz yayınları kendi zihninizde Türkçe mi Almanca mı değerlendirirsiniz?
18. Günlük hayatınızda, yakınlarınızla Almanca mı Türkçe mi iletişim kurarsınız?
19. Sizce, Almanca konuşan Türkler hangi tür farklılıklar yaratmaktadır?(Örneğin, yeni cümle yapıları, kelime kalıpları...)Almanca 'ya yeni eklenen Türklere özgü cümleler ve ifadeler var mıdır?
20. Almancayı hangi alanlarda özellikle kullanırsınız? Hangi alanlarda Türkçe konuşmayı tercih edersiniz?
21. Almanya'da bir Türk olarak yaşarken, gündelik hayatınızda karşılaştığımız sıkıntılar nelerdir?
22. Almanya'da yaşayan bir Türk olarak, Alman toplumunun egemenliğine karşı kendi varoluş alanlarınızı nasıl yaratıyorsunuz ve sürdürüyorsunuz?
23. Alman toplumunda yaşayan Türklerin, kendi varlıklarını en fazla koruyabildikleri yerler ve konular nelerdir?
24. Sizce, dışarıdan bakıldığında, Almanya'da yıllar geçse de Türklerin hep farklı yaptıkları davranışlar nelerdir?
25. Almanya'daki yaşantı içerisinde Türklerin en fazla mücadele ettiği alanlar nelerdir?

26. Türklerin Alman yaşantısına kattığını düşündüğünüz şeyler nelerdir? (Kavramlar, nesnelere, kelimeler, hareketler, alışkanlıklar)
27. “Şu anda göçün ellinci yılı geride kaldı, bundan elli yıl sonra sizce Almanlar ve Türkler arasındaki ilişkiler ve buradaki yaşantı nasıl olacak?”
28. Sokakta bir Türk’ü tanıyabilir misiniz? Evetse nasıl ve hangi özellikleriyle tanırsınız?
29. Sizce burada yaşayan Almanların ve Türklerin hep farklı yaptıkları davranışlar nelerdir?
30. Sizce, uyum/ entegrasyon konusunda sadece bir dili konuşabilmek yeterli midir? Alman makamları uyum derken sizce neyi ifade etmektedir?
31. Sizce Almanlar Türkleri nasıl tanımlıyorlar? Zihinlerindeki Türk imajı sizce nasıl?”

**EK 2: ALMANYA'DA YAŞAYAN TÜRKİYE KÖKENLİLERİN
KULLANDIKLARI ÜRÜNLER, YAŞADIKLARI MEKÂNLAR VE
DİKKAT ÇEKEN GÖRSELLER**

Bemilex içerisinde Lahmacun - Mutlu Export Reklamı

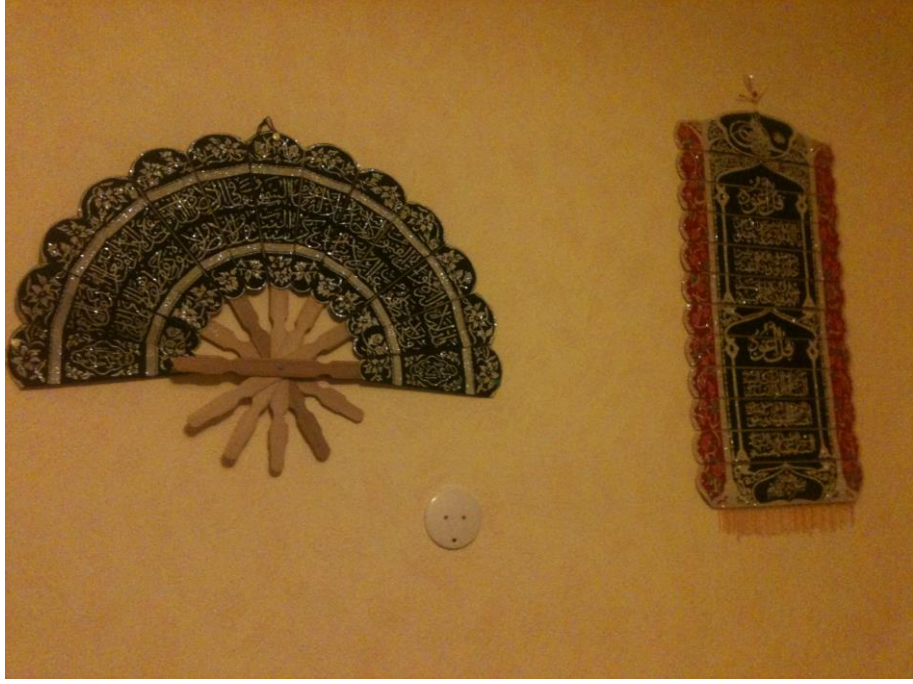
Bemilex içerisinde Dolma

Aachen’da yaşayan birinci kuşak Türkiyeli kadınlardan bir akşam gezmesi esnasında.

Birinci kuşak Türkiye kökenli bir işçi ailesinin duvarında yer alan süsleme

Birinci kuşak Türkiye kökenli bir işçi ailesinin duvarında yer alan süsleme

Ekranada “Muhteşem Yüzyıl”, yer: Almanya/ Aachen

Emekli işçi Türkiyeli bir ailenin mutfağında çaydanlık, su ısıtıcısı ve mikrodalga fırın

Emekli işçi Türkiyeli bir ailenin merdane, el örgüsü patik, çinili tabak, Ayvalık işlemeli örtü ve yanında üzeri örtülü ekmek kızartma makinesi

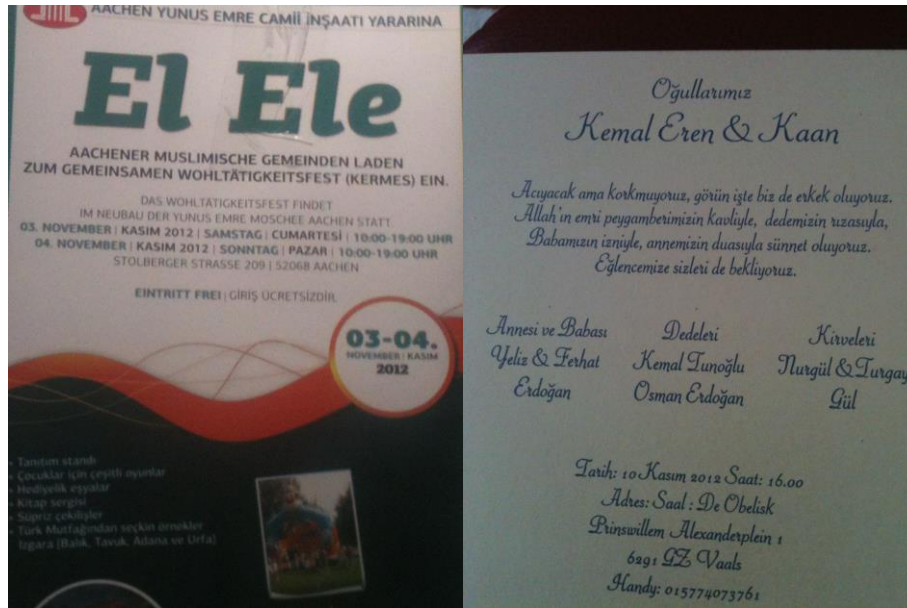
İşçi emeklisi bir ailenin vitrini, kristal ürünler ve gümüş işlemeli tepsi, şekerlik ve gondollar

Bir Türk mahallesinde yer alan müzik market ve sol en alttaki afişte yer alan Stand Up Komedya Show; Totalen Integration (Tamamen Bütünleşme)

Bir Türk mahallesinde yer alan müzik market ve dönemin yeni çıkan albüm afişleri

Solda: Aachen Yunus Emre Camiine destek amaçlı düzenlenen kermes afişi

Sağda: Türkiye kökenli bir ailenin sünnet töreni davetiyesi (Aile Aachen'da yaşıyor, düğün töreni, salon kirası daha ucuz olduğu için, sınırda yer alan Hollanda kenti Vaals'deki bir düğün salonunda gerçekleştiriliyor)

Sağda: Üçüncü kuşak Türkiye kökenli bir ailenin mutfağında Arzum marka Su ısıtıcı

Solda: Üçüncü kuşak Türkiye kökenli bir ailenin mutfağında hasreti gideren (!) jelatinsiz Yurt ayran

Birinci kuşak Türkiyeli bir işçi ailesinin misafirlere ikramları (çekirdek, çay, meyveler ve çerez)

Birinci kuşak bir Türkiyeli ailenin misafirlere ikramları (Şarap, meşrubat, poğaç, kek vb.)

Üçüncü kuşak Türkiyeli ve öğretmenlik yapan bir ailenin evleri

Üçüncü kuşak Türkiyeli ve öğretmenlik yapan bir ailenin evleri ve yerdeki Milas halısı

İkinci kuşak bir ailenin mutfağı ve çaydanlık

Almanya'nın minareli ve en büyük Türk Camii (Duisburg)

Duisburg camii önündeki pankart "Herzlich Willkommen zum Gemeindefest" ve altında Türkçesi "Kermesimize Hoşgeldiniz"

Aachen'ın en büyük döner restaurantında döner tabağı

Türk mahallelerinde işyerleri

Turkcell Europe ve Dürümcü Baba

Akşam yemeğinde birinci, ikinci ve üçüncü kuşak Türkiyeliler

Bir Türk marketi önünde mal indiren bir et ürünleri kamyonu

(Aachen Adalbersteinweg Caddesi)

Bir Türk fırını (Aachen Adalbersteinweg Caddesi)

Urfa Lokantası (Aachen Adalbersteinweg Caddesi)

Bir Türk Bäckerei (!) (Fırını) (Aachen Adalbersteinweg Caddesi)

Bir Türk süpermarketi önü (Aachen Adalbersteinweg Caddesi)

Et ürünleri dağıtan bir kamyon (ozmirac.de)

Çiğköfteci (Natürlicher Geschmack; Doğal Damak tadı)

İstanbul Kuyumcu (Aachen Elsassstrasse)

(Aachen Elsasstrasse)

(Aachen Elsasstrasse)

Tesettür Giyim (Aachen Elsasstrasse)

Aachen Elsasstrasse'de bir market; Günlük taze, sebze, meyve, et ve daha fazlası...

Aachen Elsassstrasse'de ikinci el elektronik alım-satımı yapan bir işyeri

Aachen Adalbertsteinweg Caddesinde bir Türk pastanesinde vitrindeki ay yıldız figürlü ekmek.

Aachen Adalbertsteinweg Caddesinde bir Türk pastanesinde pide, kuru pasta ve tatlıların bulunduğu vitrin.

Aachen Adalbertsteinweg Caddesinde bir internet kafe/market ve tesettür giyim mağazası

Aachen Adalbertsteinweg Caddesinde bir sürücü kursu

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : FATMA GAYE GÖKALP YILMAZ

Doğum Yeri : İZMİR

Doğum Yılı : 1980

Medeni Hali : EVLİ

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise 1991-1998 : MUĞLA ANADOLU LİSESİ

Lisans 1998-2002 : BİLKENT ÜNİVERSİTESİ SİYASET BİLİMİ VE
KAMU YÖNETİMİ

Yabancı Dil : İNGİLİZCE

MESLEKİ BİLGİLER

2006-2015: MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT
FAKÜLTESİ SOSYOLOJİ BÖLÜMÜ ARAŞTIRMA
GÖREVLİSİ